

# كوما-مانىچ چؤككلىيى

رومان

آزاد قارادرهلى



# کوما-مانیچ چؤ ککلیبی

رومان

آزاد قارادرهلی

حاضیر لایان: نفیسه تدین

بوتانشر

اورمیہ-۱۳۹۶

کوما-مانیچ چؤککلییی  
رومان

آزاد قارادرهلی  
حاضیرلایان: نفیسه تدین

بوتانشر  
اورمییه-۱۳۹۶



ISBN: ۹۷۸-۶۰۰-۷۹۵۲-۵۱-۱

سایبی: ۱۰۰۰

بوتانشر

ساتیشی: تومن  
butanashr@gmail.Com

آدرس: اورمییه- میدان شهدا (بالوو دروازاسی)- ابتدای خیابان حافظ ۲- مجتمع تجاری آذربایجان-

پلاک ۱۸- تلفن ۲۲۲۱۷۷۶-۰۴۴۳

«كوما-مانېچ چۆككلىيى» مۇلفىن كىتاب خالىندا نىشر اولونان اوچونجو رومانى دىر. بوندان اول «قانون» نىشرىياتىندا ايشىق اوزو گۆرن «بوردا يئر فىرلانمىردى» كىتابىندا اونون اىلك ابرى حىملى اثرى اولان «گونش توتولان يىرده» و يىنه همىن نىشرىياتدا ابرى جا كىتاب شىكلىنده «شهرجىك» رومانلارى چاپ اولونموشدور. «كوما-مانېچ چۆككلىيى» ايله اولكى ايكى رومان آراسىندا معىن مضمون و سوژئت «قوهوملوغو» اولسا دا، بو يىنى اثر حادثه لره نفوذ اىتمك، كلاسىك رومانچىلىق لا مودئرن رومان مكنبى نىن سىنتىزىنى<sup>۱</sup> وئره بىلمك باخىمىندان داها مارقلى دىر. «ايتىرىلمىش نىسل» اولان ۸۰-۹۰-جى ايل لر گنجلىيى نىن طالعىندن و هم ده ايتكىن تورىاقالارىمىزدان بحث ائدن روماندا حادثه لر قارا باغ محاربه سى نىن فونوندا<sup>۲</sup> جريان ائتسه ده، دؤيوش صحنه لرى يوخ كىمى دىر. سىمووئلىك<sup>۳</sup> «لالار» كندى كىمى بو دؤيوش صحنه لرى نىن يوخلوغو دا اصلينده بىر چوخ يوخلوقالاردان بىزى خالى ائدىر. يوخ اول-اولا هارا گئندىيىمىزى آنالاتماغا چاليشىر...

---

<sup>۱</sup> سىنتىز (synthesis): بىرلشمه، علاقه

<sup>۲</sup> زمينه سىنده

<sup>۳</sup> رمز، رمزى

## ايچينده كى لر

- ۱۰..... سكوت اولكهسى نين وطنداشلارى
- ۱۶..... بيرينجى حصه
- ۱۶..... دنيز سويهسى
- ۲۳..... شوکور اتاز - شوکور آتا
- ۲۵..... تئيفه خالا
- ۲۸..... كومموجادا
- ۳۵..... زرش
- ۴۰..... الياس
- ۴۱..... مئشه
- ۴۴..... مئشه به يى
- ۴۶..... كاننيجانين توت باغلارى
- ۵۱..... سكيينه
- ۵۹..... هاشم به يى
- ۶۲..... دؤوشان كابابى
- ۶۵..... اتلييه آپاريلان ماللار
- ۶۷..... صاير آدينا تئنيكوم
- ۷۲..... بابامين تاريخى
- ۷۴..... الياسين ايتكين دوشمه يى
- ۷۸..... يئنه كومموجادا
- ۸۲..... دورسون كى دورسون!
- ۸۵..... حافظ معلم و قروميكو
- ۸۹..... نيهه؟
- ۹۳..... قيريش
- ۹۸..... ماپارا ارواد

۱۰۰	سارمات دنیزی
۱۰۵	دورسوندان مکتوب وار
۱۰۹	سورمه
۱۱۲	اثر کک یقترین
۱۱۴	کانیجادا گوروش
۱۲۰	پیرشاغا چیمرلیسینده
۱۲۳	کامیل
۱۳۰	میتینقده
۱۳۲	سکینه، آنام، بیر ده گولومالی کیشی
۱۳۹	آداشیم خسرو
۱۴۳	نانه
۱۴۶	آغاسی کیشی و قاچاق ایسرافیل
۱۵۵	توپ
۱۵۹	«اودلار یوردو» و باشقا هنگامه‌لر
۱۶۸	سوریریزین ان یئگه‌سی
۱۷۴	آتا
۱۸۱	حافظ معلم و آتلاس خالا
۱۸۴	درس
۱۹۲	کوپ
۱۹۴	تاریخ تمام‌دیر
۱۹۸	ایکینجی حصه
۱۹۸	دفن
۲۰۳	خاناسور پیری، یاخود ایلک چاخناشما
۲۱۴	دورد سیرر
۲۱۵	قاچقینلار
۲۲۵	یول
۲۲۹	قانجیق زبرددين

۲۳۴	عبدالرحمان
۲۳۷	ألا چي قيدا
۲۴۰	اثر نه زير
۲۴۳	لال لار كندينده
۲۴۷	ياپون صمد و ايكي گنجين احوالاتى
۲۵۰	آتيشما
۲۵۸	ارمنى لر
۲۶۱	«قوش وار اتينى يئيه لر...»
۲۶۲	دابانى يانيق سليمان
۲۶۵	جوما آخسامى
۲۶۸	بابامين صانديغى
۲۷۱	صايبير احمدوؤون
۲۷۳	سيرر داغارجيغى
۲۷۴	مدينه ننه
۲۸۲	محمد حسن باهارلى
۲۸۵	ايت على
۲۸۷	ماما اوغوسو
۲۸۹	«أرواد SSR»
۲۹۱	هجت
۲۹۲	دوغولوش و توره نيش
۲۹۷	أتلاس خالا
۳۰۱	جيننى دره نين جين - شياطين لرى
۳۰۳	حافظ معلم له آتاوستو گوروش
۳۰۸	نانه نين ده بيشمه سى
۳۱۱	ياس ياس دالينجا
۳۱۴	گون گونو قوور
۳۱۵	«او، بؤبوك آدام ايدى»

- ۳۱۷ ..... قان
- ۳۲۰ ..... ایلدن قاییدار کن
- ۳۲۴ ..... فاجعه
- ۳۲۵ ..... «گئنرالین آتی»
- ۳۲۹ ..... مستقلاک
- ۳۳۷ ..... اؤسکوره ک سسی، هایخیراق قوخوسو
- ۳۳۹ ..... من
- ۳۴۲ ..... زیردیندن مکتوب وار
- ۳۴۶ ..... «من هنج سؤگی نه دیر بیلمزیم کی...»
- ۳۴۹ ..... بو دا سون

## سكوت اۆلكهسى نين وطنداشلارى

### (اۋن سۆز عوضى)

بورخۇسین سئودىيىم بىر فىكىرى وار: «كلاسيك اثرلر خصوصى شكىلده يازىلمىش بوخ، خصوصى شكىلده اوخونموش اثرلردىر». هر دفعه بو جمله عاغلىما گلنده فىكىرلشېرم كى، گۆرن تمام باشقا بىر ادبيات تارىخى يازماق مومكون دورمو؟ علملر آكادئىمىياسى نين باشدان سۆدو<sup>۴</sup> حساباتلار يندان، درسلىكلر ينى لىنمە يەن پىروگراممىندان فرقلى بىر ادبيات تارىخى! منجه، مومكون دور. بئله دئەك، رياضياتدا ساده بىر قايدا وار: توپلانانلار ينى دە يىشىندە، جمع دە يىشىمىر، يعنى كى، ايكى اوستە گل ايكى ھميشە دۆردور. آما ادبياتدا وضعیت باشقا جور دور. فىكىرىمجه، توتالىم، اكرم اھىلىسىلى «عطيرشاھ ماسان»ى «كۆر قىراغى نين مئشەلرى»ندن اول يازسايدى، تمام باشقا يازىچى اولاردى. دئمك كى، نه قدر فاتالىست<sup>۵</sup> سىلسنە دە، تىكجە مۆلفين ھانسى چاغدا دوغولماغىندان بوخ، ھم دە مۆلفين اۆز اثرلر ينى يارادىچىلىغى نين ھانسى دۆرۈندە يازماغىندان دا دانىشماق اولار و بو چوخ سايلى كومبىناسىيالار<sup>۶</sup> ھميشە فرقلى نىتىجەلر وئره جىك. كسەسى، مۆلفين ياشى بدىعى متن لردە تىكجە تىجرىبە نين آرتماسى دئىيل، مۆلف ياشى بدىعى متن دە ھەر شئى قوجاقلاماق اىستە يەن، ھەر شئى اعتراض ائتمك اىستە يەن چىلغىن گىنچلىك چاغىندان، فلوتروارى دىلە دئسك، «نسنەلر ين روخونو آنالماغا دوغرو» گئدن تكاملون خرونىكاسى دىر<sup>۷</sup>.

<sup>۴</sup> سطحى

<sup>۵</sup> Fatalist، قضا و قدره اينانان

<sup>۶</sup> علاقە، ياخىنلىق

<sup>۷</sup> سالنامە

آزاد قارادره‌لی نین «کوما-مانیچ چؤککلیبی» رومانینی بو کونتئکستده<sup>۸</sup> بئله بیر اوکسیمورونلا<sup>۹</sup> ایفاده ائتمک اولار: یادداشا<sup>۱۰</sup> دوغرو، ایره‌لی!

رومان اوخوجویا معترضه‌لر ایچینده ناغیلچی کیمی تقدیم اولونان خسرو-ون دیلیندن نقل اولونور و رومان بویو قارشیمیزا چیخان معترضه‌لرین ایچینده کی مداخله‌لر متن تحکیه‌سی نین ائستتیکاسیندان<sup>۱۱</sup> خبر وئریر. بو یول لا مؤلف هم تغییرلباس اولوب اؤزونو متنه ناغیلچی کیمی داخیل ائدیر، هم ده یازیلانلارین ساده‌جه متن کیمی اوخونمسی گرکدیینی نیشان وئریر.

متن شفاهی خالق ادبیاتینداکی تحکیه فورمالاریندان استفاده ائدیلرک یازیلیب، ان ساده دیل له دئسک، «کوما-مانیچ چؤککلیبی» رومانینی داستان و ناغیل تحکیه‌لری نین سینتتزی ایله یازیلیمیش رومان حساب ائتمک اولار. ناغیل‌لارین خاراکتئرینده<sup>۱۲</sup> تصویرین مینیموم اولماسی، بونون عوضینه داها سرعتلی، حرکتلی دیلدن استفاده وار. ناغیل‌لاردا صفت‌لردن آز استفاده اولونور، فعل‌لر چوخلوق تشکیل ائدیر. داستانلار اوچون ایسه نقلین سرعتی نین غفیل، بیله‌رکدن آزالدیلماسی و تکلیف اولونان وضعیتین بیر نئچه فورمادان استفاده ائدیلرک (حربه-زوربا، فخریه، مدحیه، سوال-جاواب و س.) حل ائدیلمه‌سی خاراکتئرک دیر. بو معنادا «کوما-مانیچ چؤککلیبی» رومانینی دینامیک تمپی<sup>۱۳</sup> ناغیل‌لاردان گلمه چوخ‌سایلی فعل‌لردن استفاده ایله مشایعت اولونورسا، چوخ گئنیش لغت ترکیبی، سینونیم<sup>۱۴</sup> زنگینلیبی و ایفاده فورمالاری نین ده‌بیشمه‌سی ایسه داستانلارا خاص دیر.

---

<sup>۸</sup> Context: زمینه

<sup>۹</sup> اوکسیمورون: بیریری ایله ضد اولان فکرلرین بیر یئرده ایشله‌دیلمه‌سی

<sup>۱۰</sup> حافظه

<sup>۱۱</sup> ائستتیکا (esthetics): اینجه‌صنعت حاقیندا، بدعی یارادیجیلیق‌دا، طبیعت‌ده و حیات‌دا گؤزل‌لیک؛

فارسجا: زیبایی‌شناسی

<sup>۱۲</sup> کاراکتئر

<sup>۱۳</sup> دائمی حرکتده اولماق آنلامیندا

<sup>۱۴</sup> Synonym: عینی‌آدلی، معناجا باشقا سؤزله بیر، جناس کلمه‌لر

رومان سطر آرالاریندا گیزلنمیش چوخ خاراکتئریک مقاملارلا زنگین دیر. توتالیم، منیم اوچون شاگیدلرینه هر شئی عینادلا ازیرلهدن معلمین آدی نین «حافظ» اولماسی ذوق آلدیغیم خیردا دیل او یونودور، یاخود ائله همین حافظ معلمین حیات یولداسی ایله باکی یا قوناق دوشدویو صحنه ده، اؤزونو ایتیرمیش ساده کند اینسانی نین تراگی کومیزی<sup>۱۵</sup> و اریندن باشقا استناد نقطه سی بیلیمه یهن کند قادینین داورانیشلاری کیچیک بیر پارچادا عمومی لشیب: «من آرادا» «آتلاس خالا» یا باخیرام. قادین بیر آرتیق حرکت ائله میر. گؤزو اری نین الینده دیر. حافظ معلم نه ائدیرسه، بو دا اونو تکرارلا ییر».

روماندا تصویر اولونان ایل لرده (۸۰-جی ایل لرین سونو ۹۰-جی ایل لرین باشیندا) اولکه میز محاربه شرایطینده ایدی و هله بیر آز کئچمه لی ایدی کی، ائولریمیزین دامیندا، یا دا ائیوانیندا، داشدان بینالارین گؤی اوزونه شکله نمیش دمیردن قولاقلاری اولان پئیک آنتنالاری<sup>۱۶</sup> ایله تک-تک یوخ، کوتله وی شکیلده باشقا دونیالارین سسینه ده قولاق وئرمه یه باشلایاق. روماندا اری نین حرکت لرینی تقلید ائده-ئده توتاجاق یئر آختاران آتلاس خالا دونیانی چیسین لرینده یوخ، اوره یینده گزدریر. اصلینده، آتلا سین هیجانی خسرودان دا یان کئچمیر، ایلک دفعه باکی یا قدم قویاندا و او واختا قدر آدینی ائشیتدی بی خزر دیزی نی گؤره نده، اؤزونو قویماغا یئر تاپمیر، بیرته ر اولور. او چاغا جان اوربانیزاسییا<sup>۱۷</sup> اوچقارلاردا<sup>۱۸</sup> قادی نلار اوچون پایتاختی گؤرموش ارلری نین حرکت لری سویه سینده اؤزونو گؤستریردی، پایتاختدا ایسه خارجی گؤرموش آداملارین دانیشدیقلاری، گتیردیک لری ایله آشکارلانیردی. چوخ کئچمه دی کی، گئجیکمیش اولسا دا، قرئقوری وولمئترین<sup>۱۹</sup> «هر شئین تئلئویزور اولماق ایسته دی بی» دؤر گلدی و بیز باشقا دونیالاردان خبر توتدوقجا، اؤزوموزو دیزی گؤره نده چاشان خسرو کیمی، یانلیش نه سه ائتمه مک اوچون اری نین ال لرینه باخان آتلاس خالا کیمی اپارماغا باشلادیق. بوگون

<sup>۱۵</sup> Tragicomism: تراژدی و کومئدی نین بیرلشمه سی

<sup>۱۶</sup> ماهواره آنتن لر

<sup>۱۷</sup> Urbanization: شهرلشمه، شهرین رولونون آرتیرماسی

<sup>۱۸</sup> اوچقار: اوزاق یئر

<sup>۱۹</sup> قرئقوری وولمئر: معاصر آلمان مقاله یازانی

ایسه دنیا تمام باشقادیر، آرتیق مرکز یوخدور، مرکز لرین چوخلوغو وار. بیز بو چوخ مرکزلی دونیانین هاراسینداییق، بونا جاواب وئرمک چتین دیر.

\*\*\*

اورخان پاموکون «صاف و دوشونجه لی رومانچی» کتابیندا رومانین مرکزی ایله باغلی بیر فصل وار. فصلین ماهیتی بئله دیر: اوستا یازیچی لار بیلیرلر کی، روماندا همیشه- یا اولجه دن پلانلاشدیریلان، یا دا یازا- یازا آشکارلانان- گیزلی بیر مرکز وار و بوتون یاخشی اثرلر گوجونو همین مرکز دن آلیر. پاموک یازیر: «مؤضویا دایر ان یاخشی نمونه بورخسین «موبی دیک» حاقیندا یازدیقلاری دیر. بورخس دئیر: «اوخوجو اولجه مؤضونون بالینا<sup>۲۰</sup> اوچولاری نین سفالت ایچینده کی حیاتیندان بحث ائتدییی نی ظن ائده بیلر». چونکی «موبی دیک»ین اولی، عینی له جمعیتی تنقید ائدن سوسیال رومانلار کیمی، حتی بویوک بیر قزئت رپورتاژی کیمی بالینا اوچولاری نین چتین حیات شرایطیندن بحث ائدیر. سونرا مؤضونون «کاپیتان آهاب»ین چیلغینلیغیندان بحث ائتدییی نی ظن ائدیریک. چونکی «موبی دیک»ین اورتالاری چوخ گوجلو و غضبلی بیر رومان او برازی نین<sup>۲۱</sup> خاراکتئرینی آچماغا چالیشان پسوخولوژی<sup>۲۲</sup> رومانلار کیمی یازیلیب. لاکین اصل مؤضونو بورخس بیزه بئله خاطرلادیر: «حئکایه صحیفه-صحیفه بویویه رک کایناتین حدودلارینی اله ائدیر». بیر رومانین نقل ائتدییی مؤضوع ایله، مرکزی نین بیر-بیریندن «موبی دیک»ده کی کیمی آیری اولماسی، او رومانین فورما و دوشونجه اولراق پارلاقلیغی نین، درینلیغی نین تظاهرودور».

فیکریمجه، «کوما-مانیچ چؤککلییی»نده رومانین مرکزینده نه بوتون تراگیک اولای لارین فونوندا خسرو-ون سوندا ایلك محبتینه قووشماسی، نه تورپاقلاریمیزی

<sup>۲۰</sup> ناققا بالیق

<sup>۲۱</sup> اوبینکتین اینسان شعوروندا اوبینکتیو انعکاس فورماسی؛ صورت

<sup>۲۲</sup> فارسجا: روانشناسی

ايتيرمه ييميزده اؤر موزدن اولان آل وئرچى «قهرمانلار» ين تنقيدى، نه ده كرامت صاحى بابالارين مقدس ميراثى نين ايتيريلن تورپاقلاردا قالماسى دئييل. روماندا منه گؤره گيزلى مركز لال لارين ياشادىغى كندله باغلى پارچادير. سؤگى لرى اوچون گيزلينجه قاچان، سونرادان بير كندين اساسى قويان فرهادلا فاطمه نين احوالاتى دير بو. فاطمه يه گؤره ديلينه داغ باسيلان فرهاد لال دير، بير-بيرينه قوشولوب قاچديقلارى گوندن برى هامى اولارين اولدويونو دوشونور. لاکين اونلار بو سسلى-كويلو دونيادا اؤز لرى اوچون يئنى بير دونيا ياراديرلار -سكوت دونياسى، سكوت كندى. دونيانين هئچ بير خريطه سينه<sup>۲۳</sup> دوشمه ميش، آدى اولمايان، الفباسى اولمايان بو لال لار كندينده اؤز سس سيز، سؤز سوز اعتراضلاريني حيات طرزينه چئويريرلر. خبر آلاندا كى، «كىم لردن سينيز؟» - سوسورلار، «دوستونوز كيم دير؟» - دئسه نيز، سوسورلار، «دوشميينيز وارمى؟» - سورشاندا، سوسورلار.

سليم بابوللا اوغولونون «هيلاين آنلاتديقلارى» آدیندا بير شعرى وار. هيلاال آدى لال بير قيزين ديلندن بازيلان شعرده، هر اوخونوشدا منى تأثيرلنديريب بو مصراع: ال لريم آغريدى سيزه آنلاتماقدان<sup>۲۴</sup>. «كوما-مانيج چؤككلىيى» رومانينداكى «لال لار كندينده»

<sup>۲۳</sup> خريطه: نقشه

<sup>۲۴</sup> همين شعر بوندان عيبارتدير:

من سيزه، من سيزه، يوخ ائج، من سيزه  
آنلادا بيلسه يديم بيرجه هر شئى،  
درديم اولاردى مى هئچ - سيز دئيين؟!  
بيليرم يورغونسونوز... آياق اوسته،  
ال لرى دئميرم، هه-هه، آياق اوسته  
چوخ قالديز، يورغونسوز، بيليرم...  
ئئيله ييم، منى كيم دينله سين بس؟  
ال لريم آغرى دى، يورغونام من ده...  
سيزه سؤيله ييم كى، تكجه انام، آن-ام  
هر دفعه صبرله دينله ييب منى،  
بير گؤزويله گولردى سه، بيرى يله

فصلینی اوخویاندا چوخ سئودییم همین شعرى خاطرلادیم و بیردن اؤزوم اوچون کشف ائلهدیم کی، دردی آنلاماقددا دلیلن ده، سؤزلرین ده عاجیز قالدیغی، سؤگی نین یئرینه نقرتین، کۆرپه گولوش لری نین یئرینه مرمی<sup>۲۵</sup> ویبیلتیسی نین دونیانی باشینا گۆتوردویو زاماندا سکوتا سیغینان و دونیادا تایی-برابری اولمایان بیر اعتراض فورماسی، بیر انتقام مئتودو تاپمیش فرهادلا فاطمه نین احوالاتی اؤز بطنینده هله چوخ گیزلی مطلبه بشیک ساللا بیر.

## قیسمت

---

آچیلسایدی بو قیزین دیلی دئییه آغلاردی...

نئیله ییم، منی کیم دینله سین بس،

ال لریم آغری دی سیزه آنلاماقدان... (سلیم بابوللا اوغلو، ۲۰۰۵)

<sup>۲۵</sup> توپ کیمی سلاحلارین گولله سی

## بیرینجی حصه

دنیز، چای لاری اونا گۆره اؤزونه آخیدا بیلیر کی، اولارین هامی سیندان آشاغی دا بئرلشیر.

بیر شرق دئییمی

## دنیز سویهسی

او، دنیز سویه سیندن ایکی مین اوج یوز مئتر یوکسکلیکده دوغولموشدو. بالاجا، قیپق گۆز لری، ات کۆتویو اوسته دؤیولوب قیزاردیلیمیش دانا باسدیرماسینا بنزه بین خیردا، شیشکین گولشچی قولاغینا اوخشار قولاق لاری اونو بو ائلاتین ان تئز گۆزه چارپان اوغلانی ائله میئشدی. بو بالاجا گۆز لره، باسدیرما قولاق لارا اویوشمایان ائلی چیین لری، ائله بو ائلی چیین لره اویوشمایان گۆده رک، آما یوغون قول-بیله یی، آیاق لاری اونو آغیر لبق قالدیرانا اوخشادیردی. سسی ده سسدن چوخ گورولتویدو ائله بیل. ناغیل لاری میز یادینیز دادیر؟ بیرینجی نعره می ائشیتسن، بیل کی، دیوله توتاش میشام، ایکینجی نعره مده... بو توتاشما، بو خیرراش-بوغوش بیتمه دی کی، بیزیم چون. نه ناغیل بیتیب، نه نعره چکمک...

گۆز یوخاری لاردایدی. بو دا بیر اذیت ایدی اونون چون. چونکی گۆزونو دولان دیریب گۆیه باخماقدان اؤترو گرک قوش کیمی باشینی دا آرخایا، یاخود یانا اهیهدی -گۆزونون بالاجالینینی بیلیر سینیز آخی.

همیشه دوز قاباغا باخاردی. یئر باخماز، باخاندا دا الیندن بیر خطا چپخاردی. ای... بو خطا اوندان و اونون نسلیندن هئچ یان کئچمزدی کی.

او دوغولاندا آتاسی ایله آناسی آز قالا بوشانا جاقدی لار. آخی آتاسی ایری گۆزلو، گئن آیلینی، هوندور بویلو کیشی ایدی. اونون تزه دوغولان اوغلو ایسه اوزاق شیمالدا یاشایان

چو كچالار<sup>۲۶</sup> كىمى قىيىق دوغولموشدو. كىشى اۋزو جاوانلىقدا مارال ساخالايان چو كچالارين يانيندا عسگرلىك چكىمىشى. ائله او چو كچالارين دىلىندن ائشيتىدىي بىر لطيفه نى ده اۋزويله گلنده كنده گتيرمىش، جاوانلارين دىلىنه سالمىشى: «لئنين وسئم اوتكريل قلازا، ا نام چوت-چوت». (يعنى، لئنين هامى نين گۈزون آچدى، بىزىمكىن آز-ماز). ايندى بو اوشاق دا چو كچا كىمى دوغولموشدو. گل، كند جاوانلارى نين دىلىندن اۋزونو قورو گۈروم، نئجه قورو يورسان؟!

آلماز-سالماز قايتمىشى كى:

- بو يئتمىچەنى هاردان توتومسان، آزا! گۈزلىنى ائله بىل لئزواينان چرتمىسن... چو كچادى كى وارا!

آتا نەسى «گوشور» آرواد چىرىمىشى آغزى نين اوستوندىن:

- كس، اه! نادوروست، نادوروست دانىشما... سنین بابان آغەممە دین ددەسى امیروارا هامى قىيىق امیروار دئیردى داینا. آخیردا گۈزو ائله یومولدو كى، ائله بىل یئررى-دیلى اولمویوف... مایفمیش...



- اورال داغلاری، اورال چایی، خزر دیزی، کوما-مانیچ چۆكکلیی...

- اورال داغلاری، اورال چایی، خزر دیزی، کاما-مانیچ چۆچه چلیی...

- کاما-مانیچ یوخ، کوما-مانیچ! باشدان باشلا!

- اورال داغلاری، اورال چایی، کامو-مانیچ چۆچه چلیی...

- آى ائششەى اوغلو ائششەى، کوما-مانیچ! دئدییمی تکرارلا!

- چاشیب آغزیندان چىخانلاری توتوقوشو كىمى تکرارلايیر:

- آى ائششەى اوغلو ائششەى، کومو-مانیچ! دئدییمی تکرارلا!

- «شارت!» - قولاغى نين دىيىندن ده يەن شىللە دن گۈزونون اودو پارلايیر.

---

<sup>۲۶</sup> شمال-شرقى سيبىرده روسيا فئدراتسياسى نين چو كوتكا موختار دايره سينده ياشايان يئرلى خالق.

بو بيزه جغرافىيىنى كئچن حافظ معلم دىر. ھم جغرافىيادان، ھم بيولوگىيادان درس دىير. كتابى ازبىرلتمەسە، ال چكىمىر. شىللە-تېپىيە دە قالسا ازبىرلەدەر بيزە. «ئاششك اوغلو، ايت اوغلو، دونوزدان عملە گلن، قانجىغىن دوغدوغو» كىمى سۇيوش لىرىن بىرى بىر قېپىيەدەر. دوز بىر ھفتەدەر كى، اوروپانى آسىيادان آيىران سرحدلرى بيزە ازبىرلەدەر، آما ھلە بىر يانا چىخا بىلمەمىشىك. دورسونون دا كى، دىلىنە ياتمىر بو زىيىل سۆزلر. «چ-نى، «ك-نى، «گ-نى، بىر دە «ج» سىنى ھئچ جور يئرىندە دئە بىلمىر، بىرى نىن يئرىنە او بىرىنى باسىر...

يئنە باشلاندى، بودئح ھا...

- اورال داغلارى، اورال چايى، خزر دىزى، كوما-مانىچ چۇچەچلىيى...

- چۇككلىيى!

- چۇچەچلىيى.

- دى گۇروم: جۇنگە.

- گۇنجە.

- جۇنگە اوغلو، جۇنگە، دئىبىر جۇنگە!

- جۇنجە اوغلو جۇنجە، دئىبىر جۇنجە.

«گوروپ» - بو تىپىك دىر، حافظ معلم خروم چكەمە گئىمىش آياغىنى قالدىرىب دالىنا بىر تىپىك وورور و دورسون آغزى اوستە يئره بىخىلىر. ائلە بىخىلىسى نىن اوستونە گندىر و او دا ائلە اوزانمىش وضعىتدەجە اىلدىرىم سرعتى يە قىشقىرا-قىشقىرا دئىير:

- اورال داغلارى، اورال چايى، وولقا چايى، خزر دىزى، كوما-مانىچ چۇككلىيى...

- باخ، بئلە... آدىن نەدى، داشدەمىر، يومشالىسان، يومشالى... اه، من قويمارام اى، او اششك ددەنيز كىمى اششك اولاسىنيز. سووتت حكومتى نىن آغ چۇرگىندن يئىب، اونون مكتىبىنى سايمايانى سنىن گونونە سالارام! قىيىق كۇپەى اوغلو! پانتوركىست كوجوبو! بابالارىن كىمى كونتر اولاجاخسان داينا، آرتىق اولماياسان كى! كئچ، اوتور، ياخشى-ياخشى ازبىرلە بونلارى... خوستان (آدىم خسرو، آما قىساجا خوستان دئىبىرلر -ئاغىلچى)، سن دى گۇروم دورسونون سايدىقلارى نەيدى؟

من:

- بونلار آروپانی آسیادان آیران سرحدلردیر.
  - سن سادالا گوروم بو سرحدلری.
  - اورال داغلاری، اورال چایی، خزرین شیمالی، کوما-مانیچ چؤککلیبی، دون چایی، آزوو دنیزی، کترچ بوغازی، قارا دنیز، بؤسفور بوغازی، مرمره دنیزی، داردانئل بوغازی...
  - اونون اصل آدی چاناققالادی... اوردا مین لرله تورک اوغلو جان وئردی...
  - من بو سؤزو باشا دوشمه دیم. حافظ معلم آغزیندان قاچیردیغی همین سؤزدن اوشه نن کیمی اولدو. قاپینی آچیب هاراسا باخدی، سونرا پنجره دن چؤلو دینشه دی. گلیب ستولا چؤکدو. و منه باخیب فرحله دئدی:
  - سنین قادان اولسون بو قیپیغین اوره یینه! سنین دده ن بیر کیشی ده ییلدی، آما آنا بابالارین کیشی اولوبلار، یوخسا، بونون کیمی... اه! بونون کیمی توپوی اوغلو توپوی دئیلسن کی...
- حافظ معلم اللی یاشلاریندا کیشیدی. ایری ال لری، یئکه قارنی، کندده هامی نین باشیندان یئکه باشی اونو لاپ واهیمه لی گوستریر. بیزی ائششک کیمی بوداسا دا، آتا-آنالاریمیز اونا گولدن آغیر سؤز دئمز. هئچ بیز ده اونا نفرت-زاد ائله میریک. بیلیریکی کی، او بیزی «ئششک دده لریمیز کیمی ائششک اولماغا قویمور». آما یوخ، هردن اوندان اینجیبیریکی. بودی، ایندیکی کیمی. گلیب دوروب سکنینه نین قاباغیندا. آیاغینی دیره یب کی، بیز دئدیک لریمیزی او دا دئسین. سکنه ده کی، یانمیش گون-گوندن گؤزلشیر. ائله بیل آدی قولاغینا ده ییب. قاباقلار بورنو ایلکیلی، ساری-سیسقا قیز ایدی، منیم ده، دورسونون دا اوندان زهلمیز گئده ردی. یانیمیزدا اوتورماغا قویمازدیق. ایندی بودی، سینه سی ایری لشیب، هر طرفیندن آنامیزین چؤرک یایاندا اورفایا قاتیب یومرولادیغی کونده لر بویدا ایکی اود چیخیب یاندیریر بیزی. ایندی دورسونلا من اونون یانیندا اوتورماق اوستونده داوا دؤیوروک. او ایکیمیزی ده چوخ ایسته ییر دئین، خطریمیزه ده بیمیر -بیر گون بیریمیزله، او بیر گون ده او بیریمیزله اوتورور. بو دفعه درسه گنجیکدیییندن گلیب آرخادا تکجه اوتوروب. منیم ده بوینوم اهیری بیتیب اونا ساری باخماقدان. حافظ معلمین گؤزوندن گوزومو یابیندیران کیمی قولومون آلتیندان اونا باخیرام. نامردین قیزی نین دا اوتانماغان-زادنان ایشی یوخ کی. ائله شینیدیر اوزومه

کئی-کئی. نه قدر ائله سم ده، من اونون کیمی باخا بیلیمیرم. ائله بیر آر باخان کیمی قیب قیرمیزی قیزاریرام، اوز-گۆزوم، بویون-بوغازیم اود توتوب یانیر.

- دئی گۆزوم پایتختیمیز هارادی؟

- باکی.

- باکی یوخ، باکی!

- باککی...

- باککی یوخ، باکی!

- باککی... یوخ ای، باککی... ائی... باکی.

- باکی نین قاداسی اوره بیینه! چیخ خریطه ده گۆستر باکی نی گۆزوم...

حافظ معلم سکینه دن بش-آلتی شئی سوروشار همیشه. قیز دا انصافاً، ازبرله ییب اونلاری. آخی او، هر گون درسه گلیمیر. گلنده ده بیر-ایکی شئی وار کی، گرک اونو یادیندا ساخالایا حکماً. ائله بیر بو باکی-باککی-باکی دیر کی، اونو دئمک جهنمه، گرک خریطه ده ده گۆستره بیلسین. اونون دردیندن بیز باکی نی خریطه ده قیرمیزی قلمله حاشییه یه آلمیشیق. دوزدو، اونون اوستونده بیزی حافظ معلم تپیین آلتینا سالدی، آما قیزین جانی او شهری گۆستر مک عذابیندان قورتاردی. ایندی دوران کیمی چوبوغو گۆتوروب جومدو باکی نین اوستونه.

- آبشرون یارماداسینی گۆستر.

گۆستر دی. سونرا دا چوبوغو قویدو آراز چایی نین اوستونه، آما خزردن باشلا ییب، ناخچیواندا بیتیردی. یعنی حافظ معلمین دیلی یله دئسک، منصیندن منبعینه. (خریطه آذربایجانیکه ییدی) کیشینی اود گۆتوردو. یاستیلا یا-یاستیلا یا دندی:

- آ سنی دوغائین قارنی جیریلسین، او خارابا باغینیزین یانیندان آخان بسید چایی هئج گئری آخا بیلر؟

سکینه بیزیم اوزوموزه کئی-کئی باخدیغی کیمی ایندی ده حافظ معلمین اوزونه شینیدیر، هئج کیریبینی ده قیریمیر.

کیمسه آرخادان «آخار» دندی. (دئییه سن قانجیق زبردین ایدی) من بیلدیم کی، سکینه بو ساعت «آخار» دئیجهک. اونا گۆره ده باشلادیم باشیمی بولاماغا، یعنی کی، «یوخ»

دئ. الینه دؤندویوم سکینه ئیلهسه یاخشیدی؟ باشلادی باشینی بولاماغا. حافظ معلمی ده گولمک توتدو، ائله بیز ده قورخا-قورخا سرین-سرین گولوشدوک. کیشی دئییه سن قیزین سینه سیندن پیرتلایب چیخان او ایکی «کونده» نین نه عملدن چیخدیغینی باشا دوشدو و قیزی داها چوخ «آپار-گتیر» ائله مه دن یاخاسیندان ال چکدی. کئچ اوتور، الله-ین بلاسی... سننن خطا اسکیک دئییل... سن چایی ترسینه ده آخیدارسان، اوواندینا دا...

\*\*\*

هه، بو «قیپیق» مسئله سینی بیلیر سینیز. آما همین بو «پانتورکیست» و مکتب واختلاری باشا دوشمزدیک، بیر آز سونرا آنلاداریق. دوستومون آدی دورسوندو. نه کندده، نه قصبه ده، نه ده شهرده دوغولوب. گولمه بین، والله دوزون دئییرم. یایلاقدا - شوکراتاز داغلاریندا دوغولوب. سووئت حکومتی بیزیم جاماعتین آیاغینی یایلاقدان کسندن سونرا ارمنی لر بیزدن خبرسیز گلیب داغلاریمیزی، مئشه لریمیزی توتموشدولار. اوندا دورسونون آتاسی کولخوزدا سوردویو ایکی دیقئرلی قاز-۶۶-نی سازلاییر، اروادینی، اوشاغینی دا ایچینه بیغیب یایلاغا کؤچور، اؤزو ده بیر باش شوکراتازا. شوکراتاز کی وار، ائله یوکسک یئرده ایدی کی، اورا قالخینجان آتین، قاتیرین نفسی کسلیردی. قاز-۶۶ دا کی، یئری جیرماقلایا-جیرماقلایا ایره لیله بیردی. ائله بیل بیخیلیب اهیلیمیش اوزون بیر آغاچا قالخیردی لار. دی گل کی، بو آغاچ او قدر اوزون ایدی کی، قورتارماق بیلمیردی... اول آلچالی دا چادیر قوروب ناخیری آرخادان گتیرن آتاسی یلا اوغول-اوشاغی گؤزله مه لی اولدولار. ائله آلچالی دئییلن یئرده جه گنجه له دی لر و سحره یاخین آت-قاتیر، دالینجان دا ناخیر گلیب چیخدی. گون چیرتلایان کیمی شوکراتازا طرف یولا دوشدولر. آتاسی گنجه بئش آچیلانینی یوکون آلتیندان چیخاردیب باشی نین آلتینا قویدو. ارمنی لری بو طرف لرده گؤرن اولموشدو. اؤزو ده سلاحلی یمیشلار.

شوكراتازى دا ايكي گون راحت يايلادى لار. اوچونجو گون بير دسته ارمنى سلاھلىسى گليب حيوانلارى اوردكلى دوزوندن گئرى چكمه يى طلب ائتدى. اوندا اتاسى بئش آچيلانى گؤتوروب چىخدى اونلارين قاباغينا:

- بو يئرلر بيزيم آنا يوردوموزدو. گئرى چكىلمه لى دى سه، سيز چكىله جكسىنيز! اگر آرتيق- اسكيك حركت ائله سه نيز، اؤزونوزو اولموش بيلين.

ارمنى لر ين ايچينده كى نسبتاً ياشلى كيشى اونا اوز توتوب دئدى:

- آدين نه دى؟

- عبدالرحمن.

- من بيلن رحمان سيزين الله-ين ادلاريندان بيريدى، رحم ائله ين دئمكدى، ائله مى؟

- هه، نه اولسون آخى؟!

- بس هانسى تاپيادانسان؟

- سن ياشلى-باشلى ادامسان، فرضالى نى اونوتماميسان يقين؟

فرضالى سؤزونو ائشيدن ارمنى ديكسيندى. گؤزونو دولانديرىب عبدالرحمنى تپه دن ديرناغا جان سوزوب دئدى:

- فرضالى ترس آدم ايدى، سووئت حكومتى گولله له دى... جاوانسان، اؤزونه يازيغين گلسين.

قوجا ارمنى او بيرى لره هييم-جيم له نه باشا سالديسا، گلديك لرى كيمي ده چيخيب گئتدى لر.

دوز بير هفته سونرا عبدالرحمن ين اروادى نين آغرىسى توتدو. نه چاره ائله سه لر ده، ماشينا مينديره بيلمه دى لر. ائله بوراداجا بير اوغلان دوغدو. آدينى دورسون قويدولار...

بو حادثه دن ۱۵-۱۶ ايل سونرا ارمنى لر يئنى دن داغلاريميزى توتدولار، خان كندينده ميتينق لر باشلادى، غربى آذربايجان دان بيزيمكى لرى قوودولار... اوندا ايلك سلاح

گؤتورن لردن بيرى دورسون اولدو. اتاسى نين كهنه بئش آچيلانى چييينده باشينا دسته توپلادى، ارمنى لرى داغلاريميزدان قوودو. ايكي دفعه يارالانسا دا، سلاحدان آيريلما دى.

ارمنى لر باشينا پول قويموشدولار...

## شوکور اتاز - شوکور آتا

ارمنی لر ۱۹۱۸-جی ایله روسلارین الی یله ساحلانیب قاراباغ دا، زنگزور دا، باکی دا قیرغینلار تۆره دنده نورو پاشانین قافقاز اسلام اوردوسو موصل-تبریز-ناخچیوان-قاراباغ-گنجه-یئولاخ یولویلا آذربایجانا گلیر. اونو ایلك قارشى لایانلاردان بیرى فرضالی اولور. دوستلاری سولطان بهی و بهلول بهجت له بیرگه «قارامیرم» ده پاشانین پیشوا زینا چیخیر. بورادا نورو پاشانین دوستو قارامانلی قانباى آغا و دیگر مجاهدلر له تانیس اولور. پاشا فرضالی یا یوزباشی روتبه سی وئریر، قیلنج و ساعت باغیشلا ییر. حسن حسین آدلی یوزباشینی دا اونا قوشوب زنگزورا گۆنده ریر کی، فرضالی نین باشچیلیق ائله دییی یئرلی اؤزونومدافعه دسته لرینه تعلیم کئچسین.

سولطان بهیین قارداشی، گنجه نین گئنئرال-قوبورناتورو<sup>۲۷</sup> خسرو بهیی ساحلی لاری یلا زنگزورا -دوغما کندی قارادریه قوناق چاغیران فرضالی هم ده بورادا، اصلینده سولطان بهی، بهلول افندی ایله قوه لرینی بیرلشدیره رک ارمنی لرین زنگزوردا تۆره تدییی قیرغینلاری اؤنله میشدی. اونلارین موهوم سنگرلریندن بیرى شوکراتاز ایمیش. بورداکی دؤیوشلر زامانی بؤیوک عالیم، زنگزورون قاضی سی بهلول افندی فرضالی یلا بیرگه سنگرله باش چکیر، درونون، نیژدئنین، آندرونیکین یاراقلی لارینا قارشى ووروشان دؤرد گنج اونون دقتینی چکیر. کیم اولدوقلاری یلا ماراقلانیر. فرضالی دئییر کی، قارداشدی لار. اونلارین دا، ائله بیزیم هامی میزین دا اولو بابامیز اولان شوکور کیشی بو یئرلرین صاحبیمیش. آدلارینی سوروشور بهلول افندی. گنجلر ادب له قاباغا چیخسالار دا، باغیرا-باغیرا آدلارینی سؤیله ییرلر:

- علی!

- خان علی!

- حسن علی!

- نیفت علی!

بهلول افندی شوکراتازین ان یوکسک یثری اولان جهنم دره سینده سنگرلنن بو گنج لره  
باخیب فرحله دئییب:

- فرضالی، بیر حالدا کی، بورا بو جاوانلارین، سنین و بوتون بو ائل-اوبا جاماعتی نین اولو  
باباسی شوکور کیشییبه مخصوص اولوب، قوی ائله بورانین آدی قالسین شوکراتا! یعنی  
شوکور آتاینن یوردو...

افندی سونرا بیغالتی گولوب آستادان سوروشور:

- بس بونلار آدلارینی نیبه قیشقیرا-قیشقیرا دئدی لر؟

فرضالی دا عیناً افندی کیمی گولومسونور، آما برکدن دئییر:

- افندیم! بونلارین هله یاواش دانیشیغی بودو. بونلار قیشقیراندا بویلو آروادلار اوشاق  
سالیر...

افندی ده، فرضالی دا، ائله قوشون اهلی ده شاققاناق چکیب گولوشورلر. قارداشلار ایسه  
اؤل قاش-قاباقلارینی تۆکسه لر ده، سوندا دؤزمورلر، اونلارا قوشولوب گولورلر، فقط  
گولوش لری ایله قوشونون سسینی باتیریرلار.



دورسون هر گون بیر یله ووروشاردی. اؤزوندن یاشجا بؤیوک لری ده دؤیهردی. اونلار  
دا قارداشلارینی چاغیریب اوغلانی تکلهره، یون چیرپان کیمی چیرپاردی لار.

«تئیفه» خالا ایکی گوندن بیر چیخیردی کنده کی یئگانه دامین اوستونه، اوغلونو دؤین  
تای-توشلاری نین جدهه باسینی قبیردن چیخاردیردی. «بو اوشاق دا اوشاق ده ییل ها.

بیر دسته اوددو، یالاودی، اؤزونو ده قارسیر، بؤیور-باشینی دا. منیم گدهمی ده یولدان-  
ایزدن ائلییر. بیر نامنشییر خطایا دوشموشوک» - بونو آرواد یانا-یانا دئمیشدی منیم

قارامجا. من، والله کی، داواخور دئییلدیم. دورسونون اوجوباتیندان داوایا دوشردیم. نئینیم  
آخی، بیز دوست ایدیک، شیت ظارافاتلاریمیز دا اولسا، آیری قالا بیلمیردیک. چوخ

ایسته بیردیک بیر-بیریمیزی.

آما تئيفه خالا اوغلونون منيمله نئجه دوست اولدوغونو بيلميردى، بيلسه يىدى، بئله دئمزدى.

بيز دورسونلا آلتينجى دا اوخوياندا عهد باغلاميشديق. نهدن كى، كنده هامى نين قارداش-باجى سى واردى، هامى نين آرخاسى-كۆمه يى واردى، دورسونلا مندن باشقا. (دوزدور، دورسونون باجى لارى واردى، آما ائوين تك اوغلو ايدي. بيزده قيزى عاتله دن سايمازدى لار - او باشقاسى نين اوچاغينى قالا ياندى آخى.)

### تئيفه خالا

دورسونون آتاسينى دئديم، آما آناسى تئيفه خالا بير باشقا آدم ايدي. چوخ اوزه وورماسا دا، بيليرديم كى، منى هئچ خوشلامير. آما اوغلونون خاطيرينه منه خالاخلارين قالماسين اوز گؤستيردى. بير دفعه دورسون دئديم:

اه، توپوى مونقول، سنين نهن نيه ما هئيله باخير؟ ائله بيل ددهسى آزنووورون من اؤلدورموشم!

(بوخ، هئيله باخمايين، بعضى لرى كيمي ساختا بئين الميله لچيليك ائله مك فيكريم يوخدو. گويا قهرمانيمين بيرى ارمنى دى-فيلاندى. بوخ، اششى، دئيرلر كى، بو تئيفه خالانين آتاسى نين اوچاغيندا دونيايا گلن اوشاقلار ائله چاغا ايكن اولرميش لر. آخيري هامان بو آزنووور اولاندا گؤتوروب قاجيرلار قونشو كافان شهرينده كى كيلسه نين كشيشى نين يانينا -داها سيد-موللادان، حكيم-درماندان بئزميشدى لر- كى، بس، آى كشيش آغا، سن بيزه بير يول گؤستر. كشيش چاغانى دونوز ييى يله اووخالايب دئييب: «آپارين، بوز بالئاسى كيمي ديغادى، بونا اولوم يوخدو. آدينى دا آزنووور قوبورام». ائله او آزنووور، بو آزنووور. آدى قالب هئيله.)

دورسون ال آتيب اليمى توتدو، باشلادى سيخماغا. الله، الله! بونون بئله ظارافاتانندان آدم شيكست اولايلى. اليمى او قدر سيخيردى كى، آز قاليرديم هوشومو ايتيريم. باشلاديم قيشقيرماغا:

اه، سنى دهنين جاني بوراخ! دورسون، اه، كيشى اول، بارماقلاريم قيريلدى آخى..!

گۆز لیریم یاشاردی، باشیم گیجللندی، ائله بیخیلیردیم کی، بوراخدی، کوره بیمه الینی شاپیلدادیب دئدی:

- دلیلی فاراغات ساخلا دانا. بیر سیخمالیق گانین وار، اما دیل-قفسه قویمورسان.

(بیلیرسینیز ده دوستوم «ج» عوضینه «گ» دئییر.)

گۆزومون یاشینی سیلیب دئدیم:

- ائششکسن، والله. الیمی قیردین کی...! ظارافات ائله میرم ای... تئیفه خالا منی همیشه

قانی-قانی سو سور، بو نه مسئله اولار؟ بلکه من یاخشی اوخوبورام، سن ده ائششک

طرفینه سالیب اوخویا بیلیمیرسن، اونا گۆره دی، هه؟ (بو «سو سور» سۆزونو «سو زور»

سۆزونین قاریشیدیرماین ها! سوسمک منیم قهرمانلاریمین یاشادیغی ائلاتدا ایشلنن

فعل دیر. مثلا، اولار دئییرلر: «منی نییه هئيله سوسورسن؟» یاخود «ایت پیشییی ائله

سوسدو کی!» و سایر. حتی اورادا سوسن آدلی بیر داغ دا وار. قیز اوئاقلارینا قویولان

سوسن آدی ایسه آذربایجانین هر یئرینده وار. -ناغیلچی)

- یوخ، اه... او نه بیلیر اوخوماغی-زادی. هاردان بخته ور اولدوم، هئيله ننه م اولدو؟

بیزمچی لرین اوخوماغان-زادنان ایشی اولماز، بیلیرسن چی...

- بس آخی...؟

...من بو «بس» ی اوچوندان-قولاغیندان ائشیتیمیشدیم اصلینده.

ایش بئله اولوب.

دورسونون آتاسی عبدالرحمن لا منیم آنام بیر صینیفده اوخوبولار. و بیر-بیری لرینی

سؤیبلر. کنده هامی بو سؤگیدن دانیشارمیش.

عبدالرحمن اوزون بویلو، ائلی کورکلی، آلاگۆز بیر اوغلانمیش. دئییر، یالانچی لار سۆزو،

قوللارینی دیسرکدن بو کرمیش، هره سیندن یکی اییید ساللانا رمیش. هم ده ماهیر

اووچوموش. کللییی گۆزوندن، جو یورو دیزیندن وورارمیش. دی گل کی، چوخ

ناتاراز، زیرامانین بیریمیش. (عیاً دورسون کیمی) یتریدییی یتردن قان چیخارمیش.

گوله شدییی نین یا قولون سیندیرارمیش، یا قابیرغاسین ازرمیش. اونا گۆره کند-کسه بین

جاهیللاری اوندان گئن گزرمیش لر.

ائله جلد ایمیش کی، آتی قویروغوندان توتارمیش. نه قدر خام، بوغولمامیش دایچا وارمیش، هامی سینی اونا بوغودورارمیشلار. هله بعضاً ائله اولوردو کی، دایچا بدؤی چیخیردی، یولا گلمیردی، اوندا رحمانین (جاماعت قیساجا اونا رحمان دئیردی، بوردان بئله بیز ده ائله دئییهچیک) گۆزونو قان اؤرتوردو... بیر ده باخیب گۆروردو کی، دایچا یئرده قالیب چابالایا-چابالایا: یا قاباق الینی باسیب قیریب، یا دا بوینونو...

آما بو قدر سرت، بو قدر قابا آدم زریشی گۆرهنده قوزویا دۆنرمیش. آند ایچیرلر کی، چۆله باغیراندا ائولرده بلکده کی اوشاقلاری یوخودان اوپادان بو ناتاراز گدهنین زریشین یانیندا دیلی توتولارمیش. کند قیزلاری نین یاندىقلاریندان «لاپیان آباق، لهوره دوداق» دئدیکلری (آغیزلاری فالمیش ائله بیل: اؤزو بئله دئییلدیسه ده، اوغلو ایضاً هئيله دوغولسو) بو ناتاراز گدهنین دیلی کیمی ال لری ده سوسدالارمیش قیزین یانیندا. اؤزو آند ایچیرمیش کی: «والله-بالله بو ایتین قیزی گۆرهنده ائله بیل کیشیلیکدن دوشورم. ارمنی کندی ساودا ده بیرمانا گندهنده ده بیرمانچی نین قیزی واردی، اوفیک آدیندا. ارمنی اولاندا نولار، والله گول پارچاسیدی یانمیش! ایکی گئجه قالدیم ده بیرماندا، دوز اون دفعه اوستونه چیخیب-دوشدوم... گلمیردیم کی! ائله او ده بیرماندا قالماق ایسته بیردیم عمروم بو یو... دهم گلتنن سونرا دیلیمی قویدوم دینمه زیمه، دوشدوم قاباغینا... سؤزوم اوندا ده بیل ای... بس بی نییه بئله اولور، هیی؟ بو نه تهر زاددی، اه! دئیین ده، نییه بئله اولور آخی؟ آز قالیرام بیخیلام آیاغینا بو هاشم بهیین قیزی نین... ما گولمویون، شعر دئمک کئچیر کؤلومن، اوخوماق ایسته بیرم... بایاتی چاغیرماغیم گلیر... منیم ده کی، الله خسییه تیمی کس سین، شعرن-شویورنن ایشیم اولماز ده، بیلیرسیز... آما بیر سؤز دئیجه، گولمویون، سن الله... او گون گۆرورم کی، هیققانا-هیققانا ناواخت سا مهتبهده ائشیتدیییم ساری آشیغین بایاتی سین دیلیمین آلتدا زاد ائلییرم... نه تهر دئیردی لر اونو؟ هه ویرد ائلییرم... من آشیخ ترسینه قوی... تر تنی ترسینه قوی... یاخشین قیبالسینا... آشیغی ترسینه قوی... آما قورخدوم والله... دئدیم بی نه دی، اه؟! منده می او بیوئج آشیخلار کیمی چؤل لره دوشه جم؟ بیرجه ائله سازیمیز چاتمیر! اؤزو ده او ساری آشیخدان زندئی-زهلیم گئدیر... گۆزو گۆره-گۆره سئودیین الیندن آلیب یامان... دئدیم، قوی ایردد اول-سون او یانا! شعر-مئیر منیچ ده بیل... ما وئر توفنگی، ما وئر آتی، ما

وئر... اوفيقى... امما يوخ، زريشيسز ده گونوم گون اولماز. زريشيسز الله ما بيرجه گون ده ساغ جان وئرمه سين! زريشيسز اوللم من...»  
بدبختين هر آدديمي خطايميش. هارا گئتسه، هاردا بير ايش توتسا، دالينجان آروادلار دئميش، بير ماغلته چيخارميش. باشينا گلمه ين ايش اولمازدى. بير دفعه باشينا

## كوموجادا

بير قانلى حادثه گلמידى كى، بونو آيرى جا دانيشاجام. نهدن كى، بو قانلى اولاي اونون حياتيني زهره دؤندردى. امما گر ك بو كوموجانى آنلاديم قاباقجان.  
سؤزلر ميللتين يول خريطه سي دير. هاردان-هارا گنديبسه، سؤزونو داشلارا يازيب، داشلارا يازا بيلمه سه، يئر-يوردا، تالاي، چالاي، دره يه-تپه يه وئريب، كند-كسه يه قويوب. اتله بيرى بيزيم يايلاقلاردان ان ياخيني آلچالى تالا. بوردا بير آلچا آغاجى دا يوخويدو، امما هامى بو آلچاسيز يئر آلچالى تالا دئيردى. من بير دفعه بونو هاشم بابامدان سوروشموشدوم. اونا دا الله اينصاف وئرسين، هلم-هلم آداما جاواب وئرمزدى كى. يئريشى-دوروشو دا فورس-فاسون<sup>۲۸</sup> ايدى كيشى نين. يئينده ده، ايچنده ده، دانيشاندا دا آستا-آستا، آراملا، صبرله ائدهردى هامى سيني. بيرى بير سؤز دئينده ده قاييديردى كى، من بهى نسلى يم، يئريشيمه-دوروشوما حرام قاتا بيلمهرم. من عاتله تربيه سي گوروشم، آغامنان، آغابه ييمن (آتاسينا آغا، آتاسينا آغابه ييم دئيردى) اويود آلميشام.

هه، كيشى دئى سينه تنه كى دولدورا-دولدورا دئميشدى:  
آغابه ييم بورا آلچالى دئمزدى، اوفچالى دئيهردى. بعضى لرى ده اوفچالا، آفچالا دئيهردى. گورجوستاندا دا اوفچالا وار، من اوردا عسكريك چك ميشم... اصلينده بو، «اوو - چالادى»، يعنى اووون بول اولدوغو چالا يئر...

<sup>۲۸</sup> شيك بير آدامين گورونوشو

بو كوموجا دا لالالى يايلاغيينان اوردكلى دوزنونن آراسيندا درين چالا، چۆككليك، باتاقلىق بىر يئر ايدى. يئردن قاپقارا پالچىق قاينايردى ائله بىل. بىزىم مال-داوار بو يئرگىن آياغىندا سوزولوب-دورالمىش قارا سودان ايچمە يى سئوردى. آغساقال لار ايسه محكم-محكم تاپشيرايردى لار كى، نباده مال-حيوانى اورا ياخين بوراخاسينىز، باتاقليغا دوشسه، ديرى-گۆزلو باتيب گئدهجك. بىز بونا گاه اينانار، گاه دا اينانمازدىق. اوردا كيميئسه حيوانى نىن باتديغىنى دا گۆرمەمىشدىك. آما اثىتيمىشدىك.

دانىشيردى لار كى، بىر دفعه ايبولون ايستى گون لرىنده ائل يايلاقدا اولاندا ائالاتا خبر گلير كى، مايبارا آروادين تىك اينه يى همىن باتاقليغا دوشوب باتير. (بو مايبارا آروادى من ايندى يوخو كيمى خاطرلا بىرام. او قدر قوجالمىشدى كى، باشىنى اوزو بويلا بىلمىردى. اؤولادى-زادى دا اولمامىشدى. بابام دئمىشكن، نورو يىتسىزدى. هئچ دئيه سن، كنده بىر اثباتلى قوهومو-زادى دا يوخويدو. هفتهدە بىر آرواد -اوره بىنده اينصاف-موروت اولان - گئديب اونون باشىنى بوياردى. بىر دفعه ده آنام اونون باشىنى بوماغا گئنده منى ده آيارمىشدى، او واخت لاپ ياخيندان گۆرموشدوم اونو) ائلات اهلى كومموجانين يوخارىسىنداكى تپه يه چىخىب بو مركيه باخىرمىشلار. يازىق مايبارا آرواد دا باتاقليغىن قيراغى ايله او طرف-بو طرفه قاچير، آداملارى دئيبىل -اونلاردان هاراي اولماياجاغىنا امين ايدى - الله-ى كۆمه يه چاغىرىردى. اينك ده باشىنى دىك توتوب ساققىز كيمى پالچىغىن ايچىنده جانيلا الله-اللهه بؤيورور، ايضاً مايبارا آرواد كيمى دىل اولوب دىبلله نىر، اونو بو دلتدن قورتاراجاق قهرمانىنى هارايلاييردى.

اونسوز دا هئچ كيم اورك ائله يىب اينه يه ياخين دوشه بىلمىرمىش. اصلينده اينك باتاقليغىن تن اورتاسىندا يىمىش. اونا ياخينلاشماق چون گرگ باتاقليغا گيره ييدىن. بونا دا هر آدم اورك ائله مزىمىش. دئيردى لر، گويا سوروينن قويونن اودوب بو باتاقليق. ياي دا پالچىقدا ياتيب خوشحال لانان نئچه-نئچه جامىش باتيب بوردا و هه كذا.

سسه عبدالرحمن گليب چىخىر. توفنگىنى چىينىندن آلب بىر آغاجدان اسير. قاچىب هاردان سا بىر بالتا تاپير، اوزون، ميل كيمى بىر آغاجى كسيب يىخىر باتاقليغىن اورتاسىنا. بئلىنه بىر سىجىم باغلاير، آغاجىن اوستويله يئربىب اينه يه چاتير. ايبى اينه يىن

بویونزلارینین آرخاسیندان کئچیریب دویون وورور و ال آتیب اینهیین قویروغوندان یاپیشیر، سونرا ایپین بیر اوجونو جاوانلارا آتیب قیشقیریر:  
دارتین!

اؤزو قویروغوندان، جاوانلار ایپدن دارتیرلار، اینهیی ساغ-سالامات چیخاردیرلار. دئییلنه گۆره، اینهیین تک بیر نقصانی قالیر او حادثه‌دن: قویروغونو رحمان نه تهر قانیریمیش سا، یاری‌دان قیریلیمیش. ائله او قیریلان یئردن بالتایلا ووروب پئشابنان بیشریرلر، قویروغو ساغالیر، آما اینک کنده یئگانه قویروغوقیریق اینک لقبی قازانیر. هر دن یاری گئچک، یاری ظارافات، «قویروغوقیریق مایارانین قویروغوقیریق اینهیی» ده دئییردی‌لر. سونرالار مایپارا دا خلوته سالیب دئیهرمیش کی، الی قوروموش، اینهیین قویروغونو نه تهر قانیریب کی، کیرد یاری‌دان قیریلیب، برقصد ائلییب بینی. ما ساتاشیب-سورتوشنرین سؤزونین ائلییب. (یاخشیلیق ائله، ائوینه سالامات گتتمه، بونا دئییلر. ظالم اوغونون یاخشیلیغی دا پیسلیک کیمی یوزولارمیش. یانا-یانا دئیهرمیش کی، الیمین دوزو یوخدو، الله ما قارغاییب. کیمه جان دئییرم، زهریمار دئییر. حیرص وورور تپمه، ایستیییرم سلام آیاعیمین آئتینا، دلی اینک بالاسینی آیاقلایان کیمی آیاقلايام بو کۆپه‌ی اوغونون کۆر-کۆچویونو!) ایندی بیز طرفده بئله ضرب‌مثل ائشیتسه‌نیز، تعجب‌لنمیهین: «مایپارانین بیر اینهیی، اونون دا قویروغو قیریق».

هامان بو کومموجانین قیراغیندا بیزیم چوخ مزه‌لی گون‌لریمیز اولموشدو. یابلاغا کۆچمک عنعنه‌سی یاددان چیخدیغیندان بیز کئچمیشده اولانلاردان ائشیتدیک‌لریمیزی ده توققوشدوروب احوالاتلار اویدورار، ظارافاتلارشاردیق. بو کومموجانین آدینی کوما-مانیچ چۆککلییی قویموشدوق. گئچکدن هم آدلاریندا او یغولوق واردی، هم ده بورا دا ائله اورا کیمی (ائله «اورا» دئییرم کی، گویا گئندیب گۆروب گلمیشم) چۆکهک بیر یئردی. بورانین فرقی اوندایدی کی، قورخولویدو، باتاقلیقدی، آدمی، حیوانی دیری-گۆزلو اوداردی. هم ده بو خارابانین بیر سئحری، بیر قورخوسو واردی ائله بیل. هئج کیم اورک ائله‌ییب بورا تک گله بیلمزدی. ایللاه دا شر قاریشاندا (منی قینامایین، بو «شر قاریشاندا» -آخشام طرفینه بیزده بئله دئیهرلر- سؤزوندن همیشه اوشه‌نمیشم،

قورخموشام، ائله بیل بو عرفه ده بوتون پیسلیک لر بیردن باش وئریر، گنجیه ده دوغرو شر-خطا ایش لر بیر-بیرینی عوضله بیر) بو طرفله اوزوکمز دیک. نهدن کی، هاوا قارالان کیمی بوردان یام باشیل ایشیق لار یوکسه لر، عرشه دایانمیش بو یاشیل ایشیق لاردان بیر حزن، بیر قورخو، بیر واهیمه یاییلاردی اطرافا. بورا قبیستان تمثالیدی. آخی بوردا دا چوخلو سایدا آدم، حیوان باتمیشدی. داها قبیستانین بونوزو اولماز کی...

قاییداق او قانلی احوالاتا.

ائل یایلاقدا اولاندا بیزیم جاوانلار قونشو ائلاتین جاوانلاریلا کوموجانین باخاسینداکی دوزنلکده چیلینگ-آغاچ اوینایمیشلار. رحمان دا بوردا ایمیش. هامی بیر چیلکله اویناسا دا، او، اؤز آغیر چیلیی یله وورورموش. چیلیی آعاجین بورنونا قویوب بیر گوْیه باخیر، بیر یئر، نه تهر وورورسا، گندیب قارشی طرفه کی دسته نین اوینوچولاریندان بیرینی - آنام زرشین خالاسی اوغلو کرم ادلی بیئی یتمه نین دوز گوْرونه باتیر. اؤزو ده ائله باتیر کی، چیلیی چیخاردان کیمی اونو قان آپاریر، یازیق اوغلان بیخیلیب اؤلور. سید-موللا گتیریرلر، نفوذلو آدمالاری آپاریرلار، ایکی اینک، بیر آت، بیر پارچا دا تورپاق وئرئیب قان باغلاتدیریرلار. (سووئت حکومتی نین واختلاریندا دا بیزده اوزون زامان میلیس<sup>۴۹</sup>-سیلیس اولمازدی. کندین میلیسی ده، اؤزلری دئمیش، سیلیسی ده آغساققالار ایمیش. نه قرار وئرسه لر، هامی ائشیدرمیش. تا کی، مردیمه زار آرایا گیرینجن. اوندان دا کی، الله-ین دا خبری بوخو، داها بوردا آغساققالیق نه ایش وار؟) قان باغلانسا دا، باریشیق اولسا دا، طرفلر بیر-بیرینی باغیشلاسا دا، زرش رحمانی باغیشلایا بیلمیر. نوح دئیر، پیغمبر دئمیر. گویا رحمان زرش کی کرمه قیسقانیرمیش، گویا او چیلیی برقصد ووروب و هکذا. قیز دئیر، ایتی گوْروم، قوردو گوْروم، رحمانی گوْرمه ییم. اوتوردوغون یئرده قانا دوشه سن، بونا دئیب لر.

رحمان زرش کی دوز بئش ایل گوْزله ییر. قیز ایکی آباغینی بیر باشماغا دیره ییب، «بوخ» دئیب دورور. اصلینده آتاسی بهی نسلیندن اولسا دا، قیزی اصیلی-سلیلی بیرینه،

---

<sup>۴۹</sup> اجتماعی آسایش و امنیتی قورویان انطبالی اورقان

یعنی رحمان كیمی سینە وئرمەیه گۆیدە راضیییدی. ھەم دۆولتلییدی، ھەم آد-سانلاری واردی، ھەم دە بو رحمان زیرامی نین بیری اولسا دا، دل قانلی جاواندی، ووروب-بیخانیدی. بەیین دە کی، بئله شئی چون اورەیی گئیدردی. آما قیز دا بەی قیزییدی، ترسین بییدی.

رحمان قونشو ارمنی کندی ساودان آلدیغی چاخیردان ایچیپ کسیردی بولاغا گئدن یولو و بیخیلا-بیخیلا سودان گلن قیزین دالینجان دانا کیمی بۆیوروردو:

آ سنی یاناسان، منی نییە یاندیریرسان؟! والله سنین آجیغنا گئدیپ ساودان بیر ارمنی ھەچیسی آلام... بیر الله شاھیددیر کی، من او چیلیسی قصدا کرمین گۆزونە وورمامیشام... آی زریش، ماا بیر کلمە سۆز دئ دانا...

بوندان آرتیغینی ائلمەیه جراتی چاتمیردی. نەدن کی، زریشین آتاسی بەی ایدی، قوشالولھەسی ھمیشە دولو اولوردو، ھلە «آساییاک»<sup>۲۰</sup> دئدیکلری توفنگی دە واردی کی، الله ائلمەسین، بیر پیس سۆز-سوو ائشیتسە، قارننا دولدوراردی آیی قیرمالارینی... بئله-بئله گون-گونو قوودو، آخیردا زریش بیر چولو جیریغا بند اولدو. بونو او بییری صحیفەلردن بیلەجکسینیز.

دئیرلر کی، رحمان زریشین قوشولوب قاچدیغینی بیلندە گئدیپ اۆزونو ھومبەتالی اوچان قایادان آتماق ایستەیب. سونرا نە فیکیرلشیپسە، ائله اورداجا بیر مجلس قوروب، بیر بالون (بیزلردە /وچ لیترلیک شوشە قابا بئله دئیرلر) توت آراغینی دوستلارییلا بوشالداندان سونرا قیشقیرا-قیشقیرا دئیپ:

ایندی من اونون آجیغنا بیر ارمنی نین قیزین گتیریب آرواد ائلیبەرم، گۆرەر! گئنه بیر اثباتلی سینا سی... ایدی، منی یاندیرماددی... گۆر منی کیمە دەییشتی! ئینەک، ایندی من دە اونو او اثرمنی نین قانجیغنا دەبیشەرم، گۆرەر!

سونرا دا آغلامیش، اۆزونو داغا-داشا چیریمیش، آتینی مینیب میان درە طرفە سورندە دوستلاری دوشموشدولر دالینجا، گوجنن قایتارمیشدی لار بو بولدان. ائله اورداجا باغیرا-باغیرا آغلامیش و دئمیشدی:

- آ نامرد دوستلار، بوراخین منی، قویون گئدیم اؤزومو او خارابا کوموجویا آتیم، منیم بو دونیادا بیر نیشانام دا قالماسین... منیم چارم اورادی کی، قبرییم-زادیم دا اولماسین...
- سونرا دا باشلایب ائله آغلایا-آغلایا گولمه‌یه، بیر ستکان دا آراق ایچندن سونرا دئییب: اه، یادیزدادی، من او باتاخلیخدان مایپارانین اینه‌یینی نئجه چیخارتدیم؟! اه یادیزدادی؟! اه، ما نولوب، اه؟! من کوپه‌ی اوغلویم بو گئجه بیر قیز گتیرمه‌سم!
- سونرا دا یئنه آغلامیش و اؤزو ده طولوم-طولوم آغلامیشدی و دئمیشدی کی، دای منن زرشین باغینی الله کسدی، دورون گئدک بیر ارمنی‌نین قیزی گتیرک، بی زرش مسئله‌سینه بیر یوللوق نقطه قویاق...
- و گئدیب آزاوورون قیزی تئیفه‌نین قولندان توتوب باشمیشدی آتین ترکینه، گو‌توروب قالمیشدی. دانیشیرلار کی، کنده دوز بیر هفته رحمانین تویو چالینیب.

\*\*\*

دئیرلر، رحمانین تویو چالینان آخسامی منیم آنام زرش ایچری‌دن قاپی‌نی باغلایب آغلایا-آغلایا اوینایارمیش. اری الیاسا دا دئییب کی، بو گئجه ائوه گلمه، گئت مئشه‌ده، دایمین چاویستانیندا قال. یازیق آتام دا نئینه‌سین، به‌ی دئدیین نه‌دی، به‌ینمه‌دیین نه‌دی؟ مینیب آتینا، اوز قویوب کوتانار مئشه‌سینه، هانسی کی، اوردا اؤزونه بیر دال‌دالناچاق دوزلتمیشدی.

آنم قاپی‌نی ایچری‌دن باغلایب آغلایا-آغلایا اوینایاندا دابی‌سی قیزلاری سوروشوبلار کی، دای اویناماق نه‌دی، آغلاماق نه؟ دئییب اصلینده بو توی منه چالینیر، آما هم ده منیم تویوم دئیل... اییو! اوه-اوه-اوه! بیر «کینتو» چال اه، منیم هاوامی، «کینتو»! اوش-اوش-اوش!

خبر گئدیب هاشم به‌یه چاتیر، کیشی قورخور کی، قیزی‌نین باشینا هاوا گلر، اونا گو‌ره گئجه‌نین مشهور فئلدشتری<sup>۳۱</sup> تاپیب گو‌نده‌ریر. (بو فئلدشتر، فئلدشتر اولسا دا، جوخ-

---

<sup>۳۱</sup> اورتا طب تحصیلی اولان حکیم کومکچی‌سی

چوخ عالی ساوادلی حکیمدن بیلکلیمیش. آمانلارا اسیر دوشدویوندن اونون بیلمه‌دییی  
شئی یوخوموش. آوروپانین، محاربه‌نین اونا وئردییی پراکتیکا هلم-هلم حکیمده  
اولمازمیش.)

افضل‌الدین دوختور، قادان آلیم، قیزیما بیر یاخشی-یاخشی باخ...  
حیاتیندا ایلک دفعه‌یدی کی، بو به‌ی اوغلو کیمسه قادان آلیم دئییردی. فئلدشئر زربشه  
باخیب قایدیر کی، آپارین بونا چوخلو تزه پال-پالتار آلین، قیزیل بیلرزیک، اوزوک-  
سیرغا آلین، بیر ده بونون ارینه تاپشیرین، اونا خوش اوز گؤسترین، سئوسین،  
تومارلا سین... بونون دردی عشقدی، اؤزو ده چاره‌سیز عشق... آپارین ایرانا-تورانا،  
گذدیرین، عینه‌سی آپیلین...  
زربش حکیمین دئدیکلرینی ائشیدیر و آنلا بیر کی، ایشی فیربخدی. نه علاج ائله‌سه،  
اؤزو ائله‌مه‌لی‌دیر. کیمدی اونو ایرانا-تورانا آپاران؟ کیمدی اونا داش-قاش آلان؟ اونا  
گؤره گئری قایدان کیمی ساریلیر اری‌نین بوینونا...

\*\*\*

دئییرلر، رحمان دوز بیر آی تئیفه‌یه یاخین دوشه بیلیر. گوندوز دوستلارینان گزیر،  
یئیر-ایچیر، گنجه ائوه گلنده او بویدا ایید یوماغا دؤنور، اولور بیر پارچا ات. یئنه همین  
فئلدشئرین یانینا گئده‌سی اولورلار. اونون دوا-درمانی ایشه یاراییر، رحمان گنجه سحره  
جن گلینین گرده‌ییندن چیخمیر.

\*\*\*

...

اه، توپوی مونقول، ایندی بیلدین تئیفه خالا نییه منی ایسته‌میر؟  
اه، دودوش، سن بونناری هاردان اؤیرنمیسن؟ وای سنین...  
پیس بیر سؤیوش سؤیدو کی، بونو بیزیم کنده اوغلان اوغلانا، کیشی کیشیه سؤیر.

## زړيش

بيليرسينيز ده، انامدی زړيش. ايندی اونون حكايه سینی سیزه انا داجام. اصلینده بایاقدان دانشدیقلا ریم دا ائله اونون حكايه سیدی.

دئمشم آخی، اتاسی هاشم کیشی بهی نسلیندندی. بهی دئینده کی، اصلینده ائله سن دئین وارلی-حالی بهی لردن اولمامیشدی لار، باهارلی نین قورو بهی لریندن ایدی لر. کیشی او قدر دیک یثربیردی، او قدر فورسوندان<sup>۳۳</sup> جیریلیردی دئین، (بو کندين جاوانلاری نین بزهمه سی ایدی) اوزون مدت قیزی ایسته یه لره وئرمه میشدی کی، بس: «من اولام جاوانشیروولار نسلینن، میرزه ولی باهارلی یلا قانیم قاریشا، هاندا-هاندا بهی زاده بله پولو یثمیه م، گول کیمی قیزی رعیت بالاسینا نجه وئرم؟!»

هاردان سا اوخوموشدوم کی، کند ایتلری خسته لنده اؤروشه گندیرلر و اونلار اؤز حسیاتلاریلا آختاریب لازیم اولان اوتو تایپر، اونو چئینه بیر، ساغالیلار. اینسان دا بتله دیر: اؤزو ضعیف یثینی بیلیر. اونو اؤز آغلی و حسیاتیللا معالجه اتمه یی باجارمالی دیر. قیزین حكايه سینی کی بیلیر سینیز. ایلک اوخو داشا ده میشدی. (هله بونو قویوم او بیرینی دئیم: بو قیز الله-ین ترسی ایتمیش. الی بایراملی دا پئداقوژی تکنیکومون ایکینجی کورسوندا اوخویاندا جاوان معلم لردن بیرینی قیزا گؤزو دوشور. زړيش ائله بیلیر کی، اونون فیکری جدی دیر. اما بیر گون همن جاوان معلم قیزی کیرایه ده قالدیغی ائوینه دعوت ائدیر و اوردان-بوردان صحبتلشدن سونرا قیزی یاتاغا چکمک ایسته بیر. اونا دا زړيش دئیرلر، پنجره دن اوتونو قایب اوغلانین باشینا نه تهر چیرپیرسا، قان بدباختی بورویور. معلم اولمور، اما یاریمجان اولور، هئج او حادثه دن سونرا معلم ده ایشله یه بیلیمیر. ائله او، بو! الی بایراملی یا دا، تکنیکوما دا توپوروب قاییدیر کندلرینه. اتاسی نه ایلاسه ده، دئدیبیندن دؤنمور... تکنیکوما قاییتیمیر کی، قاییتیمیر. بو احوالاتی نه مدن ائشیتیمیشدیم. یوخ، منه دانشمامیشدی کی، هردن قیزینا آجینی توتاندا حیرص له دئینیردی، من ده بیغیشدیریردیم. مثلا بئله: «کول سنین قیز باشیا!

گول كىمى مەتبە قويموشىدۇ دەن، بىر اوتونو بىر يولوق گىدبە تولامازلادىن، قورسۇو بىتتىرمەدىن... ايت قورساغى يال گۆتورمز ھا... سونراكى لارى دا... آخى ھىچ سونراكى لار بىر عمللى-باشلى اورتايا چىخمادى لار كى. رحمان گىل لرىن قورخوسوندان اونون آدىنى آشكاردا توتان اولمادى. دالادا، اورەبىندە چوخو چوخ شى دئمشىدى بلکہ. آما اصیل-حقیقتە میداندا بىر شى یوخویدو.

قىز دا دۇزدو، دۇزدو، آخىرى دايانا بىلمەدى، ووروب ائلاتىن وئجسىز بىر گدەسىنە - آیاماسى دوه گۆتوباغلايان اولان الیاس آدى بىرىنە قوشولوب قاچدى. الیاس، نە الیاس! بو، آروادلارین سۆزو اولماسین، لاپ قىرا یتتىم ایدی -یعنى گولوبورنۇندا. اوشاقلىقدان آتا-آناسىز قالان الیاسین دوهسى نەدى، ھىچ پىشىی دە یوخویدو. ایشى-پئشەسى چاپدان بالیق توتوب ساتماقلا چۆرك پولو قازانماقدى.

الیاسین اثباتلى اهنى-باشى دا اولمازدى. آیاغىندا یای-قىش كندلى لرىن دئدىی كىمى ماشین پاکىرىشكاسىندان كسىب دوزلتدىی رزىن چارىق فاسون<sup>۳۳</sup> بىر شى، باشىندا اۆزونون جەوهرەدن ھۆردوبو گولوكلو پاپاق كىمى، اهنىندە دە رنگى بىلىنمەین شالوار و قول لارىنى قولتوغوندىن جىرىب آتدىغى گوللو كۆپىنك واردى. آما بوغا كىمى ساغلام ایدی، نەبە ال آتسا كۆكۈندىن قوپاراردى. دى گل كى، اوز-گۆزوندىن فاغىرلىق، مظلوملوق ياغىردى. ائله اوتانچاق ایدی، ائله اوتانچاق ایدی قىز-قادىن گۆرەندە قىز كىمى قىزارىردى. زرىشە اىكى دفعە ياخىنلاشمىشىدى كى، سۆز دئسىن، آما ائله قىزارا-قىزارا قالمىشىدى، اودقونوب خوروز ھىندوشكا كىمى قوققولدامىشىدى.

آخىردا زرىش بو يۇندەمسىز-يۇرەهەسىز اوغلانا باخىب پىققىلدايا-پىققىلدايا گولوب و ائله گولە-گولە دە دئیب:

نەدى، اە، ظالمى چىخمىش، بوغولدون كى! سۆزون وارسا، قورخما، دى. بلکہ منە گۆزون دوشوب؟ نوسون اى، بىر اوغلان، بىر قىزىندى، بلکہ، ائله منىم طالعیم سنە يازىلىب؟

اوغلان دىرچلمىشىدى، بىر از اۆزۈنە گلىب دئمشىدى:

- سنى گۆرەندە باخ بورام (الينى اورهىي نين اوستونه قويوشدو -ئاغىلچى) تىز-تىز دۇيۇنور، آز قالير آغزىما گلە...
- زىرىش اونا قوشولوب گلندن سونرا گرەدە يە گيرمەمىشدىن قاباق (گويلا گىردىك لىرى واردى -گىردىك نە گىزىردى، سۆزگلىشى دىئىم) دىئىشىدى:
- سن بىلىرسن كى، من بەى نىلىندىم. قورودو، ياشدى، هر نەدى، گىننە بەيدى. ترسلىكدن، سىنن دە آدىن دوه گۆتويلايان كىمى چىخىب. بىر-بىكى آيىن ايچىندە ائلە ائلەمەلى بىيك كى، هم اۆزوموزو دوزلدىك، هم دە سىنن بو كىمتر آدىن اوستوندن گۆتورولسون.
- الياس كىرىپىك لىرىنى چالا-چالا (اوشاقلىقدان كىرىپىك لىرىنى ساخالاي بىلمىردى دىئىن، اونون بىر آياماسى دا قىرپاو ايدى) دىئىشىدى:
- نە تهر آز؟
- بىرىنچىسى، ما بىر دە «آز» دىئىسىسن...
- بس نە دىئىم، آز... بئلە... زىرىش؟
- ائلە آدىمى دىئىسىسن -زىرىش...
- قىز سونرا الينى الياسىن الينىن اوستونه قويوب سىغاللامىش، نوازىش لە دىئىشىدى:
- آند اولسون عىمىمىن تورپاغىنا، (قىزىن عىمىسى جاوان اۆلموشدو -ئاغىلچى) سا بىر آراددىق ائلىيە جم كى، عالم تاماشامىزا چىخاجاق... آما گر ك من دىئەنى ائلىيەسن...
- الياس كىرىپىك لىرىنى داها تىز-تىز چالېب زارىمىشىدى:
- دى دە، اۆلدوم آخى، دى گۆروم، من كۆيى اوغلو نىئەمەلى يىم؟
- بىرىنچى بالىق توتماغى ترگىزمە لىسن...
- وئى، آ بالا، آجىننان اۆلرېى آخى! منىم مىننان باشقا الىمن بىر ايش گلېر ها...
- اۆلمزسن، قورخما... ايكىنچىسى، بىلىرسن كى، منىم داىيم مئشە بەيدى.
- آخى مىننان بىزە نە؟
- گونو سحر سننن گىدىرىك داىمىن يانىنا. دىئە جە بىيك كى، سنى قوياجاخ هر گون او آوخارلى بالتانالا بىر ماشىن اودون دوغرا-ياسسان.

- بوی آغیز، دئییرسن دایین منی دیری گۆزلو گۆندرسین آغزی-بیره؟ او قیرمیزیگۆز کیشی دن قورخورام، منی توتدورار والله!
- توتدورماز. ننه م بیزی اونا تاپشیریب. منیم خطریمه ساا دهیمز... دایان، سۆزومو کسمه، یوخسا تومانیمی چیرمه ییب گلدییم کیمی ده گئری قایدارام.
- یوخ، زریش، قادان منه گلسین، گئتمه. دی گۆروم، تای نئینیجهم؟
- باخ، بیر ماشین اودون یوز مانیتدی... بیلیرسن ده، ارمنی لره قاز وئیریک، اؤزوموزون قازیمیز یوخدو... هه، اللی سینی داییم وئره رسن، اللی سی ده بیزه قالار. ایندی هاندا بیر کیشی نین ائوینه گونده اللی مانیت گلیمیر. اهیمنه ری، سن من دئدییم کیمی ائله سن، بیز تئزدیینن اولاجییخ بارماغنان گۆرسنن آیه... سنین آدین دا ده بیشر، اولار مثال چون، اودونچو الیاس. نه دئییرسن؟
- هامی سینی باشا دوشدوم، بیرجه بو آدده بیشمه یی قانمادیم. بس ما آدی کیم قویاجاخ آخی؟
- من قویاجام. چتینی آداملارین دبلینه-دیشینه دوشونجندی، قالانی اؤز-اؤزونه اولاجاخ. بیر ده آداملارین سا ایشی دوشه جک، بیر یالتاخلانا جاخلار کی... آما سن گرک منی خار ائلمیسه سن...
- ائله مهرم، گۆزوون قاداسین آلیم.
- بیر ده گرک بونو بیله سن: بیزیم نسیل بهی دن تۆره مه دی. بیر کس کی، گۆزوموزدن دوشدو، نوزومبیللاه، الله گۆی دن یئنه گله، اونا ساری اوز چئویرمه ریک. ائله ائله کی، اؤزوو منیم گۆزومدن سالما.
- رحمانین تویو اولان هفته باشلارینا گلنی چیخساق، قالانلاری زریش نه تهر دئمیشدی، ائله ده اولدو. دایسی اولاری یاخشی قارشى لادی. آما سۆز آراسی گده یه ائشیتیدیردی کی، اونون باجی سی قیزینا کم باخسا، ایشی شولوق اولاجاق. الیاس دا آند-آمان ائله دی کی، اگر او بو گنج عائله به آرخا دورسا، اونلارین بو مئشه دن ائولرینه روزی آپارمالارینا شرایط یاراتسا، اوندا هر شئی زریشین اوره یی ایسته یه ن کیمی اولاجاق.

مئشه به یی آتارلریندان بیرینی الیاسا وئرمیشدی همین گون و دئمیشدی کی، بو آتا دا ائله زرشه باخان کیمی باخمالی سان. آتانان قادین عینی شئیدی، ایکسی سی ده تومار ایسته ییر. بیر بالا جا الینی اوستوندن چکدین، سارالیب-سولاجاق.

مئشه به یی (اونا هامی مئشه به یی دئییر، قوی ائله بیز ده بئله دئیک) ایکسی گون سونرا اونلارا داها بیر شاد خبر ده چاتدیرمیشدی: رایون مئشه ایداره سیندن الیاسا فحلّه شتاتی آلمیشدی و الیاسا ایندی اولموشدو بو مئشه لرین کاغیدلی-باراتلی ایشچیسی. بوندان سونرا اونون الی نین اوسته ال یوخ ایدی، پاپاغینی یان قویوب مئشه نین آرمودوندان، آچاسیندان، ازگیلیندن، زوغالیندان یئیه-یئیه گونده بیر ماشین قیرما دوغراییردی. مئشه به یی ده اونون دوغراییقی اودونو ساتدیریب یاری سینی اوزو جیبینه قویوردو، یاری سینی دا اونلارا وئیردی.

زریش ده هر دن الیاسین آتینین ترکینه مینیب گلیردی مئشه یه، زوغال ییغیب موربیه بی شیریردی، آلچا چیریب لاواشا تورشوسو دوزلدیردی، ایتورنو توققاشداییب بازارا ساتماغا آپاییردی، نه بیلیم مئشه نین یوز جور ناز-نعمتیندن ییغیب-ییغیشدیراردی.

مئشه به یی بو عائله نی، دوغرودان دا، آلمیشدی قانادی نین آلتینا. ائله بیر آز سونرا بوغاز دوپه لریندن بیرینی اونلارا باغیشلادی -قوی ائوینیزدن آغارتینیز چیخسین دئدی. آخی زرشین قارنی گئت-گئده ایری لشیردی. اوشاق اولان ائوده آغارتی اولماسا، نه یه گرک دیر؟

مئشه به یی نین دوپه سینین زرشین یاتماغی بیر واختا دوشه جکدی. داها زرش مئشه یه آیاغینی قویا بیلمه دی. بیر یاندان زیلغا اوشاغی اولاجاقدی، بیر یاندان دا تزه دوغموش دوپه، هر ایکسی سینه باخماغا بیر آدام لازیم ایدی. زرش اولدو ائودار آرواد. کیشی نین ده کی، الی پولنان اویناییردی، الله-ین برکتیندن، دایی سی نین قالین اولموش کؤلگه سیندن اوستلرینه گون دوغموشدو.

## الياس

بیر دفعه دورسونلا اوینا بیردیق. قیپیق، جوجه گۆزلرینی قییب شاققا چکیب گولدو و دئدی:

- سن ددهین لقبینی بیلیرسن؟
- تعجب له چینیمی چکدیم و دئدیم:
- گرک کی، اودونچو الیاس اولمالیدی... نه دی کی؟
- او لاپ برکدن گولدو، جین ووردو تپه مه:
- هه، بیلدیم، دده مه بیر واختلار قیرپاو الیاس دا دئیهرمیش لر، سا قیپیق دورسون دئین کیمی...
- او داها برکدن گولدو. بو دفعه ائله گولدو کی، ائله بیل تراکتور ایشه دوشوردو.
- اینگیمزسن دوزونو دئسم؟
- بو یۆنده مسیز-یۆره وه سیز دوستومون ظارافاتی دا قورخولویدو. شاپالاقلا کوره ییمه ووراندا ایکی گون یئری آغریباردی.
- آتامین آرتیق بیلدیینیز بی ادب آیاماسینی دئییب یئنه شاققاناق چکیب گولدو و دئدی:
- آند اولسون آسیبانی اوروپادان آییران سرحدلره چی، دونیانین هئچ بیر یئرینده دوه جۆتویاغلایان آددا صنعت یوخذو... هر نه سفئح ایش وارسا، بیزدن کیخیر...
- (یئنه «ج» یئرینه «گ»، «گ» یئرینه «ج» دئدی.)
- نه گیح-گیج دانیشیرسان، ه؟ دوه ندی، دوگۆتویاغلایان نه-دی؟
- ددهین آیاماسیدی بو: دوگۆتویاغلایان!
- من حیرص له اوزومو چئویریب گئدیرم. آما ناحق. بو آیامانی دده مه دورسون قویمامیشدی کی...

\*\*\*

الیاسین (بندی من سیزه بو احوالاتلاری دانیشاندا داها «ددهم، ننه م» دئمه یه جم، هر کسی ائله اؤز آدیینان چاغیراجام - بئله منیم چون ده راحت اولار) او بی ادب آدی

تقریباً اونودوللو. آداملارین چوخونون اونا ایشی دوشوردو دئیین، او آدی یا لوله دن، یا زلزله دن داها دیل لرینه گتیرمه دی لر. بیر ایلین ایچینه بو آد تمیز یاددان چیخدی. دی گل ایکینجی آدی - قیرپاوا اوستونده قالدی کی قالدی. آما او بی ادب آدین یانیندا بونا دا شوکور دئییردی زرش. بیر ده کی، بو آدی ائله لاپ آنام دئمشکن، ائشکارادا دئمیردی لر کی. دالدا دئییردی لر، جهنمه دئسین لر. دالدا ایت ده پوخ یئیه ر.

ائلیاسین کئی آلا بولوددایدی.

مئشه به یی بیر گون الیاسی چاغیریب دئدی:

- سنه بیر شئی گتیرمیشم... بیر-ایکی دفعه یه دیلین اؤرنسین. آما گرک اوستروبنان ایشله ده سن، سیندیرمیاسان... بونون دیلینی یاخشی اؤیرنه بیلسن، جانین او بالتادان قورتاراجاق.

مئشه ایشچی لری نین آدینا «دروژبا» دئدی لری آلتی چیخاردیب آچارلا ایشه سالدی، سونرا تراکتور کیمی گورولدا یان همین اوتومات میشاری گتیریب ایری بیر پالید آغاجی نین گوؤده سینه دیره دی و آغاجی کسمه یه باشلادی. هئج بئش دقیقه کئچمه میش، ایری پالید شاققیتلی نان یانینی یئره قویدو. الیاسین گوؤزو کلله سینه چیخمیشدی. او هئج بیر گونه بو پالیدی بالتایلا بیخا بیلمزدی... آما بو آپارات...

- دای، بس بو نه یینن ایشله بیر؟

- بئزینله. ماشین کیمی بیر شئیدی...

الیاس هئج اوچجه گون کئچمه میش، بو عجایب آپاراتین دیلینی ائله اؤیرندی کی، بیر گونه اون ماشین اودون دوغرادی. بیر دسته اود-آلوو اولدو الیاس. ایندی رایوندا ائله آدم اولمازدی کی، اونا ایشی دوشمه سین.

## مئشه

الیاس مئشه به بیلیرسینیز نییه تئز آیشدی؟ اصلینده اونون اصلی - کؤکو مئشه ایچینه اولان بیر کنددن ایدی. زردره و سوبو کندلری نین آراسیندا، گوؤز ایشله دیکجه اوزانان قالین مئشه نین ایچری سینده یئرلشن بو کندین آدی توپ ایدی. اول لر ارمنی لرین

داواملى ھوجوملارى، سونرالسا خروشىووون «كۆچۈرمە، بىرلشدىرمە» سىياسىتى بو كىندىن آدمالارنىڭ بىر-بىر، اوچ-بىر بوردان قاچاق سالدى. بىر گون آيىلدى لار كى، كىندە بئش-التى كولا بىلىش قوجا قالىب.

الياسىن آتا-آناسى دا او ھلە اوشاق اولاندا كىندىن كۆچموش، آما گلىب بىر يئره كول تۆكمەمىش اۇزلىرى بىر گىجەننن ايچىندە آت كىمى چىرلەيىب اولموش، بئش ياشلى الياسى آرايقدا قويموشدولار. الله آدمى اولدورمەيندە اولدورمور. الياس او قاپىدا، بو قاپىدا كوت قاپا-قاپا بۇيودو، بسىد چايى نىن قىراغىندا اۋزونه بىر كوما قارالدى. ائله بو چايىن بالىغىنى توتوب يىدىنىنى يىدى، ساتدىغىنى ساتدى، گلىب بو گونە چىخدى...

زىرىشله مئشەيە آياق باساندا الياس ائله بىل يوخو كىمى خاطرلادىغى توپا قايىتدى. آيى ماغارايا اۋىرشن كىمى مئشەيە اۋىرشدى... الينى ايرى پاليد آغاچلارنى نىن اوستونه مخمر كىمى يىرمايش ياشىل تهر مامىرا سورتە-سورتە آغاچ يادداشنىنى، مئشە يادداشنىنى قايتارماغا چالىشىردى. باشىنى بو مامىرىن اوستونه قويوب خوشحال لانىردى، ايچىنە خوش بىر دوغوو اخىردى. بو مئشەننن سايەسىندە او بىر آرخا، كىمك، يوخا چىخمىش قونوم-قونوشو قازانمىشىدى. ائله بىل بو مئشەدەكى آغاچلار اونون آتاسى، آناسى، عمى سى، دايىسىدى، خالاسى، بى-بىسىدى. ائله بىل بو مئشەبەيى بو آغاچلارنى اونا كىسمەيە يوخ، ھەيان اولماغا وئرمىشىدى. ھر آغاچا بالتا وورمازدان قاباق اونون باشىنا دولانار، زيارتچى لىر پىرىن باشىنا فىرلانان كىمى فىرلانار، حلاللاشردى آغاچلا. بونو بىر دفعە گۆرموشدو مئشەبەيى و الينى الينە ووروب اوغونوب گىتمىشىدى:

آ بالا، آغاچا ھئىلە چوخ باغلانما، الله اونو يارادىب كى، بىز كىسك، ساتاق، روزو قازاناق. باشقالارنى دا اونو آلىب ياندىرسىن، ائوينى ايسىتسىن... تانرى ھر شئىنى اينسانا يارادىب... اونا گۆرە اۋزونو ھئىلە چوخ آغاورك اپارما... سىچ، آغاچىن قارىمىشىنى، قوجالامىشىنى كىس، شىوينە، جاوانىنا بالتا وورما، والسلام، شو تىتامام...

آما سونرا بونو باجى سى قىزىنا بىر شوقلە دانىشمىشىدى، بىر اوركلە تصوير ائلمىشىدى كى، گل گۆرەسن. «يوخ، باجى قىزى، بو دوه گۆتوباغلايان كوپەي اوغلو ائله-بئله آدم دە يىلمىش، بىننن اورھىي وارمىش، گونول ائوى وارمىش والله... بىر گۆرەيدىن آغاچلارلا نىجە حلاللاشىر، نىجە دىللەشىر... اول-اول قورخدوم، بس دىدەيم سەيدىرىمدى،

گیجیدی. سونرا فیکیر وئردیم، گۆردوم یووخ، باجیم قیزی دایی سی کیمی  
آدام تانییامیش... تک بیرجه شئی دن قورخورام... الله ائله سین قودورغان اولماسین...  
یتیم قودورغان اولار آخی...»

بايقدان دایی سی نین فرحله دانیشدیغیندان کۆنلو آچیلان گلینین بو سون سۆزدن سونرا  
بدیندن بیر گیزیلتی کئچمیشدی. بو ائله بیر گیزیلتیدی کی، او بونو اوچ دفعه  
باشامیشدی: بیرى تئکنیکوم احوالاتییدی کی، بو هئج، نهدن کی، زامان او یارانى  
اونوتدوروردو یاواش-یاواش... او بیرى کرمین گۆزونه چیلیک گیرنده اولموشدو، لاپ  
آخیریجی دا رحمانین توی گونو. سونوجودا زرشى بیر اوشوتمه توشموشدو کی،  
اوستونه نه قدر یورغان-دۆشک تۆکسه لر ده، حالا گلهمه میشدی. یالیز دایی سی نین اونا  
ترس بیر سیلله چکمه سیندن سونرا زرشى دینمز-سؤیله مز آیاغا قالمیش، اوستونده کی  
یورغان-پالازی آتمیش، قارا تولدان یانلارینی توتدوقلاری متبخیمی ده تورشولو  
اریشته بیشرمه یه باشلامیشدی.

\*\*\*

ایلك دفعه مئشه یه آروادیلا آياق باساندا آت-قاتیر تسته ین ده، تسته دیینی ایبله ییب  
گۆشک چالا-چالا باشینی یوخاری توتوب کیشنه دیی کیمی، او دا مئشه نین هاواسینی  
بورنونا چکب ایمسيله دی، تانیش قوخودان بورون پره لری شیشدی. مئشه نین صاف  
هاواسینی جیبرلرینه چکب «اوخایی!» دئدی، سونرا بیر حالالاندی، بیر حالالاندی کی،  
بیلمه دی نئيله سین. بو دم قاباغیندا دوران زرشى قامارلادی، اول-اول سینه سینه  
سیخدی، سونرا ائله بو مئشه نین گۆی اوتونون اوسته اوزادیب باسدى آلتینا. زرشى ها  
چاپالاسا دا اونون آلتیندان چیخا بیمه دی.

- اه گده، قارنین یانسین، الله اوزوون سویون تۆکسون، ایندی داییم چیخار بو یاننان...  
- قیز، بیرجه دایان، قوی بو گۆی اوتدار، بو قالین مئشه لر، بو پالدیلار، قاراغاجلار، ولس لر  
شاهید اولسون، قوی بیلسین لر کی، سن منیمسن... قوی بینار دا شاهید اولسونلار...  
تانیسینلار بیزی...»

زريش اول حيرصلنسه ده، ايندى گوله-گوله دئيردى:  
 اه، ايله مه، والله ائله بو آعاجلاردان دا عاييدى... اه، اه، باخ... هله او باشين اوستونده كى  
 پاليدين بوداغيندا اوزانيب بيزه باخان او يامياشيل مئشه تالخاسيندان دا عاييدى...  
 دوغرودان دا، اونلارين باشى نين اوستونده كى پاليد بوداغيندا اوزانميش كند جاماعتى نين  
 مئشه تالخاسى دئديكلرى ياشيل ايلان دوز اونلار سمته باخيردى. امما بونو بيرجه  
 زريش گوره بيلردى - او آرخاسى اوسته ايدى. الياس ايسه ترسينه، اوزو قاتدا اونون  
 اوستونه اوزانديغيندان بونو گورموردو. بير ده بو هاى-هشپرين ايچينده ايلان مى يادا  
 دوشور؟ هانسى كى، ائله او ايلانى نين اينده اسير-يسير قالماميشديمى؟  
 داها زريش چاپالاييب ائله ميردى. ايندى او، الياسى بوراخميردى. اصلينده الياس  
 چوخدان ايشيني قورتارميشدى، آياغا دورماغا حاضر ايدى -دى گل زريش اونو او زونه  
 ائله سيخميشدى كى، دئيه سن بو مئشه يه نه يه گلدېكلرينى تمام اونو توموشدو... گويا  
 كى، ائله بورا سئو شمه يه، قاريشماغا گل ميشدى لر...

### مئشه به يى

الياس مئشه به يينى ياخيندان تانايانندان سونرا گوردو كى، او گوروندو يو كيمي دئيلميش.  
 ياخشى آدم ايميش. اوره يى يوخا. پيله كيمي يوشاق سسى آدامين جانينا سارى ياغ  
 كيمي ياييليردى. چوخ دويغوسال آداميدى، دانيشاندا ائله بيليردين شعر دئير. هله گوزل  
 اوخوماغى دا واردى. كئفى ساز اولاندا، ايللاه دا مئشه ده اوره يينه ياتان موشتريينن بير  
 يوز ووراندا پاياغى نين دالينى قالديرار، گوزلرينى يومار، اوخوباردى:

اولماز، اولماز، اولماز، اولماز دئيرسن،  
 اولماز، اولماز، اولماز، اولماز دئيرسن...

قدير روستم اووون سسى نين دلى سييدى. آتئينن يهرى نين قاشينا باغلاديغى جيب  
 راديو سوندا اونون كونسرتى اولاندا بوتون ايشيني-گوجونو آتار، اوتوروب او زو دئميش،

هوش-كوشلا اونا قولاق آساردى. ان چوخ دا «اولماز-اولماز»ى سئوردى. آما نه ايللا  
اٹله سه ده، يادينا «اولماز-اولماز» سؤزوندى ساوايى بير شى قالمازدى.  
اوغلونا دا اونون آدنى وئرميشدى. قدير اونون چيخىب روسئه گنميش و بير داها  
گئرى دؤنمه ميش اوغنون آديدى. دوز اون ايل ايدى كى، او، آتا-آناسى نين گؤزونو  
يولدا قويوشدو.

اهيننه گئينديى مئشه بهي فورماسى اونا اٹله ياراشيردى، اٹله بيل مئشه بهي دئيل،  
پروكورودو. قادينلار بو كيشيه باخمايا بيلميردى لر. اٹله چكيچى گؤركمى واردى كى،  
ايستر-ايسته مز دؤنوب باخيردى لار. اويور-اويور اوينايان قاپقارا گؤزلرى بالتا آغا  
ساپلانان كيمي قادينلارين اورهيينه ساپلانيردى. مئشه بهي «فوراژكا»سى نين آلتيندان  
چيخان چالاشميش ساچلارى اونا خصوصى ياراشيق وئيردى. كيشى نين بيزيم  
كندارادا دئيلديى كيمي، زنه نه گؤزليى واردى. تويلاردا اويناياندا بير اويون  
چيخارداردى كى، جاماعت قشش ائدردى. الينى بئلينه قويوب فيت چالا-چالا بير آياغى  
اوسته اوينايار، الينى بالتا كيمي توتوب اودون دوغرايان وضعيت آلا، سونرا دا شهادت  
بارماغىنى قاباغا، باش بارماغىنى بوخارى قالديريپ «گولله آتاردى»:

دبى، دبى، دبى!

ناغاراچالان آغالار دا دوشردى دالينجان ناغاراسىنى تاققيلدادا-تاققيلدادا، آغزينا  
اوزاتديغى بئشليى دوداقلاريلا توتوب قاييداردى يئرینه. بو واخت خواننده الينى  
قولاغى نين ديبينه قويوب اوخوباردى:

كئف اوستونده كئفيميزه

گليب چيخدى مئشه بهي

مئشه بهي، مئشه بهي...

مئشه بهي نى تكة كنده دئيل، رايون مركزينده، مينجيوان قصبه سينده ده چوخ ايسته  
بيردى لر. باشينا آند ايچردى لر. هر كنده بير ائوى واردى اونون. آما كيشى تميز

آدامدی. هله اونون بير قادينا، قيزا ايرى گۆزله باخدیغینی گۆرن اولمامیشدی. اونو آداملار گترچکدن چوخ ایسته بیردی لر.

مئشه به یی نین آدی قورخماز ایدی. اما اونا هله قورخماز دئین اولمامیشدی. یاشلی لار مئشه به یی، جاوانلار ائله جه «دایی» دئیهردی لر.

قورخماز کیشی نین بیر اوغلو واردی کی، بونو دئمیشیک. اما اونون دوز آلتی قیزی واردی. اونلارین بئشینى کۆچوردوب ائو-ائشیک صاحبی ائله میشدی. تک بیر قیزی قالمیشدی کی، اونو اوخوتماق فیکرینده ییدی دئییه، ایسته یه ن لره وئرمه میشدی. (بوردا) قیزین دؤشو قوفتاسینی گۆبه لک تورپاغی قالدیران کیمی قالدیردی می، باشلا یارلار آدینی توتماغا. آدینی توندولار می، باشلا یارلار گۆروجو سونالاماغا - گۆروجو قیزین «هه» سینی آلان تئله کچی آروادا دئییردی لر- کی، گئدی ب ایلیک ایشی گۆرسون. بونو دا یولا وئریب آرواد ائلچى لرینی گۆنده ره لر آرا آچماغا، یعنی کیشی لرین ائلچیلییینه حاضرلیق ایشی. ان آخیردا دا باشلارلار توی تداروکونه). قیزا آناسی آسیانین آدینی قويدوغوندا ائله «آنا» چاغیراردی. کیشی نین دیلیندن بو سۆزو گۆتوروب چوخ آدام اوشاغا آنا دئییردی. آنا مکتبین سون صیفینده ییدی. آرزوسو طب باجی سی مکتبینی اوخوماقدی. باکی دا بو ایشی یولونا قویاسی بیر قوهوملاری واردی کی، آتاسی گئدی ب پولونو-پاراسینی دا دانیشیب گل میشدی. قالیردی آنانین بو ایلی آتئستات<sup>۳۴</sup> آلیب باکی یا یوللانماغی.

## کانیجانین توت باغلاری

توت بیزیم طرفلرین ان غنیمت نعمتی دیر. ننه دئیهردی کی، داوا واختلاریندا جاماعتی ایکی شئی آجیندان خلاص ائدی ب: امه کۆمنجی پئنجری، بیر ده توت. (بو امه کۆمنجی پئنجری حاقدا نهمین اؤز فلسفه سی واردی. من اونون آدینی هئچ جوره دئییه بیلیمیریم. آرواد اوزونو هانسی سا اوزاق بیر نقطه یه توتار، اونا داها چوخ دوغما اولان

<sup>۳۴</sup> اورتا مکتبی بیتیرمک و یا خدمت حاقیندا شهادتنامه

بیر واختین آخارینا داخیل اولوموش کیمی منی اونودار و دئیردی: «بیزیم آدماملار  
آزدیق-قیثدیق دۇرونده هر ایل قیشدان یاری آج، یاری توخ، بعضی لری لاپ اؤلوموی  
چیخاندان سورونه-سورونه اؤزلرینی سالارمیشلار باخ او برههئیرین امه کۆمنجی  
پئنجرلییینه، اکینچی زمیسی نین بویونو سون کیمی هله تورپاقدان تزهجه باش قالدیران  
بو پئنجیرین بویونو سوہ-سوہ اوخویارمیشلار: امن کۆمنجی سن، یا همن کۆمنجی سن،  
آج قارنیمین چۆرهیی یامان کۆمنجی سن، دیریلیمیمه دیرک گومان کۆمنجی سن... هه-  
هه، همن کۆمنجی سن، همن کۆمنجی سن... پئنجری نئله سویب-اوخشایانان سورا،  
هامان بو پئنجری زوغلو-زوغاشدی قویارار، قابالارا قالا قلایب یویار، گتیریب قاینادار،  
تاپسالار بیر آز دا آیراندان، قاتیقدان تۆکردی لر اوستونه، یئیردی لر...»

توت هر باغدا بول اولمازدی. ایلده قیریلان باغلاردا آلاستیرک توت گۆره رسینیز کی، او  
دا خو شەك (خوشەك توتون داسیز، یئیلیمه یین فورماسینا دئیردی لر) اولار،  
یئیلیمزدی. اما قیریلمايان، گر قالان توت آغالاریندا لذتلی توت تاپارسینیز. اؤزو ده  
بیزیم باغلارین ان گۆزل خصوصیتی او ایدی کی، بۆیورتکنلیک اولاردی، گریب نه  
قدر توت یئیرسن، بی، سنی گۆرن اولمازدی. اینصافاً، توت یئمک اوسته اداما بیر سۆز  
دئمزدی لر، اما ایش اوندایدی کی، اوشاقلار توت آغاجی نین بوداقلاریندان ساللانا،  
یارپاقلاری خاراب اندردی لر. توت باغی نین صاحبینی ایسه توت یوخ، یارپاق  
ماراقلاندیراردی. چوخ باراما وئرمک ایسته ییرسن سه، گرک بوللوجا یارباغین اولسون.  
یوخسا قایی لارا دوشرسن. قورد ائله شئی دیر، یئیب دویمایینجان، باراما ساریان دئیل...  
(هه، آز قالا اونوتموشدوم، توتو تکجه ائله مای-ایيون آیلاریندا یئمزدی لر کی. یئدیک  
لرینی یئیر، یئمهدیک لرینی ایسه قورودار، ایل بویو چرزه قاتاردی لار. هله بعضی عائله  
لرین توت آراغی چکمه لرینی دئمیرم.)

یازین بروی-بروی واختیددی. آدمالارین اورهیی آغلینا تابع اولمایان گون لردی. ایش ده  
قایناییردی-بیرین قورنارمامیش، او بیرری بۆیوردن پیرتلا ییردی. زربش هر آی دالا  
آتدیقلاری یامانگونلویون حسابینا بیر خیلی پول توپلایا بیلیمشدی. ایندی قالدیقلاری  
کومانین یانیندان ایکی وئاقلی بیر ائو باشلامیشدی لار. ائوین قباغیندا ائیوان، بیر  
بۆیورونده ده مطبخ اولاجاقدی. نه قدر ائله سه ده کی، بیر بۆیوروندن ده حمام تیکسین لر،

الياس بورجوتوموشدو: «آ سنين قاداي آليم، نئينيرسن حامامى، منيم گونوم مئشهده كئچير، هفتهده بير دفعه گوجن سويا سالييرسان منى، اؤزون ده ائوده تك اولاسان، باغلا قاپىنى، گير يئكه واناميزا، اورهين ايستين كيمي، چيم، چيمه بيلديكجن».

اوزده راضى لاشسا دا، اورهينده سؤيموشدو اونا: «سنى بو ايت داميندان چيخاردا بيليرمسه، بونا دا شوكور! كؤپى اوغلو! ايت اوتوماميش شئى چيخدى... من ددهمين ايكي مرتبهلى اوتاغيندان بورا - سنين ايت دامينا گلديمسه، بو او دئمك دهى كى، هر شئى سنن راضى لاشديراجام... دئديم يانى، بيلهسن نه ايش گورورم...».

الياس آئينى مينيب مئشهيه چاپان كيمي او، اوستالارينا اؤزونون بيلديى كيمي تاپشيريقتوردى. بير شئى ده ياخشيدى كى، مئشهيه نين سايه سينده بئش - اون آغساقال لاشم كيشى نين قاپى سينا گئديب باريشيق ائلميشدى لر، ايندى كيشى ده قيزى نين الياندى دا قالماسينى گوروب اوستالارين يانيندا دورماغا گلهميشدى. زريش آتاسى نين بوردا اولماسيندان اوركله نيب اوستالارا حامامين دا يئرئنى - يوره سيني باشا سالميشدى.

آما ايش يئردن قايناييردى. هيند توبوغونون بالالارى شاقق هاشاقق چيخماغيندايدى، گرک اونا ال يئتيره يدى. بو گون - صاباح دوغاجاق خام دويه ده ميخدا باغلييدى، اونون اوتون - سويون وئرمك لازيمدى. دايى سى قيزى آسيانين آناسينان بيرگه باخديقلارى باراما قوردونون يارباغينا دا ال يئتيرمه لييدى - قيز كانيجادا كى توت باغلاريندان ده هرهيله قيرديغى يارباق شله سيني بايقان گتيريب اونلارين كوماسى نين آغزينا قوسا دا، واخت تاپيب بو آجيندان بولوم - بولوم بولانان آغاپاق قوردلارى يارباقلايا بيلمه ميشدى. (كيمي كى توت باغى واردى، اونا مجبوراً باراما قوردو وئيردى لر. قورخماز كيشى مئشه به يى اولسا دا، قيزلارى ائوده اولاندا قيرخ گونه حالان، ياخشى دا گلير گتيرن بو باراما قوردلاريندان ايمنتينا ائلمزدي. قيزلار اؤزلرى بارامانى گؤتوره، يارباغينى دا اؤزلرى بيغيب گتيريب قوردون اوستونه سپردى لر. چتئليك بيرجه قوردون تهك لردن يئره سالينماسى واختى اولاردى. چونكى اوندا آزيندان اوچ - دؤرد مال تؤوله سى، يا دا ائو لازيمدى كى، قوردو اورا توكسون لر. بو دفعه اونلارين اونسوز دا بوش اولان كوماسينا دا قورد توكموشدولر - دده سى باريشيقدان سونرا اونا جئهييز وئرمك

ایسته میشدی، راضی اولمامیشدی، قوی تره اتوه کؤچک، اورا آپاراریق وئردیبین جنر-  
جهیزیری دئمیشدی زریش. دئدیبیم کیمی اؤزو ده بو زامان داها یاریاغی ال له  
سیورمزدی لر. ائله جه نه توت شومالارینی ده هره یله قیریب، گولله ییر (یعنی قیسالدار،  
یوغون حیصه سینیی آتار، اوج حیصه سینیی گؤتوره ردی لر)، سونرا دا باغ باغلابیب گتیریب  
تؤکردی لر قورد لاختالاری نین (حیصه لری نین) اوستونه. بیر دقیقه سونرا قوردلار  
شیرتاشیرت ییئه ردی لر بو یاریقالاری. زریشین بو سدن چوخ خوشو گلردی. بو دینج  
حشاراتین اؤزو بیلمه دن اؤزونه اؤلوم تورو قورماسینا ساعتلارلا باخار، آه چکردی. «من  
دهمی اؤزومه اؤلوم تورو هؤرورم؟ بو گده دن ما عومور-گون بولداشی اولاجامی؟ بیر  
کتاب اوخومایان، بیر حریف قانمایان، عمرونده بیر دفعه بیر ماهنی دینلهمه ین بو خام  
جؤنگه دن منیم اوشاغیما آتا اولاجامی؟ من نییه بئله ایش توندوم؟. بلکه؟ نه بلکه؟!  
دده ن کیمی گؤر فورس ائلییه بیلرسن می؟ بسدی، سن الله! قارامات-قارامات شئی لر  
فیکیرلشمه... یاخشیی سی بودو، داییم قیزی نین گتیردییی یاریاق باغلاماسینی آچیم،  
سریم لاختالارین اوستونه... ایندی قیزی شما وئره ر، یاریخالار اوتولر».

اوتوراند ا دورا بیلیمردی. اوشاق هر دن اونو تپیکله ییر، ناراحات ائده ردی. اصلینده بئله  
واختلاردا او، چوخ ایش گؤرمه مه لی، دینجلمه لیبیدی. (اگر حساب-کتابی ایتیرمه سه،  
گرک کی، ایکی آیا دوغمالیدی). آما اولمور آخی. ایش وار، گرک گوره سن. ایش ایشی  
یئدی سه، هئچ نه.

الباس دا بیر باندان سالیب قانمازلیغینا. آخشام ایلشیب کی، قوی گیریم یانیا. بیلیرم  
آخی، او دفعه ده هئله ائله دی، سونرا دا باشلادی کی، گل زاد ائلییک. قانمیر، قاندمیر.  
منیم یاتماغیما ایکی آی قالا، قالمایا. بو دا دئییر، گل یاشیباق. من نه حالدییم، بو نه  
هایدادی...

قوردلاری هیققانا-هیققانا یاریقالاییب قورتارمیشدی، بایر-دا آت کیشه دی. سسیندن  
تانیدی کی، الباسین آتیدی. ائله بیل اونو کیمسه قالدیردی، هیققانیب-ائله مه دن چؤلّه  
چیخدی.

اری آتدان دوشوب الینده توتدوغو دوشانی اونا اوزاتدی و گوله-گوله دئدی:

- اه، بينى قولى اورا، داين وورموشدو، گليم سويوم، بير سويوتما بيشير، اوستالارانان يئيك...

زربشين اتى چيمچشدى.

ئىچە ايل لر قاباق دايسى يئنه بير دۇوشان ووروموش. اوندا آروادى ايندى روستنده اولان اوغلو قديره حاميله ييميش. كيشى ووردوغو دۇوشانى سويور، وئيرير آروادينا، او دا بير تورشولو، سوغانلى سويوتما بيشيرير. آناسى دانيشيرميش كى، بو سويوتمانين ايبىسى-قوخوسو نه ئېر اونو توتورسا، بولودا ييغيب قاباغا گتيرنه جن البنين سويوتمانين سويونا ده ين حيصه سيني يالاماقدان اؤزونو ساخالايا بيلمير و ارى نين اراق دوستلارينا بونلارى دئيه بيلير:

- مكروفدو، ائى، مكروف! اولو يئسه، ديريلر! يئين، حلال خوشووز اولسون.

(مكروف اسلامدا تام قاداغان ائديلمه ين - «يئيه ده بيلرسن، يئمه يه ده بيلرسن» آنلامينا گلن دئمك دير. آت اتى، دۇوشان اتى مكروفدور. آخى اونلار جوت ديرناقلى دئيلىر. دونوز ايسه، جوت ديرناقلى اولسا دا، حرام بويورولوب. دئييله نه گؤره، ايسى اولكه رده - خصوصيله عربستاندا دونوزون بودوندا قورد اولور كى، بو دا وبا خسته ليلى يايير. او سببدن ده دونوز اتى حرام بويورولوب. ائو دونوزونو دئيه بيلمهرم، آما بيزيم طرفلرده چؤل دونوزونو، قابانى اوولايار، ائله مئشه ده جه كاباب چكردى لر. كيشى لر مئشه ده يئديكلىرى دونوز اتينى، البته، ائولرينه گتيرمزدى لر. چونكى آروادلارى حرام بويورولان اتى ائوه قويمازدى لار. گويا ائو موردارلار، بركتى چكيلرميش).

آند ايچير كى، قازانين دييينده قالانا گؤزونون اوچويلا دا باخماييب. ننه سيندن ائشيتميشدى كى، دوغار قادين، ايللاه دا حامله اولان گرک دۇوشان اتينى گؤرمه يه، گؤردوسه، بيشيرمه يه، بيشيردى سه، ايبيله مه يه، ايبيله دى سه، دادماييا... يوخسا، الله ائله مه ميش، دوغدوغو دۇوشان دوداق اولاجاق. «منيم بارماقلاريم قورويادى، او دۇوشان سويوتماسى نين سويونا اليمى باتيرديغيم يئرده، منيم ديليم قورويادى، او دۇوشان سويوتماسينا باتميش بارماقلاريمى يالادىغيم يئرده... گلدى، ننه م دئين اولدو، ووردو بيرجه اوغول بالام داوشاندوداق اولدو. او زامان دا نه حكيم، نه لوغمان؟!.. كور كيميديك... ايندى دؤشو اولمويان دؤش قويدورور، دوداغى اولمايان دوداق

دوزلتدیریر... آرواددار کیشی اولور، کیشی لر آرواد... منیم کیشیم ده یئیب-ایچیب آت بئلینده شئلنه-شئلنه گزمه یی بیلیردی... بیر ده دورتمه یی... بودئ ها، بیر سورو قیزی تۆکو اوستومه، بیرجه گدهم اولدو، او دا دوداغی پارا... ایندی قویدو بیزی دوزده، چیخدی گتدی اوروستتین ایتولویانینا... بو کیشی نی ده یئر سوخوم! یاخشی اونون-بونون آروادینا سۆز قوشا، شعر دئییه، تویلاردا «دی-دی» ائلییه... ایلیم-ظولوم گونو مئشه ده کئچنن نه گۆردویه سن آخی؟ بی جاماها تا مه تلم والله... هامی سی باشینا آند ایچیر... به نه دی، ایش لرینی یولا وئیر، ائولرینه اودون آپاریرلار، اوجاخلارینی ایستی ائلییلر آخی...».

بدنین دن کئچن گیزیلتی آغزینا جان گلدی. ائله اتی چیمچشه-چیمچشه دئدی:

- من اونا ال وورامارام، آپار اوژون نئینیرسن، ائله... ائوه گتیمه بیرجه اونوو...

و دالینجا دا قاییتدی کی:

- نییه تپه سی اوسته قاییتدین؟ بس ایشله مه دیز؟

الیاس باشینی قاشیبا-قاشیبا دئدی:

- بیلیرسن، دایی دئدی کی، کاننچا داکی توت باغلارینان بئش-اون باغلاما یارباق

قیرماخ لازیمدی، قوردو باسدیرسینلار... منی قایتاردی، گندیم قیریم، آتان داشیبیم...

- به نییه دورموسان، گئت دانا.

- ایندی گنده جم. قوی بیر آز بی اوستالارا دا ال یئتیریم، سویرا گنده رم.

## سکینه

سکینه بیر هفته دیدی درسه گلمیردی.

ایندی بیز سکیزینجی ده اوخویوردوق. آغلیمیز هر شئی کسیردی. آما ایچیمیز ده کینی

ایچیمیز دن چۆله چیخاردا بیلیمیردیک. اول لر دورسونلا هئچ آیری سۆزوموز اولمازدی،

آما ایندی دئییه سن یاواش-یاواش ایچری وئیریک. او دوشوندویونو منه دئمه دیی

کیمی، من ده اوندان چوخ شئی گیزلتمه یه باشلامیشام. بودئ، من گنجه لر یاتا بیلیمیرم،

هله شعر ده یازماغا باشلامیشام. بیلیرسینیز، من سکینه نی دئییه سن سؤیرم آخی. و بونو

دورسون دا باشا دوشوب. باشا دوشوب نه دی، هله منه قارشی عملی-باشلی ایچینده کین یارانیب. او جوچه گۆزلرینی دولاندیریپ باخماغیندان بیلیرم کی، مندن نهسه گیزله دیر. اول لر بیر-بیریمیزدن آنجاق یاتماغا گندهنده آیریلاردیق، أما بودی، من ساعتارلا ائوده اوتوروب درس اوخویورام، هئج گلیب سوروشمور کی، دوست، هاردا سان؟ نییه چۆله چیخمیر سان؟

درس لریمی چوخدان قورتارمیشام. ایندی «سپارتاک»<sup>۳۵</sup> می اوخویورام. نئجه واخت دیر باشلامیشام بو رومانی. سکینه نین فیکری باشیمدان چیخمیر ها. اونا گۆره باشلادیغیم رومانی قورتارا بیلیمیرم. سپارتاکین او هوندور داغدان ائنیب قاجماسی صحنه سی وار ای، باخ او یئری دوز ایبیرمی دفعه اوخوموشام. تکجه اونا گۆره یوخ کی، بورا چوخ خوشوما گلیر، هم ده اونا گۆره کی، جمله لری اوخویورام، آغلیم قالیر سکینه نین یانیندا. قایدیب تره دن اوخویورام، یئنه هئیه...

دورسون دا بیزه ساری گلیمیر کی، گلیمیر. آخی او گلسه، آنام دا اینصافا گلر، منی بوراخار بائیرا. اودی، اوشاقلار فوتبول اویناییرلار، منیم ایسه باغیریم چاتلاییر. دوزدو، اوخوماق یاخشی شئی دیر، آدام علمی، دیپلوملو اولاندا حؤرمت صاحبی اولور. أما اویناماق دا ایسته بیرم آخی... آناما دا سۆز دئییه بیلیمیرم. هئج ائله بیل آنام دئییل. ائله جه اؤزگه آدام کیمیدی. آلتی نین دویونو هئج آچیلیمیر. قاش-قاباغیندان زهر یاغیر. اینده علاجی اولسا، منی هئج دیندیریپ-دانیشدیرماز. سۆزو دئینده ساریمی اودورام. قورخا-قورخا میز یلدانیرام.

ائله آنامدان تره جه ایجازه آلیب بائیرا چیخماغا حاضرلاشیردیم کی، دورسون بادار بوجاق یئریشینن، هاینان-کوینن گیردی ایچری.

- خبرین وار...؟

هییم-جیمه باشا سالدیم کی، آنام ائوده دیر. او دا بوغازی نین او گئن یئرینه سالدیغی

سسینی بیر آز قیسب کئچدی پیچیلتییا:

- سچینه نی اره وئیرلر...

بیلیرم گولوم، یا آغلاييم. بو دوستومون اجدادلاری چوک-چالار کیمی گيجلیبی توتوب  
یئنه. یوز فایز یا اولمایان بئنی سیلکله نیب، یا دا منی اله سالیب. بو یئرده چوکچالار  
حاقدا مشهور لطیفه یه ایشاره یله گولوب دئییرم: (او لطیفه ده دئییلیر کی، بیر چوکچا تزه  
آلدیغی ماشینی داشا چیرپیر، اؤز ده شیل-کوت اولور، ماشینی دا... خستخانایا یانینا گلن  
قوهوملارینا میزبلدانیز: «دوکتور دئییر، یاخشی کی، بئنین یوخدو، یوخسا بئین  
سیلکلنمه سی کئچیره دین»).

- نه؟! یئنه چوکچالیغینامی سالدین؟

- زهریمار نه! سچینه نی اره وئریرلر، اؤز ده عمی سی اوغلودو، باچی دا زاووددا ایشلیبیر...

- آغیر رومان شاپیلیتی یلا الیمدن دؤشه مه یه دوشور.

- آخی بو سوووت قانونلارینا ضد دیر... یاشی...

- نه قانون، اه؟! قانون سی..... جلیب! دور جؤرک نئینیبری...

حافظ معلمین کوچه قاپی سیندا بوینوموزو بوروب دایانمیشدیق. گنج بیر قادین بیزی  
هانان-هانان ایچری چاغیردی. (آروادى دى. هه ده، بو دا بیزیم کندین بیلمه جه  
لریندندى. معلمیزین آروادى بو قاپی دان گیرندن سونرا بیر داها بائیرا چینماییب.)  
کیشى بیر خیلی اوزوموزه باخیب دئدی:

- سکینه به یئددی ایلده یئددی سؤز اؤیره ده بیلمه میشم، لوچشی قوی گندیب حکومته

بیر-ایکی اوشاق دوغسون... نه دى، بلکه یالان دئییرم؟

دورسون قانلی-قانلی منی سوسور -اٲله بیل ایت پیشی بی سوسور. یعنی، نه دورموسان،

اؤزگه و اخت علملی اولورسان، بیلیکلیسن، دى گؤستر بیلیینی.

- حافظ معلم، قیز دا اره گتتمک ایسته میر آخی...

- نه بیلیر سینیز؟

- یاشی دا دوشمور! -بونو دورسون دئییر قیزارا-قیزارا.

حافظ معلم بیر سیقارٲت یاندریر، سونرا تلفونو قاباغینا چکب نؤمره لر بیغیر و باشلابیر

دانیشماغا:

یولداش حسینوو، سلام، منم، حافظ معلم... قارایئو... هه-هه، او دفعه مکتبیمیزه گلمیشدینیز... هه ده، نه قدر چۆرک کسمیشیک، آراق ایچمیشیک... بیزده، داهه دوغروسو، مکتبیمیزده بیر آنتی کونیستوتسیون<sup>۳۶</sup> حادثه باش وئرمکده دیر... خواهش ائدیرم، منیم آدییم اولماسین، ائله یاخشی سی بودور، دسته یی وئریم شاگیر دلریمه... هه، سککیزینجیده دی لر... قانیرلار نه دی، اؤزلری سیزینله دانیشماق ایسته ییرلر... سیز الله پروتوکولا منیم آدییم سالما یین... ایسیم توستولودو اونسوز دا... ایندی خسروا وئریم... الله، الله، من او تلفون دسته یینی الیمه آلا ناجان نه لر چکمه دیم! و ائله بیلدیم کی، دانیشا بیلمه یه چه ییم. ائله بیل حافظ معلم ده بونو باشا دوشدو، دسته یی منه اوزادیب «محکم اول!» ددی گۆزلری یله. بیر ده گۆردوم کی، فیتیل-فیتیل اؤتورم. اولمایان شئی لری ده توقوشدورورام، دورسوندان ائشیتدیک لریمین اوستونه بئشینیی ده قویوب باسیب-باغلا ییرام:

یولداش اینسپکتور<sup>۳۷</sup>، بو قیز بیزیم صینیف یولداشیمیز دیر. هامیمیز بیر نفر کیمی، اون بیر اوشاغیق صینیفده، یازیب آلتیندان ایضا قویماغا حاضر یق کی، سکینه نی زورنان اره وئریرلر... اگر ایندی چه دوروب میلیس لر نن بیزیم کنده گلمه سه نیز، سکینه نی بو گئجه پویوزا میندیریب مینجیوان ایستانسیا سیننان<sup>۳۸</sup> نوراشن-باکی پویوزوینان<sup>۳۹</sup> باکی یا آپاراجا خلار. سکینه بیزه ددی کی، گده قوهوملاری اولسا دا، چیرکینین، هئیوره نین، ساوادسیزین بیریدی، اؤزو ده قیزدان ایبرمی یاش یئکه دی... گئنه دئیرم، اگر سیز بیر شئی ائله مه سه نیز، بیز باکی یا یازاجاغیق! سکینه اؤزونو اؤلدوره بیلر... والله دوز دئیرم... من دسته یی یئره قویاندا آغلا ییردیم. اؤزو ده ائله-بئله یوخ، اسه-اسه، تیتره یه-تیتره یه. دئیهن، دوداقلاریم چاتلامیشدی. آغزیمی قولوما سیلنده بوز پئنجه ییمین قولو قانندان قیزارمیشدی. حافظ معلم ده، دورسون دا مات-مات منه باخیردی لار. حس ائله دیم کی، نه سه دئمه لییم. یوخسا، منیم بو حالیمی اونلار آیری یئره یوزاجا قلا ر.

<sup>۳۶</sup> قانونسوز

<sup>۳۷</sup> موقتش، بازرس

<sup>۳۸</sup> ایستانسیا: فارسجا: ایستگاه

<sup>۳۹</sup> پویوز: قاطر

- بس بيز كتابلاردا قانونان، سووت كونسيتوتوسياسيننان دانيشيريق آخى، حافظ معلم! هانى بس قانون، نيهه گليب بو جور ايش لر ين قاباغينى كسمير؟ اولئك كوشووى، پاوئل كورچاگين، لئنين كومسومولو، كوممونيزم... هانى بس حافظ معلم؟
- دورسون آغلاميردى. اما حس انديرديم كى، آغلاماغينا آز قاليب. بو دا باشلاسا، ظلوم اولاجاق. آغلامير، آغلامير، آغلاياندا دا كيريمك بيلمير. بير دفعه حافظ معلم دؤينده دوز ايكي درس آغلادى. اوزو ده بونونكى آغلاماق دئييل ها، بؤيورمكدى... دانا كيمى، جؤنگه كيمى... ايندى گوردوم، جوجه گؤزلى دولوب. اونا گوره دورماغا حاضرلاشيرديم كى، حافظ معلم دئدى:
- تلمسه بيبين، بلكه سكينه نين آتاسى، اوغلانين قوهوملارى گنديب بو ايندى دانيشديغيميز دئت اينسپيكتورون جيبينه پول-زاد باسييلار؟ قوى بير ده يوخلاياق، گؤرك نه چيخير...
- سونرا او، ريس معاونينه زنگ ائلهدى، دئدى لر يئرینده يوخدور. ريس اوزو ده تلفونا گلمه دى. اوندا حافظ معلم دئدى:
- اوشاقلار، شوبههم دوغرو چيخدى. بونلار پليس لرى گؤروب لر.
- حافظ معلم، نولسون كى، جؤروب لر؟ -بونو بو مونقول اوغلو مونقول دئير.
- گؤروب لر، يعنى روشوت وئريب لر، دويوروبلار... بيزيم سؤزوموزو سايا سالميجاقلار. هله بلكه شرله ييب منى توتدولار دا. علاج قالير KKB يه... من ده اونلاردان قورخورام... بير دفعه باشيما اويون آچييلار... سيزين ياشينيزدان قاباق اولوب بو... دورسون آلماز-سالماز قايتدى كى:
- من بيليرم، سيزى توتماق ايستيبيلر...
- كيشى نين ائله بيل باشيندان ستولا باسدى لار، كيچيليردى گؤزوموزون اؤنونده. نطقى بير آنليغا توتولودو. هاندان-هانان دئدى:
- سن بونو هاردان ائشيتيمس؟
- ننه م دانيشيب.
- ..اصلينده من ده بونو ائشيتيمشديم. كنده اللى ايل قاباق اولاتلارى سوروشسان، اوشاقلار دا دانيشار سنه. بو احوالات ايسه اللى يوخ، ايبيرمى بئش ايل قاباق اولوب. اوندا

حافظ معلم کاریاگینده (بو فضولی رایونونون قوندارما آدی دیر -اصل آدی قارابولاق اولوب) پئدتخنیکوم<sup>۴۰</sup> قورتاریب گلیمیمش. بیر ایل ایمیش معلم ایشله بیرمیش. بیزیم رایون سرحدده یئرلشدیبیندن کندیمیزه تئز-تئز باهارلی زاستاواسیندان<sup>۴۱</sup> سرحدچی لر گلرمیش لر. سرحد ایشینه اوندا ایندیکی میلی تهلوکه سیزلیک ایشچی لری نظارت ائدیرمیش لر. اونلارین هر کنده بیر آگنتی وارمیش. حافظ معلمی بیر گون یانلارینا چاغیریب دئییرلر کی، بس گرک بیزه ایشله یه سن. بو گنج بلکه ده اونلارین قورخوسوندان راضی لاشاردی، آما بیلیردی کی، اونلار اؤز آگنت لرینی ائله-بئله بوراخمیرلار. استفاده ائندن سونرا باشینا بیر قضا-زاد گلیر و... قبول ائتمه مک ده قورخولوبدو... بونلاردان نه دئسن چیخاردی...

داش آتیب-باشینی توتور. یوخ دئییر. اونلار دا چیخب گئدیرلر. آما حافظ معلمین آیاغی نین آلتیندا ائله بیر مینا -پارتلادیجی باسدیریرلار کی، اوستوندن ایکی گون کئچمه میش پارتلاییر، سسی دوز موسکوا باجان گئدیب چیخیر.

اوندا مکتبیمیز ابتدایی -دؤرد صنیفلی ایمیش. میلی تهلوکه سیزلیک ایشچی لری دؤردونجوده اوخویان آتلاس ادلی قیزی دورغوزورلار کیشی نین اوزونه. قیز اوچ یاش صنیف یولداش لاریندان بؤیوک ایمیش. آغزی سؤز توتورموش. ائله دیر-دیر دیره شیر کی، حافظ معلم منیم اوزومو آچدی، اله سالدی منی. اؤزو ده دئییر، صنیف اوتاغیندا ائله دی بونو، درس قورتارار-قورتارماز.

گیزلی جه قیزی دا، حافظ معلمی ده آپاریب حکیمدن کئچیریرلر. حکیم کومبسیسیاسی بو حادثه نی تصدیقله یین کاغید-بارات ترتیب ائدیر. قالیر مسئله نی قانونی لشدیریب حافظ معلمی حبس ائتمک. (بو ایش لر هامی سی گویا مخفی آپاریلیرمیش، آما ائله گونو سحر کنده هامی «دو» دئییب زورنادا پوقلویه-پوقلویه بیر-بیرینه قاندریبیلار اولوب-بیتتی)

---

<sup>۴۰</sup> معلم حاضیرلایان دانشگاه

<sup>۴۱</sup> زاستاوا: سرحد قورویان حربیچی لرین یئری

ان دهشتلی سی او ایمیش کی، قیزین آتا-آناسی دا اونون دئدیینی دئییرمیش لر. کیشی علاجسیز قالیب اونلارین تکلیفی ایله راضی لاشیر. ایندی ده قیزین عائله سی، اساس دا قارداشی اوندان ال چکمیر. دئییرلر قیزین آدی نین لکلنمه مه سی اوچون گرک اونونلا ائولنه سن. بوردا دئییب لر: «یوخاری توپورورسن، بیغ، آشای توپورورسن، ساققال». بئله ساققالا دا لعنت، بیغا دا! -دئییب اونلارین تکلیفی ایله ده راضی لاشیر.

حافظ معلمین آتاسی داوادان قایتما ییمیش. یتیم اوغلان اولاسان، بیر آنانین بیر بالاسی، تزه جه مکتب قورتاریب گلیب معلم ایشله یه سن و غفیلدن سنی ائل ایچینده، ایشله دییین مکتبه بی آبر ائده لر.

اؤزونو اؤلدورمک ایسته ییر، آما گوناھی یوخدو آخی، اگر بئله ایش توتسا، دئیجه ک لر کی، اود اولماسا، توستو چیخماز. گوناھی یوخدورسا، نییه اؤزونو اؤلدوردو؟ بئله باخاندا، دوز ده دئیجه ک لر. آخی انتهار سون چاره دئییل. بس آناسی؟ بو یازیق آروادی کیمین امیدینه قویوب گئدی؟ آخی بو خارابادا بیر ایت اوغلو دا یوخدور کی، مصلحت آلسین، سؤز دئسین. آخیردا علاجی کسلییر، کنده پوچت مدیری ایشله یین هاشمین یانینا گلیر. هاشمین آتاسی ابراهیم خانین مشهور خطتاتی میرزه ولی باهارلی نین، هانسی کی، قاجار اؤزویله آپاریب ایراندا اعدام ائتدیرمیشدی، اوغلو میرزه هاشم زرین قلمین نتیجه سییدی. (بیر طرفی جاوانشیرلره، او بیر طرفی میرزه ولی باهارلی یا گئدیپ چیخان هاشیما دا اونون آدینی قویموشدولار) بونلار عمر بالله سووئت حکومتینی تانیماز، سئومزدی لر. هامی سی دا اوخوموش آدام ایدی لر.

بو فورسلو-مورسلو کیشی اول اونو یاخینا بوراخماق ایسته میر. بهی کی، بهی! هئچ اونون اوزونه ده باخمیر، غضبلی-غضبلی دئییر، سن مکتبلییه ساتاشمیسان، سن کیشی دئییلسن و سایر. بو دا دوشور اونون آیاغینا، یالواریر، دئییر، بیر الله بیلیر کی، منیم گوناھیم یوخدور. بس، مسئله بئله-فیلان اولوب، باشلا ییر باشینا گلنی دانیشماغا.

هاشم بیر آز فیکیرلشندن سونرا یومشالییر:

منیم عسگر یولداشیم قرومیکونون کمکچی سی دیر. حاضرلاش، گئجه یین قاچ باکی یا. من ده دالینجان گله جم. اوچاریق موسکویا. بیزه کمک ائله سه، او کیشی ائلییه جک، بیزی قرومیکویلا گؤروشدوره جک... اگر اونونلا گؤروشسک، داها سنه اولوم یوخدو...

دئدیکلری کیمی ده ائدیرلر. دوز بیر آیدان سونرا گئری دؤنورلر -ال لرینده ده قرومیکونون بیرینجی کاتبیه یازدیغی مکتوب. حافظ معلم خلاص اولماغینا خلاص اولور، آما همین اوزونه دوران قیزلا ائوله نیر. دوستلاری سوروشورلار کی، بس آخی سنه بهتان آتان قیزلا نئجه یاشادین بو ایل لر عرضینده بیر یئرده؟ جاواب وئیر کی:

اولا، قیز منی ایستییرمیش، ائله اونا گؤره اونلارین دئدیینی ائدیپ، اوزومه دوروب. ایکینجی سی ده، ائله من ده قیزدان کسیرمیشم یقین کی... بو کئکئئشینیک لر ایلیلیب-چویلویوب دوز هدفه ووروب... اوچونجوسو ده، قیز چوخ گؤزل ایدی... کئچمه دیم... دؤردونجوسو و ان اساسی: بو قیزلا منیم آدیم چیخمیشدی، دای بیزیم خارابادا آغزینان قوش توتا، اونو آلان اولمازدی. بیر کهنه مثل وار آخی: قولون سینغی بونوندو. ایندی من دوروب عشق-محبت آختارما یاجام کی، بو سفئح دونیادا. گؤزومو یوموب اؤزومدن اون بئش یاش بالاجا اولان بو شاگیردیمله ائولندیم... اوندا قیزین اون دؤرد یاشی واردی، یاشی تمام اولاناجان زاقس سیز<sup>۴۲</sup> یاشادیق، ایکی اوشاغیمیز اولدو اوناجان.

...یئنه تلفونو من گؤتوردوم. نه دئدیم، نه دئمهدیم، بیلیرم، بیر اونو بیلیرم کی، گئجه گلیب اوغلانی دا، سکینه نی ده، سکینه نین آتاسینی دا رایونا آپاردی لار. اوغلانی ائله اوردان باکی یا یولا سالمیشدی لار، دیلیندن ایلتیزام آاندان سونرا. سکینه یله آتاسینی دا نه تهر قورخوتموشدولار، دوز بیر آی آتا-بالا چؤله چیخمادی لار. تکجه آناسی هر گون چیخیردی دامین اوستونه، منیم، دورسونون، بیر ده یازیق حافظ معلمین اؤلوسونو- دیری سینی قیبردن چیخاریردی. آروادین سسی هله ده قولاقلاریمدادی:

اه سن هارائین معلمین، اه؟! آ درس دئدی قیزین اوزون آچیب آرتیغینی دا شاگیرددینه پایلیان، سن ده می اؤزوو کیشی ساییرسان؟ اه، سن گئت او قهبه آروادین، صینیف اوتاخلاریندا سیهدیرن او آروادین دردین چک، ائی! منیم قیزیمین

<sup>۴۲</sup> زاقس: ائولمه، بوشانما و س. حادثه لری قید اتمک اوچون سند.

- دردی سامی قالیب؟ سن او قییغی، او خوستانی باشیا ییغیب منیم قیزیمان دئلو یازدیمسان؟ بئله او گدهلرین گۆتون منیم اریم...
- یوخ، او آرادین دئییبی سۆیوش لری نه کتاب گۆتوره، نه دفتر بییه دورار. شهادت بارماقلاریمین ایکی سینی ده برک-برک تیخاییردیم قولاقلاریمایا کی، ائشیتمه ییم بو لترجین سۆیوش لری، آما نئله ییم، ائشیدیردیم یئنه.
- سکینه مکتبه گلن گونو دورسونلا من اوغلانلارلا ائششک بئلی اویناییردیم. من اهیلمیشدیم، اوشاقلار اوستومدن توللانیر، قیشقیریدی لار:
- آی هیرمیزی، هیرمیزی!
  - شالواری وار قیرمیزی!
- بو واخت سکینه یانیمیزدان اۆتوردو. آیاق ساخلایب برکدن دئدی:
- اونان یاخشی گونوز اولماسین! ائششهی اوشاغی ائششهی!
  - دورسون منیم قیپ قیرمیزی قیزاردیغیمی گۆروب ظارافاتا سالدی:
  - بئسسوویسنی نیقودای!

## هائشم بهی

بو کیشی منیم بابامدی. اوندان اۆترو اوشاق دا، بۆیوک ده عینیدی. هامیسیلا «سیز» له دانیشار. اۆزونو هامی دان یوخاری توتار. ان چوخ سئودیبی بیر سۆیوش وار: «بئسسوویسنی نیقادی!» (دوزو، من بونون سۆیوش اولدوغونو بیلمیردیم، ائله جه آخماق آداملارا دئییلن سۆز کیمی آنلا بیردیم. مثل چون، بابام بونو ماییارا آرادین اینه یی کوموجادا باتاندا اینه یی چیخاریلاندان سونرا آرادین عبدالرحمن نین قاراسینجا دانیشیب قارغادیغینی ائشیدنده دئمیشدی. سکینه نین آناسی حافظ معلمه، منه و دورسون او لترجین سۆیوش لری سؤینده کیشی بلکه دقیقه ده بیر قیساسا «نیقادی!» دئییرمیش. یاخود قیزی زرش کندین ان وئجسیر آدامینا -آتام الیاسا قوشولوب گنده نده بیر گون آخشاما جان بو سۆیوشو تکرارلا ییب. بیر ده ان چوخ بو سۆزو حافظ معلمین باشی قالدی اولاندا سۆیورموش. آما بیلیمک اولمورموش کی، او سۆیوشو حافظ معلمه دئییر، یوخسا

اونو او كۆكە سالانلار... حافظ معلم سونرالار دانىشىرمىش كى، موسكوايا قرومىكونون قبولونا گندهنده كرتلمده قايىچىيا دئير كى، گنت ساشايا - كمكچى نين آدى آلكساندر ايميش - دىء كى، آذربايجاندىن بير بئسسوونستىنى نيقودىاي گليب، سىزى گورمك اىستهيير. هئچ بئش دفيقه كئشمير، ساشا اوزو قاچا-قاچا گليب هاشمى قوجاقاايير، باسير باغرينا و دئير: «آخخ، تى، بئسسوويستنى نيقودىاي!»

يتميشينجى ايل لرین اورنالار ييميش. هاشم كيشى پوچتدا اوتوروب گلن باغلامالارى، قرئت-ژورناللارى اوزو دئمشكن «سارتبروكا»<sup>۴۳</sup> ائله ييرميش. بير ده گورور كى، ظرف لرین آراسىندان اونلارين هئچ بيرينه اوخشامايان بير ظرف چىخدى. اوستونو اوخويوب، قورويوب قالير: «فرانسا، ليون. بابا داداشوو». يوخارى دا ايسه اونلارين رايونو، كندى و «بابانين قوهوملارينا» سوزو يازيلميشدى. رايونا زنگ ووروب حال-قضيهنى دانىشير. دئير كى، بابا محاربهده ايتكين دوشوب. هامى اونو «اؤلدو» سانيردى. ايندى من نئيله ييم؟

ستالين اؤلموش، نسبتاً، بوزلار اريمه يه باشلاميشدى، خارجه قوهومو اولانلارا ايجازه وئرردى لر يازيشين، گوروشسون. رايوندىن دئيرلر كى، ان ياخين قوهومو كيمديرسه، تاپ، مکتوب وئر، قوی تانىش اولسونلار. سحر ايسه همين قوهومو دا گوتور گل رايون مركزينه، رهبرليك له گوروشسون، لازيمى تعليمات وئرلندن سونرا جاواب يازسينلار. هاشم كيشى چوخ دوشوندىن سونرا مايپارا آروادى چاغير تديرير و احوالاتى دانىشير. آخى بابا اونون قارداش ييميش.

مايپارا بير يئر باخير، بير گوئه، قايدير كى، آى هاشم، بيننان ما بير زيان ده يمز كى؟ كيشى نين ماتى-قوتو قورويور. آخى سنين نه يينه، هارانا زيان ده يه جك؟ -دئمكدن اوزونو زورلا ساخلايير. آرواد قايدير كى، سن دايوغلوم خ. -يا زنگ وور، گورك او نه دئير؟ (خ. رايون مركزينده ات تداروكو ايداره سى نين مديرى ايميش، مايپاراي هئچ گورونون اوچويلا دا باخميرميش. آما يازيق مايپارا گئندن-گئنه ده اولسا، اونونلا فخر ائدهرمىش، دايى اوغلوما جانيم قوربان دئيه رميش.)

هاشم گۆتوروب خ. -يا زنگ وورور. سونرا دا بير-ايكى كلمه اوزو دئيب دسته يى وئرير  
مايپارابا. قوهوملار نه دانشميرلار، نه دانشيرلار، اوندا سوزوم بوخ، مايپارا آرواد اينده  
كى مكتوبو ازيب آغزينا چئينه ييب اودور و دئير:

- الله سنين اتوبى بيخسين، سن ما نيه قوبو قازيرسان؟! سا دئين واردى كى، ما  
فرانسيدان مهتوب گتى؟ بابانين اوتوز ايلدى سومويو ده چورويوب، بى ما اونان  
مهذب گتيرير... هى-هى! گور اى، سنى الله، گور منيم باشيما گلنه باخ!

- مايپارا آرواد كندين آرالغينان سويه-سويه، ننه دئميش، سؤلنه-سؤلنه گتير:  
سيچيم دداين او قولاخ كلله سينه! گتديب اوزونن بيزه مهتوب يازيب... هى! سووت  
حكومتى بئله ما ايبيرى مانيت پئنسييه<sup>۴۴</sup> وئرير، بئله اينه ييم وار، بئله توبوغوم وار،  
جوجهم وار... ايرايونان بير دايوغومون سسى-سوراغى وار! سنين نه يين وار، آج بهى، آ  
قورو بهى كؤپه اوغلو..!

- هاشم كيشى ده بوچتون ائيوانينا چيخيب الى ايله تئل لريني سيغالالايا-سيغالالايا دئير:  
آخ تى بئسسووينى نيقودى!

بئله جه، مايپارا آروادين سايه سينده بو سؤيوش دوشور كند اوشاقلارى نين آغزينا.  
...ايندى بودى، هاشم كيشى اوتوروب قيزى نين تيكلى يئرئنده، اوستالارا هردين  
گؤستريش وئرير، هردين ده سيقارتيني توسوله ده-توسوله ده الياسين دوشان كابابى  
بيشيرمه سينه تاماشا آندير. (الياس بير آز وار قايديدب گليب توت باغيندان) و بيردين يادينا  
نه سه دوشور، الياسا طرف باخامدان (ئئل حوزورونا باريشيق اتتسeler ده او هله بير دفعه ده  
اولسون بو كوره كنينه سارى اوزونو چئويريب بير سؤز دئمه ييب. سؤز ائشيتيديرمك  
ايسته يهنده ده آغزىنى دولايى توتوب، جان دردى-جان هارايى بير-ايكى كلمه دئير.  
مثلا بئله: «ايت ايتليينن بونا سولاخ سالماز، ياخود، ايت قيلچاسين قالحيزيب بونون  
اوستونه ايشه مز». يعنى كى، بوندان اوزاق اولسان مصلحتدى. بير شئى ده مصلحت  
بيلنده يئنه آغزىنى دولايى توتار، بئله ائشيتيديره دى: «كئجه لى شئى دئيل. بير دول  
آرواد دا گورسه، قوجا قلايار، بوراخماز». يا دا بئله: «اوو كى، بره دن آئدى، سنين ده ييل.

<sup>۴۴</sup> پئنسييا: دؤلت طرفيندن موعيين وطنداشلارا وئريلن پول يارديمي

ياخشى اووچونون برهسىندن اوو اۆتمز». ائله الياس دا كىشى نىن اولدوغو يئره گلمه يه جسارت ائتمز، سادهجه ايندى آرادى آغير آياقلىدير، اوستالارا قوللوق ائده بيلمير دئىن، گرگ بوردا دورسون، آزيندان بو دۇوشانى بيشيريب وئرسين اونلارا گون اورتا يئمه يينه.)  
بركدن دئيبير:

ۇوت تيبى نا، بئسسويىنى نيقودىاي!

اوستالار بو سۇزو ائشىديب خيسين-خيسين گولوشورلر. الياسين قولاغى دا بو مشهور سۇبوشو آلير و نه قدر ائلهسه ده كىشى نىن نه يه قيزديغىنى انلامير.  
كىشى ايسه داخما طرفه بويلانا-بويلانا قاليب.

## دۇوشان كابابى

الياس كانئىجادان قاييدالى دئويكه-دئويكه قالمىشدى. يولغون چوبوقلاريندان دوزلتديى يولاغانى آچيب حيطه گلندن، دقيقه باشى قانرليپ او يولاغايا باخيردى. ائله بيل آرخادا نهسه قويوب گلمىشدى. اونسوز دا نورمال يئرىشى-دوروشو اولمايان بو آدم ايندى لاپ گولمەلى گۇرونوردو. بىر شارتيلىتى، بىر تاپپىلىتى اولان كىمى ديك آتيلير، چۇنوب يولاغايا باخيردى. بورا دا تيكيىتى يئرىدى، بوردان تاپپىلىتى-گوپپولتو اسكيك دئيبلىدى.

ايرى قولاقلى، يئكه پلەش آغيزلى، شولوم-شورت گۇرونوشلو بو آدم زربشين «تعميريندن» سونرا بىر آز دوزلسه ده، هردين اؤزونه قاييدير، اولكى باليقچى الياسين حركتلرينى تکرارلاييردى. ايليم-ظولوم شالوارى نىن قاباغى آچيق اولاردى اوللر، بونو دئمىشديك، امما ايندى باغلاسا دا، ائله كى، يونگول احتياجىنى اؤدهمك واختى گليب چاتير، اؤزونو بىر دالدايا وئريب شالوارين دويمه لرلىنى آچار، ايشىنى گۇرەر و... اونو باغلاماق ياديندان چىخاردى. باخ، ايندى ده بتله يدى -شالوارين دويمه لرى تمام آچيق ايدى، هله هميشه زربشين تاكيدى يله شالوارين ايچينه سالدغى كۇنەيى ده اوردان- بوردان قايىشين آلتىندان چىخىب ساللانير، اونسوز دا گولمەلى اولان گۇركمىنى بىر آز دا گولمەلى ائدirdى. (اصلينده الياس زربشله عائله قورانان سونرا چوخ ده بيشمىشدى. هميشه توكلو اولان اوزونو ايندى هفته ده ايكى دفعه قيرخاردى -بو اونون اوچون ايت

عذابی اولسا دا زربشین دئدیینه عمل ائدیردی. بورنونون، قولاغی نین ایچینده کی پیس- پیس دیکلن توکلری ده زربش اؤزو ماققاشلا تمیزله ییردی. بو دا آغیر بیر ایش ایدی - هر دفعه بورنونون ایچیندن بیر توک چکیلنده ائله آسقیربردی کی، اولمایان داملاریندان تورپاق تۆکولردی. بیر دفعه ال لرینه پول گکنده زربش ییاسی دا گۆتوروب کاجاران شهرینه گتتمیشدی - کاجاراندا ییاسین خالاسی واردی، آروادا باش چکمیش، آپاردیقلاری پای- پوشو وئریب دؤنموشدولر کافانا. بوردان اؤزونه ده، ییاسا دا اه یین- باش آلمیشدی. ایندی ییاسین اه یینده کی همن ایش اوچون آلدیقلاری جینسه اوخشار یونگول بیر کوستیوم ایدی. بابات زنجیری دارتسان، شالوارینی نین قاباغی اؤز- اؤزونه باغلانیردی. آما دارتسان... باخ، هر دفعه بو یاددان چیخیردی...

اوستالارا ال یئتییه- یئتییه ایکی داشین آراسیندا دؤوشانین دا دری سینی چیخاردیب آندی، دوغدادی، دوزلا ییب توت شماللاریندان کسدیی شیشه تاخدی. ایکی ایری داشی یان- یانا قویوب مانقالاسون بیر شئی یاراتدی و مئشه دن گتیردی یی پالید اودونونون کؤزونده دؤوشانی بیشرمه یه باشلادی.

ائله بو واخت باشا دوشدو کی، شالوارین دویمه لرینی باغلاماگی اونودوب. ال لری اته- قانا بولاشیق وضعیتده دیوارا طرف چؤندو، کؤینه یینی دارتیشدیرا- دارتیشدیرا ایچری سالدی، سونرا الینین اتینی- قانینی اوست- باشینا سیله- سیله شالوارین زنجیرینی باغلاماغا چالیشدی. (سول الینین باش بارماگی دا سارقیلییدی، بو دا زنجیری داریتیب یئرینده اوتورتماغا مانع اولوردو) بو، بیر خیلی واخت آپاردی، نه دن کی، ال لرینه دؤوشانین اتینین یاغلاوسی سی بولاشمیش، بارماقلارینی سوروشکن حالا گتیرمیشدی. اوزون سورن ایت عذابیندان سونرا، نهایت، زنجیری باغلا یا بیلدی.

زربشین بوتون بونلاردان خبری یوخویدو. ایندی نه ائو، نه آتاسی، نه ده تیکیلی یادینا دوشوردو.

زربش آز قالا هاوالانمیشدی. بیلمیردی هارا قاچسین. دؤوشان کابابی نین قوخوسو اونو ائله توتموشدو کی، بو دقیقه اوندان یئمسه، دیلی آغزیندا یانیب پؤشته مه اولاجاقدی. بیر دفعه ده اوندا بئله شئی اولموشدو. اوندا تزه اوشاغا قالمیشدی. کؤنلو اوؤ اتی ایسته

میشدی. آتاسی مشهور اوۋوچو ایدی. مئشه لرین جو یورون، داغلارین ککلیین ووروب گتیره، بالالارینی اوۋو اتی یله بسلردی.

أما آخی آتاسیلا اوندا کوسولو ایدی لر. کیشی قیزی نین بو چولو جیریق گدهیه قوشولوب قاچماسینی هئج جور سینیره بیلیمردی. ایندی نئله سین، گئتسین آتاسینا دئسین کی، بس یئریکله بیرم، اۋزو ده اوۋو اتینه؟! نه دئیه کیشی؟ دئمزمی، سنین ارین وار، جانی چیخسین، گئتسین اوۋو اوۋولاسین، گتیرسین، نفسینی کورالت. کیشی آروادین نفسینی تکجه او شئله کورالتماز کی. آرواد دئیلن مخلوقون نفسی داشی دا دلر. أما او داشی گرک آرواددان قاباتق اونون اری دلسین.

الیاسا دئمیشدی کی، بس کۋنلوم اوۋو اتی ایسته بیر. او دا ائله مه ییب تنبلیک، گندیب قونشو کنده جانوار یارالایان دانانین اتیندن آلیب گتیرمیش، شیشه تاخیب کاباب بیشیریپ آروادینا یتدیرتمیشدی. انصافاً، ائله او کابابین اییسی-قوخوسو بس ائله میشدی کی، زرشین نفسی کورالسین.

باخ، ایندی زرش او واختکی کیمی اولموشدو. گاه یوخا یئری سانجیردی، گاه دۋشونون گیله سی گیزیلده بیردی، گاه دا ایچینده کی اونو تپیکله بیردی. قالمیشدی چیرپینا-چیرپینا. دۋوشان اتی یئمه یه جک، دونیاسیندا! گۋز گۋردویوندن قورخار. أما نفسینی ده کورالتمالیدی آخی. قورت لاختالاری نین آراسیندا اۋزونو بیر خیلی «یئمیسیسن، یئمیسیسن» دئییه-دئییه اوۋوتدو، ایچینده کی ایسته یی بوغدو، کوسدوردو، سونرا گلیب هنین آغزینا بوغدا سپدی، «توو-توو» ائله ییب بیر بئجه توتدو، الیاسا کسدیریپ قابنار سودا پۋرشله دی، ارینه وئردی کی، شیشه بیشیریپ وئرسین اونا. بئله جه اونو دلی-دیوانه ائله یین دۋوشان کابابیندان جانی قورتارمیش اولدو. أما تویوق کابابی نفسینی کورالتسا دا، آغزی نین دادینی قاچیرتدی. ائله بیل کاباب یوخ، یوان قارغیدالی جادی<sup>۴۵</sup> یئمیشدی.

## اتلییه آپاریلان مال لار

سکینه نین آتاسی گولومالی نین اوغلو یوخویدو. کیشی نین سککیز قیزی واردی. سووخوزون ناخیرینی اوتاران بو بالاجابوی آدامین چوخلو قیزی اولدوغو کیمی، چوخلو دا اینهیی-جامیشی واردی. هانسی قیزی نین آدینا ائلچی گلدیسه، سحری بیر جامیش، بیر-ایکی ده اینهیی ایپله جله کله ییب قاباغینا قاتار، یازی دوزو ایله اوتارا-اوتارا رایون مرکزینده ات حاضرلیغینا تحویل وئرمه یه آپاراردی. او ماللارین پولو ایله قیزینا جئھیز آلا، آد-سانلا توی ائده ردی. من بو حیرصلی کیشیدن قورخسام دا، نهدنسه، اوندا اؤزومه قارشى بیر مرحملىک ده حس ائده ردیم. انا م دئمیشدی کی، گولومالی کیشی بیزیم اوزاق قوهوموموزدور. و ائله بیل بو سوژ منی اونا داها دا یاخینلاشدیرمیشدی.

بیر دفعه بسید چایی غفیل داشمیش، رایون مرکزیندن گلن لر گلیب چایین او تاینیدا قالمیشدی لار. من ده رایونا کیمیدان اولیمپادایا گتمیشدیم و گلیب قالمیشدیم چایین او تاینیدا. گۆزله بیردیم کی، کیمسه یاشلی-یاشلی آدام اورک ائله ییب چایی کتچمک ایستسه، من ده ال لریندن توتوب کتچیم. بو واخت گولومالی کیشی آتین اوسته بو یاندان چیخدی و ائله بیرینجی منی گؤروب هایلادی:

اده، باجی اوغلو، گل، مین ترکیمه!

دوزو، بیر آز ترددود ائله دیم. بیردن آت منی داشقین چایین اورتاسیندا سالار چایین ایچینه؟ أمما تئز ده بو ترددودومدن اوتانان کیمی اولدوم. قاچیب میندیم کیشی نین ترکینه. آت چایا گیره-گیرمز کیشی قیشقیردی:

گؤزدیری یوم، منن ده برک-برک یاپیش!

آت سودان چیخاندا قورشاغیماجان سویون ایچینده دیدیم. چای آتین بئلیندن آشیمیش. بیر بازار گونو باغیمیزا سو دوشدویوندن انامین تاپشیرییغینان او سویو قوروتماق چون باغا طرف گئدیردیم. بیر ده گوردوم، گولمالی کیشی ایکی جامیشی، بیر جؤنگه نی قاباقلار ائله دییی کیمی ایپله جله کله ییب، هوها لایا-هوها لایا چایدان کتچیریر. جامیشلار سویا توخوبور، أمما جؤنگه سویا گیرمیر کی، گیرمیر. یازیق کیشی جؤنگه نی سالیر آغاجین آلتینا دؤبور، قیشقیرا-قیشقیرا دامازلغینا سو یور، برکتینه قارغاییر، أمما بیر فایداسی

اولمور کی، اولمور. علاجسيز قالان کيشی بىردن منى گوردو، ايرى-ايرى منه باخيب  
داها حيرص له سؤيمه به باشلادی:

کؤکون کسيلسين سنين، مرديمامازارى اختارماغان ده ييل کى! هو-هو! چر قولتوغوا ده  
يسين! سنين سوون قاراؤيوت اولسون!

ياخينداكى توت آغاجيندان بير بوداق قيريب جؤنگه يه ياخينلاشديم. قارامالين توت  
يارباغينى سئوديينى بيليرديم. جؤنگه اليمده کى توت شومالينى گوروب اوستومه گلدى.  
من بو واخت آياغيمى چيرماييب چايا گيرديم. جؤنگه ده اليمده کى شومالين يارباقلارينى  
بير-بير قيرپا-قيرپا اوزو ده بيلمه دن چايى کئچدى. طبيعى کى، جاميشلار دا دالينجا.  
کيشى هله ده او تايدا قالميشدى. نه باش وئرديينى سئحرلنميش حالدا سئير ائيدردى.

...اوستوندن بير آى اؤتندن سونرا سکينه باکى يا گئتدى و بير داها قايتمادى. تخمين  
ايکى آى سونرا بيلديک کى، سکينه همين اوغلانا اره گئديب. اوزو ده منيم کؤمه ييمله!  
آخى مال لارى من چايدان آتلاتماسايديم، اونلارين پولونون يارى سيني رايونون بؤيوک  
لرينه روشوت وئره بيلمزدى لر، يارى سينا دا سکينه يه جئھيز آلا بيلمزدى لر.

بونلارى بيلنده چوکچا دورسون گؤزلرينى قيبب حيرص له قيشقيردى:

بئسسوويسنى نيقودياى!

بيلميرم، منه دئبيردى، گولومالى کيشيه، يا رايونون روشوتخور رهبرلرينه، يوخسا بيزيم  
عمومى سئوگيليمز سکينه يه؟

\*\*\*

او گون «سپارتاک»ى ياريمچيق قويوب موشفيقن شعر کتابينى باشدان آياغا اوخودوم.  
يانغيم آزالمادى، داها دا آرتدى. حس ائله ديم کى، اوره ييمين باشينا نه سه ييغليب. آما  
نه؟ بونو آنلاياجاق حالدا دئبيدليم. منى سکينه يه باغلایان شئى، يقين کى، بونون آدى  
سئوگيدى، دئيه سن سؤزه چئوريليب اوره ييمه دولوب. بوندان آزاد اولماغين يولو او سؤز  
لرى آزاد ائتمکدى. قلمى گؤتوروب نئجه يازماغا باشلاديمى ايندى ده آنلايا بيلميرم.  
بير ده گوردوم يازيرام:

ایچیمده بیر آغری وار، دوز سکینه شکلینده،  
چؤلومده بیر اوغرو وار، قیز سکینه شکلینده...

\*\*\*

سحر شعری آخیراجان بیتیریب دورسونا اوخودوم. باشینی بولاییب گولودو و دئدی:  
یازیق، بدباخت اولدون جئتدین... اه، بی شعر-شوپور باشیی خراب ائلییه، والله!

## صایبر آدینا تئکنیکوم

من سککیزیجینی تعریفنامه یله بیتیردیم. (اوندا ناتمام مکتب سککیزهجن، اورتا مکتب  
اوناجان /یدی.) بابام آنامی مجبور ائله دی کی، قوی اوشاغی آپاریم تئکنیکوما،  
اوخوسون، سونرا دا ایسته یهر، اورانی بیتیریب عالی مکتبه گیره. ائله حافظ معلم ده  
دوستونون فیکرینی بهیندی. أما بس هانسی تئکنیکوما؟ بابام رابطه نین اوستونده  
دایانمیشدی، اؤزو ده اورانی بیتیرمیشدی آخی. حافظ معلم پولیتئخنیک تئکنیکوم دئدی.  
آنم ایسه، عکسینه، پئدوقوژی دئییب دوردو. بابام اوندا قاییتدی کی، آپاریم شاماخییا،  
بیزیم نسیل له قوهوم اولان باخیش معلم اوردا ایشله ییر، جاوانشیروولاردان اولماسا دا،  
شیرین به ییم خانیمین اوغلودو، خسرو جاوانشیرووون آنابیر قارداشیدی، کؤمه یی ده یهر.  
آنم ایسه باکی دئییب دورموشدو.

آما غفیلدن بیر پروبلئم چیخدی اورتایا. معلوم اولدو کی، آنم من دوغولاندا اوزون  
مدت کؤریه سینه باخماییب، هئچ امیزدیرمک بئله ایسته مه ییب. دئییب قویون اؤلسون.  
آما نهم اونو الله-ا، اون ایکی ایماما آند وئریب، یالواریب-یاخاریب بیر هفته منی  
امیزدیریب. او دا کی، کؤنولسوز اولدوغوندان، تئزلیکله آنامین سودو کسلیب. علاجی  
قیریلان نهم منی گؤتوروب گئدیپ تیغه خالانین قاپی سینا، (او دا دورسونو  
دوغوبموش) یالواریب کی، منی امیزدیرسین. بئله جه، بیز اؤروموزدن خبرسیز دورسونلا  
سود قارداشی اولموشوق... هه، آنم حیرصیندن نه او واخت، نه ده سونرا منه دوغوم

شهادتنامه سی ده آلماییب. ایندی بو واجیب سند اولماسا، منی تکنیکوما گۆتورمز لر آخی. بابام منی قاباغینا قاتیب رایونا آپاردی، ایسپالکومون کهنه ایکی مرتبه بیناسی نین بیرینجی مرتبه سینده اوستونده VVAQ یازیلیمیش قاپینی آچدی، اؤز قاباقد، من ده آرخادا ایچری گیردیک. کۆک آتصفت بیر کیشی بابامی گۆرن کیمی آیاغا دوروب ایکی اللی گۆرۆشدو، «آغا، سنی خوش گۆردوک، همیشه سن گله سن!» دئییب یانینداکی ستولو کیشیه وئردی. (بابام بهی نسلیندن اولدوغوندان چوخ آدم اونل آغا دئییردی) بابام خوش-بئشدر سونرا منی کیشیه گۆستریب «نوهمدی» دئدی و آغزینی اونون قولاغینا اهییب نهسه پیچیلدادی، سونرا بیر اونلوق قویدو کیشی نین قاباغینداکی قالین دفتیرین آلتینا. کیشی بیر ازیلدی، بیر نازلانندی، بیر اویون چیخاردی کی، والله من اوتاندیم اونون یئرینه. «نه زحمت، آغا، نه زحمت» دئییه-دئییه قلمینی قاباغینداکی قاپ-قارا رنگلی آدینا توش دئدییمیز مرکبه باتیریب باشلادی منه مئتریکا یازماغا. یازمامیشدان قاباق یانینداکی قیزا گۆستریش وئردی کی، بیزیم سووئیلیسین «کۆتویونو» تاپسین، منیم آدیمی اوردان چیخارتسین. معلوم اولدو کی، منیم آدیم اوردان وار، آما سوی آدیم جاونشیروو یازیلیب، یعنی آنا بابامین سوی آدیلا. بابام بونا قطعی اعتراض ائله دی و دئدی کی، منیم سوی آدیمی آتامینکی یلا -ایسرافیلوو یازسینلار. بئلهجه، منیم ایلیک سندیم دوز اون آلتی یاشیمین تامینا دۆرد آی قالمیش یازیلدی. اونون اساسیندا دا منه مکتبدن تحصیل حاقیندا شهادتنامه و تعریفنامه وئردی لر.

بیر گون بابام مین روبل دا پول گۆتوروب (آنامین ساخلانچیندان) منی باکی یا، صابیر آدینا پئدوقوژی تئکنیکوما آپاردی. یولدا کیشی اوزومه باخمادان دئدی:

سیزین بیر طرفینیز اوچوخدو، ائهتیاریم یوخدو... باخ، بورا باکیدى، گرک اؤزوو یاخشی آپاراسان... اونا-بونا ساتاشماق، سور توشمک اولماز... ائوه گنج گلمه. تانیمادیغین آدماتان یولداشلیق ائله مه. اوتوبوسدا باساباس اولان یئره گیرمه، جیبیندن پولونو چکرلر... مکتبه معلم لرین سؤزون قایتارما، هدره-جاواب اولما... آما میلایلیق دا بیر شئی ده ییل... ائله ائله مه کی، سنی مینسین لر، شستینی، شخصیتینی قورو... نه تهر اولماسا دا، سنین داماریندا بهی قانی آخیر...



قاتاردان دوشنده ايلك آلديغيم ضربه دن باشيم گيجلندى -آدام او قدر چوخ ايدى كى، ائله بيلديم بو دقيقه منى آياقلاياچاقلار... دقيقه باشى آداملارلا توققوشوردوم. كيشى بونو گۆروب منى ساخالادى، ايلك دفعه اوزومه باخيب (دئميشم آخى، او، آدامين اوزونه باخمازدى) دئدى:

- بوردا گرک اورا-بورا باخمياسان، دوز قاباغا توشلا گۆزدرينى... آياغى نين آلتينا فيكير وئر... شهره ايسه او قدر باخاسان كى، بئز سسن...

۱۴۵ نۇمره لى اوزون بير اوتوبوسا مينيب بئش مرتبه دئييلن يئرده دوشدوك. اوستونده مصطفى صوبحى يازيلان دار بير كوچه يه گيرديك.

- مصطفى صوبحى كيم اولوب؟

- نه؟.. بو هاردان آغليتا گلدى؟!

بيردن كوچه نين يانينداكى ديواردا «مصطفى صوبحى» سۆزونو اوخويوب گولومسوندو و دئدى:

- مالادئس! خوشوم گلدى... او بير تورك كوممونيستيميش... قالانينى ايسه اوزون كتابلاردان اوخويوب-اؤيره نسسن...

دار بير دالاندا كئچيب كيچيك بير مرتبه لى حيط ائوى نين قاباغيندا دا يانديق. بابام قاپى نى دؤيدو. و گۆردويوم منظره دن ائله سارسيلديم كى، بيخيلماساق چون باباما سؤيكة نديم: يومرو بير گلين اولموش سكينه گولو خالاتدا قارشيميزدا دا يانميشدى. ائله بير آن بيزى سوزوب قيشقيردى:

- هاشم دابى، خويستان، سيز هارا، بورا هارا!

اول بابامى اوپدو، سونرا دا منى قوجاقلادى، اوزومدن-گۆزومدن اوپدو... ايرى قادين دؤشونه اوخشاين دؤش لرى سينه مه ده ينده گۆزوم آلاجالاندى. هله ده معطلم كى، من او اوپوش لره نه تهر داوام گتيره بيلديم، نيه بيخيليب بو دار دالاندا اولمه ديم...



سکینه نین اری کامل دنیزه ایشله ییر، نئفتچیدیر. اون بئش گون اوردا، اون بئش گون بوردا اولور. بو حیط ائوینی ده پول توپلا ییب اؤزو آلیب. کامیلین آتاسینان منیم ننه م دایوغلو-ماموغلودولار. بیز طرفده سیمسار دئیرلر. ائله بونا گؤره ده بابام منی بورا گتیریب. دئمه سینه گؤره تئکنیکوم بورا یاخینمیش.

- من خوشتانی بورا گتیردیم کی، بیر مدت سیزده قالسین، سوئسوداوانیادان سونرا آیری یئرده ائو توتاجام...

(من تعریفنامه ایله قورتاردیغیما گؤره امتحان وئرمه یه جهم، مصاحبه، بابام دئمیشکن «سوئسوداوانییا» اولاجاق، بیر ده کیمسه مین رویل شیرینلیک وئرمه لی بیک،)

- خطریمه ده ییرسن، هاشم دای! -بونو سکینه آرواد-آرواد دئییب شیرین-شیرین منه باخیر،- اؤزو ده کی، بی خوشتان منیم صنیف یولداشیمدی آخی... اونسوز دا کامیل دئییردی، بو یان اوتاغی کوارتیرانت وئرمک ایسته ییر... ائله وئره ریک خوشتان... بیر دنه ده مکتب یولداشی تاپار، بیردا باش-باشا وئریب قالالار... بابام دینمیر و گتیردییمیز پای-پوشو یئربه یئر ائله مک چون سکینه یه تاپشیریقلار وئیر. من ایسه هله ده شوکدایام. ائله بیل سئحلنمیشم.



دیک بیر کوچه یله آغزی یوخاری آیاقلا قالخیریق. سونرالار بیله جه یم کی، بورالارا اولیمپ دئییرلر. کوچه نی آدلا ییب یاراشیقلی بیر بینانین قارشى سیندا دایانیریق. صابیرین هئیکلینی گؤروب کسدیریم کی، تئکنیکوم بورادیر. بینانین قاباغیندان اوزون پیلله کن لرله یوخاری چیخیریق و بابام کیمی سه گیریشده کی آدمان سوروشور. آز سونرا اوزون بویلو، منه ایلك باخیشدا یؤنده مسیز گؤرونن یاستی صفت بیر کیشی قالستوکونو<sup>۴۶</sup> سیغاللایا-سیغاللایا گلیب بابام لا گؤروشور و ایندییه جن ائشیتمه دییم لهجه یله دئیر:

---

<sup>۴۶</sup> قالستوک: کراوات

- هاشم، مانی گۆزله‌یین، قایدیرام.
- آدیش معلم، چالیش، بیر آز تئز اولسون، من آخشاما گتتمه‌لی‌یم...
- کیشی گئدن کیمی سوروشورام:
- بو کیشی نییه بئله دانیشیر؟
- بابام گولور و بیر آز دا هوسه گلیب دئییر:
- ییز بو آدیش معلم‌له تکنیکومدا بیر اوخوموشوق... او سونرا اینستیتوتا گیریپ، گلیب چیخب بورا... آستاراداندی، تالیشدی. یاخشی عائله‌لری وار... ائولرینده اولموشام... بئله بیرتهر اولماغینا باخما، جاننارا ده‌یه‌ن آدمدی...

\*\*\*

بئله‌جه مین روبلو وئریپ، قایدیریق کنده. هئج منیم مصاحبه‌یه گیرمه‌ییمه ده احتیاج قالمیر - آدیش معلم هامی‌سینی دوزوب - قوشاجاق.

\*\*\*

گئری قایدیریق. أمما کتفیم هئج یوخدو. مکتبه قبول اولونماغیما سئوینمه‌یه ده ماجالیم اولمادی. سکینه‌نی کینو کیمی گۆردوم. هئج قیزا دویونجا باخا دا بیلمه‌دیم. یانمیش یاناغیمدان ائله اوئبدو کی، ائله بیلیرم همین یئرده دوداق بویدا یانیق ایزی وار. نه بیلیم، بلکه ده یانیب، ایضاً یانیق کیمی گۆینه‌ییر. واقونون توالئتینده گوزگو واردی، باخدیم، بیر شئی باشا دوشمه‌دیم. بس نییه گۆینه‌ییر؟

## بابامین تاریخی

قاپاردا گئری قاییتدیقجا هاردان سا یادیما آتام دوشور. من بو کیشینی هئج گورمه میشم. کیمدن سوروشدوم، «بوخا چیخدی» دئدی. آتام ایسه هئج اونون آدینی توتماق ایسته میر. وای-وایلیدی کی، آدینی چکیم، اوزونو چیرپیر یتره، باشینی یولور، طولوم-طولوم آغلايیر. من ده کی، آنامی چوخ ایسته بیرم آخی. اولماز کی، واردان-بوخدان بیرجه آتام اولسون، اونو دا اینجیدیم. آما نئیله بییم، الیمده دئیل کی... آتام دوشور آخی هردن یادیما. من داشدان-تورپاقدان یارانمیشام کی. نولسون، لاپ ائله قوی آوارا آدام اولسون، پیانسکا<sup>۴۷</sup> اولسون، قولدور اولسون... دورسون دئمشکن دوه گوتویاغلایان اولسون... نه اولور اولسون، آتامین کیم اولدوغونو بیلیمک ایسته بیرم. هله او صابیر آدینا تئکنیکومدا منه عریضه یازدیراندا آدیش معلم ائله بئله دئدی: «باخ، بوردان دا آتاین آدین یاز». من دیکسینیب بابامین گوزونون ایچینه باخمیشدیم. او دا گوز قاپاقلارینی قاپامیشدی: یعنی یاز.

بیر گون گله جک، مندن سوروشاچاقلار کی، آتان کیم اولوب، هارالی اولوب، هاردا اولوب، قبری هاردادیر؟ بس من اوندا نه جاواب وئره جهیم؟ هله بو یاخینلاردا بابام گیل ده الیمه بیر کتاب کئچدی، «قاراباغنامه» آدیندا. باهارلی آدیندا بیر سی یازمیشدی. اوتوز-قیرخ صحیفه لیک نازیک کتاب ایدی. باهارلی سوزو چکمیشدی منی. آخی منیم آنا بابام -هاشم کیشی باهارلی لاردان ایدی. دئمک، بابالاریمین بیر قولو بونلار اولمالییدی. باشلادیم کتابی اوخوماغا. بو جمله لر دقتیمی چکدی:

«...بیر ده نقل ائدیرلر کی، اول ابراهیم خانین جانیشینی محمدحسن آغا ایمیش. سککیز آی ابراهیم خاندان قاباق مرحوم اولوب. آما همیشه ابراهیم خان محمدحسن آغا ایله یاخشی دئیلمیش و همه وخت آرالاریندا عداوت اولارمیش. هر دم بیر قوشون چکیب گلرمیش کی، گرک منیم ویلائیتمدن چیخیب گنده سن. بئله کی، او وخت ابراهیم بهی

ابراهیم خانین قوللوغوندا اولورموش و میرزه هاشم مرحوم محمدحسن آغانین قوللوغوندا  
ایمیش. همین ایکی قارداش بیزیم آتامیزین عمی لریدی و اونلاردان نقل اولوبلار...»  
من همین بو کتابدان اوخودوغوم یئری باباما گؤسترنده کیشی نین دوداغی قاچدی، بیر  
خوشبخت تبسم قوندو صفتینه کی، ایکی گؤز گرکدی تاماشا ائله سین. فخرله منی  
سوزوب دئدی:

- اوغول بالا، گورورم، فراستدی اوشاخسان، گلهجه بین یاخشی اولار، اینشالله. بو دئدییین  
ال یازماسی نین اصلی ماتئنداراندا دیر<sup>۴۸</sup>. شوشادا بیزیم نسیلدن اولان بیر عالییم وار، نه  
واخت دیر چاپا حاضرلاییب، چاپ ائله میرلر. ایکی جیلدن عبارت دیر. من ده اؤزوموزه  
عاید اولانی - باهارلی نین کینی جیلده ییب، کتاب کیمی ائله میشم. او دئدییین آدمالار  
بیزیم اولو بابالاریمیز اولوب. ائله زنگزورا، باهارلییا دا شوشادان گلمیشیک. بیر قولوموز دا  
جاوانشیرلر دندیر. بو بیر آز اوزون صحبتدی، بؤیونده اوخویوب بیلسن...

بابام سوسیسکالاری<sup>۴۹</sup>، بیشمیش یومورتالاری، آرمود لیمونادلارینی ییغیر واقونداکی  
ستولا و دئییر:

- ایرهلی اوتور، یئی، بیخیلاخ یاتاخ.

بو لیموناددان دهشت خوشوم گلیر، هله دئسن او سوسیسکادان اؤترو ده اوره ییم گندیر.  
آما ایچیمده بیر درد گزیر، سیخیر دامارلاریمی، هر شئی گؤزومدن سالیر. ائله بیل  
یوماغا دؤنموشم. غفیلدن سوروشورام:

- ما دده منن دانیشین... اونا نه اولوب؟ نییه ایتکین دوشوب؟ قبری وارمی..؟ من بیللاری  
نه منن سوروشا بیلیمیرم... پیس حالا دوشور، قورخورام... آما سیز گرک بیللاری ما  
دئییه سینیز...

کیشی نین ائله بیل ایپی قیریلیر. نه ایسه گوپولتوینان ایچینه دوشور. گولمه بین، والله  
من او سسی ائتتیدیم ده. او ایچینه دوشن شئین آغیرلیغیدان اهیلیر. لینده کی

---

<sup>۴۸</sup> Matenadaran: ایروان شهرینده قدیم ال یازمالارین ساخلانیدیغی، تدقیقی ائدیلمیش، کتابخانا،

اینستیتوت و موزئی

<sup>۴۹</sup> سوسیسکا: سوسیسی

لیمونادین بیر دوشور یئر، آما سینمیر... و او دا باشا دوشور کی، من هر شیئی ایندی جه بیلمه لی یم...

## ایاسین ایتکین دوشمه یی

هاشم بابام قارابنیز کیشی ایدی. آما ایندی کؤمور کیمی قارالمیشدی. دئییلنه گؤره، اونون ایچینده به ی لیک غرورویلا یاناشی، بیر به ی غضبی ده وارمیش. اونا گؤره گؤز لری قیزاندا آدام دا اؤلدوره، اوف دئمز بئله سی. نه بیلیم، بلکه دده می ده ائله بو زهملی کیشی اؤلدوروب؟ آما نییه؟

باهالی پیژیک پاپاغینی آخیر کی، باشیندان چیخاردیر، یوخاری -ایکینجی مرتبه یه قویور. ایبیرمی ایل قاباغین دیننده اولان، آما ایل لرله ننه مین شیفونترده پوفله یه-پوفله یه ساخلادیغی «تریکو» کوستومون پئنجه یینی ده سلیقه ایله بوکوب پاپاغین یانینا آتیر. ایتقولاغی یاخالیقی میل-میل کؤینه یی نین اوستوندن باغلا دیغی نازیک قالمستوکونو بوشالیدیب ایره لی اوتورور. بو زادگان اصللی آدامین هر ایشی اؤلچولو-بیچیلی دیر، ایستر ائوده اولسون، ایستر واقوندا، قطعی تفاوتو یوخدو اونونچون.

تاپیلتی یلا یئر دوشموش لیمونادی گؤتوروب قویور کویئ نین اورتاسینا اوزانمیش ستولون اوستونه. سونرا یالنینز ایک میزین ائشیده جه یی سسله (کویئ ده بیزدن باشقا دا آداملار واردی، آما اونلار بیزه طرف هئج باخمیردی لار دا) دئییر:

- او بیزده کی مئشین جیلدی کتاب یادینیز دادر؟ «قاراباغنامه» نی دئییرم؟

- هه... یادیمدادی... بابانیزین دا تاریخی واردی اوردا...

- هه، باخ، او کتابدا، باهارلی نین، بیزیم بابامیزین، ائله سیزین ده بابانیزدیر او کیشی، یازدیغی او کتابدا بئله یئر واردی کی، باشلا بیردی شوشانین محله لرینی سادالاماغا: یوخاری محله -خانلیق، ساعتلی، کؤچرلی، مامایی، خوجا مرجانلی، دمیرچی لر، حمام قاباغی، تزه محله، قوردلار، سیدلر... نه بیلیم آخی داها هانسی لار و سوندا دوققوزونجو محله چؤل-قالا، یاخود جوهدلار محله سی دیر کی، باهارلی کتاییندا یازیر: «او جهته گؤره بو آدی سایر محله لرین آداملاری بونلارا قویوبلار کی، بو محله ده بیر کیشی

وارمیش. اۇز قیزی نین قورومساخلیغین ائدەرمیش. او کیشی نین آدینی جوھود رحیم قویوبلار و محلە او گورباگورون آدی ایله آدلانیپ». کیشی دایانیب آقارانلیقدا اوزومە باخیر کی، گۆرسون من بیر شئی آنلادیم، یا یوخ. آما من، دئیەسن قانمیشدیم. اونا گۆرە سکسکە ایچیندە دئییرم: «فیز قالاسی» افسانە سیندە کی کیمی؟» او دا منیم بئله آییق اولماغیما بیلمەدی سئوینسین، یوخسا کدرلنسین -ئله جەنە دئویکە-دئویکە دئییر: «هە، تخمینن ائله.» و باشلاپیر ددەمین احوالاتینی...



الیاس کاننیچادا اون باغلاما یارپاق قیردی. ایکی دفعە یوکلەدی آتا، داشیدی آسیانین آناسینان باراما قورتو تۆکدوک لری تۆولەلرە، مکتبە کی اعمالتخانا<sup>۵۰</sup>، فیلانا. اۇزو دە بو دفعە ائله ائله مەلییدی لری کی، داها باغ-باغاتدا توت قالیب گرلەیب خاراب اولماسین. اونونچون دە نە وار اووخارلی دەرەبلە قیریپ تۆکوردو یئرە. او قیردیقجا آسیا دا ایندە کی گول دەرەسی ایله (دەرەنین بالاجاسینا دئییردی لر) گوللەیب، اوست-اوستە بیغیردی شوماللاری.

قیز ەردن اەییلیب یئردن شوماللاری گۆتورندە آغاپپاق بالدیرلاری گۆرسەنیردی و آز قالیردی، الیاس اۇزونو آغاچین باشیندان یئرە آتسین. اوستەلیک دە، نئچە واختدی، زریش اونو یاخینا قویموردو -بو گون، صاباح دوغاجاقدی، اوشاغا بیر شئی اولماسیندان قورخوردو. قاباقکی واختلار اولسایدی آتانان ائششکن نفسینی اۆلدورەردی. آما ایندی...

اۇزونو دانلاپیر، سۆیور، اونو چۆرە یە جالامیش کیشی نین قیزی نا ایری گۆزلە باخدیغینا گۆرە اووخارلی دەرەنی باشینا وورماق ایستەپیردی. آما باشینا دئییل، بو فیکیر-خیالدا ایکن سول الی نین باش بارماغینا ووردو و بیر آندا قان اونو بورودو. قان ائله آخیردی کی،

---

<sup>۵۰</sup> اعمالتخانا: ایش اوتاغی

آغاجدان نجه دوشدویونو بیلمه‌دی. آسیا دا اونون بئله هولناک دوشمه‌سینی و الینین قانی‌نین شورلاماسینی گۆرونجه اول قیشقیردی، سونرا دا تتر توت شیوی‌نین سیوریمینی سویدو، سوپولموش آغ شومالین اوستونو دهره‌یله قاشیب لیفلری سولو- سولو اونون یاراسینا باسدی. بو لیفلر اونون یاراسینی یاندیردیغیندان الیاس باغیردی، آما قیز اونون قانی‌نین قورومادیغینی گۆروب کسیک بارماغی آغزینا سالدی، بیر مدت بئله ساخلایاندان سونرا توپورجه‌یی له لیفلری یارایا باسیب دونون قیراغیندان بیر شیریق چیخارتدی، کیریتله یاندیریب یارایا باسدی و شیرغین قالان حیصه‌سی‌یله یاران ساریدی و الیاسین الینین اسیم-اسیم اسدیینی گۆروب اونو سینه‌سینه سیخدی. بو واخت اوغلانین بارماقلاری قیزین عملی-باشلی شیشیب ایره‌لی چیخمش دؤش لرینه توخوندو. الیاسین اونسوز دا بایقدان ائلکتریکلنن اوره‌یی ایندی هامان بو بارماغی نین باشیندا دویونمه‌یه باشلادی و قیز بو دویونتونو آچیق-آشکار ائشیدیب ساری یاغ کیمی اریدی، اوغلانین -بو یۆنده‌مسیز، یۆروه‌سیز آدمین اونا بیردن-بیره نییه بئله دوغما اولدوغونو و بییی‌سی قیزی زرشین بو گده‌ده نه تاپدیغینی ایندی باشا دوشدو، گۆز لرینی یومماغی‌یلا الیاسین قوجاغینا بیخیلماغی بیر اولدو.

الیاسین بو قان باغیندا گۆزونو قان اؤرتموشدو. بیر طرفدن الینین یاراسی قانامیش، اوستونه-باشینا سیچرامیشدی، او بیر طرفدن ده آسیانین دا ایچیندن شورلایان قیزلیق پرده‌سی‌نین قانی ووروب صفتینه چیخمشدی، او بیر طرفدن یاندان دا بو باغین آدینداکی قان سؤزو اؤزو بورالاری قانا چالخامیش کیمییدی. نئچه-نئچه ایل لر قاباق بو باغدا قانلی اولای‌لار اولموش، باغ قان اوجوندان بیر نسیلدن او بیرینه اؤتورولموش، هر دفعه ده قان باغلانسا دا قان دورمامیش، آخدیقجا آخمشدی. بورانین دا آدی قالمیشدی کاننیجا. چایین او اوزونده‌کی کندین آدمالاری بورا قاننیجا، بو اوزونده ایسه کاننیجا دئییردی‌لر. کهنه کیشی‌لرسه ائله‌جه کاننیجا دئییردی‌لر. ایندی عصر-عصر بو باغدا آخان قان تزه‌دن آخیردی. اؤزو ده گۆرموشوک کی، قان همیشه یوخاری‌دان آشاغی آخیب، آما بو دفعه هم یوخاری‌دان آشاغی، هم ده آشاغی‌دان یوخاری آخیردی. آلتاکی‌نی دا، اوسته‌کینی ده قان توتموشدو، نه ائله‌دیک لرینی بیلمیردی‌لر. تک بیرجه

دفعه اوستده کی برک ضربه ووراندا قیز قیشقیریدی... و اونلار آییلان کیمی اولسالار دا تفلزیکله بو نشه نین تزه دن تکرارلانماسی هر ایکی سینی اولکی حال لارینا قایتاردی. هارداسا اوزاقدا بیر ایت بیر-ایکی آغیز اولاییب کیریدی. دالینجا آت کیشنرتی سی ائشیدیلدی. آسیانین دونیادان خبری یوخویدو. الیاس ایسه دئییه سن ایت و آت سس لریندن آییلان کیمی اولموشدو. هله ده داواملی ضربه لر وورا-وورا قالخیب-دوشسه ده، بو سس لرین تهلوکه توره ده جه یینی آنلادیغیندان اوزونو ییغیشدیرماق ایسته سه ده قیز اونو بوراخماق ایسته میردی. آما ال لری ایله قیزی تورباغا سیخیب آیاغا قالخدی. الینین آچلمیش ساریغینی باغلا یا-باغلا یا شالوارینی یوخاری چکدی. قیز ایسه هله ده نه باش وئردییینی آنلامایارق آرخاصی اوسته اوزالی قالمیشدی.



الیاس ایکی گون مئشه یه گئتمه یه اورک ائله مه دی. آرادا هرله نیب-فیرلانیب یولونو باغدان سالدی. دئییه سن، قیز دا اونو گۆزله بیرمیش. او دا گلیب اورا چیخدی و باغین درین یئرلرینه چکیلدی. لری. ایکی سی ده اول-اول بیر-بیرینه نه دئیجه ک لرینی بیلیمردی لر. آما قیز دئییه سن، ایکی گون اول اولموش ایشین داوامینی ایسته بیردی. اونا گۆره بیر آز یئرینده بیرغالانسا دا، ببردن اوغلانین ساریقلی بارماغینی گوروب «هی» ائله دی، ال آتیب بارماغی توتدو، یوخلادی و آپاریب آرتیق بو بارماغا تانیس اولان یئر قویدو. و الیاسین اوره یی یئنه سینه سیندن چیخیب بو یارالی بارماغین اوجوندا، سونرا ایسه قیچی نین آراسینداکی او واختی-زامانی بیلنمه یین داماریندا دؤیونمه یه باشلادی. دامار دامارلیقدان چیخدی، باتان دونیانی اوستونده ساخلاماغا قادیر اولان بیر دیره یه دؤندو. قیز یئنه گۆز لرینی یومدو و...

الله بو «و» نی کس سین. آخی من نه دئییم کی؟! بو منیم آتامین تاریخیدی. بوراجان بابام منه دانیشیر. اؤزو ده بیلیرم، نییه دانیشیر... دانیشیر کی، من هانسی کۆپه ی اوغلونون اوغلو اولدوغومو بیلیم... من، گرک او کۆپه ی اوغلونون هانسی غلطی قاییردیغینی بیلمه لییم کی، گله جکده او یئدی بی پوخو یئمه بییم...

## يئنه كومموچادا

بیزیم مئشه لرده هر جور آغاچا، كول-كوسا راست گلرسن. أمما آغاجلاردان پالید، كول لاردان قاراتیکان بیزیم مئشه نین ان گرکلی ثروتی دیر. باشقالاری دا قییمتلیدی، مثلا ون آغاجی ائولرین دامینی شیفتله مک اوچون شیفترا لتی ساللامایا، سیریغا چوخ یاراییر. شف، زوغال كول لاری نین برک اودونجاغیندان بالتا سایی، یادا، بئل سایی دوزلدیرلر. الله-ین بؤیورتکه نی بیزیم جاماعتین الیندن چوخ توتور: هم اؤزلری موربیه بیشیریلر، هم ده بیغیب ساتیرلار. زوغالین مئبوه سی ده کی، اله دوشمز. قیشدا خسته له نیب-ائله سن، بیرجه قاشیق زوغال موربیه سی یله چای ایچ، ترله، یونگولش. هله زوغال آراغی! بونون هئچ تایی-برابری یوخدو.

دندیم آخی، بونلارین هامی سی نین یانیندا پالیدلا قاراتیکان عوض سیزدیر. باشلایاق پالیددان. بو آغاجین قیرمیزی پالید دئییلن نوع وار کی، او، قییمتلی مئبل ماتریالی دیر. اونو قورخماز کیشی گؤزو کیمی قورویاردی. بیر دفعه باکی دان گلن عالیم یاخشی جا ووراندان سونرا مئشه ده تک-توک راست گلینن بو آغاجی قوجاقلا ییب آغلامیش، دئمیشدی کی، بونون کؤکو کسلییر، قیرمیزی کتابا دوشه جک...

قالدی کی، اصل پالیدا، او عوض سیز یاناچاق ایدی. ایستر اودون کیمی، ایستر سه ده کؤمور کیمی. هم ده ائو تیکنده قاباقلار میل عوضینه، تیر عوضینه کسب ایشله دردی لر پالیدی.

قاراتیکان ایسه... بو کند-کسه بین اصل آبیر یئرییدی. آداملار بو تیکانلی کولو دهره یله قیرار، آتا-اولاغا، سونرالار سا یوک ماشینی نا یوکله ییر، گتیریب حیط-باجالارینی چپرله یردی لر. سون واختلاراجان کندلرده ائولرین حیط-باجاسینی دا قاراتیکانلا توتاردی لار. بو بیر قدر یاراشیقسیز، کور-کوبود گؤرسنه ده، هر حالدا عائله لرین آبیر-حیالاری نین قورونماسیندا عوضی یوخدو.

أمما بو زهریمار قاراتیکانین تیکانی باتان یئر ائله زوققولدا یاردی کی، آغری آدامین اوره یینه ایشله یه ردی. اسفندیار کیشی نین ده بیرمان قاباغیندا کی باغیندان آلچا بیغمغا

گیرنده آیاغما باتان تیکانین آغری سیندان یکی گنجه سحره جن یاتا بیلمه میشدیم  
اوشاقلیقدا.

\*\*\*

گنجه نین یولا دوشموشدولر. قورخماز کیشی آلاباشین مئشه ده کی ده یه سیندن زنجیری  
آچمیش، اونون آیاقلارینا کونده وورموشدو. اؤزو ده ائله ائله میشدی کی، بو، اونون راحت  
یئریمه سینه مانع اولموردو. بئله جه قاباقدا الیاس، آرخادا چینینی توفنگلی قورخماز آتینین  
اوسته شوکوراتاز سمته یول آلمیشدی لار.

آچالی تالایا آز قالمیش دایاندی لار. کیشی نین یادینا دوشدو کی، میان دره سمتده  
قاراتیکان اولمور. اونا گۆره بوردا دوشورلر. آچالی تالاداکی قاراتیکانلیقدان ایکی وله  
قانجیق قاراتیکان قیردیردی الیاسا. (جاوان، تیکانلاری سرت اولانا بئله دئیردی لر) سونرا  
تیکانی چاتیلا شلله دی الیاسین دالینا و باشلادی لار یول لارینا داوام ائله مه یه. هر دن  
دایانیب دینچ لرینی آلسالار دا، شله نی دالیندان آلمیردی. بئله یاخشیدی: هم اونون  
صفتینی گۆرموردو، هم ده ایکی ساعتان بیر شله شلله مه یه جکدی کی.  
اؤزو ده ائله یئرله گنیدیردی لر کی، قاباقلارینا اینس-جینس چیخماسین.

گون اورتا اوستو کهنه آلاچیق یئرلرینه چاندی لار. بورالار بارتاز یوردو سایلیردی. داش  
باشی دئیین یئر دی. بارتاز جاماعتی آلاچیق لارینی بوردا قوراردی لار. تخمینن بیر  
ساعتان سونرا لالالی یا چاتا جاقدی لار. سونرا نه قالیر کی؟ بیر پایروس چکیمینه  
کوموجایا ائنه جک لر

اؤز یورد یئرلرینده دایاندی لار. ایکی سوتکا یول گلیردی لر، هله بیر کلمه ده کسمه  
میشدی لر. ائله بیل عمر-بالله دانیشمایان آداملار ایدی لر. سۆز یوخ اولموشدو. آغیز  
ترپنمیر، دیل دؤموردو - شرمنده ایدی لر.

کیشی یورد یئرلری نین بیرینده اوتوردو. اه ییلیب توریاغی الی یله سیغاللادی. آلاچیقین  
قیراقلارینا دوزدوبو داشلاری دا تومارلاماغی اونو تومادی. سونرا قالخیب آتینی یئده یینه  
آلدی. یئریشینه حرام قاتمادان ایره لیلهدی لر.

گون اهیلیمیشدی. ایشی تتر قورتارماق، گنجیه دوشمه دن گئری دؤنمک لازیمدی. اونا گؤره آباق گؤتوروب یاریم ساعتا کوموجایا چاتدی لار. قورخماز کیشی ایشاره ائله دی کی، قاراتیکان شله سینی یئره قویسون. سونرا آتینی چیدار لایب اوتلاماغا بوراخدی. گلیب توفنگینی سازلادی، هئچ واخت الیاسین ائشیتمه دییی سسله -هانسی کی، بو هئچ آدم سسینه ده اوخشامیردی -دئدی:

- تیکانی یای!

الیاس تیکانی اوچ لای ائله ییب یان-یانا قویدو.

- سویون!

او اول پئنجه یینی، سونرا کؤینه یینی چیخارتدی. کیشی بو دفعه ایضاً آیی کیمی گومولاندی:

- شالواری، ایشدانی دا!

اونلاری دا چیخارتدی. أما تتر ده الینی شئی نین اوستونه قویدو. دئیسه سن اوتانماق حسی هله اونو ترک ائتمه میشدی.

بایا قکی سس یئنه گورولدادی:

- ایندی آیا ققابی لاری چیخارت!

چیخارتدی. اولدو لوت-آنادان گلمه.

- گیر تیکانین ایچینه، آیا ققا!

باشلادی تیکانی آیا قلاماغا. آیاغیندان، بالدی ریندان، بیر آز یوخاری دالی نین یومشاق یئریندن آخان قان اونون بدننده غریبه ناخیشلار آچیردی. آرادا اؤزونو ساخالایا بیلیمیر، اوزو اوسته تیکانین ایچینه بیخیلیردی. اوندا قیچی نین آراسیندا کی داماری، دامارین آلتیندا کی خایالار، یانی نین-یانچاغی نین شیرین اتی کئچیردی تیکانین آغزینا، اورالاردان دا قان شورلاییردی. سونرا ال لری، قوللاری آل-قانا بویاندی. قارنی، توکلو سینه سی، کورگی آشاغی قان سوزولمه یه باشلادی.

تخمینن بیر ساعت او، بو تیکانین ایجری سینده ال لشدی. ایندی اوزو-گؤزو ده تمام قان ایچینده ییدی و تانینماز حالا دوشموشدو. غریبه ده اولسا آغزیندان چیخاسی سؤزلر اونون بدنندن چیخیردی. بدن اسیردی، تیتره ییردی، سیزلاییردی، بدن دیل اولوب دیلله

نیردی. آغزیندان ایسه بیرجه دفعه ده اولسون نه بیر اینیلتی، نه بیر آه-اوه ائشیدیلمه دی.

بو واخت عرضینده باخیشلاریندان زهرزمبهرهک تۆکولن قورخماز کیشی ده سوسوردو. کیرپیکلری گۆزلری نین اوستونه ائله ائتمیشدی کی، ائله بیل بو گۆزلر گوناهاکاردی لار. هاندان-هانا حس ائله دی کی، اونون بدنی داها گوجونو ایتیریر. ائله بو قانجیق قاراتیکانین اوستونده بیخیلیب اولهجه ییندن احتیاطلانیب باغیردی:

چیخ اوردان!

لیاس دایانمادی، داها برکدن قاراتیکانی آياقلاماغا باشلادی. بونو گۆرن کیشی اونو توفنگین قونداغی بلا ایتله ییب تیکانین ایچیندن چیخارتدی، ایتله یه-ایتله یه گتیریب پیقهاپیق پیققیلدايان باتاقلیغین ایچینه بیخدی. لیاس اول بیر شئی آنلامادی. یقین کی، هوشو اؤزونده دئییلدی. بیر ده کی، تیکانلار گۆز-باشینی دا ائله حالا سالمیشدی لار کی، اوزو-گۆزو قانین ایچینه دیدی، هاردا اولدوغونو کسدیره بیلمزدی. اونا گۆره بیر مدت ائله بیخیلیدیغی یئرده قالدی. اما ائله کی، باشی نین، سونرا دا بدنی نین یاواش-یاواش باتاقلیغا دوغرو چکیدییینی آنلادی، ال لرینی قالدیریب چاپالاماغا، آنلاشیلماز سسلر چیخارتماغا باشلادی. قورخماز کیشی توفنگینی توشلادی، سونرا نه آغیل ائله دیسه، اتمادی. ائله جه پالچیقدا «غو-غو-دو-دو-بو-بو» کیمی آنلاشیلماز سسلر چیخاردا-چیخاردا باتان لیاسین یوخاری قالدیردیغی تک الینین ده پالچیقلیغا جومدوغونو، اونون یئرینده کۆپوکچوک لرین پیققیلداشدیغینی گۆروب بیر قدر یونگوللشن کیمی اولدو. اما بو حال قیسا سوردو. بیر آن سونرا او، اوشوتملی آدمالار کیمی اوچونماغا، آنلاشیلماز سۆزلر دانیشماغا باشلادی. قولاغینا دا سسلر گلیردی یاواش-یاواش. ائله بیل کومموجادا باتان آدمالارین روحلاری هامی سی بیردن دیل اولوب دیلله نیردی لر:

اووووووووییییییی! اووووووییییییی!

آتینا نئجه میندییینی، کنده طرف نئجه سوردویونو بیلمه دی. بیر اونو بیلدی کی، قاییشینا آچیب اؤزونو آتین یهرینه ساریبیر کی، بیخیلما سین.

آت دا کی، اوستونده کینی تانییر آخی. بیلیر کی، اونون حالی ده ییشیب. گرک صاحبینی منزله ساغ-سلامات چاتدیر سین. اونا گۆره آیاقلارینی آراملا گۆتوروب-قوبوردو.

\*\*\*

اوج گون سونرا قورخماز قان قوسوب اؤلدو. آتاسی نین یاسینا گلن قدیر گئری قایداندا باجی سینی دا اؤزویله آپاردی. اونلاری بیر داها بو یئرلرده گۆرن اولمادی.

\*\*\*

سونرا من دوغولموشام. آنامی چوخ یئردن ایسته سه لر ده گئتمه ییب. ائله جه اوتوروب منی ساخلا ییب. سونرالار آنام رایونوموزدا آچیلان محاسبلیک کورسونا یازیلیر، اورانی ییتیریب تزه آچیلان، جاماعتین آدینا DSR دئدی بی باکی-یئرئوان شوسئ یولو ایداره سینده محاسب ایشله ییر. آتام دا یاددان چیخیر، قورخماز کیشی ده.

## دورسون کی دورسون!

منیم تتکنیکوما قبول اولونماغیمی ائشیدن دورسون ائله بیل هاوالانمیشدی. نئچه ایلین دوستویوق، گلیب تبریک ائله مکدن، هارداسا ایتیب. آختاریرام کی، شهردن گلنده جیبیمده قیسسخدیریب ساخالدیغیم اون ماناتلا آراقدان-زاددان آلاق، اوتوروب دردی میزی داغداق. بو آخماق ایسه یوخدور کی، یوخدور. ائولرینه ده گنده بیلیمیرم، آناسی نین مندن خوشو گلمه دییینی کی بیلیر سینیز. هله اونا تزه خبریم ده وار: سکینه نی نئجه گۆردویومو دانیشسام، ماراقدان چاتالایاجق.

علاجسیز قالب گئدیرم اونلارین محله سینه طرف. بیر-ایکی آدمان سوروشورام، گۆردوم دئین یوخدور. آخیری گندی بچه نک لرینده تاپیرام. آناسی نین قاز-۶۶ ماشی نینا اوت داشی ییر، کیشی ده اوستدن آلب ییغیر ماشینین بانینا. من سلاملاشانان سونرا یئرده کی آرتیق شانانی گۆتوروب کمک ائله ییرم. تخمینن بیر ساعت بیجیلی اوت قورتاریر. عبدالرحمن کیشی منه ماراقتا باخیب دئییر:

دن، قبول اولموسان، باشاجان اولسون!

دورسون دا آغیزاوجو «تبریج ائله بیرم» دئییر. آچیقجا قیسقانییر. بونون کهنه پشه‌سی دیر. آتام منه تزه پالتار آلان گونو ائله پرت اولاردی کی، اوچ گون اؤزونه گلمزدی. من «۵» آلاندا، بونون میسمیریگی یئرله گنده‌ردی. بو خاصیتیندن هنج خوشوم گلمزدی، آما نئینیم کی، بو آخماگی چوخ ایسته‌بیردیم، قانیم قایناییردی اونا.

آتاسی نه ایلاسه ده اونلارا گنتمه‌دیم. زور-خوش گۆز قاشلا دورسونو دا اؤزومله بره‌هتره طرف آپاردیم. آشاهی بولاغین یانیندا دایاندیق. من چابین یاخاسینداکی چینارین کوغوشوندا گیزله‌دیییم باغلامانی گۆتوروبو آچماغا باشلادیم. باغلامادا بیر آراق، ایکی بوکوم لاواش، بیر آز دا پئندیر واردی. سونرا بولاغین آیاغیندان آجی-قیجی ییغدیق، اوتوروب وورماغا باشلادیق.

بیرینجی‌نی ائله‌جه‌نه ساغلیقسیز ایچدیک. ایکینجی‌ده دیلیمیز آچیلدی. دورسون گۆزونو قیبیب دئدی:

- سن جیردین تئکنیکوما، اولدون دای ضیالی... من ایسه شوفیر اولاجام... دای بیزیم دوستلوغوموز توتماز. قورباغاینان سیچانین دوستلوغو چیمی... نه‌یسه سنین ساغلیغینا... من حیرصلندیم، ایچمه‌دیم. او ایسه ستکانی باشینا چکیب گیریشدی پئندیر-چؤره‌یه. حیرص‌له اونا باخیب دئدیم:

- چوکچادان بوندان آرتیق نه گۆزله‌یه‌سن؟! اوتانمیرسان؟ بیز دوستوق... دوستلوغون ضیالیلیغا، سوروجولویه نه دخلی وار کی...

من آجیقلی-آجیقلی اونا باخیب ستکانی باشیما چکدیم. دوزو، بو یوزدن سونرا بیر آز یونگوللشدیم. اوزومو بو جوجه‌گۆز دوستوما توتوب گوله-گوله دئدیم:

- ساا سکینه‌دن خبر گتیرمیشم... او ائله بیل دیرچه‌لدی. اوتوردوغو داشین اوستوندن قالخان کیمی اولدو و قیبیق گۆز لرینی قیبیب ماراقلا اوزومه باخدی:

- نه تهر یانی؟

- بابام منى آپارىب چىخارتىمىشىدى سىكىنەنن ارى كامىلىن مصطفى صوبى كۈچەسىندە كى ئۆينە... آخى بونلارا بىزىم قوھوملوغوموز چاتىر... سىكىنە بىر قشەلشىب، بىر قشەلشىب، اىكى گۆز لازىمدى باخسىن اونا...
- دورسونون كىرىپىكلرى بىردن تىز-تىز چالماغا باشلادى، دوداقلارى اسىم-اسىم اسدى. يىندەكى دولو ستىكانى مىمكىنە توققوشدوروب دئدى:
- جل بىنى سچىنەنن ساغلىغىنا اىچەى... اىچدىك. بىر آز سونرا دورسون عمللى-باشلى كئفلندى. آياغىنى دىرەدى كى، گئىك بىر دنە دە آراق آلاق. من اىسە بوندان آرتىغىنى اىچە بىلمىزىم. اىچسىم، گرک قايتارام. بوندان دا زندىئى-زەلم گئدىر.
- يوخ، -دئدىم، داھا بسدىر،- دور گئىك ائوھ.
- ھە، سن آخى ضىالى سان، تىكىنىكوما جىرمىسن، داى اوزوو ما ياراشدىرمىسان، ھە؟! اھ، سن او دوھجۆتوباغلايان الباسىن اوغلو دە بىسن؟ اىندىنەنن ھاردا اولدويو دە مەھلىم دە بىل... اىندى نوولوب، منى بەنىمىرسن؟!
- ال آتىب ياخامدان توتدو. شەردن تزه آلدىغىم كۆينەبىمىن دويمەلرى شارتاشارت قىرىلبى يئره تۆكۆلدو. اونو اىتەلەبىب ياخامى اىندن آماغا چالسىسام دا، گوجوم چاتمادى. لاپ اوشاقلىقدان او مندن گوجلويىدو. آما اىندى سرخوشدو، بلكە ياخامى اىندن آلا بىلدىم دئىب اىتلەدىم اونو. اوزو اوستە بولاغىن آياغىنداكى قىچىلىغا بىخىلدى. اوره بىم گلمەدى، قايدىب چكىب اوردان چىخاردىم و تزه دن ياخامدان ياپىشىدى. اوزو دە بو دفعە وار گوجوئىن باغىرىر، آناما، آناما، حتى باباما دا سۆيوردو. اونون سسى سس دئىل، خالص گورولتويىدو -قولالارىم آز قالا باتاجاقدى بو سسدىن.
- اھ سنىن او ددەن وار ھا، او دوھجۆتوباغلىيان ددەن مىم بو س... يئسىن، سنىن او بابان وار ائ، باخ او دا اوغراشدى، شىپونىدو، قورومساخدى... نەن دە قەبەدى... سن، سن... قەبەنن دوغدوغوسان...
- يومروقلا آغزى نىن اوستىن نە تەر ووردومسا، تزه دن قىچىلىغا دوشدو.

## حافظ معلم و قرومىكو

بولاغين ايچينه اوزانيب هۇنكوروردوم. اينانين كى، بو ايچكىدن دئىلدى. دوزدو، بيز ايكىمىز ده سرخوش ايدىك. اما بو بير حقيقت دير كى، ايچكى اينسانين ايچينده كى گۇزل كئيفيت لرله ياناشى، چيركىنلىك لرى ده اوزه چىخاردىر. آيىق واختى دئيه، ائله يه بيلمهدىك لرىنى سرخوش اولاندا آسانلىقلا دئىير، ياخود ائله ييرسن. بلى، دوستوم دورسون اوزون ايل لر منه و عائله ميزه قارشى ايچينده گيزله دىك لرىنى ايندى ايچكى نين سايه سينده تۇكدو چۇله. بودى، من بولاقد اوزانيب آغلايىرام، او ايسه اينده ايرى بير داش كسيب باشىمين اوستونو:

-چللى...چللى...مئىى-شاداتىى اوخو...

كئى-كئى باخىرام بو قىيىغا. آياق اوسته دورا بيلمىر، سۇزلر آغزىندان تۇكولور، اما اينده اون كيلوياجان داش توتوب. اوستومه سالسا، واى حالىما. آت يئره، ه، او داشى!

دۇئوب تانىش و غضبلى سسه بويانيرىق. حافظ معلمدى، رايون مركزىندن قايدىر. ميرزه هاشم قىبرىستانلىغى طرفدن ائىب گلير. اۇردكى اوتوبوسوندا دوشوب يقين.

\*\*\*

ايكىمىز ده باشىمىزى سالمىشيق آشاغى. كىشى بيز طرفه هئچ باخمىر دا. اوتورموشوق حافظ معلمين باغىندا. اوست-باشىمىزى بير آز سليقه يه سالساق دا، آدم جيلدينده دئىيلىك. دورسون ايسه معلمى گۇرندن سونرا بير قدر آيىلب، اما هله ده سرخوشلوغو گئتمه ييب.

حافظ معلم چوخ پريشان دير. يقين كى، ان چوخ اميد بسلهدىيى شاگيردلرى نين -ايكى دوستون آچىق دوشمنچىلىك ائله مك لرى اونو اينجىديب. يادىما معلمىمىزىن بيزه بير واختلار دئىيى چوخ كومىك، كومىك اولدوغو قدر ده فاجعه وى بير لطيفه سى دوشدو. دئىير جاويد افندى آياق قابى سيله نه آياق قابى لارىنى سيلدىر يرمىش. آياق قابى سيلن هر دن

جاويد افنديه باخيب قيميشيرميش. كيشى دۆمور، سوروشور كى، آ بالا، نهيه گولورسن؟ آياق قابى سيلن قايدير كى، بس، جاويد افندى، سيز بير واختلار منه درس دئميسينيز. كيشى بو سۆزلردن برک سارسيلير و يانا-يانا دئير: «منيم كيمي معلمين ده سنين كيمي طلبه سى اولار».

- سيزى قيناميرام، -دئدى معلميميز،- سيز آنانيزين قاريندا اولاندا آنالارينيز، اتالارينيز بير-بيرينه كين-كدورت بسله ميش لر... بو بللى دير... يادينيز داير، من سيزين اتانيزى، آنانيزى سؤير، يامانلايار، سيزى دؤيه ردديم... من بونو اونا گؤره ائله بيردديم كى، ايسته ميردديم بئليندن گلدېك لر ينيزه اوخشا ياسينيز... اما چوخ ناحاق، من سيزين گئنينيزى، كودونوزو ده ييشه بيلمزدېم كى... آسييايلا اوروپانى كوما-مانيج چؤككليى آييرا بيلدى، اما سيزى من او كور نسلينيزدن، جهالت يوواسيندان آييرا بيلمه دديم... اصلينده... آخى... ايكنيزين ده نسلينده معاريف، مدنيت چينقى سى واردى... سيز آخى نيه بئله چيخدينيز...

من معلميميزين قارشى سيندا اولوب يئر گيريردېم، بوغازيم دا بيچيلميشدى. نه چاره ائله سم ده سسيم چيخميردى. هاندا-هان بوغولا-بوغولا دئديم:

- بيزى باغيشلاين... من... من...

او ايسه بيزى گؤرمورموش كيمي اوزونو اوز-اوزه داينديغيميز قالا داشينا توتوب دانيشيردى:

- منيم باشيم چوخ مصيبت چكيب. آزياشلى شاگيرديمى اوزومه قوبوبلار. باشما تاپانچا ديره ييب اگئت اولماغا مجبور ائله يبلر. هانسيني دئيم آخى..؟ اما داها او آرغينيقلارين توغيان ائله ديبى ايل لر آرخادا قاليب. رئسپوبليكالاردا بير ديرچلمه، بير اويانما وار. ضيالى لار ترپه نيشير، ميللرلر موسكوايا تابع اولماق ايسته ميرلر. پارتيا اوز گوجونو ايتيرير... من اون ايل اول بونلارى دانيشا بيلرديمى؟ اگر هاشم كيشى اولماسايدى، ايندى سوموكلريم ده چوروموشدو...

من حئيرتله معلميميزين اوزونه باخيردېم. اصلينده، تخمينن بيليردېم او نهدن دانيشير. اما آخى بو هئچ ده آسان دانيشيلمايان، آدامين شرفينه توخونان بير مؤضوع ايدى. بس نيه او بونلارى بيزه تزه دن دانيشير؟ آخى گؤرورم كى، او بونلارى دانيشا-دانيشا نه قدر

عذاب چکیر. و بیر آنلیغا اؤزومو تره دن صینیف اوتاغیندا حس ائله دیم. دئییه سن کیشی نین فیکرینی یاواش-یاواش آنلاماغا باشلا بیردیم.

آخی هاشم کیشی منیمله قرومیکونون قبولونا گئتمیشدی. یوخ، دوز دئمهدیم، اصلینده منی او آپارمیشدی قبولاً. الله او کیشی نین بابالارینا رحمت ائله سین. من هئچ روسجا دا یاخشی بیلیمردیم، هئچ عسگرلیکده ده اولمامیشدیم - او واخت کند معلم لرینی عسگر آپارمیردی لار... بو ایسه بیر واختلار موسکودا عالی مکتبه اوخوموشدو... دوزدور، آخیراجان اوخوماغا قویماسالار دا، روس دیلینی روسون اؤزو کیمی بیلیردی... هه، هاشم کیشی قرومیکویا دئدی کی، آندرئی آندرئیوویچ، بیزیم بو معلمی شره سالیبلار. او دا قاییتدی کی، بس بو معلم سنین نه یین ساییلیر؟ کیشی دئدی، هئچ نه ییم، کندچیمدی. قرومیکو ممنون گوؤرکم آلدی و گولومسونوب سوروشدو کی، بس دئییرلر آذربایجاندا یئرلی بازلیق، قوهوم بازلیق، طایفابازلیق حؤکم سورور...؟ هاشم معلم هئچ گئری چکیلنه اوخشامیردی. بیر آز دا عصبی توندا دئدی کی، کیمین نه دئمه سی بیزیم نه ییمیزه گرک، فاکت بودور کی، بو گنج ضیالینی شرله ییب توتماق ایسته ییرلر. اؤزو ده ایشین باشیندا روس ظابطلری، سرحد زاستاواسی نین رهبرلییی و رایون KKB-سی دورور. سونرا دا ایکی میزین بیرلیکده یازدیغیمیز عریضه نی اونون قاباغینا قویدو. قرومیکو اینده کی قلمین آرخاسینی ستولا دؤیجه له یه-دؤیجه له یه عریضه نی اوخودو. اوخویا-اوخویا کیشی نین اونسوز دا اهیلمیش آغزی (او، ایفلیج کئچیرمیشدی) داها دا اهییلیردی. بیردن او منیم اوزومه باخیب یاری غضب، یاری تأسف حسی یله دئدی:

ائتو پراودا شتو، آنا اوچیتسیا نا چئتویئر تیم کلاسی؟<sup>۵۱</sup>

من آز قالاً آغلامسینا-آغلامسینا دئدیم:

دا، توواریش قرومیکو.<sup>۵۲</sup>

چتو تی هوواریش؟! نی مؤرئت بیت تا کوی بسپرئدئل!<sup>۵۳</sup>

<sup>۵۱</sup> بو دوغردور کی او دؤردونجو صینیفده اوخویور؟

<sup>۵۲</sup> بلی یولداش قرومیکو.

<sup>۵۳</sup> سن نه دانیشیرسان؟! بئله قانونسوز لوق اولماز!

بونو دئیب تلفونو گۆتوردو، نۆمره-زاد ییغمادان دستهیی قولاغینا آپاردی و اوّل آراملا، سونرا ایسه حیرص له دانشماغا باشلادی. باشا دوشدوم کی، کیشی دانشدیغی آدمای باشا سالماغا چالیشیر، یعنی بو اونون ساحه سینه عاید مسئله دئیل، امما او، بئله-بئله آخماقلیقلارا گۆزه خارچی اولکله لرده مطبوعات کونفرانسلاریندا ژورنالیستلرین سواللاری قارشسیندا عاجیز قالیر. کیشی غیضله دئیردی کی، بو آخی نه سوونت اخلاقینا، نه کونستیتوسییا، نه ده اینسانلیغا یاراشان ایش دئیل. سوندا او، آز قالا یالواریردی:

...رادای بوقا، بوتتی لیئزنو، تاک ژئ نیلزیا... پورا اوچنوتسیا، وسئ سمیوتسیا ناد نامی...<sup>۵۴</sup> او باشدکی نه دئدیسه (یقین کی، دانشدیغی لاپ بؤیوک لردندی) کیشی دستهیی یئرہ قویوب گلدی دوردو منیم قارشیمدا. باشدان-آیاغا سوزوب دئدی:

مولودوی چئلووئک، نئ بئسپاکویسیا، ایدیتی رابوتایتی. پارتییا واس نئ پودوئدیوت.<sup>۵۵</sup> دوزدور، بیز آذربایجانا قایداندان سونرا منه قارشى موناسیبت ده ییشمیشدی. یاخامدان ال چکدی لر. زاستاوا کوماندرینی ده، DTK-نین رایون شعبه سی نین ریسینی ده چیخاردیب یئرینه یئنی آداملار قویموشدولار. امما ایندی ده شاگیردیمین عائله سی مندن ال چکمیردی. بئله جه، باشیم داشدان-داشا ده یدی. سیزه ده ظلم ائله میشم، سویموشم، دؤیموشم. نئینم آخی، ایسته بیردیم کی، آییق اولاسینیز، ساوادلی اولاسینیز. داناواتاران اولمایاسینیز... یادینیز دادیر، آروپانی آسیادان آیران سرحدلری سیزه نئجه ازبرله دردیم؟ باخ، دورسون، سنین ال لرینه-ال لرینه خرپته چوبوغویلا ووراردیم. بو گون اوچون ائله بیردیم کی، آدم اولاسینیز. امما سیز آدم اولمادینیز، گۆرون نه گونده سینیز کی، اوزون ایل لرین دوستلاری بیریرینی اؤلدورمک درجه سینه گلیب. بو تکنیکوما گیریب، سن ده گئت گیر! امما سن داش گۆتوروب دوستونون باشینا سالماق ایسته ییردین... عاییب اولسون سیزه... چوخ عاییب...

<sup>۵۴</sup> آله خاطرینه، انصافینیز اولسون، بئله اولماز آخی، اویانماق لازیم، هامی بیزه گولور  
<sup>۵۵</sup> گنج اوغلان، ناراحات اولما. گندین ایشله یین. پارتییا سیزی تک قویماز.

## نبیه؟

من چوخ پیس اولموشدوم. بیرینجی سی، دورسونون حرکتی منی اوزموشدو. ایکینجی سی ده، آتام حاقیندا بیلیمک ایسته دییم شئی گۆزله دییمن ده آغیر اولموشدو. من بو ایکی یوکو بیرلیکده چکه بیلیمدیم. اوسته لیک ده بیر آیدان سونرا باکی یا اوخوماغا گئتمه لییدیم. بو داغلار، بو دره لر، بسید چایی، دونیادا ایکینجی، اوروپادا بیرینجی اولان چینار مئشه میز، دوستلاریم، تانیشلاریم، دورسون بوردا قالا جاقدی. منیم بو دونیادا یئگانه عزیز آدامیم اولان آنامدان آیریلما غیم ایسه ان بؤیوک عذابا برابر ایدی. آما منی باکی یا دارتان ایکی شئی واردی: بیر او تئکنیکومدا الاچی اوخوبوب عالی مکتبه قبول اولماق ایسته یی (بونو بابام باشیما سالمیشدی)، بیر ده سکینه. من بو قیزی عملی - باشلی سئویرم میس کی! (آما آنامین او بی آیرجی احوالاتینی ائشیدن سونرا اوزومه بیر چوخ شئی لری قاداغان ائله میشدیم؛ نفسیمی قورویاجام! نئم دئمیش، نفسیمه توت دئمیی باجاراجام... آنامین، بابامین باشینی آشاغی ائرن هئج بیر ایش توتما یاجام). بیر باشقا «ایکی» دن ده دانیشمالییام. ایندی منی بو بویدا کنده اوزونه چکن ایکی آدم واردی: بابام و حافظ معلم. حافظ معلمین ائوینه کئفیم ایسته یه نده گنده بیلیمدیم. آرتیق یاشلی - باشلی کیشی اولسا دا، عائله ده قاپالی آدم ایدی. آروادین دئمک اولار کی، کوچه یه - زادا بوراخمازدی. یا بلکه آرواد اوزو بونو ایسته مزدی، بیلیمرم. ایندی دئسم، اینانما یاجاقسینیز: من بو قادینی جمعی ایکی دفعه گورموشدوم - بیر دورسونلا اونلارین ائولرینه گنده، بیر ده حافظ معلمین آناسی وفات ائنده.

بیرینجی نی بیلیرسینیز، اونا گوره ایکینجی نی دانیشاجام. بیز آلتینجی دا اوخویاندا یای تعطیلی واختی حافظ معلم دوستلاریلا یغراوانا بازارلیغا گئتمیشدی. (هه، بیزیم طرفین آداملاری باکی دان چوخ، یئاروانا، یا دا کافانا، کاجارانا بازارلیغا گنده ردی لر. باکی یا نسبتاً بورالار هم یاخین ایدی، هم ده اوجوزلوق. ایندی ارمنی الینده اولسا دا، بیر واختلار بو تورک شهرلری بابالاریمیزین دا آل - وئر ائله دییی، آتیب - توتدوغو یئرلر اولوب. کیشی لر اولوب کی، سحری مینجیواندا، گون اورتانی تبریزده، آخشامی یغراواندا - اصل آدی

ايرواندى- يئيرميش). هم آپاردىقلارى گيلاسى ساتاجقدى لار، هم ده گلنده بيزده تاپيلمابان مال لاردان آلب گلجكدى لر.

حافظ معلم گيل گئدن گئجه نين سحرى اتلاس خالا باخير كى، قايناناسى كئچينيب. قادين چؤل-بايرين يول-يولاغاسين دا اونوتموشدو. آتا-آناسى نى، قارداش-باجى سيني گورسه يدى، بلكه تانيمازدى دا. هوندور حصارلى ائودن بير دفعه ده بايرا آدديم باسمايان، ائولرينده اريندن، اوغول-اوشاغيندان باشقا آدم صفتى گورمه ين قادين چاشيب قالير. (كنديميزده بئگانه داش حصارلى ائو/اونلارينكييدى) آخى او هئچ اولو ده گورمه ميشدى. نه آغلايا بيلير، نه سسى چيخير، ائله جه آروادين اوستونو اورتوب اوتورور كى، حافظ معلم گليب چيخانى گوزله سين. آخى حافظ معلم ده تزه گئديب. گون اورتايا بازارا چاتارلار، آخشاماجان گيلاسى ساتارلار، آخشام طرفى بازارليق انده لر، گئجه باكى-نوراشن، يا دا زنگورر قاطارينان گليب چيخارلار. بو دا ائله بير دوز بير سوتكا<sup>56</sup>.

(هله اولو بيلسين كى، يولداشلار بيلير رستوران-فيلانا دا گئتسين لر، يئيب-ايچندن سونرا يئراوانداكى تانيش-بيليشين ائوينه دوشوب گئجه نى اوردا قالسينلار، سحر بازارا-دوكانا ده ييب، آخشام طرفى قاطارا مينسين لر. بو لاپ دهشت اولاردى). ايونون<sup>57</sup> بو جيره اجيريندا مئيد ايله نه جك. بس نئينه سين؟ علاجى كسيلير، گون اه بيلنده اوغلونو گونده رير بابامين يانينا. او دا اوشاغى دينله ييب بير خيلى دوشونور، سونرا گئديب حافظ معلمين حيطينده هم ماغار قوردورور، هم ده مئيدى يوماق اوچون يويات. يوياتى قوراندا بابام منى چاغيريب گونده ردى موللا صادقين دالينجا. موللا صادق منه ايكي كاغيذ بوكولوسو وئريب دئدى كى، بونلارى آپار، قوى مئيدى همن بو واجيبانان، سيدرى-كافيرن يوسونلار، من ده گليرم. گلديم، موللا گونده رديك لرينى وئرمك چون قاپى لاريني دؤيدوم. باخ، اوندا منيم هاى-كويومه حيطه چيخان اتلاس خانلى گوردوم. بير گوزل ايدى، بير گوزل ايدى، ائله اورداجا بو آغ مايا قادين وورولدوم. (كنديميزده گوزل قادين چوخدو. آما بئله بامبيق كيمي سى بوخدو. هامى سى اكينده-بيچينده،

<sup>56</sup> زمانين اولچو واحدى؛ ۲۴ ساعات، بير گون  
<sup>57</sup> ايون: ژون آيى نان برابر، ايلين آلتينجى آيى.

اوزوم باغلاریندا، تۆوله ده او قدر ایشله میشدی لر کی، گون لری کیمی اوز-گۆزلری ده قاب قارا قارالمیشدی). اینانین، سحره جن اونو یوخودا گۆردوم.

قادین دا منه نوازیشله باخیب: «سن خسروسان، ائله می؟ حافظ سنن همیشه آغیز دولوسو دانیشیر» - دئینده دیکسیندیم. ایلک دفعه دیدی کی، کیمسه حافظ معلمه ائله جه «حافظ» دئییردی. «هه، - دئدیم، - خسروام. موللا دئدی کی، بو کافیردی، بو دا سیدردی، مئییدی یوسونلار، من ده گلیرم».

قادینین گۆزلرینده بیر کدر هاله سی اولسا دا، او خوشبخت-خوشبخت گولومسه میشدی. من اوشاق آغلیملا او کدرله او خوشبختلیین ایکی سی نین بیر یئره نئجه سیغدییینی آنلاماق ایسته ییردیم. اونا گۆره گنجه آتلاس خالا («آتلاس خالا» دئسم ده، هئچ بو سۆزه اویوشموردو اونون صورتی. مندن اون-اون بئش یاش بۆیوک اول، یا اولمایا. أمما من یوخودا اوشاق دئییلیم ائله بیل. عملی جه یئکه-مئکه آدمیم سانکی). یوخوما گلنده توتدوم سورغو-سوالا:

- «نییه گۆزلرینده کدر وار؟ او سنی دؤیور، اینجیدیر؟»
- «یوخ، سن نه دانیشیرسان، خوسو، او منی سؤیر آخی. آدم دا هئچ سئودییینه ال قالدیرار؟ او منی چوخ ایسته ییر».
- «بس نییه سنی چۆله بوراخیمیر؟ او بیر قادینلار کیمی سویا گنדרسن، بولاق باشیندا غیبت ائله یرسن، بازارا-دوکونو گنדרسن؟»
- «بیز ائولنده راضیلیغا گلمیشیک کی، من بو هوندور حصارلاردان بابیرا آددیم قومویاجام. اونا گۆره ده من هئچ یئره چیخمیرام».
- «بس نییه کدرلیسن؟»
- «من ده ایسته ییرم کی، آتامی-آنامی، قارداش-باجیمی، دوست-تانیشیمی گۆروم... یقین بو اونا گۆره دیر».
- «ایسته ییرسن، من گلیم سنی اونون الینن آلیم، گۆتوروم آپاریم ائله یئره کی، سنه الی چاتماسین؟»
- «یوخ، من اونون یانیندا چوخ خوشبختم. آدم سئودییی نین عذابلارینی دا سؤیر. حافظین هر شئی منه دوغمادی. سنن یوخولارینا گلدییمی هئچ کیمه دئمه، یاخشی؟»

حافظ ائشیدر، عاییب اولار. من تک سنین یوخونا گلیرم. قالان هئچ کیم منی حیاتدا  
 گوْره بیلمه‌دییی کیمی، یوخودا دا گوْرمور.»  
 یوخودا شیطان آلداتمیشدی منی. دئییه‌سن، سونرا من آتلاسی قوجاقلامیشدیم، او دا هئچ  
 چکینمه‌دن منه سیغینمیشدی. هله من اونو اوْپموشدوم ده. سونرا... اوتانیرام دا... بیز  
 اونولا ننه‌م دئمیش، آیاق-باش دا اولموشدوق. قادین اوْل اوْزو سویون-موشدو، سونرا  
 منی سویوندورموشدو... ائئی، الله کسین منی! من آدام ها دئیلم کی... نه اولار یوخو  
 اولاندا؟ آدام دا معلمی نین آروادینا کم باخار؟ داربالاغیم-زادیم ایسلانمیشدی عملی‌جه.  
 ساققیز کیمی شئیّه بولاشمیشدی... من بیرینجی دفعه‌یدی بئله شئی گوْردوم...  
 ...بئله‌جه، حافظ معلمی ایسته‌یه‌نده گوْره بیلیم، قالیر بابام. بو کیشی ده او قدر قورو، او  
 قدر آدامایوووشمازدی کی، اونون یانیندا اوْزومو چوخ ناراحات حس ائدیرم. أمما علاج  
 یوخدو، گرک گئدیم یانینا. بیر-یکی شئی وار، اوندان سوروشاجام.

\*\*\*

- منه او کومموجادان دانیش... نییه اورا کومموجا دئییرلر؟ نه‌دی اورانین سیرری؟ نییه اورادا هر شئی باتیر؟
- کیشی آری قوتولاری نین یانیندا دایاناراق باشینا کئچیردییی قاباغی توررامالی پاپاغی نین ایپینی چکیب آجیقلا نیر منه:
- باشینا ایش قهتدی؟ سن دئدین، من ده دانیشدیم، قورتاردی گئندی... گئت درس‌لرینی اوخو، تکرارلا. او تئکنیکومدا بیلیرسن کی، اساس ریاضیاتدی.
- بیلیرم. من سککیزینجی صینیف حجمینده هر شئی بیلیرم. ایندی اوخوماغا هوسیم یوخدو... سن منه...
- آخی نه‌یینه لازیمدی؟ تاریخچی کی، اولمویاسان..؟
- خواهش ائله‌یرم، نه اولار، دانیش. یوخسا، باکی‌دا اوزون گئجه‌لری بو سوال منی گیرینج ائلییه‌جک، بیلیرم، سن بیر شئی بیلیرسن.
- کیشی دئمیسینه تنبه کی دولدورا-دولدورا گولومسونور:

- سن آنانین سۆزونه باخیب بورالارا قاییتما. بو یئرلر لعنتلننیب. بوردا آلا قارغا بالا چیخارتماز. بیر یئرین کی، کومموجا کیمی چالاسی اولما، بیر یئرین کی، ساتقینی، سوکاسی آدمیننان چوخ اولما، اوردا خئییر-برکت اولماز... او کی قالدی کومموجایا...
- آری قوتوسونون قاپاغینی قالدیریب کنارا قویور، اهیلیب آری عائلهسینه دقتله باخیر و الینی دیزینه چیرپیر:
- وای سنین! بو یاپون گنهسی یئنه پئیدا اولوب... من نه تهر ائله ییم، بئله گتسه، آری نین کؤکونو کسه جک...
- من ده اهیلیب باخیرام. آما بیر شئی گورمورم. کیشی عینه یینی گوزونه تاخیر، سونرا دا لوپانی توتور آری نین اوستونه. بالاجا، ائله آری رنگده بیر حشرات دیر. یاپیشیب آری نین بویوندان، سومورور، بو یازیق دا قاباق ال لری یله اونو قوپارتماق ایسته ییر، الی یئتمیر. ائله جه قالیب ائشه لنه-ائشه لنه.
- باخ، بو آری دا بیزیم کیمی مدافعه سیز دیر. بالینی یئین لر سونرا دا یاپیشیر لار بوغازینان، سور کی سوراسان... قونشو کندده بیر قیریش وار، گورموسن اونو؟
- ..؟
- باخ، او قیریش...
- سونرا دوزلندیی درمانی آری عائلهسی نین ایچینه -قوتویا چپله ییب قاپاغی اورتور.
- منیم سنه صحبت آچماق ایسته دییم

## قیریش

حافظ معلم له عمی او غلودور. سووئت حکومتی نین بوتون آپاراتی بیر اولدو، حافظ معلم تک، اونا داو گله بیلمه دی لر. آما بوتون بونلاری ائشیدن قیریش گتتمیشدی KKB-یه دئتمیشدی کی، نییه اوزونوزه اذیت وئریر سینیز؟ سیزه آگنتت لازیم دئیل، آگنتت من! نه دئسه نیز ائله به جه یم. اونا دا KKB دئیرلر، بئله سینه ائله سن دئین بئل باغلاما زلار آخی. اونلارا سیناقدان چیخمیش، برکده-بو شدا سینانمیش کادر لازیم دیر... آخیری فیکیرلشیر لر کی، قوی بونو سینایاق، بلکه یارادی. نئجه اولسا، اوز آیاغیلا گلیب. بیر ده اساس

قیریشا ماراغی آرتیران جهت حافظ معلمله عمی اوغلو اولماسیددی. بیر نوع اونو وئربوات<sup>۵۸</sup> ائله مینن حافظدن قصاص آلمیش اولاجاقدی لار. هه، آخی قیریشین ددهسی تئز اولموشدو، ننهسی اره گئندن سونرا اوشاق کیچیک یاشینان قالمیشدی آرالیقدا. ائله او زامانان عمی سی داوایا گئدهنجهن قیریشی دا اؤز بالالارینا قاتیب ساخلامیشدی.

- بابا، بونون آدی دوغرودان قیریشدی؟

کیشی باشینداکی توررامالی پاپاغی چیخاردا-چیخاردا دئدی:

- یوخ، نه قیریش؟ آدی روفیزدی. عموغوسو حافظه یاراشدیریب قویموشدولار... آما بیجنگه ایش لربنه گۆره اوشاقدان-بؤیویه قیریش چاغیردی لار. (من بو لقبین معناسینی سونرالار اؤیرندیم. روفیزین KKB-ده کی کلیچکاسی «کریشا» ایمیش. بو توپوی اوغلو توپوی بیر دفعه مجلس لرین بیرینده ائششکجن ایچیر، اولور لول-قنبر. قیشقیرا-قیشقیرا دئییر کی، من بیلیرسینیز کیمم، من حکومتین ان اعتبارلی آدمیام... هله لقبیم ده وار. اوردا ما کریشا دئییرلر! بونو ائشیدن کیمی جاوان-چولوق او ساعت آغزینان قابدی. ائله او قالیش آدی قالدی قیریش. بیزده آخی بیر سؤز ده وار: سی...ش-قیریش، باخ اونا یاراشان لقبی بو-ناغیلچی) اونون ایلك ایشی بیلیرسن نه اولموشدو؟ اینانمایاسان، آما دئییه جم. او گئدیب آناسینی تاپمیش، اونون ائوینده سندسیز تیکینتی ماتئریال لاری اولدوغونو چوغولامیشدی. گرک اونو دا دئییم کی، اوندا تیکینتی ماتئریال لارینی هامی سندسیز آلیردی. اؤزو ده بیزده تاپیلمازدی او ماتئریال لار. یا گئدیب کافاندا، مئغریده ارمنی لردن آلاردی لار، یا دا ائله ارمنی سوروجولر سئمئنتی، قیرمیزی کویبکی، تاختانی-فیلالنی ماشینلارا یوکلویب گتیریب بیزیم کند-کسک لرده ساتاردی لار... آما قیریشین آناسی و آتالیغی دیله-دیشه دوشدو، میلیس لر ائولرینی سو یولونا دؤندریدی لر. هم فیلان قدر زیانا سالیندی لار (تیکینتی ماتئریال لاری نین هامی سی مصادرله اولوندو)، هم ده اوزلری نین سویو تۆکولدو... ایت اوغلونون کند-کسکده ایلیشمه دییی آدم قالمامیشدی... منه ده ایلیشمیشدی بیر آرا. یقین کی، ریس لری نین گۆزلی

---

<sup>۵۸</sup> اله آلماق، اؤز طرفینه چکمک

یثمه دی، یوخسا داملا یا جاقدی لار... یاخشی، سن گنت، گز، دولان، آخشام طرفی گلرسن بیزه. حافظ معلمه ده دئیمشیم، سنین مکتبه گیرمه یینی یو یا جیخیچ. بونو آرتیق دئیمشیم: بابام منیمله دانیشاندا هئچ واخت اوزومه باخمازدی. اصلینده او هئچ کیمین اوزونه باخمازدی. هاراسا اوزاقلارا دیکى لردى گۆزلى. دورسون بابامین بو حالینی لاغا قویار، کیشینی اله سالاردی. «یقین بابان آروادییلا یاتاندا دا گۆیه باخا-باخا، سیز بیر آز منیمله یاتارمیسینیز... لطفاً ایشدانینیزی چیخارارمیسینیز؟» -دئییب هیریلدا یاردی. آما من بابامین بو حالینی بلکه ده دویان یئگانه آدامم. هردن آنام منی نهمین یانیندا قویوب ایشه گنده اوندلارین ار-آرواد دردلدشیدیک لیرینی گۆره دیم. (نهم ده ائله-بئله آرواد دئییلدی ها!!! بو یاشیندا دا انلیک-کیرشانیندان قالماز، الیندن کتاب دوشمزدی. اوخودوغو کتابلارین چوخو دا روسجا اولاردی. ائله او دا اصیلزاده ایدی. بابالاری بابامین بابالارییلا بیر کؤکلنمیش دئییه سن.) بابام بیر دفعه چوخ کئفسیزدی. نهم سببینی سوروشاندا یئنه اوزاقلارا باخیب دردلی-دردلی دئدی: «من بو دودوک لره نجه باشا سالیم آخی یاشادیغیم وضعیتی. من ائله آداملارین ایچینده بؤبودوم کی... ائله کیشی لر گۆردوم کی... بیرى پیئربورق دا (او، هئچ واخت لئنیتقراد دئمیردی، ائله جه نه پیئربورق دئییردی -ناغیلچی) اوخوموشدو، بیرى پاریس ده... نهم گیمنازییا بیتیرمیشدی... منیم کیملییمی ده سن اؤزون یاخشی بیلیرسن... ایندی من بی قیریشلارین جمعیتینده...»

نهم «سسسسسس» ائله ییب اونو سوسدورموشدو. بابامی هئچ بئله کدرلی گۆرمه میشدیم. او یئنه اؤز مجهول اوزاغینا باخا-باخا داوام ائله دی: «سنه دئمیشدیم آخی فرانسادان -بابادان مکتوب گلمه یینی... مایپارایا دئدیم، قوهومو اویدو آخی، منی سوؤب-بولادی، هله مکتوبو دا چئینه ییب یئدی. (بیلیرسن ده، بیزیم ستارین باشینا گلن مشهور ایشی. پروکورولا بیرینجی کاتبین آراسی سرینمیش. باراما راشوخوندا<sup>۵۹</sup> قیولدا دوراندا اونو هرره ییب-فیرراییب توتماق ایستییرمیش لر. بیر دفعه الینده پول چئکی کابینئتینه گیرنده موستنطیق دالینجان سوخولور ایچری. چئکی الینده

<sup>۵۹</sup> راشوخ: اییک قوردو، باراما قیولو منطقه سی

توتسایمیش، اللی-آیاقلی گندهجکمیش کیشی. منه اوزو دانیشیب بونو. دئییر، ائله موستنطقین باشی قاپی دان ایچری گیره-گیرمز چئکی بوکوب آتدیم آغزیم، چئینه ییب اوددوم... یوز میننیک چئک ایمیش. بانکدان بو پولو چیخاردیب آخساما برده یه گندهجکمیش کی، اوردان باراما آلیب رایونون باراما پلانینی دولدورسون. هه، سونرالار بو احوالات کنده هامی نین دلینه-آغزینا دوشدو. ایندی مایپارا دا ستارین یئرشینی یئریمک ایسته ییردی. بیر آی سونرا تکرار بیر مکتوب گلدی. دؤزمه دیم، آچیب اوخودوم، دهشته گلدیم. یازیق بو دفعه یالواریدی کی، هئج اولماسا بیر نفر اونا مکتوب یازسین، کنده کیمین اؤلوب، کیمین قالدیغینی آنلاتسین. ایلاسه دا مایپارادان خبر بیلیمک ایسته ییردی... اوره ییم دؤزمه دی، گو توروب اونا مایپارانین آدینان مکتوب یازدیم کی، کنده هر شئی یاخشیدی، قورد قوزوینان اوتلاییر، ایکی مرتبه لی ائولریمیز وار، حیط لریمیزده کراتدان سود آخیر، تویوقلاریمیز گونده اوچ دفعه یومورتلاییر، بیر قویون اوچ، بیر اینک ایکی بالا وئریر... نه بیلیم آخی، گیج-گیج شئی لر یازدیم. بیلیرسن ده، بو گوپ-کله بی قورخودان یازدیم. بیلیردیم کی، آچیب اوخویاجاقلار. اوستوندن بیرجه هفته کئچمه میش منی چاغیردی لار رایکوما. قیریش آچیق امضایان یازمیشدی بو دفعه. کی، من سووئت وطنداشی نین شانلی آدینی لکله میشم، او، یعنی مایپارا ایسته مه دیی حالدا اونون آدیندان فرانساین شیونو اولان بیر آداما مکتوب یازمیشام... باشا دوشدون ده، بو او ۷-نین ایش لرییدی. اینانیرسان، دئدیم تایی اللی-آیاقلی گتتدیم ای... آما رایکومدا او قرومیکو مسئله سینی اونوتامامیشدی لار هله. مسئله نی شیشیرتمه دن منه تهمت وئردی لر...

- تایی نه یازمیشدین؟

بابام دئمیسینی (کندیمیزده ییگانه آدام اییدی کی، دئمی چکیردی) سوموروب دئدی:  
 - هه، بیر ده اونا بیر ایشاره ده وئرمیشدیم مکتوبدا. یازمیشدیم کی، کندیمیز او قدر بؤیوبوب کی، بیر اوچو بوردادی، بیر اوچو دا سیبیرده. اوردا دا بیر کند سالمیشیق. ایشدی-شاید گلسن، گؤندرجه ک لر اوردا کی کندچی لریمیزه باش چکمه به... اوزوم هئله یازدیم کی، قوی گلمه سین، گلن کیمی توتوب باساجاقلار سیبیره آخی...  
 ننه م حیرص له چیمخیردی:

- اه، باشیا ایش قهتدی؟ اونسوز دا خیرتده یه جن پوخون ایچیندییک... بیر یاننان سنین ده-بابان، بیر یاننان موسکوادا باشیمیزا گلن لر، بیر یاننان زربشین ارچه سی نین بئنامیسدیغی... بیر یاننان ده سن باشیمیزا ایش آچما گورک، سنی الله. گورورم نئجه واختدی فیکیری گزیرسن، باشا دوشمورم...

کیشی بیر آز گوناھکار سسله دئدی:

- کاش منیم وضعیتیمی باشا دوشه دیدین...؟! گئجه لر بابا گلیر گیریر یوخوما... یالواریر- یاخاریر کی، من آخی بوردا حسرتدن اولورم... قوی گلیم ائله بیرجه دفعه او یاریم یایلاقدان اوزو آشاغی یومالانیم، آغزیمی دیره ییب دره آغزی نین او تلخ سویوننان بیر دیونجان ایچیم، سونرا دای اولسم ده آهی-زاریم قالماز... ائله بیل کی، من قوبومورام اونو گلمه یه... کاش من ده بو کندیمیزده کی ائششک قاوالا یانلار کیمی قانماز اولایدیم... چوخ شئی بیلیمک ده بیر جور بدبختلیکدی... مثل وار، آغیللی اولوب درد چکینجن، دلی اول، قوی دردینی چکسین لر...

بابام تک ایدی. نسلی-کوکو گولله نلمیشدی، سورگون ائدلمیشدی، گوزو قیبیق اولموشدو. اصلینده اونونلا مصاحب اولای بیله جک بیر کیمسه قالمامیشدی. او بو بویدا کند-کسکده یوزلرله آداملار ایچینده تک قالمیشدی. (بیر آز حافظ معلم له صحبت لری توتوردو، اونون دا آخی باشینا آچیلما یان او یون قالمامیشدی -بیزده بئله یئرده دوز دوزونه قولو بئله دئیهرلر: سی...میش قولاغی نین دییی قالمامیشدی -دئین آخیراجان صحبت ائله به بیلیمردی لر. ائله کی، سؤز گلیم تابو مؤصولارین اوستونه چیخیردی، ائمهالجا صحبتی ده بییشیب ساغوللا شیردی لار. ائله بیل بیر-بیریندن قورخور، احتیاط ائدیردی لر.)

بابام گیل دن اوز ائویمیزه طرف گلیردیم کی، بیر ده گوردوم

## مايپارا آرواد

يئردن چيخميش كيمي قاباغيمدا دايانيب. (چوخ قوجالديغيندان ائويندن چۆله نادير حال لاردا چيخاردى. اونا گۆره بئله غفيل گۆرۈشۈن چاشيب قالدېم) آرواد منى گۆرن كيمي گۆزۈنۈ اوزومە زىللەدى و بير ده اوندا آيىلديم، اليمي اوزاديب خايامى قاشيبيرام. بو مايپارا آرواد كى وار، كندين هەيولەسى كيميىدى. بيرى ايش دالينجا گندەندە قاباغينا چيخسايدى، يولونو دەييش، يا دا گئرى دۆئردى. نەدن كى، سينايمىشى لار. اووچونون قاباغينا چيخسايدى، چاخماغى چكىلمزدى. حيوانيى اۇروشە آپاران بو آروادلا راستلاشاردى سا، حيوانى قايتارېب سالاردى پيهيه، بير ده تزه دن چيخارداردى. آروادلا رلرلە، ياخود اوشاقلارېيلا بير يئره گئدركن اونو گۆرسەيدى لر گۆت لرېنى، كيشى لرسە خايالارېنى قاشيباردى لار. (بو اورا-بورانى قاشيماغى منە اوشاقلېقدان نەم آشيلايمىشى. گويا آروادېن نفسېنى موردارلا ياردى لار. عايىب اولدو، من دە اۇرۈمدن آسېلى اولماي يارق ائله ايش توتدوم) بدنظر حساب ائدەردى لر اونو. اوزو ائله قيريشيب-قيرتېشمىشىدى، دئيردين بس يارانېشان بئله يمىش. بو قيريشلاردان باشقا اونون صفتېنى قاراچا-آلاچا توكلر دە باسيميشىدى. آدم اونا باخاندان اورھى بولانېردى.

نەم دئيردى كى، مايپارا آرواد گۆزل بير قيز يمىش. نيشانلى سى دا تىكجە كندين يوخ اى، بوتون زنگزورون بارماقلا گۆستريلىن جاوانىمىش. كىيئودە حكىملىك اوخويوموش. حربى حكيم اولان نيشانلى سى اۇز كندلرېندن بير قيز آلماق اوچون اورادان ووروب گلېر، گۆزۈ مايپارانى توتور. توى گنجەسى ائله گرەه يە گېرەر-گېرمز اوغلانى وورغون وورور. (نەم ائله بئله دە دئمىشىدى: «ويرغون ويرمىشىدى». من بونو سونرالار باشا دوشدوم. يقين كى، ايندىكى دېللە دئسك، اينسولتفاسون بير ئئيمىش، يا دا ايفليج). بير طرف اوستە قورويور، دېلى دە توتولور. سحر ايشيق-ايشيغا اوغلان كئچينير.

دوز بئش ايل مايپارانين آدېنى توتان اولمور. ائله بيل اوندان قورخوردولار. گۆزل-گۆچك قيز اوستونە اۇلو تورپاغى دەييمىش كيمي قالير آراقىدا. الله هاردان سا گلېب

بورالارا چىخان بىر قالاچى نىن آغلىنى باشىندان آلماسايدى، يقين كى، ماپيارا ائله قىز قارىياچاقدى. (بلكه ده بو ائله بئله دى. بونو الله دان باشقا كىم بىلر كى!) همن بو قالاچى قىزى گۆروب به يەنير و آلتدان-آلتدان آغزىنى آرايىب ائلچى دوشور. يقين، اونا، نەمىن سۆزو اولماسىن، چىتيزىرلار قىزىن بداوغور اولماغىنى. قالاچى اىنى گۆيه آچىب دئير: «او گۆيدە كى گۆزە گۆرونمز كىشى باشىما دۆيه-دۆيه منى لاهىجدان گىتيرىب بورا چىخارىب. اهير اونون مصلحتى بئله دى سە، قولى اولسون».

الته، داها تولى-فيلان اولمور. ائله جه قىزىن قولونان توتوب قالاچى نىن هم ائوى، هم ده اعمالا تخاناسى اولان كندىن آياغىندا كى داخماسىنا آپارىرلار. آخشام شر قارىشانا ياخىن بىر ده گۆرورلر كى، ماپيارا ناله تپەرك كندىن اچى يله قاچىر، اۆزونو يئردن-يئره وورور. نه چاره ائله سەلر ده اوندان دوز-عمللى بىر سۆز آلا بىلمىرلر. ائله جه «ااه، بههه، ااه» دئىب ناله تپير، قالاچى نىن داخماسىنى الى ايله گۆستىر، يئنه باغىرير، باغىرير... بوندان بىر سۆز آلا بىلمە يەن آداملار قاچىرلار قالاچى نىن داخماسىنا و گۆرورلر كى، قالاچى داخمانىن اورتاسىندا كور آدام كىمى اللى ايله ديواردان توتا-توتا يئرىير، «ماپيارا، آى ماپيارا» دئىب زارىيىر. هاندان-هانا قالاچى جاماعتى باشا سالىر كى، ماپيارا اونا قازان قالايلماقدا كىمك ائتمك اىستە يىب. و نه تهر اولور كى، خصوصى قابا تۆكوك لرى قاينار قالاى ارىنتى سىنى ساخالاي بىلمىر، تۆكور ارى نىن صفتىنە. كىشى نىن هم گۆزلى اوزادان چىخىر، هم ده بوغازى نىن دامارلارى يانىر. نەم دئير، آخشام شەوينىك چالاندا<sup>۶۰</sup> قالاچى كئچىندى.

(كندىمىزىن قىبرىستانىندان بىر خىلى آلالى دا-قربى قىبرىستاندان كناردا باسدىرلار- قالاچى نىن قىبرى يئرى وار. تك بىرجه بيتىلى داشدان بىلىنير بورانىن قىبرى اولماغى. بىر ده چىشى-قوزوسو ايتىنلر بىر-بىرىندىن سوراق آلاندا «قالاچى نىن-بو بىزىم كندىن شىوه سىدى-قبرى طرفە گۆردوم» دئمك له رحمتلىيى ياد ائدرلر).

ائله او گون، بو گون، ماپيارا آروادان هامى قاچىر. ائله بىل اونو لعنتلەمىشدى لر.

<sup>۶۰</sup> شەوينىك چالاندا - قارائلىق دوشنده (يئرلى شىوه سۆزو)

دورسون آناسیندان ائشیتیمیشدی کی، مایپارا آرواد اثر ککله ییب. بیز بونو ها فیکیرلشسک ده بیر طرفه چیخاردا بیلمه دیک. آخی بو اثر ککله مک نه دئیهن سؤزدو؟

من بونو بیر دفعه آنامدان سوروشدوم. او، دیک اوزومه باخیب تعجیله: «اونو هاردان ائشیتیمسن؟» - دئدی. من ده یالاندان دئدیم کی، بیولوگیا کتابیندا وار، باشا دوشه بیلمه دیم. آنام بیر آز دوشونوب دئدی: «من یینی بئله بیلیرم کی، بیزیم باغدا آغ توت اولوردو، سونرادان اونلارین بیر چوخلاری بارسیز اولدو، اورد-بورد خیریم-خیردا توتا اوخشار خوشک مئیوه گتیردی. ددهم دئیردی کی، حئیف، یاخشی توت ایدی، اثر ککله دی. یعنی بار گتیرمه دی. ائله آری لاریمیزا دا هر دن بابان باخیب حیرصلنردی کی، اثر ککله ییب لر، محصول اولمویاجاق... نه بیلیم آخی، پیس اثر ککلرین، کیشی لر قاریشیق، اوزون گور گورسون کی، اونلاردان هئچ کور ایت ده خئییر گورمویوب...».

دئیهن، آنام سونوجو کلمه لری داها منیمچون دئییل، ائله اؤزو اؤزونه سؤیله ییردی. نه دن کی، او ایندی منیمله دانیشمیردی، اوزونو هانسی سا نامعلوم سمته توتوموشدو آناسی کیمی.

## سارمات دیزی

حافظ معلم گلمه یینه گلدی، أمما گئج. بو دا هاشم بابامین کئفینه سوغان دوغرامیشدی. دوشونوردو کی، داها گلمه یه جک. قاپی دؤیولنده کیشی نین کئفی دورولدو. اؤزو قالدیپ حیطه چیخدی.

حافظ معلم قوتوغوندا کاغیذا بوکولوو بیر شئی ایچری گیردی. «سلام» دئییب کاغیذا بوکولونو قویدو ایستولا. بوکولمه فورماسیندان بیلینیردی کی، آراقدی. بابام بوکولویه ایشاره یله:

- ملیم، بی نه دی، عاییب دؤیو؟ - دئدی.
- گرک عذرلو سایاسان... ائله بینا گوره گئجیکدیم... بوچکادا بیر آز توتوموز واردی، واختی اؤتوردو، دئدیم قورتدویار... تۆکدوم قازانا. بو دا همین تزه چکدیییمندی...

- دئمك توتووكا ووراجاييق؟ منده ده كئچن ايلدن قالما زوغال وار. به-به! - بونو دا بابام دئير.
- بير آزدان پلوو گلير. انا دا كؤمك ائله بير. هر دن باخيرام، يازيق آروادين ال-آياغى بئرده دورمور. من اونو هئچ بئله سئوين گؤرمه ميشديم. هاوايى دئيل، اوغلو مكتبه گيريب، باباسى، معلمى ييغيشيب قئيد ائله بيرلر.
- هه، حافظ معلم، گؤتور گؤرك...
- حافظ معلم منه باخير و گؤز وورور:
- بلكه سببكارا دا بير اللى قرام سوزه سن؟
- من قطعى اعتراض ائسم ده معلميم اؤزو سوزور و دئير:
- سن آغيللى اوغلانسان، انا نين، بابانين آدنا لاييق اولاجاقسان، من بيليرم، (آتانا ايسه بير قوش، او اونسوز دا بير كيشى دئيلدى. الحذر، الحذر، اونان!) - يقين كى، اوره يينده بئله دئدى - ناغليچى نين قئيدى) سنين ساغليغينا! تئكنيكومو فرقلمه يله بيتير، گير اونيوئرسيتته!
- من ده ووردوم، اما ايچمه ديم، قويدوم بئره.
- سونرا بابام ساغليق دئدى. معلم لريميزين، مكتبين، علمين، تحصيلين ساغليغينا باده قالدirdى. بئله بير جمله يله سؤزونو بيتirdى: «علمى اولمايانين حلمى ده اولمازا!» بو دفعه من ده ايچديم اونلارلا. و بير آز سونرا نئجه اولدوسا باشلاديم دانيشماغا:
- من باكى دا دنيز گؤردوم... باباما دئديم، قويدو بير آز او دنيزين قيراغيندا اوتوردوم... من بير آز ايچميشم... گرک باغيشلا ياسينيز...
- خوسو، ننه قوربان، قوى بابان، معلمين دانيشسين... - بو انا مدير، نئينه سين بى غيرت ارين بئليندن گلن اوغولدان آغيللى بير شئى ائشيدده جيهينه امين دئيل...
- زريش باجى، من خسروو اوغلوم قدر ايستتيرم... اونا اؤزوم كيمي اينانيرام... سيز الله، خواهش ائليبيرم، ده يميين، او ائله-بئله سؤز دانيشماز... دانيش، اوغلوم، بيز سنى ائشيديريك.
- ... من خزين قيراغيندا اوتوردوم... اول منه دنيز چوخ قورخونج گؤرونديو... حتى دالغالار ساحله سيچراياندا اوزومه ده چيرپيلديلار. اينانين، منه ائله دوغما گلدى كى، بو

دنیز بیردن-بیره... ائله بیل، من نه واختسا اونون قیراغیندا اوتورموشدوم، ائله بیل من هاچانسا بو دنیزله دانیشمیشدیم... اینانماز سینیز، او دا منی تانیدی... بیز بیر-بیریمیزله سوژسوز دانیشدیق.

بابام کئفله نیب، آما او کئفلی اولاندا دوز دانیشیر. اصلینده او، ائله همیشه دوز دانیشیر، آما ایچنده سوژو لاپ دوزونقولو دئییر، رسمیتدن-زاددان اثر-علامت قالمیر. او بئله واختلاردا ماراقلی اولور. بهی لیبی، فورسو-فاسونو یوخا چیخیر. باخ، ایندی اوزونو منه توتوب دئییر:

- سن دوز دئییرسن، عینی شئی منیم ده باشیما گلیب بیر واختلار... واپشی، بی خزر نهدن سه بیزه ده دوغمادی... یانی بو رایون اوشاخلارینی دئییرم... عمرونده دنیز گؤرموین آدم، من هاشم جاوانشیروو، ان درین یئرلره جن اوزوردوم. هله بیر دفعه چیمرلیکده باتان بیر قیزی خلاص ائله میشدیم. حاقیمدا «گنج ایشچی» قرتئینده مقاله ده چیخمیشدی. هارداسا او پاکالارین بیرینده دی، شکلیمی ده وئرمیشدی لر. حافظ معلم ده صحبتته قوشولور:

- خسرو-ون سوژونو غریچیلییه سالمیین. خزر همیشه بیزیم گؤردیوموز خزر اولمویوب کی. جوغرافلارین، طبیعت شناسلارین فیکرینجه، اون میلیون ایل اول فورمالاشماغا باشلییب خزر رتگیونو... اونتان چوخ-چوخ ایل لر اولرده ایسه خزرله قارا دنیزین یئرینده بئشینجی اوکئان - تئیس اوکئانی اولوب، سونرا اوکئان چکیلیب، پونتوخزر مرحله سی باشلییب کی، اوندا خزرله قارا دنیز واحد قابالی دنیز اولوبلار - بو دنیزین ده آدی سارمات اولوب. تصدیقینی تاپمیش علمی معلوماتا گؤره ۵۰۰ مین ایل اول خزرله قارا دنیز کوما-مانیچ چؤککلییی واسطه سی یله بیرلشیرمیش لر...

من کیشی نین سوژونو آغزیندا قویوب آز قالا قیشقیریرام:

- من شوکرانازدا، لالالی سمتینده، لاپ کوموجانین دیزی نین دیبینده اوچموش یارغاندا بالیق قولاغی توپاسی گؤرموشدوم. داشلاشمیش او بالیق قولاغی لاری بالتا ایله آغ آپیاق اهنگداشی نین ایچری سیننن کسب مکتبه گتیرمیشدیم...

- هه، دوزدو، منه ده گؤستمیشدین اونلاری. اورالاردا ایندی زنگین سودا، اهنگداشی یاتاقلاری وار... هه، بو گون هم بو کوما-مانیچ چؤککلییی، هم ده اونون شیمالیندا،

جنوبوندا يئرلشن اراضى لر، ائله بيزيم آذربايجان دا داخيل، هامى سى وئرىلمى تورپاقلارى، زنگين نفت و قاز احتياطلارى يلا زنگيندير. عاليه لر حسابلاييبيلار كى، سارمات دنيزى چكىلمه يه باشلاياندا كوللى ميقداردا دنيز جانلى لارى تلف اولوب كى، بو دا بورالاردا ميثيل سيز ميقداردا كربوهيدروژن احتياطلارى نين يارانماسينا گتيريب چيخاريب.

- كربوهيدروژن ياتاقلارى؟ - بابام تعجبله سوروشور.  
- هه... يعنى، نفت - قاز ده... او اراضى لرده تلف اولان سودا، قورودا ياشايان جانلى لارين قانيننان، اورقانيزم لرى نين چوروتوسونن يارانيب بو نفت ياتاقلارى... نفت - هم ده قان دئمك - دير، هر معنادا...

- بس بو اراضى لر ين صاحبي كيم ايدى؟ بو كوما - مانيج سؤزو هاردان گلير؟ - بابام شوقله سوروشور.

ائله حافظ معلم ده اوندان گئرى قالمايان بير ادايلا (آچيقجا گؤرونور كى، بو ايكي دوست بئله موصولاردا صحبتين اولوسودورلر) جواب وئير:

- كوما - مانيج چؤككلىيى نين يئرلشدييى اراضى لرده هميشه كومان توركلرى دؤران سوروب كى، بو دا اوراداكى كالميكلارين، ياخود كوميكلارين آديندا قاليب. ائله كوما - مانيج چؤككلىيى نين آدينداكى «كوما» سؤزو «كومان» لار دئمكدير... باخ، اوزو بئله، بير اوجو بالخاش گؤل، بير اوجو كارپاتلار، بير اوجو آذربايجانين شمالى، بير اوجو دا ايتيل بولقلارى، يعنى كازاندان راستوواجان بؤيوك بير اراضى ده كومانلارين، ياخود قيپچاقلارين دؤلتى اولوب... كومانلار، ياخود قيپچاقلار قيبيق، بالاجا گؤزلو، سارى شين، ياخود قهوه يى ساچلى، بعضى لرى هوندوربولو، بعضى لرى ده گؤدهرهك، آما گوجلو، داواكار آداملار اولوبلار...

- دورسون كيمي... چوكچا فاسون... - بونو من دئيرم و حافظ معلم له بابام اوغونوب گئدير لر. سونرا حافظ معلم گولمه يينه آرا وئريب جدى لشير و دئير:

- هه، هه! بيزيم اراضى لرده كومانلارين - قيپچاقلارين ايزى قاليب... شوكراتازدا كومموجا كى وار ها... باخ، منجه ائله او دا كومانلارين آدى يلا باغليدى. خسرو - ون سؤزونه قووت، دورسونون ددهسى عبدالرحمن ين بابالارى بير واختلار شوكراتاز طرفلرده

ياشييرميشلار. او يئرلر ايندى ده اونلارين دير... دۇيوشكن، يئريديي يئردن قان چيخاردان بو آداملار ائله اؤزوموزونكولرله يولا گئتمير، تئز-تئز دۇيوشه گيره ميشلر. اونلارين نسلينن اولان على كيشى دانشيردى كى، خنجرلرى هميشه يانلاريندان آسيلى اولان بو آداملار دۇيوشه ده «كوم-كوم»، ياخود «كيم-كيم» دئيه آتيلارميشلار. ايندى آز قالا كۆكو كسيلمكده اولان او دۇيوشكن آداملار بيزيم جدى احتياجيميز وار. يقين خبرنيز وار، نئچه واخدى «ايستپاناكترت» ده<sup>۶۱</sup> ميتينق لر باشلييب...

نه ميتينق؟ گئنه باشلاديلار؟!- دئيه بابام هيجانلا سوروشدو.

حافظ معلم اؤزو ده بيردن-بيره هيجانلاندى، دئيه سن ايچكى نين تاثيريندن چوخ اوزاغا گئنديي نين فرقينده يدى. هر دن بيزه درس دئينده ده چاشيب آغزبندان سؤز قاچيراندا قيزارار، گنديب قاپى نين آرخاسينا، پنجره نين چؤل اوزدن ديبينه باخاردى.

آما بير آز سونرا كيشى راحتلاندى. اوزونو منه توتوب دئدى:

سن باكى يا گئده جكسن... اورادا دا تئزليكله قاريشيqliق اولاجاق. چاليش نهنى اينجيند حركت ائله مه. بو حكومت هميشه دووشانى آراباينان توتوب. احتياطلى اول.

بابام ايسه هله ده هيجانليدى. كيشى بيردن-بيره تمام ده ييشدى. اونون ايچينده نه سه قاريشيق حس لر دولاشيردى. گؤزونو قيبب هاراسا اوزاقلارا باخيردى.

من بو اثرمنى لر ين داباخدا گؤنونه بلدم... بونلارا گر ك اوز وئرميه سن. اوز وئردين، سنى مينه جك لر... اه، باكى نين هاراسينا باخيرسان، اثرمنى دى. بئله شئى اولار؟ ان ياخشى وظيفه لرده ده اونئاردى. بوتون ناظرلر ين كاتيبه سى اثرمنى آخچى لريدى... بو قيريشمال لار گنديب ايرواننان قيرمىزى توف داش گتيريب ايستپاناكترتده بينا تيكيب لر... اورا منيم بابالاريمين كندى اولوب، خان كنديدى آدى. ايندى كوچه-باجادا بير آذربايجانجا يازى يوخدو. هامى سى اثرمنى جه دى. بس بيزيمكى لر هارا باخيلار؟ بئسسوويستنى نيقودى!

<sup>۶۱</sup> ايستپاناكترت: داغليق قاراباغدا قانونسوز «ارمنى» پايتختى، اصل آدى خان كندى دير.

نه دن سه، بابام لا حافظ معلم صحبتين گليب بو يتره چيخماسيندان ممنون دئييلدي لر. ايکيسي ده پرت اولموشدو. عمللي جه هيچانلانميشديلار. و بير آز سونرا حافظ معلم ساغوللاشيپ گتدي.

بابامدا دا غريبه ده ييشيکليک گؤروردوم. کيشي ائله بيل حالدان-حالا دوشوردو. ائله بيلديم ايچکي دن دير. بير آز سونرا او، ايري VEF راديوقبول ائديجي سيني سازلا ياراق آزادليق راديوسونو آختراماغا باشلادی. انام لا من ده گتتمه يه حاضرلا شديق. بابام هميشه يانيندا اولان قارا مئشين قوولوغونو آچيب اورادان ايکي ايبيرمي بئشليک چيخاردی و جييمه قويوب دئدی:

آنان نه وئره، اؤزو بيلر، آما بو بابا پايیدی.

## دورسوندان مکتوب وار

من ابتدایي صينيف معلمی اولاجام. آما باکی موحيطي يله تانيشليقدان سونرا بو تکنیکوما ماراغيچم آزاليب. جاندردی اوخويورام کی، بورانين ديپلومويلا اونيوئرسيتته گيره بيليم. بير يانندان دا شهرده تئز-تئز ميتينق لر اولور و ماراق مني چکيب آپارير او ميتينق لره. اورادا دانيشيلانلار منيم فيکريمي قاريشديرير. خصوصيله ميداندا دالغالانان اوچرنگلی بايراغيميزی گؤره نده يامان هيچانلانيرام. بير ملتین ان دوغما شئي لرینی گؤر نچه ایل لردير کی، اليندن آليب گيزله ديبلر.

سحر درسه گنده نده آديش معلم گليب مني تاپدی.

ايشيتيميشم کی، سن ده ميدانا گتتميسن. او پره واکاتورلار<sup>۶۲</sup> قوشيلسن، بير ده اورا گتسن، سنی مکتبدن قوواجالار. من ده بابانين يانيندا اولاجام اوزی قارا. هئچ کيمه قوشيلما، گل درسه، گتت گير ائوه، باشینی سال آشاغی، درسینی اوخی...

<sup>۶۲</sup> پره واکاتور: آراقاريشديران

جنوب لهجه سی یله دانیشا-دانیشا منه اؤیود-نصیحت وئرن بو کیشی دن هر دفعه مثبت انرژى آخیردی کؤنلومه. اَمما بو دفعه بئله اولمادی. کئفیم قاچمیشدی. ائله بیلیردیم، بو ساعت دئییه جک کی، او بی غیرت آنان کیمی آوارا اولما. بو دفعه میتینقه دئییل، ائوه گلدیم. ائله قاپی داجا منی سکینه قارشى لادی و گوله-گوله یلنده کی مکتوبو یئللندی:

- تاپ گوروم کیمندى؟

- یولداشی ایچرى دن آچیقلا ندی:

- آى قیز، اوشاق درس دن گلیب، یورغون دو، وئر مکتوبو، گل بی یانا.

مکتوبو آنندا تعجب دن آغزیم آچیلما قالدی: دورسون داندی. تئز چارپایى یا سرلیب ظرفی جیردیم، ایچیندن بیر باشى باغلى ظرف، بیر ده مکتوب چيخدی. باشى باغلى نین اوستونده «ائلیمیزین گئنئرال اوغلو م.اسدوؤ یولداشا» سؤزلری یازلمیشدی. اونو بیر طرفه قویوب مکتوبو اوخوماغا باشلادیم. دانیشدیغی کیمی، سهو-سوهُ هو جمله لرله یازسا دا، ماراقلی یدی.

«خوستان، سلام. آدرسی زریش خالادان آلدیم. بیز ایندی چنتته اؤزونومدافعه دسته لری یارادیرخ. اَمما بو بویدا چنتته ددهمین بئش آچیلانی، بیر ده باباين آساییا کیننان باشقا سلاح یوخذو. قالاتنارینی قیریشین چوغوللاماسی ینان میلیس لر نه واختسا بیغیپ آپارییلار. ایندی قیریشی سووئت صدری قویوپلار. ایشیمیز لاپ فیسقیریخ اولوپ. دده مین، هاشم باباين و حافظ معلمین سا سؤز-دری وار. اونارین دئدییینی یازیرام. بو مچتوبون ایچینده بیر مچتوب دا وار، اونو آشما. آپاریب وئرهرسن مرکزی کومته ده انضباطی اورقانتار شعبه سی نین مدیری جئنئرال محمد اسدوؤا. اؤزونه اولماسا، باهارلی دان اونون عایله سینه یاخین اولاناردان بیرینه وئرهرسن، چاتدیرالار. سرحدلریمیزده وضعیت ییسدیر. ایبیرمی چؤنوللو به بیر اوتومات دوشور. جؤر ئینیرسن. حؤرمتله دورسون».

باشیمی یاستیغا باسیب هؤنکوردوم. گؤر نه گونه قالمیشیق! بس بیزیم یئتمیش ایلیک بیرلیمیز هارا گئتدی؟ نییه ائرمینیه سلاح، بیزه دیرسک؟ اَمما بیر تسکینلیک ده تاپدیم بو مکتوبدان: اویانیریق، اؤزونومدافعه دسته لری یارادیریق. دئمک واریق، قیریلیب

قورتارمامیشیق... ان اساس دا دورسونون منه مکتوب یازماسی کئفیمی اچمیشدی. دئمک، باریشیب منیمله... أما بو قیریشین سووت صدری اولماسی لاپ قانیمی قارالتدی.



سحر قاپی دان چیخاندا حیطی سوپورن سکینه نی چوخ شن گوردوم. بزه نیب- دوزنمیشدی. (بانمیش ائله بیل قیزدی. بیر آز کؤکلمه سینی، بیر ده دؤش لری نین ایری لشمه سینی نظره آلماساق، ائله همین سکینه دی. اولموش گون- گوندن گؤزل لشییر. سینه سی ائله نیب. دؤش لری گؤز چیخاردیر. بیر شئیه مات قالمیشام: بس بو قدر واختدا بونلارین نییه اوشاغی اولماییب؟ تئز ده اؤزوم اؤز آغزیمین اوستوندن چیرپدیم: «اششی، جاماعتین ایشی سنه قالیب؟ سن آخی اؤزونه سؤز وئرمیسن کی، او ایت اوغلو آتان کیمی سیویق اولمایاجاقسان، بی غیرت ایش توتمایاجاقسان! نه گؤزونو زیلله میسن جاماعتین آروادینا؟ وایشی، تئز لیکله بو حیطدن رد اولوب گئتمک لازیمدیر... یوخسا سنین بیر طرفین اوچوقدور آخی، سنه بئل باغلاماق اولماز قطعی.») تعجبومو گؤروب دئدی:

آخشانان قوتاب، پئراشکی بیشیرمیشم بیر پادنوس<sup>۶۳</sup>. کامیل له میدانا گنده جه بییک. کامیل گیلین قازماچی لاری تعطیل اعلان ائلییب لر، هامیلیقلا میداندا اولاجاقلار. سن ده گلسن اورا؟

یاری کؤنول «هه» دئییب آیاقلا تئکنیکوما طرف قالخماغا باشلادیم. یول بو یوه هله ده گئجه گوردویوم یوخونون تأثیرینده دیدیم. گئجه کومانلارین- قیچاقلارین دوشرگه سیندیدییم. هامی سی سلاحلانمیشدی لار. گؤده رک، أما ائلی کورکلی، ایری آیاقلی، جوجه گؤزلو بیر سی کوماندریلر بییدی. آتی نین اوستونده باغیرا- باغیرا چیخیش ائدیر، دوشمن لرینی هده له بیردی:

---

<sup>۶۳</sup> چای ایستکانلاری، یاخود چینی قابلاری داشیماق اوچون مطبخ آلتی

- کوم-کوم-کوم! من یوردون ان دلی بگلرینی هایلا بیرام! کافانین قیپچاغینان (کافان طرفه ایندی ده قایچیق و قایچقای آدلی کندلر وار -ناغیلچی) لالالی نین کومموجاسیناجان بیزیم ائل لردی. ایرواننان کارسا، اوردان دا قزوینه، اورمیایا، خویا، اردیبله، تبریزه جن، یوخاری دان دربنده، بورچالایا، اووچالایا، باشیاچیجان اوغوزلارین، قیپچاقلارین یوردودو. باخ، بئله ساتقینلارین (فیلینجینی منه توشلا بیر -ناغیلچی)، بئله قورخاقلارین اعجوباتینان بیر اوووج تورپاغیمیز قالیب کی، انو دا قوروماساخ، شوخ ممه لی قیزلاریمیز، آغا اوزلو گلین لریمیز بیزه حالال اولماسین -نتجه کی، سکینه اولمادی. باخین، یوردون، ائلین بئله آغیر گونونده بو جور آرواد تومانی آلتدا گیزلنن لریمیز ده وار! قاچیب گئدیب سکینه نین آلت یانین کسب! آر اولسون بئله سینه!

هامی بیر آغیزدان دئدی:

- آر اولسون! کوم-کوم-کوم!

بیر ده گوردوم کی، کوماندیرین قیلینجی دوز باشیما ائندی، قانیم فیشقیریب عالمی باسدی. و منیم قانیم قارانلیق گئجه نی ایشیقلا ندیردی... بو دم نه گورسم یاخشدیر: آت اوسته چیخیش ائله یین، منی قیلینجیلایان ائله دورسونموش. جوجه گوزلرینه قان ساغیلیمیشدی. یا بلکه منیم قانیم گوزونه سیچرامیشدی؟ اوز-گوزومو باسان قانی الیمله سیلدیم - گوزلریمه ائله بیل دوزلو سو دولدو. مگر قان دوزلو اولور؟ بیر ده الیمی گوزومه آپاریب سیلنده بو سرت تماسدان آییلیب آل قان ایچینده دئییل، قان تر ایچینده اولدوغومو آنلادیم.

\*\*\*

درسدن سونرا مکتوبو آپاریب مرکزی کمیته ده قاپیچی یا گوستردیم. ائله بیلیردیم کی، منی اونون یانینا آپاراجاق، یا دا اسدوو اوزو دوشوب گلجک مکتوبو آماغا. آما او، مکتوبا گوزونون اوجویلا دا باخمادی. «گئت، اوزوموز چاتدیراریق»، دئییب منه قاپینی گوستردی.

## سورمه

اوزو برئزنت چادیرلی بیغیلیب-آچیلان چارپایمدا اوزانمیشام، دورسونون مکتوبو دا قاباغیمدا. بلکه یوز دفعه اوخوموشام اونو. داها نقطه سینه جن، وئرگولونه جن ازبر بیلیرم. بو مکتوبدان کندیمیزین، بسید چاپی نین، کومموجانین، کاننجانین اییی گلیردی. کاننججا دئمیشکن... آدی باتسین آتامین، بیزیم نسلین آدینی... هانسی نسلین آخی، گویا آتاسین، آناسین، باباسین، جداباسین تانییرام؟! هئج اؤزو ده تانیمرمیش الله بیلیر... یاخشی اولور ائله منیم آناما! سنه لازیمدی اصلی-نسلی اولمایان، نجابتی بیلنمه یهن (بونلار بابامین سؤز لری دیر، کؤچوب یادداشیما) بیرینه قوشولوب گئدیرسن...؟ نه یسه... کاننجادان دانیشیردیم آخی. کنددن باکی یا قایتماغیما بیر-ایکی گون قالمیشدی. صنیف یولداشلاریمیزلا دانیشمیشدیق کی، بیغیشاق بیر آز گاپلاشاق. هه، آخی من هئج اونلاری سیزله عملی جه تانیش ائله مه میشم. بیر آغزی بیرتیق علی عسگر کی، یانیندا سؤز دانیشمالی دئیل، سؤز نه دی، اؤزونو ساخالایا بیلمه سن، یانیندا بیر یئل بوراخسان، همن گون بوتون کند بیلجک. کتابلا، دفترله ایشی اولماز، ائله جه نه مال-مال باخاردی معلم لرین اوزونه. گوجله حرف لری، رقم لری اؤیرندی، والسلام. بو ایلدن دمیر یولوندا ایشه دوزه لیب. یاشی چاتمیر، آما عمی سی اوردا بریقادیردی دئین، ایشه گؤتوروب لر. دئیسه سن معاش آلیب، ائله بیزه قوناقلیغی دا او بویون اولوب. بیر قانجیق زیرددین دی کی، ظالم اوغلو ظالم آدمی توتدومو، بوراخماز. گولشنده هم دیشله مه یی واردی آدمی، هم ده ایضا قانجیق کیمی زنگیلده بر، هارای-هشیر سالاردی. آما باشی واردی، بیر دفعه اوخودوغو شعری او ساعت ازبر دئیردی. نه اولسون؟ یئددینجی دن درسین باشین بوراخدی، مانیس داییسین نین یانیندا ناغاراچیلیق ائله مه یه باشلادی. (بیزیم کند-کسه بین توبلارینی دایه سی «حسرت» نین دسته سی یولا وئرهردی ) درسه گلنده ده پارتانین اوستونه دؤیه جله بر، یئیین هاوالاردان چالیب بیزی ده اویناداردی. یولداشلاریمیزین بیر یی ده دابانی یانیق سلیمان دی کی، یازیق اوشاق واختی تندیره دوشموشدو، بیر دابانی یانمیشدی، ائله تایتیبا-تایتیبا گزیردی. کتاب گؤره نده ائله بیل قوتودا ایلان گؤروردو. بیزیم هامی میزدان، مکتبدن، معلم لردن زهله سی گئدیردی. غریبه دیر کی، او دا گله

جکدی گۆرۆشه. دورسونو تانییسیرسینیز، سکینه ده آلا ایتتن مشهوردو، قالیر بئش قیز کی، اونلارین بیرى اثرکک «بئتر»دی. دوز سککیز باجی بدیلار. بو سونونجویدو. بئتره گولله دهیمه سین. بئتنه یقتر، بئتمه یه نه ده بیر داش آتاردی. ائله گوجلویدو کی، دورسوندان باشقا، اوغلانلی-قیزلی هامی میزی دؤیه ردی. اونا گۆره ده دورسونلا بیر پارتادا اوتوراردی. یالان-دوغرو، دورسون اونو اوپموشدو هاچانسا. (أمما من بونو دقیق بیلیرم کی، اصلینده او دورسونو اوپموشدو. نه دن کی، بئله بیر احوالات منیم ده باشیما گلمیشدی). بونو زیراما اوژو منه دانیشمیشدی آغزی سولانا-سولانا... هه، قیزلاریمیزین بیرى نین ده آدی سمرا ایدی. ائله جه چوپور سمرا دئیه ردیک. اوژو سو چیچه ییندن سونرا چیل-چوپور گونه دوشن بو قیزی هله گولن گۆرمه میشدیک. ان پیس سوئوش لرله یامانلایاردی بیز اوغلانلاری. («دهم سنین فیلان یئرینی -آدینان دئیه ردی بو یانمیش- بئله-بئله ائله سین...») بیرى ده قرنفیلدی. قرنفیل نه دی، هئچ ایت گولونه ده اوخشامیردی. ایش اوندایدی کی، قیز قوزبئل ایدی. الله گۆستره سین، مکتبه گلنده منیم اوره بیم آغزیما گلیردی. أمما اوخویاندی. ریاضیاتی نوم کیمی چیرتلا یاردی. او دا منیم کیمی اعلاچی قورتاردی، الی بایراملی دا، یا دا هانسی سا باشقا شهرده تکنیکوما گیریب. اوشاقلار اونا «ق» قرنفیل دئییردی لر -یعنی قوزبئل قرنفیل. بیر قیزی میز یئددینجی دن روستنده کی خالاسی اوغلونا قوشولوب قاچدی، آدی زامیره ایدی، هامی میز زامیش دئییردیک. قالدی سونونجویا، بو دا سورمه یدی. صینفیمیزین ان اینجه-مینجه، ان شیرین، ان سخاوتلی قیزی. دورسونون خالاسی قیزی دی دئین، بونا آیما قویماغا جسارت ائله مه میشدیک، یا دا کی، ائله سورمه سوژو آیما کیمی بیر شئیدی ده... نه یسه، سورمه دورسونو چوخ ایسته ییردی، أمما بو قوهوم ایسته ییدی، یا سئوگییدی، بوندان باش آچماق اولموردو. بیر اونو بیلیردیک کی، دورسون درسه گلمه ینده سورمه هاوالی کیمی اولوردو. اوژو ده ایسته ییردی کی، سکینه منیمله اوتوراندا بو دا کئچیب دورسونون یانیندا اهلشسین. دورسونون دا کی، خاصیتینی الله کسمه سین! گۆزونو نه تهر آغاردیردی سا، قیزی پشمانیدیردی.

سورمه هردن درسده اوغرون-اوغرون منه باخیر، آه چکیردی. أمما من اوندا قیزارار، اوژومو آیری سمته چئویره ردیم.

بیر دفعه بیزی اوزاق بیر کنده پامبیغا آپارمیشدی لار. گون اورتا اوستو منیم پامبیقلا یاریم اولان فارتوغومو<sup>۶۴</sup> کیمسه پامبیق-قاریشیق اوغورلادی. حیرصیمدن آغلادیم. بو واخت سورمه گلیب قولومدان توتدو، منی آپاریب بولاقد اوزومو یودو، سونرا ائله یودوغو اوزومدن اۆپوب دئدی:

- قাদان جانیم، سن ماشالله، کیشی اولموسان، سینفیمیزین گۆزوسن، اعلاچيسان، سا آغلاماق می یاراشار؟ پامبیغین ایچینه سنین قاققان! ایندی جه قیزلارا دئیجه، هرهسی بیر چنگه ییغاجاق، پامبیغین دوزلهچک... فیکیر-زاد ائلهمه.

من قیزا باخا-باخا قالمیشدیم. و بیر ده گۆردوم کی، باشیمی قیزین سینه سینه سؤیکه میشم، تزه دن آغلا ییرام. (دقیق دئیهمرم، بونو قیزین منی اؤپمه سیندن می، یا دئدیسی «پامبیغین ایچینه سنین قاققان» سۆزوندن سونرا اورکلندییملدن می، یوخسا کۆوره لیب اوزومو ایتیردییمدن ائله دیم، بیلیمیرم). قیز هئچ گئری چکلمه دی، باشیمی تزه جه قوفتاسینی قالدیران دؤش لرینه سیخیب گوله-گوله دئدی:

- گۆروون قاداسین آلیم، سنین بابانلا منیم ننه من ددهسی قوهومدو، سیمساریق. سن آغلیاندا منیم اورهیم شان-شان اولدو... الله ائله مه سین، اوره یینه خال-زاد دوشر... بویوا قوربان اولوم...

بیردن او منی گئری ایتله ییب «دورسون» دئدی و یئنه اه ییلیب بولاقدان بیر اوووج سو گۆتوروب چیرپدی اوزومه. سونرا دورسون گلدی و منی دولایا-دولایا اه ییلیب بولاقدان سو ایچیب دئدی:

- اه، مونقول، سنین فارتوغون یئرین بیلیرم... اما موشتولوغو وار! ائله آخشام طرفی پامبیغیمیزی چکیب پولونو کیلوسو اون قپیکدن اؤده ییردی لر. آلدیغیم پولون تن یاری سینی دورسون موشتولوق وئردیم - داها دوغروسو، بو فئتندن لیموناد و پئچئنیه آلدیم.

بئله جه، سورمه ایلك قیز ایدی کی، منی اؤپموشدو و اوزومو دؤش لرینه سورتوموشدو. ایکی ایل قاباق اولموش بو احوالات یادیما دوشنده پورتوب قیزارادیم.

---

<sup>۶۴</sup> فارتوق: پامبیق ییغیمیندا استفاده اندیلن آغ پارچادان اولوک

یوخ، بیر احوالات دا وار قیزلارلا باغلی. بو آرتیق سیزه تانییدیغیم

## اثرکک یئترین

احوالاتیدير. دئمیشدیم آخی، بو مایپارانین اثرککلهمهسی مسئلهسی بیزه هئچ جوره چاتمیردی. آخی آرواد نه تهر اثرککلهیه بیلر؟ گرک آدمین عاییب اولماسین، شئی- شویو ده اولسون کی، اثرککلهسین... نه بیلیم آخی، قلیز مسئلهدی. آنامین دندیکلری باشیمداکی فیکیرلری بیر آز دا قاریشديرمیشدی. «اثرکک توت، اثرکک آری... اثرکک بیین باری اولماز...» بونو دورسونلا مذاکره ائلمیشدیک. الله اونون دا اوزونون سویون تۆکسون. ائله ائششکلیمینه سالیب دئیر کی، یقین آروادین شئی کوسوب گئری قایدیب، یئرینه کیشی شئی چیخیب. آما من بونون نه مسئله اولدوغونو ائله همین پامبیق بیغان واختلاردا تام آیدین اولماسا دا، بئله ال هاواسینا آنلادیم. دومانلی شکیلده فهم ائده بیلدیم بو ایکی لشمه نی.

یئنه اوزاق بیر کنده پامبیغا گتمیشدیک. گنجهلر ائوه گلیم، کندین کلوبوندا قالیردیق. هرهمیزه بیر یون اودئال وئرمیشدی لر. کلوبو اورتادان فائئرلرله بؤلموش، بیر طرفینده قیزلاری، بیر طرفینده اوغلانلاری یئرلشديرمیشدی لر. آما گنجهلر سویوق اولدوغوندان بیر-بیریمیزه قیسلیب یاتاردیق. بیر دفعه ائله سویوق اولدو کی، خسته لندیم. دیشیم دیشیمه ده بیردی. قیزلار بونو گۆروب منی یانلارینا آپاردیلار. اونسوز دا هامی پالتارلی یاتیمیشدی. یئترله سورمه کوره ییمی اوخالادیلار، ایستی چای ایچیردی لر. سونرا دا یاتاندا منی آرالارینا سالیب یاتیزدیردیلار کی، سویوق منی داها دا توتما سین. اوزوم سورمه یه، آرخام یئتره طرفدی. ائله بئله ده منی یوخو توتدو. گنجهنین بیر عالمی اؤزومو ناراحات حس ائدیب او یاندیم. باشیم سورمه نین قول لاری اوسته ایدی، قیز شیرین- شیرین یاتیردی. آرخامی ایسه کیمسه دارتیشدیریر، ائله بیل نه ایسه آختاریردی. یادیم دوشدو کی، کوره ییمی یئتره سؤیکه میشم. گۆردوم قیز دالدان منه کرکینیر، دالیمی قوجا قالیب بوراخمیر. الیمی آپاریب دالیم توخونان شئی توماغا چالیشدیم و الیم برک بیر شئی توخوندو. قارانلیقدا فهمله باشا دوشدوم کی، یئترین قیچی نین آراسیندا نه سه

وار و او منه توخونوب اینجیدیر. الیمله اونون چئچله بارماغین اوجو بویدا اولان «برک شئی»ینی سیخجالایاندا قیزدان بیر سس چیخدی، من عمرومه بئله سس ائشیتمه میشدیم - ائله بیل سیجان جوپولتوسویدو... تنز قورخوب الیمی چکمک ایسته سم ده، بو دفعه ده او، الیمی بوراخمادی، برک-برک باسدی او شئیین اوستونه. الیمی غیر-اختیاری اورالاردا گزیدردیم و بو دفعه بیر آز آشاعی دا الیم یاریغا گپردی. قیز ایندی ده بیر آیری سس چیخارتدی - اییده چیچکله یین واخت پیشیک لر بئله سس چیخارداردیلار. یئترین شیوه نینه سورمه اوپاندی، منی اؤزونه طرف دارتیب قارانلیقدا یئتره طرف چیمخیردی: «آز اثرکک توکوزبان، نه اؤزوو داغیدیرسان، قوی اوشاق یاتسین، خسته دی آخی. الله سنی بی آبیر الله سین!»

بو دفعه اوزومو داها اولدن تانیدیم تانیش قیز ممه لرینین آراسینا قویوب یوخولاماغا چالیشدیم. آما ایلان ووران یاتدی، من یاتمادیم. بیر یاندان سورمه نین ایستی نفه سی، دؤش لرینین حرارتی، او بیر یی یاندان دا یئترین الیمه ده یین شئی-شویو هوشومو قاریش دیرمیشدی. اؤزومدن آسیلی اولما یاراق هانسی سا حس لریم اوپانمیشدی. بیر طرفدن ده قیچیمین آراسیندا کی دوروب منی گیرینج الله میشدی. سورمه یه توخونما سین دئییه، قیچلاریم ی برک-برک بیر-بیرینه قیسمیشدیم. آما دئییه سن، قیز دا دویوق دوشوموشدو. منی اؤزونه طرف داها برک سیخیردی و منیم آرسیزیمین اونون هارالارینا سا توخونماغیندان خوشو گلیردی. او منی اؤزونه طرف داها برک سیخماغا باشلامیشدی. بو اوشاق اوپونو ایکیمیزی ده عملی-باشلی هیجانلاندیرمیشدی. دان اوزو نئجه یوخویا گئتمیشم، خبریم اولماییب.

سحر اوپاناندا نه سورمه نین، نه ده یئترین اوزونه باخا بیلیمیردیم. گؤزوم سکینه نی گزسه ده، او هئچ منه، ننه م دئمشکن، سوللاخ دا سالمادی.

## کانیچادا گۆروش

من، سورمه، یئتر، قرنفیل، بیر ده قانجیق زبردین هامی دان قاباق گلمیشدیک. دئدی لر سمرا گلمه یه جک - اونسوز دا بو قیز بیزه قاریشمیر، هامینی کینلی-کینلی سوسوردو درسه. دابانی بانیق سلیمان دا کنده یوخموش، هارداسا ایشه دوزه لیب، ایکی آیدان بیر گلیر ائولرینه. سکینه باکی دا، زامیره روستنده دیر. قالیر دورسونلا آغزی بیرتیق علی عسگر. ائله بو هئینی دورسونون آتاسی رحمان کیشی نین قاز-۶۶ ماشینی کانیچایا یاخینلاشیر. ماشینی دورسون اوژو سورور. علی عسگر بیر توغلونون بوینوزندان توتوب ماشیندان سالیر یئره. قانجیق زبردین ناغاراسینی قارا کۆینه بیندن چیخاردیب بیر تره کهمه چالیر و دورسونلا علی عسگر باشلا ییرلار سیندیرا-سیندیرا اویناماغا. یئردن پالاز، کیلیم پاراسی، حصیر سالیب اوستونده سوفره آچمیشدیلار. اناام بیر سویوتما تویوق، بیر ده اوچ کیلولوق بالوندا گیله نار کومپوتو قویموشدو. اونلاری چیخاردیب قویدوم سوفره یه. دورسون ائله بیل قصداً منه ساتاشیر:

اه، چیشی اولون، اه، او نه دی آرخاییزی وئرمیسین یئره، تویوخدان-مویوخدان بیر شئی چیخماز، دورون بو حیوانی چسچ، بیر چاباب چسچ...

(اوغونوب گئدیرم گولمکدن: «حیوانی کسک، بیر کاباب چکک» نئمک ایسته میشدی گویا)

من اوژومه سؤز وئرمیشم کی، بونون آتماجالارینا جاواب وئرمه یه جهیم. اونا گۆره دینمیرم. بیر آز سونرا علی عسگرله دورسون حیوانی کسب سویورلار. منیم الیمدن گلمز کی. هئچ تویوق باشی دا کسه بیلیمیرم. بیر دفعه اناام منه کسدیردی، تویوغو یاری کسبلمیش الیمدن بوراخدیم، قاچیب باشیندان قان تۆکوله-تۆکوله کوللوغا گیردی. آرواد وایسیندی کی، موردار ائله دین، زای اولدو گئتدی...

کاباب دسگاهی باشلا ییر. سونرا آراقلاری چیخاردیلار. من البته، ایچمه مه یی دوشونورم. اما بو سندن آسیلی دئیل کی... بوردا ایچمه ینه کیشی کیمی باخمیرلار. ایچن، آروادینی دؤین، پول قازانان، (بو چوخ و/جیب دیر) گۆرو اوردا-بوردا اولان کیشی لری کیشی حساب ائله ییرلر. عسگرلیکدن قایدانندان سونرا کیمین قولوندا چوخلو ناکولکا

وار، كيم روسجا چوخ سۆز بيلير، كيمين دالينجا روس قيزلارنى مکتوب يازيب  
آغلاشیر، اونلارنى كيشى حساب ائديرلر. منيم كيمي كتاب-دفتره جومانلاردان هلم-  
هلم قيزلار خوشلانمازلار.

دورسون آراق سوزور. منيم ايستكاننما دا تۆكوب. گۆزوم بو هئينى سورمهنى آليز. قيز  
عيناً صينيفده كى كيمي آه چكير، سونرا گۆز قاپاقلاريني يوموب-آچير، بئله باشا دوشدوم  
كى، «ايچ» دئير. هئچ كيمين ايستكاننما وورمادان ايچيرم. وورسام، گر ك دورسونلا دا  
وورام. اونونلا دا بيليرسينيز كى، كوسولويوك.

هئچ كاباب دا يئميرم. ائلهجه انامين بيشيرديى سويوتما تويوقدان ديندهله ييرم. ايكنى  
ايستكانى يارى باجان ايچيرم و اؤزومه سۆز وئيرم كى، داها ايچمه يه جم. اونسوز دا  
ايندى دن باشيم هرله نير.

دورسونلا قانچيق زيرددين دمله شيبلر. قيبغين گۆزلى ياشايرب، آغلاماق ايسته يير.  
ايستكانيني دولدوروب دئير:

- بو باده لرى ايچيريچ اؤزو بيردا اولمويوب، اوره يى بيردا اولاننارين ساغليغينا...  
قيزلار سۆز آتيرلار:

- داي دئن سكينه نين ساغليغينا دايئا!

- نيه، زاميش دا وار آخى...

- هله سليمان...

- وابشى هامى نين ساغليغينا! - بونو دورسون دئيب آراغيني باشينا چكير و آت كيمي  
فينخيرير.

هامى منه باخير. اصلينده بو صينفين سۆز بييه سى منم آخى. سككيز ايل دير اعلاچى  
اوخوموشام. ايندى ده تئكنيكوما گيرميشم. ساغليق دئمه لييم. گۆزومون قاباغينا سكينه  
گليز، ال لريميزين اوستونه خريته چوبوغويلا ووران حافظ معلم گؤرونور، بير ده هئچ  
جوره كومامانيچ سؤرونو دئيه بيلمه يه ن دورسونو گؤروم و گۆزومو اونا زبلله ييب دئيرم:

- يادينيز دادى، كومامانيچ چؤككلىيى دئيه بيلمه مه ييميز؟ حافظ معلم بيزى نئجه  
چيرپيردى؟ تكليف ائليبيرم كى، حافظ معلم باشدا اولماغنان بوتون معلم لريميزين  
ساغليغينا ايچك!

«ساغ اول، ائ!» سس لری قولاغیمی یالاییر. و بیردن سۆز لشیپلر کیمی خورلا  
باغیریرلار:

شئیر! شئیر! شئیر!

تعجبله اونلارا باخیرام و منیم سیرریمی کیمین آچدیغینی تاپماغا چالیشیرام. دورسون  
گولومسه ییب گۆزونو گیزله دیر. «هه، سنسن. آخی سندن باشقا بونو بیلن یوخ کی!  
ساتقین!..»

من آخی بو یازدیقلاریمین شعر اولدوغونو اؤزوم ده عملی-باشلی بیلیمیرم. یاخشی،  
جهنمه کی! بیرین سؤیله یهرم، ال چکرلر.

اوره ییمده غم یوکو وار،

وئرن، چکه بیلیمیرم کی!

یولون دوزو، هم دیکی وار،

واریب یولا گلیمیرم کی...

(ئبله-ئبله آرمودبوغاز قافیه لری اولان بیر گرایلی فاسون شعر ایدی)

ال چالیرلار و پورتوب-قیزارمیش صفتیمی گیزلتمک اوچون مجلسی مواختی ترک ائده  
سی اولورام.

قاییداندا گورورم کی، دورسونلا علی عسگر چایدا چیممه به گئدیبلر. او بیریرلر ده هره  
باغین بیر طرفینه چکیلیب. سوفرده سورمه یله من قالمیشام.

قیز گۆزلرینی دولاندیریب منه باخیر و یئنه آه چکیر. دئیه سن ایچکی دیلمی آچیب.  
اونون آرتیق قشنگلشمیش بوخاغینا، پالتاری نین آلتیدان گیله لری دیکلن دؤش لرینه،  
ییغجام اندامینا باخیب دئییرم:

آهین داغلار!.. نه دی، گمی لرین باتیب؟

اؤزومون اؤزومدن خوشوم، گلیر تاپدیغیم ادبی جمله لره گۆزه. دئیه سن، باکی منه  
دوشوب. دیلیم آچیلیب.

او منی حیله گرجه سیننه سوزور:

- يادىندا پامبىدا خستەلمىشىدىن؟
- يادىدا دوشور و اوردا بو قىزىن مەلرى نىن آراسىنا قىسىلماغىم گلىب گۆزومون قاباغىندا دورور، قىپقىرمىزى قىزارىرام. قىز بونو دويوب دئير:
- بىز سىمسارىق آخى... من اوندا سنى سىمسار كىمى، قوهوم كىمى اۋپدوم، سونرا دا گئجه باسدىم باغرىما كى، اوشوتمە يەسن... الله او اتر كك توكزبانا نهلەت ائله سىن، سا گئجه آدم يوخوسو ياتماغا ايمان وئرمەدى...
- شاققاناق چكىب گولوشوروك.
- اينانيرسان، بى قىز بىزىم ھامى مىزى ھئىلە اللشدىرىدى، سن دە باغىشدا... سويرادان بىلدىك ائ ايشى... دئمىيەسن بى قىز ائله دوغولاندا اوغلان-قىزىمىش... يازىق قوجا نەم سون واختلاراجان بىزە قاندىرىدى كى، اۋزووزو او قىزدان گۆزدويون، اونو من توتوشام، دوغولاننان اوغلان-قىزدى...
- منى يئنه گىچ گولمك توتدو و باشلادىم اتر كك يئترىن منە كر كىنمە يىنى اوتانىب-قىزارمادان دانىشماغا. ايكىمىز دە قەھقەھ چكىب گولوشوردوك و قىراقدان باخان اولسايدى، بىزى سئوگىلى بىلردى. من اليمى قىزىن چىيىنە قويماق ايستەدىم، او تئز اۋزونو كنارا چكىب جدىلشدى و دئدى:
- يىنى اوندا قوهوم كىمى ائله مىشىدىم... آغلىا آيرى شئى گلەمە سىن. من او سويوق قىزلاردان دە يىلىم. أما ايندى ايستەسن، من سنى گۆزدە يەرم... اوخو، عسگرلىيىونى چك، گل... ائولنەرىك. أما انا، بابا دئ، قوى بىزە گلە سىن، منى ائامنان ايستە سىننر... ائله ائان بىرجه اوجوز دىسمال باغلاسىن باشىما، بسىمدى. من سنى گۆزدە يەرم... بلکہ من دە اوخودوم. ددەم پول وئرسە، تئكنىكومما گئدەجم...
- بو واخت اوشاقلار ايكى-بىر، اوچ-بىر سوفرىيە طرف گلىلر و بىزىم صحبتىمىز يارىمچىق قالدى. سورمە پىس قىز دئىلدى، أما سكىنە نىن يانيندا بونون يئرى يوخدو آخى. من دە، دورسون دا، ائله سىنقىمىز دەكى اوغلانلار يىن ھامى سى، حتى دابانى يانىق سلىمان دا سكىنە نى سئويردىك. نە اولسون اردهدى؟ سئويردىك دە. بلکہ دە ھئج ارى اونو بىزىم قدر سئومىردى...

سکینه نین اوستونده شیطان توکو واردی. آند اولسون بو شیرهاشیر آخان چاینا کی، سکینه آیری قیزدیر. باخ، اؤزو بوردا یوخدو، الله-ی بوردادی، هئج اونا جورا ائله ییب الیمیزی ده وورا بیلمه میسک، آما اؤلوروک اوندان اؤترو.

بسید کی، دندیم، گرک بو چای دان دا بیر آز دانیشام. بو چای چای دان چوخ، ایری بیر بولاغا اوخشییردی. گۆز یاشی کیمی سویو واردی. بالیق لاری نین دادیندان دؤیمزدین. بالیق دئمیسکن، بو چایین آدینا قاراما، شیویت دئیمیمیز بالیق لاری واردی کی، من سونلار جوربه جور بالیق گۆردوم، اولاردان حاضر لانیمیش نؤوبه نؤو یئمک لر یئدیم، آما بسیدین بالیغی نین دادینی وئره نینی گۆرمه دیم، دادما دیم.

بسید منبعینی ایشیق لی داغلاریندان، مییان دره دن، شوکراتازدان، کوموجادان چیخان بولاقلاردان گۆتوروردو. بو کیچیک بولاقلار دره لرده بیرلشیب ایری بیر سویا دؤنور، سونرا گلیب بسیده تۆکولوردولر. بلکه ائله بونا گۆره ده بسیدین سویو بئله دادلی ایدی. اونون یان-یؤره سیندن چوخلو بولاقلار چیخاردی. و بیزیم کند-پارانین آداملاری بو بولاقلارین سویوندان ایچر، چای قویاردیلار. آما بیز اوشاقلار ائله چوخ واخت بسیدین سویونو اوؤوجالایب لذتله ایچردیک. یا دا ائله جه دیزلریمیزی یئره قویوب اهیلر، چایین سویوندان آغزیمیزلا هورتتاداردیق. بونون دا آیری لذتی واردی.

بیر دفعه هاشم بابام لا مشهدی اسماعیلی کندینده کی سو ده بیرمانینا گئدیردیک. (بیزیم کندده کی ده بیرمان اوچوب-داغیلیمیشدی. بابامین ایلده ایکی دفعه ده بیرماندا دن اویوتمه یی واردی - دئییردی کی، دوکان اونونون دادی-تامی اولمور، گرک هر دن دیشیمیزی ده بیسک. اؤزو ده الکتریک ده بیرمانینی سؤمزدی، دنی یاندیریر، اونوندان تام گلیر دئییردی). بابام آتا ایکی چووال دن یوکلهمیشدی، منی ده میندیریمیشدی آراسینا، اؤزو ده آتی آلمیشدی یئده یینه. چینار مئسه سی ایله بیر خئیلی گئنددن سونرا برک سوسادیم و آشیریلیب آندان دوشدوم. اووچومو قوشالایب چای دان سو ایچنده بابام آچیق لاندی:

- چای سویو ایچیلمز، آ گده! قارنین آغرییاجاق... بیر آز یوخاری دا کینا اولدی بولاق وار، حوصله ائله، اوردان دویونجان ایچرسن.

- نییه چای دان سو ایچمک اولماز کی؟

کیشی پاپاغینی اینه آلیب دایاندی، آتین دهنه سینی آغزیندان آرالادی، جیلووو باشینا دولاییب گۆیلویه بوراخدی و دئدی:

- سو موردارلیق گۆتورمز دئییبلر. هر شئین تمیزلندی، پاک اولدوغو یئر سودو. آما بو اینسان کی، وار، چوخ نانجیب وارلیقدیر. اولر توالت-زاد اولمازدی، جاماعت کول-کوسا گندهردی. (بیز بونا آیاق یولو دئیهریک) یاخشی ائله دی لر کی، آیاق یولو تیکدی لر، آخی او، تمیزلیکدی، مدینتدی، عاییب اورتندی. آما دای آیاق یولونو گتیریب بو دومدورو چاپین اوسته تیکمزلر کی! سننن آشاعی گۆر نئچه کند وار، گۆر نئچه مین اینسان بو چای دان بارینیر؟ باخ، بونو قانمیرلار... او سبدن ده چاپین سویو ایچیلمز دئیبلر... من باکی یا گنده نه چای ایچه بیلیرم، نه سو... او واخت رحمتلیک هاچی زین العابدین تاغی یئو باکی یا شوللار سویونو گتیزدیر میشدی. آما بو بس ائله مه دی، سووئت حکومتی کورون سویونو گتیردی. باکیلی لارین آغزی نین لذتی ائله اونان گئتدی. شهرین ناتمیزیلی بوردان باشلادی ائله بیل... هله او خزرین باشینا نه اویون آچیرلار؟ یازیق دنیز دؤنوب اولوب کانالیزاسییا<sup>۶۵</sup>... دئمه ییم اودو کی، چالیش چیی سو ایچمه، ایچنده ده بولاقدان ایچ، بئله چای سویو ایچرسن، خسته لرسن... سنی آغیرلاشدیرار.

- حافظ معلم دئییر کی، هاردا چای وار، اوردا خئییر-برکت وار.

- هه، هه، اوراسی ائله دی. چای دیرریک، اکین-بیچین دئمکدی. دمیهده بیر اولاندا، سولودا اون اولار. ازلدن سولو تورپاقلار اوستونده داوا گئدیب. باخ، بو بسیدین ساغ-سولوندا اون ایکی تورک کندی، اوچ ده اثرمنی کندی وار. نییه بو چاپین باشینا بیغیشیلار؟ همن او سولو تورپاخلارا گۆره...

- تورک نه دی، بابا؟

- هه، چاپین سویونو آداملار باتیردیغی کیمی، بیزیم ملتیمیزین آدین دا اؤزوموز زبیلله میشیک. اثرمنی بیزه عمرونده آذربایجانلی دئمز، ائله جه نه تورک دئیهر. بیر-بیرینن هانسی ملتدن اولدوخلارینی دا بئله سوروشارلار: هایس، تورکئس؟ بانی اثرمنی سن، تورکسن؟ بیز ده گاه اؤزوموزه آذربایجانلی، گاه موسورمان، نه بیلیم دای نه لر دئییریک...

گور هاردان گليب، هارا چيخديق؟ خولس، يولچو يولدا گرک. بير ده بسيدين سويون هئيله ايچمه...

## پيرشاغا چيمرليينده

نويابرين اول لرى دير. ائرمينستاندان قاچقینلار آخين-آخين باكى يا گيلرلر. كاميل تعطيل كميتهسى نين عضوو كيمي هر گون ميتينق لره گندير. دونن ائوه اوچ رنگلى بايراغيميزى گتيرميشدى. من، اوتاق يولداشيم اصلان (ايندى منيم اوتاق يولداشيم دا وار، هرهميز آي/دا ايبيرمى بئش مانات كيرايه پولو وئيريرك)، سكينه و كاميل بو سئحرلى بايراغين تاماشاسينا دورموشوق. اينانمازسينيز، من نه حال لار كئچيريرم. اون آلتى ياشين ايچينده اولان، هميشه قيزيل بايراغ، لئنينه شعر دئين، SSRİ-نى دوغما اولكهسى بيلن بير يئنى يئتمه يه بيردن-بيره گوئى، قيرمىزى، ياشيل رنگلى بايراق گوستريب دئيرلر كى، بو، سنين بايراغيندير. آدامين آغلى چاشار، والله! آما من چاشماديم، نهدن كى، هاشم به يين، بو حكومتله باغرى هئچ واخت باداش اولمايان (اوره يى باريشمايان) بيري نين نوه سى يديم. فرانساداكى همكندلى سينه ائركك مايارانين آدينان مكتوب يازان، قروميكوبا ميدان اوخويوب حافظ معلمى KKB-نين چنگيندن قورتاران آدامين نوه سى يديم...

كاميل نه دوشونورسه، حاضرلاشين، دئير، سيخيلديم بو سياسى هوققالاردان. گئدك پيرشاغى چيمرليينه، بير از عصب لر يمىز ساكيتلشسين. (دنيوز واختى كئچسه ده هاوا هله ايستى دير) اصلان ايشى اولدوغونو دئييب هاراسا اكيلير. من ده بويون قاچيرماق ايسته بيرم. كاميل گولور و سكينه يه دئير كى، از، منيم ايكي كوبالنيكيم<sup>۶۶</sup> وار، بيرين ده قوى خسروچون. داها بورجوتماغا يئر قالمير. قارپيز، يئر-يئمك و بير شوشه ده آراق گوئتوروب مينيريك الكتريك قاتارينا. من ايلك دفعه دير كى، باكىلى لارين ترامواى دئديى بو قاتارا مينيرم.



سویونماق ایسته میردیم. بیرتهر گلیردی منه. بوردا هامی داربالاقدای - چیمرلیک گئییمینده اولسا دا، منه سکینه نین یانیندا سویونماق آغیر گلیردی. آما اونون بیر گۆز قیرپیمیندا سویونوب آغ مایا بدنینی دوزون اورتاسیندا قویماسی منی نه قدر حیرتلندیرسه ده، بیر او قدر ده جسارتلندیردی. گندیب دالالانا جاقدا سویوندوم. سکینه نین وئردییی داربالاغی گئییب گلدیم دنیزین قیراغینا. آرتیق کامل له سکینه سودایدیلار. من اولارین سارماش-دولاش اوزمهلرینه، ظارافاتالاشیب بیر-بیرینه سو چپله مه لرینه باخا بیلیمردیم. ایلاسه دا سکینه نین آعجا بدنی، لیفچییینه سیغما ییب یاندان-بویوردن پیرتلا ییب چیخان قوزو قویروغو کیمی تر دوش لری عهدیمی کسیردی. من اونو بو وضعیتده بیر آز دا گۆرسه دیدیم، یقین هاوالاناردیم. اونونچون ده باش گۆتوروب اوزو یوخاری گنتمه یه باشلادیم. اولار هنج منیم گنتمه ییمی گۆرمه دی لر ده، یاخود گۆرسه لر ده اوستونو وورمادیلار.

تخمینن ایکی یوز آددیم گندیب گلیردیم سویا. دنیز سویوق ایدی، یا منه سویوق گلدی بیلیمرم. دیشیم-دیشیمه ده بیردی. بیر آز اوزسم ده، آغزیما شور سو دولدو، اوره ییم بولاندی. گئری قاییتماق ایسته دیدیم، آیاغیم بوشا گتندی، گۆردوم بوغولورام. بیر آنلیق نه ائده جه ییمی بیلمه دیدیم. یئنه آجی سو قارنیما دولدو. باشا دوشدوم کی، دئیسه سن بوغولورام. ائله بیل قولاغیما سس گلدی: «قورخما، گئرییه اوز. آیاغی نین آلتی بوشدو. سویا بیر تکان وورسان، چیخاسان اوردان». دنیزده بئله باتارغانلارین اولدوغونو هله بیلیمرم آخی. ال-قول آتیب گئرییه اوزمه یه جه د ائتدیم و نهایت، آیاغیم قوما ده یدی. بیلدیم کی، منیم هله بو نهنگ دنیزی تانیماغیما چوخ وار. ائله ایلك گۆروشده جه آنلادیم: اونونلا ظارافات ائتمک اولماز.

ساحلده اوتوردوم. سونرا ایلیق قومون اوستونه اوزانیب گۆیه باخماغا باشلادیم. گۆیون ایچری لرینده بیر آز خزرین رنگینه چالان انگینلیک لرین اوزریندن یون دارایان قادینلارین الیندن کوله بین آلدیغی الچیم لره اوخشایان آغیمتیل بولودلار اوچوشوردو. او الچیم بولودلارا قوشولوب کندیمیزه اوچماق کئچدی کؤنلومدن. قهر بوغازیمی بیچدی،

گۆزلىرىم آلىشىپ ياندى. ياد بىر ال اوزانىب گىردى ايچىمە، سىخدى اورەيىمى. اوزومو ياش قوما سۆيكەيىب ھۆنكۈر-ھۆنكۈر آغلادىم. بو واخت ياد، كۈبود كىشى سسى (عيناً بوغولاندا/ئىستىدېيىم سسى) گلىدى قولايما:

«دور آياغا، آغلاما. كىشى مۆحكىم اولار».

«سن كىمسىن؟»

«دەنم».

«منىم دەم يوخدور. بىلدىن، چىخ، گىت!»

«خىرصلنمە. منىم ساوادىم-زادىم اولمويوب، آما بىلدىيىم بىلمەدەدى. سن ھىچ كىمە گىرەوۈ وئرمە. آما اللە-ىن سەنە قىيدىغىنا دا اوز چئويمە. من بى دونىادا بىر اللە گونو گۆرمەدەيم، آما گۆردويوم دە گۆبەرمەدى. بختىنە اوز چئويمە»

بو ياد آدامىن سسىندە بىر مرحملىك دويدوم. آما سون سۆزلىرى منە شاللاق كىمى دە يدى. يانىب-ياخىلدىم.

«سونرا دا كومموجايامى قولانىم؟»

«طالعدن قاچا بىلمىسن. نە يازىلىب، او دا اولاجاق. منىم واختىم آزدى. گىدىرم. بورالار قارىشىقلىقدى، گۆزلە اۆزونو».

گۆزومو قالدىرىپ باخدىم، ياشلى بىر كىشى نىن باشىمىن اوستوندە دوردوغونو گۆردوم. ايندە بىشىمىش قارىغىدالى سوتولويە دولو بىر باغلاما توتموش كىشى مەھرىبان بىر سس لە دئدى:

«قالخ، اوغلوم، قالخ آياغا. ياش قومدا اوزانما، سويوقلارسان.»

بىر آزالى دا ايسە كامىل ال ائلەيىب قىشقىرىدى:

«خوستان، گل دە، يىمك يىيىرىك...»

\*\*\*

گىچە ياتا بىلمەدەيم. ايلك دفعە سكىنەنى چىلپاق گۆردويومدىن ميبىدى، يوخسا آتامىن گلىب پىرشاغى چىمىرلىيىنە چىخماسىندان ميبىدى، بىلمىرم. بىر اونو بىلىرم كى، من داھا بو

حیطدن هئچ یانا گنده سی دئیلم. هه، بونو سیزه دئمه میشم آخی: چیمرلیکده یئمک یئینده سکینه گۆزونو مندن چکمیردی. قیز بو اوزون ایل لرده ایلک دفعه منه دقت یئتیریدی. (اوزوم توکلنمیشدی، سینمده ده تک-توک قارا توکلر بیتمیشدی. غاییب اولماسین، قیچیمین آراسی دا، قولتوغوم دا توکلنمیشدی. من اوزوم ده بیلمه دن کیشی/شیردیم). بیلیم، بو بویدا یاد آدامین ایچینده دوغما کندچی سینی، یئددی ایل بیر یئرده اوخودوغو صینیف یولداشینین گۆزو آلمیشدی، یا منی بیرینجی دفعه چیلین-چیلپاق گۆردویوندندی. (بیر شئی دئییه، آما منه گولمه یین: بو سکینه نین گۆز لری نین لاپ درینلیینده بیر کدر گۆردوم ائله بیل. کدر میدی؟ یا بلکه منه بئله گۆروندو؟ اۆزو ده نییه بوردا، بو چیمرلیکده حس ائتدیم اونو من؟ آخی بو قیز چوخ خوشبختدیر؟ نولسون هله اوشاقلاری یوخدور؟ هله بیر ایل دیر ائوله نیبلر. او قدر اولاجاق کی... آما هه... اونون گۆزوند هه بیر کدر گۆردوم من - اۆزو ده بونو منه باخاندا حس ائله دیم... اینانماسینیز. منه هئچ واخت جدی مناسبت بسله مه یین بو قیزدا - او منه اوشاق کیمی، بالاجا قارداشی کیمی باخیردی همیشه - نه سه ده بیشیکلیک گۆردوم او گون. آما نه دن؟ منه عذاب وئر بو سوالین جاوابینی من چوخ-چوخ سونرالار باشا دوشه جم...)

او گئجه شعر دفتریمه داها بیر شعر دوشدو - اوره بیمه دوشن خال کیمی.

## کامیل

بو کامیل چوخ یاخشی اوغلانندی. سکینه یله مندن اون یاش بؤیوک اولسا دا، ائله بیز آغیلدادی. اوزون-آرغاز، اوزوندن تبسم اسکیک اولمایان کامیلین اوره یی تمیز ایدی. کتاب-دفترله ایشی اولماسا دا، باکی دا اولدوغو بو ایل لر عرضینده هره دن بیر شئی اؤیرنمیش، گنیم-کنچیمینه ال گزدیرمیش، اۆزونو بیر قدر شهره او یغونلاشدیرا بیلیمیشدی. اصلینده ایسه بو شهر اونون هئچ نه یینی ده بیشه بیلمه ییب. بیزیم کیمی «دانا»، «داینا»، «اهه نه»، «به به نه»، «سا»، «ما» دئمه یی بس دئیلمیش، هله ده آغزینی دایایب کرانتدان سو ایچیر، هله ده یئمک یئینده آغزینی مارچیلدا دیر... بو مارچیلدا تاق مسئله سینی گرک آیری جا دئیم.

من ده اول لر یئینده آغزیمی ائله مارچیلدا ادریم کی، سسی کوی اولماسین قونشودا ائشیدیلردی. انا م بونون اوسته منی بیر-ایکی دفعه دؤیموشدو ده. انا ترگیده بیلیمیردیم. نهسه، ائله بیل بو مارچیلتی دان لذت آیردیم. بیر دفعه بابامین انا ما آچاقدان دندییی سؤز منی نئجه یارالادی سا، بیر ده او غلطی ائله مه دیم: «دهیمه، قیز! دده سینه چکیب... یادیندا دئییل، گولنده ائله هیریلدییردی، آغزی قولاغی نین دیینه گئیدردی. بو گئن مسئله سیدی. کؤکده نه وارسا، بوروز ائله مه لیدی.» «گئن» و «بوروز» سؤزلرینی انا ماسام دا، اونو انا لادیم کی، انا م دا آغزینی ایضاً منیم کیمی مارچیلدا ارمیش. او - بو! بیر ده یئینده آغزیمین سسینی ائشیدن اولمادی. انا م اؤز ده معطل قالمشدی... انا م کامیلده بیر شئی تمام یئینیدی: او عملی-باشلی وطن پرور اولموشدو. ایچری گیرن کیمی اوزون بیر نطق سؤیله مه میس راحت اولما زدی. بعضاً ائله کوجه دن باشلا یاردی چیخیشینا:

وطنین آغیر گونودو! بیز ایندینه جن فیل قولاغیندا یاتمی شیق. الفامیزی ده ییشیبلر، میلیتیمیزی گیزله دیبلر، دینیمیزی الیمیزدن آلیبار... بیز آخی تورک ملتی بیک! آذربایجان تورکویوک! انا م بیزه آذربایجانلی آدینی یایشدیربیلار! اویانماق لازیمدیر، اویانماق! غفلت یوخوسوندان اویانماساق، سونرا گنج اولماق!  
بونلار بیر آز سونی تهر چیخسا دا، (ائله بیل کیمی، یا خود کیم لری سه یامسیلا بیردی) اصلینده، کامیلین صمیمیتینه ذره جه شبهه یوخدو منده.

سکینه کئی-کئی اونون اوزونه باخسا دا، یاواش-یاواش او دا اری کیمی انقلابچی اولوردو. اؤز آرامیزدیر، بو یانمیشا هر شئی یاراشیر، ائله انقلابچیلیق دا! دوزدور، بو بیر آز گولمه لی گؤرسه نیر، انا م والله بئله دیر کی، وار.

هه، کامیلدن دانیشیردیم آخی. انا سی کافان باهارلی سیندان دیر. انا سی مجتبی کیشی انا مالا دایی اوغلو-ماما اوغلودور. ننه م دانیشیردی کی، مجتبی جاوان، تئلی-توقالی واختیندا گئدییمیش کافان بازارینا آل-وئره. گؤرور کی، بیر قیز بازارین گیره جه بینده توم ساتیر. گؤزو قیزی توتسا دا، اورک ائله ییب بو یاد شهرده اونا بیر سؤز دئییه بیلیمیر. ایکینجی دفعه بازارا گئنده گؤرور قیز یئنه همن یئرینده اهیلشیب توم ساتما غیندا دیر.

دئیرر والله، منى اۆلدورسەرلر ده، گرک بو قىزى دانىشىدېرىم. ساتدىغى ناردان  
(مجتبى گىلىن ياخشى نار باغى واردى) اىكى سىنى گۆتوروب گلېر قىزىن يانىنا دئېر:  
- گل، ناران سىمىشكانى ده بېشىك.

قىز نارلارى آلېر، اوغلانېن جىبېنه اىكى اىستكان توم تۆكور. دئېر مېش كى، قىز  
اىكىنجى اىستكانى جىبېمه تۆكندە اىم له جىبېمى توتدوم، قىزىن الى اىستكان قارىشىق  
قالدى جىبېمده. شاققاناق چكىب گولدو و دئدى:

- اه، دلى وىرغېن وىر مېش، اىمى بىراخ، بىله بېم قىرىلدى كى!  
بئلهجه، ارالارى اچىلېر. اۆبىره نېر كى، قىزىن اناسى يوخدور، اتاسى دا مېس معدىنېده  
اىشلەبېر، آخشام اۆلو كىمى گلېب دۆشه نېر يورغان-دۆشه يه. اۆگى انانېن دا اوشاغى  
اولمادىغىندان الله-تانرى يا سۆيه-سۆيه قىزى گوندە اىكى دفعه دۆيور، بىر تىشت تومو  
تۆكور توربايا، گۆندىرېر بازار. اىندى آخشام بىر قوم پوللا گنده جك كنده، امما اۆگى انا  
بهانه تايىب اونو سالاجاق اۆخلووون<sup>67</sup> آلتىنا.

قىزىن اون بئش-اون آلتى ياشى اولسا دا، ياشىندان اىرى گۆرونورموش،  
سوموكلوموش. مجتبى قىزىن ساققىزىنى اوغورلايېر، آخشام كافان باهارلى سىنا بوخ،  
اونلارېن اۆز باهارلى سىنا گىتمه يه راضى سالىر. زنگزور قاتارىنا مېنىب قاش قارالاندا  
چاتىرلار باهارلى دايانا-جاغىنا.

- سن منى اۆز ائوينېزه آپارما. دىلقوشا بىر الله-ىن بلاسى دى، هاردان اولسا، اه بىلىب-  
چولويوب بىزى تاپاجاخ... دده مېن ده كى، آغزى اونون پاچاسى نېن آراسىندادى. گلېب  
منى سنېن اىننن آلاجاخلار. سن منى بىر اورواتتى قوهومون وارسا، بئله ارواد قوهومو  
اولسون، خالادان، مامادان، اورا آپار. اۆزو ده ائله ائله كى، بىز ائله بئېزه ار-ارواد اولاخ.  
يوخسا، گلېب منى قىز گۆرسەرلر، آپارا-جاخلار... بس سىمىشكانى كىم ساتاجاخ؟!

گده نېن دىلى توتولور. (مجتبى تىللى-توققالى اوغلان اولسا دا، تىز-تىز پورتوب-قىزارىر،  
نطقى توتولوردو. ايللاه دا چىتېنه دوشنده ككله بىر، گولمه لى سس لىر چىخاراردى: «مههه-

---

<sup>67</sup> اۆخلو: خمېر يايماق اوچون اىشلەدىلن اورتاسى بوغون، اوچلارى گىتدىكجه نازىكلشن تاختا مىلدن



چیهنه وئریب قیشقیردی. بیر آز سونرا مجتبی ایچری دن فیسلیدیا-فیسلیدیا چیخیب اوجیما ایکی اونوخ قویدو... من ده سوفره آجیب دمله دیییم پیلادان چکدیم اونارا...»  
مجتبی عمی دوستونون قاین آتاسی نین آدیددی، یعنی مجتبی نین باباسی نین. اونا گۆره نسلیلیکجه اوغلانی چوخ ایسته ییر، بعضی لری ائله جه نه «بابا» چاغیریردی لار. ائله اورداجا ارواد دئییب: «بابا، عمی دوستون قوربان، اوغونوز اولاجا اینشالله، الیم یوولدو»  
اوغلان اولماغینا اولور، آدینی دا کامیل قویورلار. آما اوشاغین اوستونده اورک گتتمه سی وارمیش. دوز سککیزینجینی قورتاراناجان بو اورک گتتمه قالیر اوغلانین اوستونده. ایندی بیلیم، نه تهردی، یئنه توتور، یا توتور اونون توتماسی؟  
کامیلین بیر ایلمتی ده واردی: ال لری اسردی. بیر ثانیه ال لرینی ساکیت ساخلایا بیلمزدی. قوجا، طاقتسیز آداملارین ال لری کیمی تیتیره یردی. (بو، باباسی مجتبی دان کنچمیشدی اونا. کیشی سوینان دولو قابی اون مئتر آپارانانجان ختیلی سینی یئر چيله یرمیش اونا گۆره کیشی نین بیر آیاماسی دا واردی: تئتیک مجتبی دئیرمیش لر، یعنی اسن، تئتیین).

کامیل دانیشیردی کی، بوروقدا ایشه دوزلنده باش اوستا دئییر کی، یوخ بالا، سنی بو وضعیتده ایشه گۆتوره بیلمه رم، ال لرین اسیر، سونرا بیر خاطا تۆره درس. بیزیم ایشیمیز اونسوز دا خاطا-بالادان اسکیک دئییل. قاردا، چؤوغوندا بوروقدا ایش گۆروروک، الین تیتیره سه، آچارلاری ایشله ده ممه سن، توربالاری باغلا یامماسان، نفت آخار، دوزو-دونانی باسار، فالاریق تۆهمته ده. من اوتوز ایله قازان دیقلا ریمی سنه گۆره ایتیره بیلمه رم...  
دئییر، کیشی بونو دئین کیمی آچاری آلب ائندیم بوروغون دیینه. با یاقدان ایشله ییب الدن دوشن فحله نین ایشینی باشلادیم داوام ائتدیرمه یه. من اولام تای دولاق باهارلی اوشاغی، ما دئه لر ال لرین اسیر؟! ارادا بیر آچارلا الیمین اوستوندن چیریدیم دا کی، بس، منی بی آیر ائله مه، گل بو اوستانین جاواینی وئرک، سونرا ایشه گۆتوروب-گۆتورمه مک جهنم اولسون! تکی اونون جاواین وئرک. بختیمدن ده بیر سازاق اسیر، بیر چؤوغون باشلا ییب، اینانین کی، باش اوستا دالدالانماغا یئر گزیر، آما منیم ده آچارلاری قطعیتله ایشلتمه ییم، ایندی جه یانیم ائتمیش فحله نین تاپشیریقلا رینی سراس ت یئرینه یئتیرمه ییم اوستانی هوسه گتیریب دئیین، اؤزو ده گلیب کسب بؤیروموزو. کولک نه تهر

شد تەندى سە، كىشى نىن پاپاغىنى باشىندان آلدى. تىز جوموب ھاۋادا پاپاغى توتدوم، گىتېرىپ وئىدېم اوستايا. كىشى پىرت اولسا دا، بونو بىروزە وئىمەدى. نە باشىنىزى آغرىدېم، بوروقدان آرالاناندا اوستا لىنى كورەيمە ووروب دئدى:

- احسن! وارام سىن كىمى پىرئىسىيال اوغلانلارلا!  
بئلهجە، ال لىمىن اسمەسى منىم آز قالا ايشە گىرمەيمە مانع اولاجاقدى، امما اولايىلمەدى.

كامىل بونو دئىب شاققا چكىب گولودو. و دئدى كى، اونو عىگرلىبە دە پارماق اىستەمە يىبلر ال لى نىن تىترەمەينە گۆرە. حتى ايكى چاغىرىشدان قالاسى اولوب. سوندا «اىستروىبات»<sup>۶۸</sup> سالىب پارىبلار «كراسناپارسك» دا مئشە قىرماغا...

بىر آخشام اىچرى دە درس اوخوبوردوق. كامىل حىطدە مانقال ياندىرمىشىدى. شىش لىرى كۆزون اوستونە قوياندىن سونرا بىزىم قاپىنى آچىب دئدى:

- بو گون سكىنەنەن آد گونودور، سىزى دە دعوت ائدىرىك... ائله حىطدە اوتوراجاغىق. بىر آزدان گلەين...



دۇردونجو دفعەدىر دىلیمە آراق دە بىر. دئەسن، اىچكى منىم خوشوما گلەمەيە باشلايىب. اورەيىمى بولاندىرسا دا، بىر گون سونرا باشىمى آغرىتسا دا، ائله بىل اىچىمى تىزەلە بىر. دىلیم آچىلىر، باشىما يئنى فىكىرلر گلېر. لاپ شاعره دۇئورم.

امما اىچكى نىن بىر شئىندن قورخورام - منى سكىنەيە طرف دارتير. آخى من اوندىن قاقچىرام. بو نامردىن تامى ايسە منى اونا داھا چوخ باغلايىر.

- اوشاقلار، منىمچون ايكى دوغما وارلىق وار: بىرى خستە وطنىم، بىرى دە سكىنەم. من اونلارى بىر-بىرىندىن آيىرمامىشام هئىچ واخت. اونا گۆرە اىستە بىرم كى، بوتۇو، آزاد آذربايجانيمىزىن و سكىنەمىن ساغلىغىنا اىچك!

---

<sup>۶۸</sup> عىگرلىكەدە سلاح اىشلىتمەيەن قوشون نوعو

یئیب-ایچمه یین شیرین یئرینده ائله بیر حادثه اولدو کی...

کامیل عملی-باشلی کئفلنمیشدی. گۆزلی دولموش، قهرلی-قهرلی دانیشیردی:

یئرئوئندا، سپیتاکدا، باشقا شهرلرده آداملاریمیزی دۆیه-دۆیه، گولله یه توتا-توتا دوغما یوردلاریندان قووبولار. نه قدر آدمیمیز یول لارادا دونوب، اوشاقلار، قادینلار اولوب. شاهیدلر دانیشیردیلار کی، اوشاقلاری دمیر توربایا دولدوروب هر ایکی طرفینی ده ایسوار کالاییلار<sup>۶۹</sup>...

بونو دئمیشدی کی، کامیلین گۆزلی آلاجالاندی، ال لری یومولدو، دیش لری کیلیدلندی، ییخیلیب چابالاماغا باشلادی. بیز اؤزوموزو ایتیرسک ده، سکینه تئز ایچری قاچدی و درمانلا قاییتدی. سونرا کامیلین باشینی دیزی نین اوستونه آلیب قاشیغین آرخاسینی آغزینا سالدی. زورلا دیش لرینی آرالاییب آغزینا درمان تۆکدو. هاچاندان-هاچانا کامیل آییلدی. سکینه اونون اوزونه سو وورا-وورا دئدی:

کامیلده هر دن اولور بئله شئی، کئچدی گئتدی...

\*\*\*

کامیل آت کیمی گوجلودور. منیم کیمی سینی وورار قولتوغونا داشقین چای دان کئچیردر. بیر اوتوروما بیر دیری چۆره یی یئیب دورور آیاغا. کابابی ائله شیشده دیشینه چکیر. یاریم لیتر آراغی تک ایچیر، اوف دا دئمیر. اؤزو ده کامیلده بیر شئی ده مشاهده ائله میشدیم: اوزونده توک یوخدو اونون. من ائله بیلیردیم، او، هر گون اوزونو قیرخیر، دئمییه سن او، کوسا ایمیش.

آما نه اولور اولسون، کامیل گۆزل آدمدیر. اونولا قابق-قاباغا اوتوراندا آدم اؤزونو گومراه حس ائله ییر. دردین-چورون یادیندان چیخیر.

\*\*\*

---

<sup>۶۹</sup> ایسوار کالاماق؛ جوشلاماق؛ فارسجا: جوشکاری کردن

سحر كاميل و سكينه صفر چانتالارينى حاضرلاماغا باشلاديلار. دونكى احوالاتدان سونرا كاميل چوخ كئفسيز گۆرونوردو. يقين، اوتانيردى. سكينه منە بونلارى دئدى:

كاميلين اناسى اتاسينا قوشولوب قاچاندان سونرا اوڭىيى انا دالبادال دورد قيز دوغوب. ايندى اناسى نين قوجا اتاسى، انالىغى، باجيلارى، باجىسى اوشاقلارى قاليب كندده. كيمين آدمى وار، ائو-ائشيينى چىخاردير، مال-قاراسىنى گتيريب بئش قوروشا وئير. باكى يا گليب بورداكى اثرمنى لرله ائولرئنى دەيشديرير. بونلارين دا كاميلدن باشقا باش ترپەنى يوخدو. ايندى منى آپارير قويا كنده، اؤزو گنده كافانا...

### ميتينقه

تكنيكومدا هئچ كيم يوخ ايدى. من، قاپيچى آغاسى كيشى، بير ده بير-ايكى معلمدن باشقا هامى ميتينقه گتميشدى. اؤزومو فرارى كيمي حس ائديرم. اتامين باشمىزى يئره سوخماسىندان سونرا سويو دا اوفوره-اوفوره ايچيرديم - اونا گۆره ده مکتبدن آيرى يئره گئتمه يه قورخورام.

...باشمىي قالديراندا ميداندا گۆردوم اؤزومو. بورائين يولونو ياخشى تانيماسان دا، ائله كوچه دكى بئش-اون اداما قوشولسان، گئديب ميدانا چىخيردين. اوندا هامى ميدانلا نفس آيىردى. آز قالا ميللى قهرمانا دؤنن نعمتين، باشقا چىخيشچيلارين نطق لرئنى يوز مين لرله کوتله سسئنى ايچينه چكميش وضعيتده دينله ييردى. بختيار واهانزاده، ايسماعيل شىخلى چىخيش ائتدى. و بيردن نعمت اعلان ائله دى:

ايندى غربى آذربايجانين كافان شهريندن بو سحر قاييتميش بير سويداشمىمىز سؤز وئره جه ييك. او، گۆزلى يله گۆردويو زلالتدن دانىشاجاق.

اوره بيم شدتله دؤيوندو. بو كاميل اولماسين كي؟! آخي او دا بير هفته اول اورا يوللانميشدى؟ يانيلماميشديم. كاميل ايدى. سس-گوجلنديريجي سسينى ده بيش سه ده، آرتيق روان چيخيش ائده بيلن بو گنج فحله اصل پاتريوت<sup>۷۰</sup> كيمي دانيشيردى:

حؤرمتتى به ي لر و خانيملار! منيم انام كافانين باهارلى كنديدن دير. اوردا منيم بابام، ننه، خالالاريم و باشقا قوهوملاريم قالميشدى. كافانين اهاليسى نين يارى دان چوخو بيز توركلر اولساق دا، روسلارين اليله سالاحلانميش داشناكلار بو سويوق نوبابر گون لرينه زاد ائلييب لر... اوف دئمه دن سويداشلاريميزي چؤل لره توكوب لر. مني يانديران اودو كي، بيرجه دنه ده كؤنولو سلاحلى دسته ياراديلماييب بيردا. من هنج كافانا گنده بيلميرديم. آنجاخ كنديميزين قوچاق اوغلو دورسونون باشچيليق ائله ديبى سلاحلى دسته نين كؤمه ييننن سونرا محاصره ده كي قوهوملاريمي آزاد ائلييه بيلديك. ساققاللى لار ائو لره سوخولاراق آداملاريميزا ايشگنجه وئرير، گنج لرى گولله له بير، قادينلارى تحقير ائدير، قوجالارى كوچه يه آتيرلار. سيسيياننان گل ميش بير عائله نى من اؤز گؤز لريمه گؤردوم. قادينين دؤش لريني كسميش، اوشاغين آغزينا قويموشدولار. بو ردالته سون وئرمه لي بيك! من بو گوننن اعتباراً كؤنولو صورتده اؤزونومدافعه دسته لرينه يازيليرام! قانيندا ملت قانى اولان هر بير كيشى نين يئرى بو گون اورادى. وطنين طالعي كافاندا، يئرئواندا، وئديده، قاراباغدا حل اولونور...

كاميل يئنه نه لرسه دئدى. آما من داها بير شئ ائشيتميرديم. قولاقلاريمدا اوغولدايان ميدانين سسيندن باشقا بير شئ بوخ ايدى...

## سكینه، آنام، بیر ده گولومالی کیشی

اٲوه دؤننده گؤز لریمه اینانمادیم. حیط یورغان-دؤشک باغلامالارییلا، قاب-قاشیقلا، پالتار-پالازلا دولو ایدی. هاندان-هانا باشا دوشدوم کی، کامیلین بعضی قوهوملاری نین کؤچو بورا دوشوب. ان تعجبوسو ایسه بویدو کی، آنام حیطده کی ایستولا چؤکوشدو، ال لری ده قوینونایدی. یازیق بو سویوق نوبابر هاواسیندا نازیک پلاشدا ایدی. ها فیکیرلشسم ده، آنامین قالین پالتوسونون اولوب-ولمادیغینی یادیم سالا بیلیمه دیم. بئله هاوالارادا بوتون کند قادینلاری کیمی او دا اولوب-اولانیندان گئینر، اوستدن ده دوهه یونوندان ادیالینی بئلینه باغلا یاردی. آنامین پلاش گئیمی شهره گؤره نه قدر گئرلیک ایدی سه، کنده گؤره یئنیلیدکی.

آنام منی قوجاقلادی. (بو دا یئنیلیدکی. اونون منی هاچان قوجاقلادیغینی دئیسه سن یادیم سالا بیلیمیم. آرامیزداکی او قالین پرده بیزه آنا-بالا حسی باشاماغا مانع اولوب همیشه). حس ائله دیم کی، ایستی گؤز یاشلاری بوینوما آخدی. قهرلنسم ده، اؤزومو بیغیشدیردیم. میتینق آب-هاواسی گؤرونور، منی فورمالاشدیرماقدا ایدی. اولکی واختلار اولسایدی، یقین آغلا یاردیم. آنامدان ایریلیب کرانتدا الینی یویان گولمالی کیشیه یاناشدیم. اونونلا ال له گوروشمک ایسته ینده کیشی بوینومو قوجاقلایب اوزومدن اؤیدو. سونرا اوزونو آناما توتدو:

ماشالله، آغیللی اوغلون وار. بیر دفعه اتدییه بیر-ایکی مال آپاریرام، نه ایلايه ائله بیریم، جامیش سویا گیریمیر. چؤنگه بیر یانا، اینک او بیر یانا دازی بیر... الله ساخلامیش، بی هینده هاردانسا چیخدی، نئینه دی، نئینه مه دی، بیر چنگه توت یارپاغینان ماللاری آلا دیب او تایا کتچیدی... الله باغیشلا سین، دئیل لر ساوادلی بالادی... هشیم کیشی بیرا گتیمه ده دوز ایش گؤروب، اوشاخلار بیر-بیرینه هه یان اولار لر بی چتین زامانادا... سونرا سکینه گلدی. آغلامیشدی. گؤرونور، اری نین ائله دییندن خبرداردیر. ائله نه سه دئمک ایسته بیردیم، بیر قوجا آرواد، دالینجان دا بیر کیشی چیخدی سکینه گیلین قوناق

اوتاغیندان. آروادین اوزو دیدیک-دیدیک ایدی. بیزیم کئنده جاوان آدم اولنده آروادلار اوزلرینی بئله دیدردی لر. آرواد جیغیلدا یا-جیغیلدا یا (سسی باتمیشدی) دئدی:

- سکینه، قیزیم، بیزیم شله-شوله میز قالسین بیردا، اؤزوموز سا یوک اولمویاخ... گئدیریک باج اوغولوم گیله. احمددی طرفده اولولار. اهوین سند-سوتتی اوللاردادی، گۆره ناغایرا بیلیرج، اهو ایئرمنی نن ده بییشه بیلیرج می؟..

سکینه خالا خطرین قالماسین دئدی:

- خالا، قالین دانا... ایندی کامیل گلیب حیرصدنر کی، نییه قویدون گئتدی لر... آروادلا کیشی بیر-بیریندن توتا-توتا بو شهره هئچ جور اویشمایان بیر یئریشله قاپیدان چیخدیلار. من حیرتدن قوروموشدوم. قادینین بو گۆرکمی منی عملی جه سارسیتمیشدی. سکینه بونو باشا دوشوب دئدی:

- دورسون ددهسی نین ماشینیلا بونلارین وئش-ووشونو داشییاندا قراد دوشور، ماشین آشیر، آروادین جاوان نوهسی اولور، دورسون دا قولوننان یارالانیر... اونا گۆره اوز-گۆزونو بو کۆکه سالیب...

- بس دورسون؟- من بوغولا-بوغولا سوروشدوم.

- دورسون یاخشیدی. ساغ اولسون، والله! جاماها تین یامان قولوننان قاپیر... همی سلاحنان قورویور، همی ده ماشیننان داشیییر شله-کوله لرینی کی، اثرمنیه قالماسین... اونون سوردویو او قاز-۶۶ یاخشی ماشینی ای، داغا دا دیرماشیر...

- هه، هه، بالا، الله اونون بابالارینا ایرحمت ائله سین! او اولماسایدی، بیز نئینه ردیک؟! بیر کۆرپه اوشاخ اولاسان، الله سا بئله تپر وئره... - بونو دا گولومالی کیشی دئییر. بیر آزدان آناملا من بیزیم اوتاغا کئچیریک. آنام گتیردی بیئر-یئمهلینی ایستولا بیغا-بیغا سوروشور:

- اه، بالا، بس یولداشین هانی؟

- گلر ایندی، او گوندوز ایشله بیر، آخشام اوخویور... یقین میدانا گئدیب، گئچکیب.

- سن ده اوردا ییدین؟

آناما باخیرام. اوزونده بیر نیگار انچیلیق وار کی، بونو سۆزله ایفاده ائده بیلیم. سؤیوش سؤیمک ایسته یین، امما اوتان دیغیندان می، یا نه دن سه سۆزلر ایچینده کیره جله شیب قالان

آداما اوخشاییر - سۆیوش اوزونه چیخیب سانکی. یالان نه یه لازیم؟ ایندی هانسی زماندی؟ اولانی دئییرم.

- هه، ایندی هامی اورا بیغیلیر. کامیل ده چیخیش ائلهدی، دئدی جبهه یه گنده جک، دؤیوشمه یه...

- دوغرودان؟ وای اهوین بیخیلسین! گولمالی نین قیزی نی بدباخت ائلهدی...  
آنم تولیان سکینه گیله کئچیر. بیر آزدان اوردان آغلاشما سسی گلیر. سکینه آغلا ییر.  
اؤزومو ساخلا یا بیلیرم، من ده اورا کئچیرم. سکینه شیشمیش گۆزلرینی چئویریب منه  
باخیر و گۆز یاشی آخیدا-آخیدا دئییر:

- گۆردون کامیلی؟ آخشام واقوندا ما دئمیشدی، اینانمادیم، دئدیم منی قویوب گئتمز...  
اوی، اوی... نولا جام من؟ بی یاد یترده آتدی گئتدی منی... اوی الله، بی نه قانندی من  
دوشدوم...

گولمالی کیشی پاپروسونو توستوله ده-توستوله ده دئدی:  
- آی بالا، گئدر داوایا، سن ده قاپیی باغلییب گلرسن کنده... نئنیبه ک تای... اولاجاغا  
چارا یوخذو... قار یاغیب آیاخ اوشوتمه یه. بیر ده دئیل لر کی، ائلن گلن درد توی-  
بیرامدی...

سکینه ائله بیل بیردن آییلدی، اوزونه کرانتدان سو ووروب کال سسله:  
- یوخ، - دده، - دئدی. - من هئش یانا گئدن ده بیلیم. من عسگر کولفتیم، بیر... حکومت  
کاملین ماییشین وئرجهک، بی ائوی بییه سیز قویامارام، بی دا ایکی. ایندی قاچاخ-  
قوچاخنان دولودو دنیا، گلر، گیرل لر ائویمیزه... باخ، خسرو دا بیزیم حیطده دوستویان  
قالیر، بی دا اوچ. اونار دا ما، یئری دوشنده، هایاندی لار... سن ده، نهم ده منن هئش  
نایران اولمویون... بده بدده گئدیب ایشه گیره جم...

آنم عاریف آدامدی. منه ده ایشاره ائلهدی، چیخدیق اونلاردان، گلدیک اؤز اوتاغیمیزا.  
آنم قازانچاداکی دؤشمه م پلوو قازا قویدو.

- من اؤزوم سا ایشاره ائله دیم کی، چیخاخ اوردان، بلکه دده-بالا سیرلری-سیرپچلری  
وار، قوی ایراحات دانیشسینار.

- بیلدیم، هه، دوز ائله دین. سکینه اوزونو یویاندا بیلدیم کی، چیخماق لازیمدی. من سا ایشاره ائله مک ایسته بیردیم، سن قاباغا دوشدون...
- ائله تزهجه سوفره یه اوتورموشدوق کی، اصلان دا گلدی. ائله ایلك سۆز ده کۆنولولوردن اولدو:
- میداندا میللی اۆزونومدافعه دسته لرینه یازیلیش گئدیر... من ده یازیلدیم، صباح یولا چیخیریق.
- آنام نیگاران باخیشلارلا منه باخدی، یعنی سن بئله ائتمه به سن ها! قاشیغی آغزیمآ پارا-آ پارا دئدیم:
- منیم کیمی لرینی گۆتورمورلر... آنجاق سووئت اوردوسوندا خیدمت ائدن لری آپاریرلار... (اصلینده دوعرودان دا، بئله یدی. آما من ایندی بونو صرف آنامی ساکیتلشدیرمک چون دئییردیم.)
- بیر آزدان اصلان شله-شوله سینی بیغیب باغلادی، بیزیمله حالالاشیب گئتدی. آنام اونون دالینجا سو آتا-آتا آغلادی. سکینه ایسه اۆزونو ساخالایا بیلمه ییب هۆنکوردو:
- باخ، بی گئنه گلیب بیزیمله گۆروشدو، کامیل ائله بیر داش بیر گۆله دوشدو...

\*\*\*

گولمالی کیشی آخشاما گئتدی. من اونا بیلتت آلیب باکی-نوراشتن قاتاری ایله یولا سالدیم. آنام ایسه هله بیر-ایکی گون قالاجاقدی. آلمالی شئی لر آلاسییدی. منیم پالتارلاریمین یومالی سی واردی، یویاچاقدی. بیر ده حس ائله دیم کی، منه ایندییه جن دئمهدیی شئی لر واردی، دئییه سییدی. من بونو اونون سۆزلو باخیشلاریندان اوخوموشدوم. تا اوشاقلیغیمدان بونا آلیشیق ایدیم. آرواد موهوم دئمهلی سینی بیر-ایکی گون ایچینه گزدیره، سونرا اوزونه چیخاردار، بیر آز دا اوزونده رسمینی جیزدیقدان سونرا لازیم بیلسه، سۆبله یردی. بعضا من ائله بونلاری اونون اوزوندن اوخویاردیم دئیین، داها زحمت چکیب دانیشمازدی. بیز آنا-بالانین آراسیندا بئله گۆرونمز بیر پرده واردی.

\*\*\*

گئجه دن كئچنه جن سكينه نين يانيندا اوتوردوق اناملا. آغلاماقدان گؤزلى شيشه ده، بو اونو داها دا گؤزلشديرميشدى. ظالمين قيزى نين ائوده گئينديى پالتار (بو، اؤزوندىن گول لرى اولان آديجه آغاويش بير چيت دون ايدى) اونا ائله ياراشميشدى، دئيردين بس الله اؤز ال لريله بيچيب. اوسته ليك، پارچاسى او قدر نازيك ايدى، اندامى قالميشدى دوزده. اينانين، انامين بوردا اولماسينى هر دن اونودور، قيزى گؤز لريله يئيرديم. و بو دم انامين باخيشلار ييلا باخيشلار ييم توقوشدو، دوندن برى اونون ايچينه گزديرديى ناراحاتچيلىغى اوخودوم: «سن كيمين اوغلو اولدوغونو اونوتدو؟ سن بير ناجينسين بئليندن گلميسن. اونا گؤره هر دم سن اؤز-اؤزونه تكرارلاماليسان: من پيس ايش توتموياجام، من بابام هاشم كيشى نين، انام زريشين آدينا لاييق اولمايان ايش لر توتموياجام! توتموياجام! توتموياجام!»

باشيمى سالدديم اشاغى و بير ده اؤز اوتاغيميزا گئنده قالديرديم.

\*\*\*

ساعت بلكه ايكي اولاردى، بيلميرم، اما بيز هله ده يئردن-يئره دانيشيرديق. داها دوغروسو، انام دانيشير، من ده هر دن جاواب وئيرديم.

- سنين آدى نيه خسرو قويموشوق، بيليرسن؟

- هه...

- بو گونرده بابان كتاب آچدى، باخدى، باخدى، بير مدت دينيب-دانيشمادى. سوهر ا بيزى ييغيب دئدى: «تاريخ تمامدى. عصرين باشا چاتماسينا آز قاليب. بيز دن اولكى لر هر زامان ده ييشديكجه نسليميزى نه لر ين گؤزده ديبيني ياز بيلار. بينى آچيخ-آچيغينا يازماسالار دا، اوستواؤرتولو ايشاره ائله ييب لر. باخ، بى كتابدا هامى سى وار...»

سونرا بابان قارا مئشينن اوزو اولان كتابى گؤستريب قاييتدى كى:

- بیزیم نسیل بیر دفعه نادیر شاه افشارین غضبینه گلدی، یئریمیزدن دربه در اولدوق. جاوانشیرلری دوغما تورپاقلاریندان افغانیستانا، اورتا آسیانین بیابانلارینا سورگون ائله دی لر... (دئییر، اونداجاوانشیرلر اونون حاکمیتینی قبول ائتمه میشدی لر - موغاندا تاج قویما مراسیمینده آتالاری نین باشینی چئویریب گئتمیشدی لر کی، بیز بیر اصلیزاده اولمایان قولدورباشی نین حاکمیتینی قبول ائده بیلمه ریک. سن فیکیر وئریرسن، ایسته سه یدی لر یالتاقلانار، اؤزلرینی شیرین ساتار، نادیر کیمی بیر پادشاهین یانیندا حؤرمتتی اولار دیلار، آما ائله مه ییب لر... ائله سه یدی لر، جاوانشیرلر اولماز دیلار کی دی...)

نادیر اؤلدورولدو کدن سونرا بابالاریمیز بوتون نسلی، سوی-کؤکو ایله بیرگه گئریه - قاراباغ گلیب چیخدی لار. پناه علی خانین باشچیلیغی ایله شوشانین اساسینی قوبدولار، قاراباغ خانلیغینی یاراتدی لار... سونرا آغا محمد شاه قاجار بابامیزین عمی سی عبدالصمد بهی، او بیر بابامیز میرزه ولی نی گروو قیسیمینده ابراهیم خاندان ایسته دی، شوشادان تهرانا آپاردی... سونرا ایک سینی ده اوردا اؤلدوردولر. بیز یئنه دوغما تورپاقلاردان آیریلدیق، گلیب زنگزورا، پیرچیوانا، زنگیلانا چیخدیق... بو تورپاقلاری بیزه قان اوچوندان وئردی لر... هارا گئدیک سه، قان دا بیزن گئدی...

آنم منیم اونا حیرتله باخدیغیمی گؤروب ایضاً بابام کیمی باشیمین اوستوندن هارایسا باخا-باخا دئدی:

- نه دی، دئییرسن بس ائله تکجه سن اوخویانسان؟ یادیندا ساخلا کی، من هاشم کیشی نین، هاشم جاوانشیروون قیزیام. آنم آتاملا موسکوادا تحصیل آلیبار، ائله اوردا دا تانیس اولوبلار... بیر تئکنیکومو یاریمچیق دا اولسا اوخوموشام... بیر مکتبی ده، محاسباتلیغی دئییرم - بیتیرمیشم، بونلار هئچ، آما دده مین اوخودوغو بوتون کتابلاری من ده اوخوموشام...

- بابام سونرا نه سه دئدی؟ بیزی یئنه نه لرسه گؤزله ییر؟

- هه، دئدی، - آنم تنتیه-تنتیه داوام ائله دی: - بیزی بو دفعه داها ییس امتحان گؤزله ییر... تورپاق ایتکی سی یئنه اولا بیلر... دیده رگنلیک بیزیم نسلین نصیبیمیش...

- سورا؟ قورتاردی؟

- یوووخ... - آنام سۆزو اوزادا-اوزادا دئییر. - بابان بیر قورخولو علامت ده مشاهده ائیلیب... بال آری لاری قیریلیب گئدیر، داغداغان آغاجی بو ایل بول مئیوه گتیریب... بونلارین ایکسی ده پیس علامت سایلییر... قیرخینجی ایل لرده سنین آدشین خسرو توتولاندا دا بئله اولوموش...

من بو سۆز لری ائشیدیب هوسدن دوشورم. بئله شئی لره چتین کی، اینانام. آنام ایسه هله ده دانیشیر:

- دئییل لر کوموجا دا داشیب... ییق هاییق قاینییر...

- نه؟! - آز قالا باغیریرام.

- آنام لاقئیدلیکله:

- او واخت دا بئله اولوب... - دئییب کدرله منی سوزور.

- نه واخت؟

- خسرو توتولاندا...

بیر مدت آرایا سکوت چۆکدو. بو دار اوتاقتا نفسیم قارالدی ائله بیل. آنام ایسه نهسه دانیشیردی. وار گوجومو توپلاییب آنامین دئدیک لیرینی آنلاماغا چالیشیردیم.

...- باباننان دهن ائیلایین احوالاتینی اؤیرندیینی بیلیرم. اصلینده بی یاخشی اولوب - کیمین بئلیننن گلدییینی بیلمله لی سن. من سا بینتاری اؤزوم دانیشمادیم کی، اوشاقسان، اوره بین یارالانماسین. آما من گورورم کی، سنین اوره بینده آیری بیر یارا وارمیش. ائله بیر یارا کی، بینی من معالجه ائلییمه رم. آما یادیندا ساخلا، اؤتن گون، کئچن هر ایل یارانین اوستونه بیر قایساق قویور، تام اولماسا دا، ساغالدان تهر ائلیییر اونو. سن کیشی سن، کیشی لرین ایمانی-دینی اولمور. آما آدامین داماریندا تمیز قان آخسا، اونون پیس ایش لره باشی قاتیشماز. سن منیم دئدیک لیریمی باشا دوشورسن؟

- هه...

- من سنین گوزونده بؤیوننری بیر درد گوردوم... منیم باشیم نه یه قاریشیب، بیلمه میشم، سنین بئله دردین اولدوغونو... یادیندا ساخلا، ارلی قادینا، عسگر عائله سینه آیری گوزله باخماق، فراری لیکدن ده پیس دی... من دئمیرم کی، سئومه... سئوگی یاخشی شئیدی... آما هئچ سئوننری بیرلشن گورمه دیم. بی قیز یاخشی قیزدی، آما اول، ارلیدی،

ایکینجی سی دە سنین آدامین دەبیل آخی. ساوادسیز، عمرونده بیر کتاب اوخوماینین  
بیری هارا، سنین کیمی اوخوموش، علملی اوغلان هارا؟..

- ننه... سن...

- دایان، سۆزومو کسمه. سورمه هر گون بیزدهدی. بیلیرسن کی، اونون ننهسینین بابان بیر  
نسیلدندی. نتجه اولماسا، قانیندا بیزیم قاننان دا وار. سیمساریق. اونو آلا جام ساا...

- ننه!

- اۆزوم دانیشدیرمیشام قیزی. اؤلور سننن اۆترو. سۆگی ایسته میرسن، بی دا سا سۆگی.  
گرک سن سۆهسن؟ او کی سنی سۆیر... سن ده چالیشیب اونو سۆرسن. ایکی باشدی  
سۆگی اولمور، یا دا آخیری پوچا چیخیر... نییه دینمیرسن؟ دئییرم کی، قیز سنی  
سۆیر... سن ده چالیشیب اونو سۆرسن...

- ددهم سنی سۆدی کی...

دینمه دی. بیر آز اوّل ایشیکلاری سۆندوردیوموزدن اونون نه حالا دوشدویوندن خبریم  
اولمادی. ها گۆزله دیمسه، آنامان بیر سس چیخمادی. یاتدیغینی ظنّ ائله ییب من ده  
یاتماغا چالیشدیم. نه واخت گۆزومه یوخو گئتدیییندن خبریم اولماییب.

## آدائسیم خسرو

آغ بنیز، اورتابوی، شکیل کیمی بیر کیشییدی. آغ پاروسین شالواردا، میل-میل کۆینکده،  
چئسوجا آیاققای دایدی. بو، قیرخینجی ایل لرین دبی دیر. من بونلاری هاردان بیلیرم،  
آنلامیرام.

الینده اوجو ائلی، ساریمتیل پئرولو قلم وار. قارا توش رنگله ساغدان سولا عرب  
القباسیینان نهسه یازیر. باشیمی ائندیریب اوخوماق ایسته بیرم، (بابام بو القبائی منه  
/ویرتمیشدی) الینی یازدیغی نین اوستونه قویور، تزهجه یازیلیمیش قارا رنگ الینه، اوردان  
دا اوزونقول میل-میل کۆینه یی نین قولونا یاییلیر. حرصله الینی گۆزومه سوخورموش  
کیمی منه طرف اوزادیب قیشقیریر:

- سیز عادی اتتیکنٹ قایدالارینی دا بیلیمیرسیز؟! اولماز باشقاسی نین یازدیغینا باخماق. بو، ادب-ارکانا ضدیر.
- بورنومون اوجوناجان قیزاریرام. باشیمی یئره دیکیب میزیدانیرام:
- من ساتقین-زاد دئییلیم. ائله-بئله مارق گوج گلدی، باخدییم سنین یازدیغینا. من... من...
- سن یوخ، سیز دئمک لازیمدیر! سیز بهی نسلی سیز آخی! سیز جاوانشیرلردنسنیز آخی!
- نه ائدیرسنیز ائدین، آنجاق بونو اونوتمایین. بیر ده سیزه آخی منیم آدیمی وئریبلر!
- سنی... سیزی نییه توتمودولار؟
- کیشی ائله بیل بالاجلاشدی. اوزونده کی نور آزالدی. گۆزلی باتدی قویونون دیبینه. صفتی آریقلادی، بورون سومویو اوزاندی، بیر سۆزله، کاتورقا آدامینا دؤندو بیرجه آندا. و آستمالی آداملار کیمی تۆوشویه-تۆوشویه دانیشماغا باشلادی...
- ...من زنگزورون مشهور بهیی عبدالصمد بهیین اوغلیام. اونون آتاسی محمد بهی جاوانشیر ایدی کی، چار حکومتی اونو زنگیلاندان اول چاریتسینا، سونرا ایسه اوردوبادا سورگون ائله میشدی. (بو یئرده بیشمه رحمتلیک میرزه فتحعلی آخوندو-ون و قاسیم بهی ذاکرین کۆمبئی ایله باش توتمودولار) ائله عمرونون سونوناجان، یعنی ۱۸۶۱-جی ایله کیمی اوردا یاشادی. اونون دا آتاسی بهبود بهی اولوب. بهبود بهی جاوانشیر قاراباغ خانی ابراهیم خانین قارداشی عبدالصمد بهیین قارداشی اوغلو ایدی. آغا محمد شاه قاجار ۱۷۹۱-جی ایله شوشایا هجوم ائندده ابراهیم خاندان اوچ شخصی گیروو قیسمنده ایسته میشدی: باتمان قیلینج محمد بهی، عبدالصمد بهی و میرزه ولی باهارلی. باتمان قیلینج بونو ائشیدن کیمی آداملاریلا داغلارا قاچدی - هئچ ابراهیم خان دا بونون برکین توتمادی، اونون اوردو باشچی سیدی آخی. عبدالصمد بهیله میرزه ولی نی ایسه شاهها گیروو قیسمنده وئردی لر. بونلار تاریخ کتابلاریندا وار، اوخومسونوز؟
- هه، - دئییرم، - باهارلی نین "قاراباغنام" سیندن اوخوموشام. میرزه ولینی ایراندا توپا قویوب آتیرلار، عبدالصمد بهی ده قاچاندا بولدا اولدورولور.
- حالال دیر سیزه جاوانشیر آدی! هه، باخ، منی او نسلدن اولدوغوما گۆره شرلهیب توتدولار. دوستلاریم اوزومه دوردولار، منی سووئت حکومتی نین دشمنی، آلمانیا نین آگنتی کیمی حبس ائتدی لر.

من غریبه سۆزلر دانیشیردیم، والله بونلاری هاردان بیلدییمه اؤزوم ده مات قالمیشدیم.  
- آخی دئییرلر سن... سیز محاربه یه گتتمه مک اوچون گؤزونوزه درمان تۆکوب خسته  
لتمیسینیز... تراخوما خسته سی کیمی اوردودان یاینمیسینیز؟  
- بس سیز نه فیکرلشیرسینیز؟ بئله پرنسیپسیزلیک می اولار؟! من ایسته مه دییم بیر  
حکومتین اوردوسونامی گتتمه لییدیم؟ منی آپارسایدیلار دا، کئچه جکدیم آلمانلارین  
طرفینه! آلمان تورکون دوستو اولوب همیشه. من فاشیزمه نیفرت ائدیرم، أمما آلمان  
خالقی اعلا خالقدير. روسدان سا، اونلارلا دوست اولماق داها گرکلی دیر.

- بس او قادین؟

- نه قادین؟! - دئییه او قیشقیریر.

- آخی دئییرلر سیز عسگر عائله سینه ساتاشمیسینیز؟

- ها-ها-ها! عئیب، چوخ عئیب! محبت آزاددیر! من بیرینی ایسته یه بیله رم، او دا منی  
سئوه بیلر... نو شتو؟ توپوی نارود! بئسسوویستنی نیقودبای! مین ایل لردی لئیلی و  
مجنون، رومئو و جولیتتا افسانه لری کابوس کیمی دولاشیر، اوام ملت یئنه دئدییین  
دئییر...

کیشی آه چکیر. سونرا اوزومه باخمادان (ایضاً هاشم بابام کیمی) دئییر:

- قادین بؤیوک قوه دیر. گؤزل قادینلارین اعلی بیر آز گؤدک اولار، أمما گؤزل قادین  
کیمی سئوسه، اونون حیاتی بیر جنت باغچاسی کیمی اولار. اونون ایچی لیپ هالیم حیات  
عشقیین دولار. بئله لری نین دشمنی چوخ اولار، عمرو قیسا سورهر، أمما او قیسا عمر  
اونلارا دونیا تامی نین لذتینی دادماغا بس ائدر. بیر شیمشک مثالی...

قفیل شیمشک چاخیر، سونرا ائله بیر ضربله گؤی گورولدا بیر کی، پنجره نین شوشه لری  
جینگیلده بیر. و من سینمیش شوشه سسیندن او یانیرام. اول هاردا اولدوغومو کسدیره  
بیلیرم. آلا قارانلیقدا آدائشیم خسروو گؤزلریم گزیر. سونرا دؤشه مه یه دوشوب پارچا-پارچا  
اولموش سو قایینی گوروب مساله نین نه یئرده اولدوغونو آنلا ییرام. ایستولا توخونوب سو  
ایله دولو قرافینی آشیرمیشام.

آنم دینمز-سؤیله مز شوشه پارچالارینی سوپورگه یله خکندازا سوپورور.

\*\*\*

حاضر چای دان بیر قورتوم ایچیب مکتبه قاچدیم.  
آنام سا سکینه یله دوکان-بازارا ده بیه گئتمیشدی. تخمینن ایکیمیز ده عینی واختدا  
اؤه دؤندوک. آخشام اونو یولا سالدیم. آرواد آخشام ائله دییی صحبتیه بیر داها قایتمادی.  
واقونا میننده بونلاری دئدی:

- مصرخاینن اینهیی ایکی باشلی بوزو دوغوب. گولوب، دئییه بیلرسن کی، نولسون، آدی  
شئی دیر. من ده بیلیرم آدی شئی اولماغینی. أمما بابان دئییر کی، تاریخ تمام دیر، عصر،  
اوسته لیک ده مین ایلیک باشا چاتیر اون بیر ایل سونرا. اوزوو گوژله، سن منیم یگانه  
بالامان. آرامیزدا چوخ قاپاللیق اولسا دا، بیز ننه-بالاییق... دده نن سونرا من سنی  
دئتموما<sup>۷۱</sup> وئرمک ایسته دیم، الیم گلمه دی. امیزدیرمه دیم چاغا واختی، هیکه منن  
سودوم ده قوروموشدو. کئچی سودوینن ساخالامیشیق سنی. آرامیزدا قالین پرده اولوب  
همیشه، ائله ایندی ده وار. من بوتون دنیا تاملاریندان ال گوئتوروب سنی ساخالادیم.  
دده ن کیمی ما دؤنوک چیخسان، بیل کی، سنی اوولادلیقدان سیله رم...  
سونرا ائله بابام کیمی آیری سمته باخا-باخا دئدی:

- من او قیزا نه دئییم؟

دیکسیندیم. آرواد هله ده اؤز دئدیینی دئییردی.

- منیم هله اون آلتی یاشیم وار، ننه. محاربه دی. من بلکه داوا یا گئتدیم، هئج کیمین  
قیزی نی یالان یئره اومیدلندیرمه. بیر ده من بورانی بیتیریب، قیسمت اولسا، اونیوئرسیتته  
گیره جم.

آنم اوزونو یانا توتوب. ائله بیل آغلا ییر. یا منه بئله گلدی، بیلیرم.  
قطار فیت وئردی. آنم هئج منی اؤپمه دی ده. یاد آداملار کیمی آیریلدیق.

\*\*\*

---

<sup>۷۱</sup> اوشاق انوی، یتیم خاننا

بو گون سكينه نين بۇيوك باجى سى نانه نى گتيرىبلر. سكينه يله قالا جاقميش. اصلينده بو، گۆزله نيلن ايدى. گلين خيىلاغىنى شهرده تك-تنها قويمايا جاقلار كى. آما بو نانه دن اولدن خوشوم گلمه ييب. سببى باره ده ايندى بيله جكسنىز.

## نانه

نانه نين بير آز چاتيشمايان طرفى واردى. بيلميرم فيكرىمى نئجه باشا سالىم؟ بئله بو قيز بيزيم كند قيزلارينا هئچ اوخشاميردى. بيزده بير سۆز وار: خەى، يا خود خاى. (چاين بو تايينداكى كنده خاى، او تاييندا خى دئيردى لر) دلى بوخ ها، دلى آبريدير. خاى، بئله بير آز آغلى چاتمايان، سيديريم كيمى. بيزده بئله سينه دئيرلر كى، وينتى نين بيرى چاتمير.

نانه هم چيركين ايدى، هم ده آغيلدان قيوراقدى ننه مين سۆزو اولماسين. ايكي جه صينيف اوخوموشدو، سونرا معلم لر اونا بير حرف ده اؤيره ده بيلمه ديك لر يندن مكتبدن چىخارتميشديلار. يئر ينده بير بۇيرو اوسته اه بيلير، بئله ايفليج اداملار كيمى گزيردى. حرف-فيلان بيلمه سه ده ديلينه ديل چاتديرماق اولمازدى. پيس-پيس سۇيوش لر سۇيه ر، هئچ نهدن آدمى داوايا توتاردى. ايللاه دا گۆزل قيزلارى، ياراشيقلى اوغلانلارى گۆن گۆزو يوخدو. بيزدن بئش-آلتى ياش بۇيوك اولان بو قيز بير دفعه منيم باشيما ايش آچميشدى.

گولمالى كيشى نين ايكي جاناوار كيمى كۆپه يى واردى. بيرىنى اؤزويله مال اوتاراندا اؤروشه آپاراردى. بو، واهمه لى اولسا دا، چۆل-بايير گۆردوبوندىن آداما ده يمزدى. آدى قانيق اولان همين ايت منيمله دوست ايدى. هر دفعه آخشام مال اؤروشدن دؤننده ناخيرين لاپ آرخاسينجا گلر، منى اوشاقلارين ايچينده گۆرن كيمى اوستومه آتيليب اليمى-اياغيمى يالا ياردى. من ده جبيمدن اونون كونفئت پايىنى چىخارديب گۆيه آتار، كونفئتى گۆيده قاپماسىنى لذتله سئير ائدرديم. دى گل كى، باشقا اوشاقلار اونا نه آتسالار، گۆزونون اوجويلا دا باخمازدى. هله حرصه ميريلدانا اردى.

او بیری ایت ایسه همیشه حیطده باغلی اولاردی. آدینی بیلمه‌م‌ییم بیر یانا، هئج اوزونو ده گۆرمه‌میشدیم. آما چیرین او اوزوندن ائله زهم‌له هوره‌ردی کی، قورخودان اوره‌بیمیز آغزیمیزا گلردی.

بیر آخشام‌وستو مال-حیوانین اؤرشدن گلن واختی سکینه‌گیلین چیری‌نین دییی ایله ائویمیزه طرف گئدیردیم. (ئولریمیز یاخین/یدی) ایچری‌دن هنیریمی آلان کۆپک ائله حرصله هوردو کی، آز قالدیم قاچام. آما ایتین همیشه باغلی اولدوغونو دوشونوب دایاندیم و چیرین ایشیق گلن یئرلریندن ایچری بویلانماغا باشلادیم. ائله بو واخت نانه قاراتیکاندان دوزلدلمیش یولاغادان چۆله چیخدی و اوزونو منه توتوب آغزینی اه‌یه-اه‌یه دئدی:

- اه، هایا باخیسان؟

(ئانه «ر» سسینی و بیر ده هانسی‌سا سس‌لری دوزگون دئییه بیلیم، بیر قدر گولمه‌لی طرزده دانیشیردی.)

دیلم توتولدو، ککله‌یه-ککله‌یه دئدیم:

- نانه، ایتتیزه باخیردیم...

او گول آغزینی آچدی:

- اه، ددهم سنین گۆتوو !!

(بو بیزیم کئنده مشهور سؤیوشدور. قیزلار، یاخود آروادلار اوغلانلار، کیشی‌لره سؤیرلر. قیزلاری نانه‌نین تیمثالیندا بیلدینیز، قالدی آروادلار. اونلار دا بونا اوخشار سؤیرلر. مثلا بئله: «اده، آ اریم سنین گۆتوو...» بو ننه‌م دئمیش چوخ لترجین سؤیوشدو، اونا گۆره یازا بیلیم، بیلن بیلمه‌یه‌ن‌لره دئیر موللانی سۆزو اولماسین.)

او ائله پیس سؤیوش سؤیدو کی، اوتاندیغیمدان بیلمه‌دیم باشیمی هارا سوخوم. بیر ده گۆردوم قیز ایچری گیریب سؤیه-سؤیه ایتی آچدی و لاپ برکدن چیغیردی:

- ایتی گۆیمک ایستییسن، آلا گۆی! ددهم سنی قیز یئینه سی !!

بیر ده گۆردوم کی، نهنگ کۆپک آلدی اوستومو. اؤزومو بیغیشدیریب هارا گلدی قاچماغا باشلادیم. «هارا گلدی» اونا گۆره دئییرم کی، ائله بیل قورخودان گۆزوم توتولموشدو. نه قدر برک قاچسام دا، آرخادان بیر آدیملیغیمدان اونون هنیرتیسینی

دو يوردوم. بىر دە اوندا آيىلدىم كى، ايت ايندى دە قاباقدان منە طرف قاچىر. ائلە بىلدىم كى، دلى اولورام. ايت آخى آرخامدان گليردى.

آياغىم نە يەسە ايلشدى، يئرە گلدىم و يىخىلماغىملا ايكى ايتىن بىر آدېملىغىمدا بوغوشدوغونو گۆزدوم. قانىق منى قووان كۆپەيى يئرە يىخىب بوغوردو. و ان غرىبەسى بو ايدى كى، نانه ايندە آچاچ ايكى ايتىن آراسىنا گىرىب منە سۆيە-سۆيە اونلارى آراشدىرماغا چاليشىردى.

قانىق منى نانه يە باغلى كۆپەيىن ايندىن بئله خلاص ائدى.

\*\*\*

سحر گىيىنىب مكتبە گئەندە قاپى نىن آچىق قالمىش ياناويندان<sup>۷۲</sup> نانه نىن سكىنە يە بوزالاشماسىنى<sup>۷۳</sup> ائشيتتىم:

- سن بى گدى نە بىيا گىيىب سوخموسان آز؟

- كس، آز! اهيەم، آغزى آچىب بىر سۆز دئسن، سنى تپەسى اوستە قايتاراجام كنده!

- ما نە وای اى؟ سەھەى سا بوتون كند گۆتوينن گولەجە... دئبەجەلر كى، بئنامىس ائىلاسىن گدەسىن سوخوب قوينونا...

- آز، آدىن باتسىن، سا دئمەدېم، سوس! والله، اهيەم جىنقىرىن چىخسا، گئەسسەن كنده!

- ياخشى، جەنمە اولسون، گویا اولسون... ما نە اى... ات اۆزدە نىن، دۆت اۆزدە نىن...

- دور چۆرە يىنى يى! نە مىسمىرىغىنى ساللاميسان؟! بئله يئمىيەجم! منى بىيا گۆندە يىبەر كى، سا گۆز قويام... آغىل وئىم...

- بو واخت نانه حرصە قاپى نى آچىب چۆلە چىخدى، اوز-اوزە گلەمەك اوچون دالىنى منە چئويرىب مىزىلداندى:

- قدام اولسون اويە بىيز! آيسىز-آيسىز تئللە يىن دە پايلدادىللاى!

من ساجىما ئئلە چكىمىشدىم. يقىن گۆزۈ بونو آلمىشىدى. قورخا-قورخا دئدىم:

<sup>۷۲</sup> قاپى نىن ياناوى: قاپى نىن بىر آز آچىلمىش وضعىتى (دىئالكت سۆزۈ)

<sup>۷۳</sup> بوزالاشما: بوز-بوز دانىشما، حىرصلنمە (دىئالكت سۆزۈ)

- صاباحین خئییر، نانه!
- گۆزونو دولاندیریب غیض له منی سوسدو و چیمخیردی:
- سنین هئش صاباحین خئییی اولماسین!

## آغاسی کیشی و قاچاق ایسرافیل

تکنیکومدا بیر قاپیچی وار -آغاسی کیشی. یاشی دئدیینه گۆره سکسنی چوخلان کئچیب. گۆزلی چوخ ضعیفدیر، أما منی سسیمدن تانییر. ائله «آغسی عمی سلام» دئمهبیم له کیشی نین منی قوجاقلاماسی بیر اولور. اوتوزونجو ایل لرده بیزیم طرفده اؤزونون دئدی کیمی «پولنوموچنو»<sup>۷۴</sup> ایشلهیب. هر گون من اونونلا سلاملاشیرام. سیقارتینی یاندیریرام. اوشاقلار میتینقه قاچدیغیندان چوخ واخت درس اولمور، اونا گۆره قوجانین یانیندا اهلشیرم. (أز قالا اونوتموئشدم: من اولار اون گوندور کی، سیقارت چکمه یه باشلامیشام. بو کامیلین داوا یا گتتمه سیندن سونرا اولدو. بیر گون سکینه اوچ باشی باغلی «کوسموس» سیقارتی و بیر تزه آلیشقانی آغلا یا-آغلا یا منه اوزادیب دئدی: «کامیلینکی لردی. گۆر ایستیین اولسا، وئر. الله- دا خوش گئدر». من ده بیر نئچه گون اونلارا یاخین دوئشمه دیم، ائله جه قالدیلار کتابلاریمین آراسیندا. آخیری کی، اوره بیم سیخیلاندا بیرینی یاندیریب چکدیم و غریبه ده اولسا، یونگوللشدیم. منیم سیقارت وردیشیم بئله باشلادی). سونرا دا اونون کندیمیزین ار کیشی سی فرضالی حاقیندا صحبت لریندن بیر یئنی ائییزودا قولاق آسیرام: «بیز آلتی آدم ایدیک. اوچوموز باکی دان گتتمیشدیک، او بیر لری یئرلی آدم دیلار. باشچیلاری دا من ایدیم. بیزه گؤستریش وئرلمیشدی کی، قاچاق ایسرافیلی توتاق. اؤزو ده آز ایتکی ایله. ایسرافیلین آدمالاری نین آز اولدوغونو بیلیردیک. اؤزو ده فرضالی یلا یولا گتتمیردی لر، نه اوچون سه لڑ دوئشموشدولر. ایسرافیل دوغما کندی توپون هنده ورینده اصل قالا قورموشدو. قونشو اثرنی کندلری ساوین، هندن، ششکیردین آدمالاری اونون قورخوسونان گوندوزلر

چۆل-بايیر ایشی گۆره بيلمیردی لر. بیز ده هندده مؤحکملمیشدیک. اونا گۆره هندده کی، بورا آذربایجان کندلری زردره به، مشهدی ایسماعیلی یا چوخ یاخین ایدی. بیر شئی اولسا اورا کئچه بیلردیک. بیر ده هندده اونا گۆره یئرلشمیشدیک کی، ایسرافیلین بو کندده مارکو آدلی بیر سئوگیلی سی واردی. آزی هفته ده بیر دفعه او، هرله نیب-فیرلانیب مارقونون یانینا گلر، اونولا اهلنردی. مارقونون یکی یاشیندا بیر اوغلو واردی. ائوده آنا-بالا یاشاییردی لار. (دانیشیردی لار کی، بو /وشاق دا /ایسرافیلدنمیش) آذربایجانلی قاچاق لا سئویشدییینه گۆره آتاسی-آناسی، قوهوم-اقراباسی اوندان اوز دؤندر میشدی. سؤز گزیردی کی، فرضالی دا ایسرافیل له او اثرمنی هه چییی نین اوسته لژ دوشموشدو. دئییب کی، سن بو بویدا خارا ابادا بیر تورک قهبه سی تاپا بیلمه دین، گرک هندین آخچی سینه بند اولاسان؟ او دا فرضالی نین اوستونه سلاح چکیب، آز قالا بیر-بیرینی ووراجاقمیشلار... بیر ده هنده اونا گۆره بیغیشمیشدیک کی، اثرمنی بولشویکلری ده بوردا چوخ ایدی لر. ساوین داشناکلارینا قارشی مبارزه ده اولار همیشه بیزه دایاق اولموشدولار... بیر آخشام مارقونو هندده کی کابینتیمه چاغیرتدیردیم. وشاغی نین الیندن توتوب گلدی. اونو گۆرن آندان دیزیم تیتره دی. گۆزل وار، گۆزل وار، بو اشدو گۆزل ایدی. اثرمنی قیز-گلین لری کیمی آچیق-ساجیق گئیینه سه ده، اونو قوتو کیمی توتان پالتارین آلتیندا نه جان گیزلندیینی گۆرمه مک چون کور اولمالی بیدین. قارا گول-مخمردن دونو، یاشیل چارقاتی، بوینوندا کی قیزیل مئدالیونو اونو داها دا فوسونکار ائله میشدی. بیز طرفلرده بهی آروادلاری بئله گئیینردی. آنلادیم کی، بو اونون توخونولمازلیغی نین نشانه لری دیر. یعنی اصلینده، قاچاق ایسرافیل اونو بئله گئییندیرمکله دئمک ایسته ییردی کی، بو گۆزلین صاحبی وار... نه یسه، گلینین گۆزلییینه نه تهر هاییل-ماییل اولموشام سا، اونو بورا نیبه چاغیرماغیم آز قالا یادیمان چیخمیشدی. هاننان-هانان اوزومو توپلاییب دئدیم، آی قیز، من بورا لارا پولنوموچنو تعین اولونموشام. ایسرافیلی توتمالی یام. ائله ائله کی، او گلین، سنینله کئفه باشلا یاندا بیزه سیقنال وئر، اونو توتاق. سنی پارتیبیا کئچیره ریک، باکی یا، یئرئوانا، لاپ ایسته سن موسکوا یا اینستیتوتا گۆنדרه ریک. اوغلون چون ده هر شرایط یاراداریق... قادین اوغلونو سینه سینه سیخیب دئدی: «من ایسرافیل-زاد تانیمیرام». اوندا حرصه نیب وشاغی دارتیب الیندن

آلدىم و چىغىردىم: «ياخشى، گۆرك ايسرافىل اوغنونون دالينجان ائله بو آخشام نىچە ملە يە-ملە يە گلېر!» اينانمازسان، قادين هىچ گۆزونو دە قىرپىمادى و دىدى: «ايسرافىل گلە يىنە گلەجك، امما گلېب سىزىن دە درسىنىزى وئرهجك. اوغومون باشىندان بىر توك اسكىك اولسا، اۆزونو اۆلموش بىل!» سونرا قاپىدان چىخا-چىخا منە قايتىدى كى، آدىنى دا تورك قويموسان، اۆز ملتىنىن ايبىد اوغلونا تلە قورورسان... من ايسرافىلى اونا گۆره سۆيرم كى، او مرد آدام دىر! سىزىن كىمى پادلىس دىيىل!

ائله همىن گىنجه ايسرافىل گلدى. امما تك. مارقونون واسطەسى يە منىم يىرىمى اۆيرنمىش، گىنچەدن خىلى كىچىمىش ياتدىغىم ائوين دامىندان اۆزونو اىچرى اتمىشدى. ها ائله يىب اۆزومە گلېنچن سالاخى دىرەدى خىرتە يىمە. بو بالاجابوى آدامدا نە گوج وارمىش، اىلاھى! قولومو نىچە قانىردى سا، دىدىم بىلە يىم قىرىلدى. «سسىن چىخسا، اۆزونو اۆلموش بىل» دىدى. منى قاباغىنا قاتىب آپاردى اوشاق ياتان ائوھ. اوغلانى قوجاغىما آلىب مىندىم اونون گىتېردىيى آتا. كىدىرلە منى آتىن يېرىنە سارىدى. اۆزۈ ايسە بولاغىن يانىندا بىزى گۆزلەين مارقونو دا چاغىردى، سالاندىق مئشە يە طرف. قورخودان جانىما تىترتمە دوشسە دە، هاوانىن تىز ايشىقلاشما سىنى آرزولا يىردىم. بو قورخماز آدامىن صفتىنى گۆرمك ايستە يىردىم. تخمىنن اوچ ساعت سونرا هاوا ايشىقلاشماغا باشلادى. باغىشلارىندان قان دامان بو زھملى آدام پاليد پردى لرىندن دوزلدىلمىش يىرآلتى كوما سىندا (او، توپدان بىر خىلى آرالى دا، مئشە نىن اىچىندە اۆزۈنە بئله بىر دالدىلاناجاق دوزلتىمىشدى؛ بورانىن هېير-ھويور، تىز-تلە سىك حاضرلانما سىننان بىلىنىردى كى، اونون بئله يىرلرى چوخدور، ايسرافىل اولسا-اولسا مارقو ايلە اوغلونا گۆره بو كوماچىغى قارالامىشدى - اۆزۈ دە قاپىنى آچىب چۆلە چىخسان، بوردا بئله بىر يىرآلتى قازمانىن اولدوغونو قىسىم فېم ائدە بىلمىسەن) اوغلو و سۆگىلىسى ايلە سحر يىتمە يى يىيىردى. پىندىر، يومورتا، سود، چاى و موتال شورو واردى سوفرە دە. او، منى دە سوفرە يە چاغىردى. آج اولسام دا قورخودان بوغازىم بىچىلمىشدى. يىمك هىچ اىلمىن اوچوندان دا كىچمىردى. امما او تاكىد ائدىردى: سىنن قانىن قانىمىزداندىر، دوشمن دە اولساق، چۆرك يىمەلى سىن بىزىملە. سونرا باخارىق طالعىنە نە يازىلىب». علاجىسىز قالىب بىر لوغما يوان چۆرك كىمك اوچون اىمى سوفرە يە اوزادىردىم كى، اوشاق

تېيكلە اليمين اوستن ووروب چيغردى: «چك الينى! پيس آدم!» من اليمى چكسم ده ايسرافيل اوشاغا آجىقلاندى: «اولماز، دده بالاسى! آدم قوناغا دەيمز. قوى يئسين». او، بير قولاق چۆره بين آراسينا پئندير قويوب منه اوزاتدى. الله كسسين او چۆره يى كى، من يئديم. الله بيل اتمى يئيرديم. ايسرافيلين غضبلى باخيشلارى بير يانا، اوشاق دا منى قانلى-قانلى سوسوردو.

گون اورتا ايسرافيلين آدمالارى ايرى بير چۆنگه كسيب كاباب ائلهدى لر. آدمين اوستده الله وار، منه ده دويونجا يئمك وئردى لر.

گۆزآلتى اونلارى سايديم. اوندان چوخ دئيلدى لر. آخشاما ياخين ايسرافيلين قوناقلارى گلدى. اونلارى ادب-اركانلا قارشى لادى، ضيافت وئردى. آما صحبت لرى چوخ سرت كئچدى. نەدن سه راضيليغا گله بيلميردى لر. تخمينن باشا دوشدوم كى، گلن لر فرضالى نين آدمالارى دير. قوناقلارين پرتليى آشكار سئزيليبدى. گئەندە اونلارى هئچ يولا دا سالماديلار. بير آزدان كومادان ايسرافيلين حرصه دئديكلرينى هامى يلا برابر، من ده ائشيتديم: «من هئچ كيمين مصلحتينه قالماميشام. فرضالى گئتسين اؤز كند-كسه بينده آغاليق ائله سين. منيم اؤز آغليم، اؤز ياراق-ياساقليلاريم اؤزومه بسدير!»

مارقو يواشندان دئيردى: «عيسى، باخ، سن اونلارلا بيرلشسن، لاپ گوجلو اولارسان. او بيرى قاچاخلارى دا بير يئره ييغسانيز...» ايسرافيل اونون سؤزونو يارى دا كسدى: «سن ده اوتور اوتوردوغون يئرده! كيشى ايشينه قاتيشما!»

گئجه گۆزو او منى يانينا چاغيريب دئدى: «واختين تمام دئيليمش. اؤلدورمورم سنى. گئت، مارقونو دا، حسيني ده (اوغلانين آدى بئله يدى) آپار قوى ائولرينه. بؤيوك لرينه ده دئ كى، آدم كيشى اولار، آرواد-اوشاقنان داوا ائلمز. اگر بير ده مارقويا، حسينه توخوسانيز، داها واختى نين تمام اولوب-اولماماسيني گۆزله ين دئيلم. من بو حكومتله آچيق دؤبوشورم، قوى او دا منيمله آچيق ساواشسين. داي آرواد-اوشاق داليندا گيزلنمە سين. آند اولسون بو كتابا (بوينوندا ن گوموش زنجيره آسليميش بالاجا قورآن قابيني چيخاريب اؤپلوا)، اگر دئدييمى ائله مه سن، سنى ده، سنين آدمالاريني دا شادارا كيمي دئشيك-دئشيك ائلييه جم!»

آغاسی کیشی بیردن دایاندی، سیقارتئینه بیر قوللاب ووروب حیرتله دئدی: «اللی ایلدن چوخدو ایسرافیل اؤلوب، أما اونون سۆزو یادیمدا قالب ایئ... سن بیلرسن، بو شادارا نه دئین سۆزدو؟ من اونو سیز طرفلرده چوخ ائشیتیمیشم...» من چینیمنی چکیرم و میز یلدا نیرام: «نتهم دیدیک-دیدیک، دئشیک-دئشیک اولان بیر شئییه دئیردی کی، شادارا کیمی دلمه-دئشیکدی. معناسینی ایسه بیلیمرم.»

او گولوب داوام ائدی: «هه، ایسرافیل توپون، تکجه توپون یوخ ای، بسید چایی بویونجا اولان او کندلرین هامی سی نین قهرمانییدی. من اورادا ایشله یین مدته اونون مارقوسونا، حسینیه بیر آدم دا توخونماغا جرات ائتمزدی. أما توپداکی عائله سینی بولشویک لر کندن ساتقینلاری نین الی بله محو ائدی لر: ائولرینده یاتدیقلاری یئرده قاپی نین دالینی چۆلدن برکیدیب ائوه اود وورموشدولار. آروادی، اوشاقلاری، قوجا آناسی یانیب کول اولموشدو. بیلیمرم، تک بیر قیزی می، اوغومی قونشو سوبو کندینده خالاسی گیلده گئجه له دییندن ساغ قالمیشدی.»

«بس ایسرافیلی نئجه توتدونوز؟» - بونو من سوروشورام. کیشی یادداشینی کۆمه یه چاغیریمیش کیمی گوجه نیر، دیلی توپوق چالیر: «ممن اونا گولله آتامیشام، آند اولسون الله-ا. تک بیر گناهیم وار او کیشی نین یانیندا. منن بؤیوک لارین تاکیدی یله فرضالی یلا گۆروشوب دئمیشدیم کی، من بیلیرم کی، ایسرافیل سنی ایسته میر... گل، کۆمک ائله اونو توتاق، اؤزون ده اوزه چیخ، حکومت باغیشلا یار سنی.»

«راضی لاشدی؟»

«نه دانیشیرسان؟ اوندا او، فرضالی اولمازدی کی! ائله جه نه اوزونو منه توتوب، «رد اول بوردان، دئدی، نه قدر کی، سنی اؤلدورمه میشم، جهنم اول گئت...!» باشیمین اوستوندن بیر داراق پاترون بوراخیب سؤیدو منی و قیشقیرا-قیشقیرا دئدی کی، من ایسرافیل له دوشمانام، أما سیزینله اوندان بئتر دوشمانام! یئری گلسه، من اونونلا باریشارام، أما سیزینله، او چوان-چولوق حکومتی یله اولدوزوم دا باریشماز!»

«ایسرافیلی نئجه توتدوغونوزو دئمه دینیز آخی؟»

«بیر پولک»<sup>۷۵</sup> عسگر گۆندرمیشدی لر اونون اوستونه. اینان کی، اونلارین یاری سینی ایکی آیین ایچینده ایسرافیلین آداملاری قیردی. آما آخیردا ایسرافیلی ووردولار، بونونلا دا او قهرمان آدامین داستانی بیتدی...»

کیشی بوغازینی آرتلا بیر. حس اولونور کی، یئنه نهسه دئمک ایسته بیر. اودقونا-اودقونا دئییر: «مارقونون یانینا گلنده ائوی محاصره یه آلمیشدی لار. قیشقیرا-قیشقیرا دئدی کی، کیشی سینیز، آرواد-اوشاغا گولله آتامین. من بیلدیم اونون ایسته یینی. پولک کوماندرینه مساله یی دئییب (من بوردا) اینانلیمیش آدام ایدیم، سۆزومو ائشیدیردی لر) مارقونون ائوینه طرف گئتدیم و ایسرافیلین سون ایسته یینی یئرینه یئتیردیم. مارقو ایله حسینی اورادان چیخارتدیم. اینانیرسان، مارقو گلک ایسته میردی. دوشموشدو ایسرافیلین آیاغینا، یالواریردی کی، قوی بیز ده سینله اؤلک. آما او، مارقونو آز قالا ایته له ییب چۆله سالدی و منه طرف باغیردی: «آغاسی، سنین منه بیر جان بورجون وار. بو آرواد-اوشاغی سنه امانت ائلیبیرم. مشهدی اسماعیلی داکی ده بیرمانین اوجاق داشلاری نین آلتیندا یاریم کوپ قیزیلیم وار. اونو چیخاردارسان، یاری سینی اؤزون گۆتوره رسن، یاری سینی دا مارقویا وئره رسن. مارقونو دا، حسینی ده کندنن چیخاردیب باکی یا گۆندره رسن. منه گۆره او، همکندلی لری یله دشمن اولوب. اونلاری سنه تاپشیریرام. حاقینی حلال ائله، آغاسی «من «حلال خوشون اولسون» دئییب مارقویلا حسینی ده گۆتوروب ائودن تزه جه آرانمیشدیم کی، آتیشما باشلادی. بیر آز سونرا ائوین آرخاسیندا کی تالادان ایسرافیلین سسی ائشیدیلدی: «ئههیییی! من بوردا یام!» بئله جه، او، سون آندا سئوگیلیسی نین ائوینی ده خلاص ائتمیش اولدو. بیلیردی کی، بیر آزدان ائوه اود ووراجاقلار. تالانین قورتر اجاغیندا اونو ووردولار...»

آغاسی کیشی دانیشدیغی احوالاتا ائله اویموشدو کی، گۆزلری یاشلا دولموشدو. قهردن سسی تیتیره ییردی. بیر سیقارئت یاندیریب سوموردو. سونرا بایاق دئدی بی سۆزلری بیر ده تکرار ائتدی: «بیر الله شاهیددیر کی، من ایسرافیله گولله آتامدیم. اونا طرف آتماغینا آتیردیم، آما آیری سمته توتوردوم لوله نین آغزینی...»

«اۋلوسونو گۆردونوز؟»

«هە، دوز بىر ساعتانجان اونون مئىدىنە ياخىن دوشن اولمادى. اينانمىردىلار اۋلمەيىنى. آخىردا پولكون كوماندىرى يئنه منى ايرەلى وئردى. دوزونو دئىيم كى، من دە سكسكە ايچىندە گئىدىردىم. ائله بىلىردىم كى، ايندى جە يئرىندن قالخىب منى گوللەيە توتاجاق. آما او سلاحي نىن اوستە بىخىلىب قالمىشىدى. گۆزلىرى آچىق ايدى. اينانمازسان، ائله بىل گولوردو... سانكى اۋلومويلە دە بىزە ميدان اوخووردو...»

...من ائله بىل تمام ابرى آدم اولموشدوم. ايندى هميشە نىفرتلە ياد ائتدويمم آتام دا گۆزۈمدە باشقالاشمىشىدى. نىلىمىن-كۆكۈمون ايسرافىلىن كندىندن اولماسى يلا آچىقچا فخر ائدىردىم. باشىمى دىك توتدوم. بلكە بو يارىم ساعتىن ايچىندە بويوم دا اوزانمىشىدى، نە بىلمك اولار؟ آما ايچىمدە بىر سوال واردى. گرگ اونو سوروشايدىم: «بس مارقو؟ بس حسين؟ اولار نئجە اولدولار؟»

«مارقونو باكى يا يولا سالدىم اوغولايلا. بىر دوستومون آدرسىنى وئرمىشىم اولارلا. ساغ اولسون، ياخشى قارشى لايىب يان-يۇن ائلمىشىدى. بىر ايل سونرا من دە باكى يا دە يىشىلدىم. گئتىم، تاپدىم اولارى. دە بىرمانىن اوجاق داشى نىن آلتىندان تاپىب وئردىم قىزىل لارىن ھامىسى جاغباچاغ دوروردو. نە اينكى مېمكىنە، اۋزونونكولرە دە توخونمايىشىدى. ايشە گىرمىشىدى، باشىنى آشاغى سالىب چۆرەيىنى قازانيردى. ائولندىم اونونلا... بئش ايل اولار دونياسىن دە يىشىب...»

كىشى آز قالير كى آغلاسىن. آما تئز اۋزونو دوزلدىر: «ايندى آى اوغول، ائرمى دە، موسورمان دا الله-ين آلتىندا بىر آدمدى. گرگ بىر-بىرىنن يولا گئدەلر. بىز مارقويانان اللى ايل بىر يئردە ياشادىق. من اونا مارال دئىيردىم. ائله مارال كىمى گۆزلىدى آخى... دىنيمىزى قبول ائلەدى، باشىنا شال اۋرتدو، مئە دوز بئش اوشاق دوغدو. حسين دە قاتدىق اۋز اوشاقلاريمىز بۇيوتدوك. والله، دوشمنچىلىك بىر شئى دئىيل...»

«آغاسى داىي، توپدا نئجە ائو اولاردى؟»

كىشى قويما دىش لىرنى شاققىلداير، آغزىنى مارچىلداير و بىر قدر دوشونوب دئىير: «اللدىن چوخ اولاردى. بلكە دە آلتىمىش ايدى. نئجە كى؟»

«ھئج، منىم آتام توپدان اولوب. فامىليامىز دا ايسرافىلۇدور...»

«نه؟ ایسرافیلو؟! اولا بیلمز!»

کیشی نین هیجانی منه ده کئچیر، آز قالا اوچونورام: «نییه اولمور کی؟! آتامین آدی ائلیاس ایمیش... ایسرافیلو و ائلیاس... دایان، دایان... ائئی... ایسرافیلو و ائلیاس اپراییل اوغلو...»

«پاه! اپراییلی گۆرموشدوم من! ایسرافیلین قارداشی اولسا دا، فاغیر، رنجبر آدمدی. گونو اکینده-بیچینده کئچردی. ائله بیل ایسرافیلی دوغان آنا اونو دوغمامیشدی... دئمک، سن ایسرافیلین قارداشی نوهسی سن! ایشه باخ، سنی الله! سحر سنی آپاراجام، حسینله تانیس اول. عمی اوغلو دوشورسوز ده، عمی نوهسی، یا عمی اوغلو، نه تافووتو وار کی؟!»

\*\*\*

اوره بیم پارتلاییردی. قزئت کؤشکوندن مکتوب چون ظرف آلدیم. بوتون بونلاری باباما، بیر ده حافظ معلمه تعجیلی یازمالی دیدیم. هم ددهمین او تهمتیندن قورتولوم بیر آز دا اولسا، هم ده قوی بیلسین لر کی، من قاچاق ایسرافیلین نسلیندم. ائله حیظه گیرنده کنده ایتلری اوستومه جومان کیمی نانه جومدو اوستومه:

- بوووو! سن هله بییداسان؟ گتتمه میسن؟ بیی ددهم سنین گۆتوو ...

اؤزونون مشهور سؤیوشونو سؤیوب آتاسی گولومالی کیشی نی سؤیندیردی. بوتون خوش تصوراتلاریم بیرجه آندا سویا دؤندو. بو دم سکینه اوتاقلاریندان چیخیب ایته آجیقلانان کیمی نانه به آجیقلانندی:

- آز جهنم اول ایچری! باشین باتسین! سوروک ایچری!

نانه سکینه دن قورخاماغا باشلامیشدی. بیلمیرم، بلکه ووروردو اونو؟ هر نه یسه، قیز تپه سی اوسته قاییدیب گوردی ایچری. آما دیلی نین آلتدا نهسه میریلدانیردی. دای بو دفعه بیز اونا فیکیر وئرمه دیک. سکینه بیر آز اوتانان تهر اولموشدو:

- خوسو، سن الله، اینجیمه... بونون باشی باتسین... سهیدی ده...

من گولومسوندم. بایا قکی وضعیتیمی برپا ائله مه یه چالیشیردیم. آخی سکینه نی گۆرمک ائله یاخشی احوال-روحیه یه کؤکلنمه یه برابریدی. اوسته لیک ده اعلا خبر ائشیتیمیشدیم.

- نتیجه سن؟ کامیلدن بیر خبر یوخذو؟
- یووخ، -اوزادا-اوزادا دئدی،- هئش مهتوب دا یازمادی...
- یازار، یازار، یقین هله اوچئبکادا<sup>۷۶</sup>-زاددادیلار...
- او نه دی هه یله؟
- یعنی سلاحتان-زادنان داورانماغی اؤیره نیرلر ده... تعلیم، مشق...
- بیردن گؤزوم سکینه نین یاراقیق سینه سینه ساتاشدی. دؤش لری نین قوووشدوغو یئر گؤزومو آلاجالاندیردی. سکینه منیم اونون یاری آچیق سینه سینه باخدیغیمی گؤروب اؤزونو بیغیشدیرماغا چالیشدی، دار دونونون یاخالغینی داریشدیرسا دا، دوزده قالمیش او گؤزلییی اونسوز دا اؤرته بیلمه یه جه یینی گؤروب یاخالغی بوراخدی و منیم کیمی هیجانلانیب بیر آنلیغا اؤزونو ایتیردی. اما بو «بیر آنلیق هیجان» تتر ده یوخا چیخدی و گؤز لیرینی سوزدوروب دئدی:
- هه، هه، بیلدیم... درس لرین نه تهردی؟
- درس وار کی؟ هامی میتینقه قاچیر... زوکو، (بیز مکتبه اونو بئله چاغیراردیق) سن قاچاق ایسرافیل حاقیندا ائشیتیمیشدین؟
- قیز چیسین لرینی چکدی، قایماقلی دوداقلارینی بالاجا اوشاق کمی بوزوب باشینی بولادی:
- یووخ، نه دی کی؟
- ائله بو ایکی داشین آراسیندا باشلادیم ائشیتدیک لریمی اونا دانیشماغا. قیز بیر آز قولاق آسیب گوله-گوله دئدی:
- سنین دهن ده اؤزونه گؤره کیشی اولمویوب هاا!
- هوپ! بو داش منیم بوستانیمآ آتیلیردی. کتفیم قاچدی. سکینه بونو سئزدی و الینی اوزادیب ژئللی ساچلاریمی قاریشیدردی:
- دی یاخشی، ظارافات ائله دیم! میسمیریغی سالالما نانه کیمی. ایستیییرسن، گل بیزنن چؤرک یئ.

<sup>۷۶</sup> اوچئبکا: حربی ده تعلیم، مشق

اونون ال لرئ نئن ائستئ سئ هله ده ساچلارئمدائدئ. اؤزومو بئله بئر آز ناقولائ حس ائدئرءئم. اونو بئلدئم كئ، دؤئوب اؤز اوتاغئما گئرءئم.

## توپ

ائكئ مكتبوب يازءئم. بئرئن باباما، بئرئن ده حافظ معلمه. سونرا دا اوره بئئم سوئومادئ، گؤتوروب همئن مكتبولارئن اساسئندا بئر مقاله يازءئم. ائندئ دبه اولان بئر قزئت وار، «اودلار يوردو» آدئندا. هم لاتئئلا، هم كئرئلله، هم ده عرب الفباسئلا چئخئر. دونئائن هر يئرئنه گئدئر بو قزئت. گؤندره جم اورا. قوئ هم قاچاق ائسرافئلئ تائئسئئنلار، هم ده منئم نسلئمن-كؤكومون كئملئبئ بئلئئسئئن. هم توپدان -آتامئن كئندئئدن يازمئشام، هم قاچاق ائسرافئلئدن، هم ده ائرمئ لئرن آذربائجانلئلارئ غربئ آذربائجاندان قوومالارئندان. مقاله نئ نئمئدن ائشئئدئبئئم بئر بائاتئ يلا و اونا علاوه ائئدئبئئم بئر-ائكئ جمله يله بئئئرءئم. باخ بئله:

«...قءئم بئر بائاتئ دا دئبئلئر:

داغدا دولو دوروبدور،

دولو بوئنون بوروبدور.

من دولودان قورخورام،

دولو منئ ووروبدور.

نه يازئق كئ، ائندئ وطنئن دولو آلتدا اولان بئرلرئ چوخدور. بئرئ ائله منئم آتامئن كئندئ توپ. بئر زامان آئئمئش ائولئ توپدا ائندئ هئچ كئم ياشامئر. آئئق اولاق كئ، صاباح او دولو بئزئم باشئمئزا ياغماسئن».

یئددیتیجی ده اوخویردوم. بابام بیر گون دئدی کی، اودونا گئدیریک، حاضرلاش سنی ده آپاراجام. مئشه ایداره‌سی نین قاز-۵۳ ماشینی داغلارا قالخدیقجا گوزوم قارالیدی. بابامدان سوروشدوم کی، نییه بئله اوزاغا گئدیریک؟ دئدی، بورالاردا اودون دوغراماغا ایجازه وئرمیرلر. یاخشی مئشه اودونو ایسه مئشه‌نین ایچری لرینده دیر.

بیر کندین یانیندان کنچدیک. تانییردیم بورانی، سوبودور. بال کیمی مئوه‌لری، بوم‌بوز بولاقلاری اولان سوبو مئشه‌سینه هردن بابام لا گلردیک. بورا هم ده ائکزوتیک بیر یئردی. قدیملی یله سئچیلن کنددیر. رایونوموزون او بیرى کندلرینه بنزه‌میر. بوردان مشهور زورناچیلار، دمیچچی لر، دولگرلر، بیر سؤزله، صنعتکارلار چیخیب همیشه. دئییب-گولن، سؤزو-بئزی سئون آداملاردیلار.

بورانی کنچیب بیر تالایا چاتدیق. مئشه‌به‌یی خانسووار کیشی بیزی گوله-گوله قارشى لادی. ائله ایلک سؤزو ده بو اولدو:

- نئجه آراخ گتیرمیسینیز؟

بابام دا گولدو:

- خانسووار، سن بیزه یاخشی اودون وئر، آراخ بول اولاجاق.

یانینداکی نسبتاً جوان مئشه‌چی (اونا تئکنیک سالمان دئییردی لر) قاباغا دوشوب مئشه نین ایری پالیدلار اولان طرفینه آپاریر بابام گیل ی.

بیر آزدان آدینا «دروژبا» دئدی لری آپاراتین سسی مئشه‌نی باشینا گؤتوردو. من ایسه تالانین او تاینی‌داکی ائو یئرلرینه طرف گئتدیم.

بو خارابالیقدا دایاندم و بورنوما کؤهنه اوجاق یئری نین قوخوسو گلدی. ائله بیل بورا ائو یئری یوخ، قبرستان ایدی. دوزو، بیر قدر قورخدوم دا. اگر تئکنیک سالمان بورا گلیب چیخماسایدی، یقین کی، داوام گتیره بیلمه‌یه‌جک، گئریه، بابام گیل ین یانینا قایدا جاق دیم.

- بورا توپ کندیددی. من بوردا دوغولموشام. باخ، بو زال-کاللابی اوتاقلار بیزی مکی ایدی. یوخو کیمی یادما گلیر. بوردا آنام یویروک آساردی. بو توت آغاجینی گؤرورسن، بونلار قوشایدیلار. او بیرى ائله یئکه ایدی کی، گر توت دئیهردیک. اوننان آتام ایپله کوف آساردی، کوفدا یئل لئردیک. بیر دفعه کوفدان بیخیلدیم، اوزومه چارپاناق باتدی. باخ،

هله، اوزومون بوراسیندا قالب او چاپیخ یئری... (قهرمانلار دوشلرینده کی اوردنن-  
مئدالی فخرله آدامین گۆزونه سوخان کیمی گۆستریر منه اوزونده کی چاپیغی-ناغیلچی)  
بو توتدان نهم نئهره آسیر... نئهره چالخاننان سونرا بیزه یاغ دورمه یی وئریر... اینان، او  
واختدان نئچه ایل لر کئچیب، من هله او داددا یاغ گۆرمه میشم، او لذته دورمک یئمه  
میشم... بیلیرسن نئجه دادلی اولور...

او ائله دانیشیردی کی، ائله بیل کئچمیش زاماندا دئییل، ایندیکی واختدا اولان ایشلردن  
بحث ائدیردی. اؤز ده دئییه سن، بو آدم هر گون بورا گلیر، عینی شئی هر دفعه  
تکرارلانیر... آخی او بوردا ایشله ییر.

- بو کنده ایندی نییه یاشامیرلار کی؟

- بورانین جاماعتی داواکار اولوب، دؤیوشکن اولوب... سووئت حکومتیندن قابق چارین  
آداملارینان، سونرا بورالارا هاردان سا گلیب چیخان اثرمنی لرنن، لاپ سونرا دا سووئت  
حکومتی نین قوشونونان ووروشوبلار... بوردا هر ائو بیر سنگرمیش... باخ، آشاغی داک  
هند، ساو، شئسکیدر کندلری نین داشناکلاری بیزیم جاماعتنان یولا گتتمه ییب...  
یازیبیلار، سووئی قالدیریلار توپون اوستونه... بوردا بیر قاقاق اولوب، آدی دیل لر  
ازبری میش... اونو دا اؤلدورولر، ائوینی یاندیریلار... سونرادان جاماعتیمیزی بئز دیریب  
لر. بئش-بئش، اوچ-اوچ کندنن کؤچولر...

بیز اوردا بلکه ده چوخ قالا جاقدیق. آما بیر آز سونرا خانسووار کیشی بیزی هایلادی  
کی، گلین چؤرک یئیریک. قاباقدا تتخیک سالمان، آرخادا دا من بابام گیل ین یانینا  
قالخدیق.

یول بویو سوروشدوم کی، «توپ» نه دئمکدیر؟ یعنی نییه بو کندنن آدی توپموش؟  
سالمان بیر آز گوجندی، باشینی قاشیدی و آخیری کی دئدی:

- توپ ده ییلمیش اصلینده، تاپ ایمیش قاباقلار. تاپ، یعنی هوندور یئر. یقین انشیتیمسن،  
دئیرلر، باخ او تاپدان آشدیق او اوزه فیلان-پسمه کان... ائله توپ دا یومرو، هوندور  
دئمهدی دانا... باخ، او اوزده کی کندی گؤرورسن؟

من داغین او تاپیندا کی آباد کنده باخیب «گؤرورم» دئدیم. سالمان داوام ائتدی:

- باخ، او اثرمنى كندىدى، آدى دا ھنددېر. ھند دە ھوندور، قلىبى طرفدە اولان دئمكىدېر...
- ايضاً توپ كىمى... بىزدە دئىردىلر: قوزولارى ھندە قالدېر... يعنى ياماچا، تاپا، تېپە...  
من اوزومدن اسىلى اولمايaraq دئدېم:
- آما ھند آباددى، توپ خارايا...
- ھە...
- منىم دە آتام بورالى يمىش...
- نە؟! - او آز قالدى اوستومە سىچراسىن. - كىم لردىنسن؟
- آتامىن آدى ائىلاسمىش...
- ائىلاس، ائىلاس... ايسرافىلۇو ائىلاس؟
- ھە.
- اھ، قاغا، تاى دئىن قاھىمىخ دانا!
- او منى قوجاقلايب ايرى قوللارى نىن آراسىنا آدى، ساجىمدان اۋېدو. گۆزلرى بىرچە  
آندا دولدو، آغلايا-آغلايا دئدى:
- دن ددەن اۋلوب ھا؟
- من دە دولوخسوندوم:
- ھە... من ھئش اونو گۆرمە يمىش.
- او سىرلى شكىلدە سوسدو. سونرا دۇنوب توپون خارايا ليغىنا باخدى، درىندن بىر آھ  
چكىدى. مئشەنن آلتىنداكى درەيە سىغىنمىش دومان ائلە بىل اونون آغزىندان  
چىخمىشىدى.
- من ايسە باياقكى خارايا لىقدان گۆتوردويوم بىر ساخسى قىرغىنى برک-برک اووجومدا  
توتوموشدوم. بو ساخسى پارچاسى ايندىيە جن گۆردويوم ساخسىلاردان فرقليدى: اونون  
اوستوندىە موختىليف رنگلرە چالان بزكلر، ناخىشلار واردى. بىر دە بو ساخسى  
پارچاسىندان نەسە آلامادىغىم بىر انرژى آخىردى اليمە، اليمدن اورە ييمە، روحوما...

## «اودلار يوردو» و باشقا ھنگامەلەر

- آدیش معلم منى اوتاغينا چاغيردى. كىشى بىر قدر فيكىرلى ايدى. أمما حس ائلەدیم كى، اوزونده فرحه اوخشار بىر شى دە وار. دوز گۆزومون ايچينه باخيب دئدى:
- سن يازيرسان؟
- ھئچ نە باشا دوشمەدیم. او، كئى-كئى باخديغىمى گۆروب ايستولون اوستونده كى قزئتى منە اوزاتدى:
- «اودلار يوردى» ندا مقالن چيخيب. نەدى، سن يازماميسان؟
- قزئتى كىشى نين اليندن نئجه قاپديغىمى، آچيب يازىمى نئجه آج گۆزلوكلە اوخودوغومو اۆزوم دە بىلمەدیم. و قزئتى اونا قايتاراندا ساكيتجە «من يازميشام» دئدیم. كىشى گولومسوندو، سونرا قزئتى منە وئريب اۆز لەھجەسى يە دئدى:
- يازاندا احتياطلى اول. بو يازى مسئلەسى بىر آز اپاسنى<sup>۷۷</sup> شى دىر.

\*\*\*

- حيطە گيرنده نانەنى گۆزوم گۆرمەدى ھئچ. قزئتى سكينە يە اوزاديب باغيردیم:
- زوكو، بىر بورا باخ!
- سكينە يازىنى ھۆججەلە يە-ھۆججەلە يە اولسا دا اوخودو. قورتاران كىمى دوروب ائلە نانە نين يانينداجا منى قوجاقلايب اۇپدو. بو آرتيق ايكىنجى دفعە ايدى كى، منى اۇپوردو. باشيم فيرلاندى. آز قالا يئرە دە يەجكدیم. اوزومون سكينە اۇين طرفى اود توتوب يانيردى.
- نانە نين آغزىنى اە يە-اە يە دئديينى قولايغيم گوجلە چالدى:
- كول بئناميس باشيز!!

سكینه مقاله می آرتیق ازبرله میشدی. آغاسی کیشی ایسه قزئی گۆرهنده آغلادی. من قزئین بیر نسخه سینی ظرفه قویوب حافظا معلمه گۆنדרدیم. باباما ایسه احتیاج گۆرمه دیم. او آخی پوچت مدیرییدی.

\*\*\*

آغاسی دایی هوسو حاجی یئو کوچه سینده (ایندیکی آدینی بیلیمیرم) ایکی مرتبه لی ائوده یاشاییر. ائوی بیزییم تکنیکوما یاخین اولدوغوندا اوردا قاروولچو ایشله ییر. دئییر، پئنسییام پیس دئییل، اوزون مدت اورقاندا ایشله میشم آخی، اونا گۆره اؤزومه چاتیر، هله آرتیق دا قالیر. بوردا مارال اولندن سونرا ایشه دوزلمیشم. داریخیردیم، ائوده اوره یییم پارتالییردی. حسین دئدی کی، پاپا، (او، منی اؤز اوشاقلاریمدان چوخ ایسته ییر - بیز آتا - بالا کیمی اولموشوق) گل تاپشیریم، سنی صابیر آدینا تکنیکوما قاروولچو آفورموت<sup>۷۸</sup> ائله سین لر، هردن گندیب اوتورارسان، طلبه لرله، معلم لرله صحبتلشرسن، گونو یولا وئره رسن. من ده راضی لاشدیم. نه یاخشی ائله دیم بورا ایشله مه یه گلدیم. اینان کی، بلکه ایندی اؤلموشدوم. بوردا واختین نئجه کئچدیینی بیلیمیرم. معلم لرین چوخویلا دوستلاشمیشام. بو رایون آدمی تئز ایسینیشن اولور ای. آخی منیم ده اتام قاراباغلیدی. گلیب بوردا اناملا ائوله نیب (انام ایچری شهردن دیر) قالب باکی دا. آما من یازیق ائله قوجالاندا باکی یا گلدیم. مارالی دا، اوشاقلاری دا دالیمجان سوروموشم او رایون سنین، بو رایون منیم. لئریک، آغابهدی، شاهبوز، مینگه چئویر، زاقاتالا... سیزین رایون دا کی، هئچ ده... ائله ایلیک ایشیم اوردان باشلایب. مارالی دا اوردان تاپمیشام اودون - آلووون ایچیندن...

كيشى منى ائوينه دعوت ائديب. بو بئش-آلتى اوتاقلى ائوده تك ياشايير. اوشاقلارى نين هامى سى نين اؤز ائوى وار. چاي ايچه-ايچه حسينين يولونو گؤزله ييريك. دئيب، قورۇدئلده<sup>۷۹</sup> مهم ايشده دير. باكى ينان بير حورمتى وار.

آتامين عمى سى اوغلو دوشور بو آدم. گل سين گوروشك. من بلكه بئله-بئله اداملارين حسابينا تهمندن قورتارام. (ياشيمين آزليغينا باخماي ين، باشيم او قدر داشدان-داشا ده ييب ، او قدر تهير-تهمت ائشيتيمشيم -اوزومه ده دئمسه لر، دالدادا، بعضاً آشكارادا آتامين عملينى باشيما قاخيلار... آنام دا كى، منه آنادان چوخ، قeddar تربيه چى اولوب. منيمله دئمك اولار كى، نادير حال لاردا نوازش له دانئيشيب، عادتاً، قورو، رسميت چى... بو بير طرفدن اونون بهى قيزى اولماسى يلا باغلى ديرسا، او بيرى طرفدن اوخونون داشا ده يمه سينه گوره يدى... بابام دا كى، الله ساخلا سين، ديندريمه سن، دينمز. بيزده بير سؤز وار: آغزيندان كيرا ايسته يير. آما يئنه ياخشى كى، او واردى. من آز-چوخ حياتدا قازانديغىما گوره -ائله ده قازانديغيم دئيبيرم كى، گويا هانسى سا مرتبه يه چانميشام-باباما، بير ده حافظ معلمه بورجلويام... هه، سيز منيم بير آز باشميدان بؤيوك سؤز ليرىمى آيرى جور باشا دوشمه يين. من بير چوخ اداملارين عوضيندن ده ياشاييرام آخى. ائله بيرى بدبخت آتام. من اونو درك ائلمك، آنلاماق ايسته ييرم. حاق قازانديرماق يوخ، ها! ساده جه آنلاماق ايسته ييرم. گول كيمي آروادى، بابام كيمي آرخابوم، قورخماز كيشى كيمي آتا عوضى ريبسى، پوللو ايشى... او بو قدرمى سيويق، بو قدرمى دوشونجه سيز اولدو كى، بئش دقيقه نين كئفينه بوتون حياتينى -تكجه اؤزونونكونومو- محو ائتدى؟ بئله-بئله سواللارى اؤزومه وئره-وئره جاواب تاپماق ايسته ييريم، آما تاپا بيلميريم. گونوم كتابخانادا كنجير. سون زامانلار آخوندؤو آدينا كتابخانايا دا گئديب چيخميشام. ايندى من تتكنيكوما يالنيز قييمت آليب تتزليك له بيتيرمك و بورانين ديپلومويلا عالى مكنبه گيرمك اوچون گئديرم. من ياشيما گوره چوخ شئى بيليرم: هم حياتدا، هم بيليكده... آما حيات اؤزو منيم قاباغىما غريبه حادثه لر چيخاردير. باخ بو

آغاسی کیشی، منجه چوخ حادثه لرین آچاری اولاجاق. آما حئیف کی، چوخ قوجادیر. غفیلدن بیخیلیب اؤله بیلر و منیم بوتون اومیدلریم بوچ اولار...)

آشاغی دان برک های-کوی سسی گلیر. کیمسه قیشقیریر. آغاسی کیشی «گلدی، اودو، گلنده هاینان-کویین گلیر» دئییب سئوینجک قالخیر آیاغا.

میلیس پالتاریندا، ۵۰-۵۵ یاشلاریندا ایری جنه لی بیر کیشی گیریر ایچری. آغاسی دایی نی اوپور، سونرا الینی منه اوزادیب بالاجا الیمی ایری ال لری یله سیخیر، سونرا منی اؤزونه طرف چکیب آلیمدان اوپور:

سلام، گؤزل اوغلان! منیم بو پاپام کیشی آدامدی والله! اول سنی تاپیب، سونرا دا قاچاق ایسرافیلی دانیشیب یازمیسان، مالادئس!

بیلمه دیم «مالادئس» منه دوشدو، یا آغاسی دایی یا. بیر شئی دن اینجین کیمی اولدوم کی، نییه «قاچاق ایسرافیل» دئدی، «آتام» دئمه دی.

گیزلین-گیزلین حسیننه باخیرام. اول چیینینده کی یاقونا<sup>۸۰</sup>، ایکی ایری اولدوز وار: پودپولکونیک دیر<sup>۸۱</sup>». سونرا آلا گؤزلرینه، ایری چیین لرینه، قیوریم ساچلارینا و او قدر ده هوندور اولمایان بوی-بوخونونا... هه، آتام دا بئله میمش، مطلق بئله میمش! آغاسی دایی قاچاق ایسرافیلی تصویر ائله ینده ائله بئله ده دئمیشدی: «بو بالاجابوی آدامدا نه قدر گوج واردی...» حسین بالاجا دئیل، آما بئله سیننه اورتابویلو دئییرلر...

قاقاش، اؤزونن دانیش، آتانان، منیم عمی اوغولمنان دانیش... بیز آخی ایندی سنینله قان قوهومویوق... گرک بیر-بیریمیزی عملی تانییاق... نظره آل کی، منیم ایندی بیر دقیقه واختیم یوخدور... شهرده کی خاوسو بیلیرسن... پاپا دئدی، سنه گؤره ایش لریمی بوراخیب گلیمشم... هه، قوی من بیر-ایکی واژنی<sup>۸۲</sup> شئی سنه دئییم، سونرا سن دانیشارسان. باخ، بو ویزیتکادی<sup>۸۳</sup>، بوردا منیم ایش تلفونلاریم وار... لیوبوی<sup>۸۴</sup> تلفون

<sup>۸۰</sup> افسرلرین لباسی نین چیینینده کی بزک

<sup>۸۱</sup> نظامی رتبه لریندن بیری

<sup>۸۲</sup> لازیم

<sup>۸۳</sup> ویزیت کارت

<sup>۸۴</sup> هر هانسی بیر

بودكاسيندان<sup>۸۵</sup> ايكي قىپىكلە منە زنگ ائە بىلرسن. كاتىبە گۆتورسە دئىرسن كى،  
حسین عمیم لازیمدیر... بىردن سنە لازیم اولارام. بو یاد شەھردە سنە بىر آرخا-داياق ھر  
زمان لازیمدیر... ھە، ایندى سن دانیش...

من بىر قدر دوروخدوم. گرگ ائە دانیشایدیم كى، بو وظیفەلى آدامین زھلەسىنى تۆكمە  
یەیدیم... اونا گۆرە انى سكوتدان سونرا دئدیم:

- آتامى گۆرمەمیشم. آنا طرفیم اصلن شوشاداندير. بابام ھاشم كىشى دە بىر كىتاب وار،  
باھارلى آدلى بىرى سى يازىب. اونون يازماسىنا گۆرە باھارلى لارلا جاوانشیرلرین تۆرمە  
لر بىك بىز...

پودپولكوونىكىن اوزو بىر آز بوزاردى، حس اولونوردو كى، او منیم وئردىم  
اینفورماسییلاردان ناراضى قالیب.

- آنا طرفیندن سونرا دانیشارسان... بو دا ماراقلی دیر، أما من ایستە بىرم كى، سن قاچاق  
ایسرافیلدن، قارداشى اپرايیلدان... پاپا، او بىرى قاچاغین آدى نئجه یدى؟  
آغاسى كىشى چایلاریمیزا لیمون سالا-سالا:

- فرضالى، قاچاق فرضالى، -دئدى.

- ھە، ھە، قاچاق فرضالى دان دانیشاسان! سووئت حكومتى اونلارى محو ائە بىب، أما  
ایندى دۇران دە بىشیر، او كىشى لر دە حاقینی آلاچاق... تاك شتو<sup>۸۶</sup>، اونلار بارە دە نە  
ائشیتیمسن، اونلاردان دانیش.

قانیم قارالدى. آخى من نە دانیشیم؟ نە بیلیردیم كى، نە دە دانیشیم؟ بو ایكى آدام بىزیم  
نسپل حاقیندا مندن چوخ بیلیر. ایندى ئئینییم، دوروم آتامین «قهرمانلیغیندان» سۆز  
آچیم؟ ائە بو ھئینی ایكى ایل اول تویا گئتمە بىمیز، اورادا گۆردوک لریم، تئکنیکلە  
صحتلر و اوردان گۆتوردوبوم رنگلى ساخسى پارچاسى (من اونو بو ایل لر عرضیندە  
ھمیشە یانیمدا گزدریدیم کىچىك چاتامدا ساخلامیشام -ھردن چىخاردیب باخیر،

---

<sup>۸۵</sup> تەلفون كۆشكۆ

<sup>۸۶</sup> بئلە كى

سانکی آتامین، خارابا کندیمین /یبینی اوندان /آلیردیم) یادیم دوشدو و بیر آنداجا ائله بیل منه ایکنجی نفس یولو آچیلدی، فیتیل-فیتیل اؤتمه یه باشلادیم:

ایکی ایل قاباق ماشینلا مئشه یه اودون بیغماغا گتمیشدیک. بابام گیل ایری پالیدلاری دوغراماغا باشلایاندا من خارابا بیر کندین قالیقلاری اولان یئره گنیدب چیخدیم. بیر آز قورخا-قورخا (نهسه واهمه باسیردی منی /وردا) اوچوق-سوؤکوک خارابالیقدا دولاشیردیم. آما اینانین کی، بو خارابالیق منه نهسه چوخ دوغما گلیردی. ائله بیل کیمسه، نهسه منی بورالارا چکیردی. دوغمالیق اؤز یئرینده، منی بوردا بیر قییرسانلیق هاواسی دا وورودو. اونا گۆزه سک-سکده بیدیم. ائله بیلیردیم کی، ایندی جه کیمسه بو اوچوق-سوؤکوک خارابالیقدان چیخیب منه خوشگلدین ائلییه جک. اینانماز سینیز، اولدو بو ایش. بیر ده گۆردوم کی، اوزون بویلو، اوزاقدان ائله روحا بنزهین بیر سی منه طرف گلیر. ائله قچماغا حاضرلاشیردیم کی، او منی سسله دی. باخدیم کی، باباق بابام گیل ین اینیندا گۆردویوم مئشه ایداره سی نین تنکنیکی دیر. دئمیه سن او دا بو کندنمیش... اونولا بو خارابالیقدا خئیلی گزیشدیک، صحبت ائتدیک. اؤزو ده او منیمله بوردا ائله دانیشیردی کی، ائله بیل من اونون ائوینه قوناق گلمیشدیم. ائولری نین خاراباسینی، قاپیلارینداکی توت آغاجینی، نه سی نین بوردا آسدیغی نئهره نی، او نئهره ده چالخدییغی قاتیقدان آلینان بیر چالخم یاغدان اولنارا یاغدورمه یی وئرمه یینی، او یاغدورمه یی نین تامی نین هله ده داماغیندا قالماغینی، او توت آغاجیندان آسدیقلاری کوفدا یئلنمک لیرینی -کوف بیلیرسیز نه دی، یعنی یئلنه جک، بیزده بئله دئییرلر- او کوفدان ییخیلیب یاناغینی پارالاماسینی، حتی یاناغیندا ایندی ده ایزلری قالان او چاپیغی (اینانماز سینیز، او چاپیغی منه ائله گۆستیریردی کی، ائله بیل قدیم بیر الیازماسینی، یاخود ان قدیم بیر گبه نین ناخیشینی تانیدیردی) منه ائله دئییردی، ائله دانیشیردی کی، بدینمن ائله بیل نئچه وولتوق الکتریک جریانی کئچیردی. بیلنده کی، منیم ده آتام بو کنددن دیر، لاپ اسدی، جوشدو، اؤزونو ساخلایا بیلمه دی، ظلوم-ظلوم آغلادی. منده، اون دۆزد یاشلی بیر اوشاقدان او ایتکین دوشموش ائل-اوباسینی، قوهوم-قارداشینی، دوست-آشنالارینی تاپمیشدی سانکی...

پودپولکونونیکین اوزونه باخدیم. کیشی قاپقارا قارالمیشدی. ال لری اسه-اسه سیقارنت چیخارتدی، «پاپا، باغیشلا»-دئییب یاندیردی. نملی گوژلرینی بیزدن گیزله دیرمیش کیمی دۆشه مه یه باخا-باخا قورجوخدو:

- سن خوشبخت آدماسان کی، گندیب آتا یوردونو گوژموسن...  
- نه وار کی، آ بالا! ایندی تتکنیکا عصریدی، مین ماشینا، ایکی گونه سن ده گنت گوژ، گل، -بونو آغاسی دایی دئییر.  
من بالاجا چانتامی قوردالاییب همین ساخسی پارچاسینی چیخاردیب قویورام ایستولون اوستونه.

- بو نه دی؟ -دئییه حسین معلم سوروشور.  
- بونو اوندا کندیمیزین (بو سوژو اونا باخیب دئییرم، یعنی ایکی میزین کندیمیزین) خارابالیغیندان تاپمیشدیم... نئچه ایل لردیر کی، ساخلا بیرام... هر دن اوره ییم سیخیلاندا چیخاریب باخیرام...

آغاسی دایی هاراسا گندیر. پودپولکونونیک رنگلی ساخسی پارچاسینی گوژتوروب او اوز بو اوزونه چئویریر، سونرا بارماقلارینی اوستونده گزدریر، سونرا ناخیشلارینا بارماقلاری نین اوجویلا توخونور... ائله بیل دانیشیر ساخسی پارچاسی یلا. اینانماز سینی، چوخلاری نین بلکه ده زهمیندن اوفوتدوبو بو زهملی میلیس ایشچی سی قوزویا دؤنوب. دامارلاریندا قاجاق ایسرافیلین، اثرمنی قیزی مارقونون قانی آخان بو آدم بیر کؤکه دوشوب کی، چیرتما وورسان قانی چیرتلا یار. بو واخت آغاسی دایی البنده بیر بوکولو بیزه یاناشیر. قیرمیزی ویلوئت<sup>۸۷</sup> پارچایا بوکولموش بزکلی ناخیشلارلا ایشلنمیش ساخسی کوبه نی پارچانین ایچیندن چیخاردیب ایستولون اوستونه قویور و دئییر:

- بو کوبه یه قاجاق ایسرافیلین الی ده ییب. ایچینده کی قیزیلدان دانیشما یا جام، بو هئج. آما بو کوبه ده نئجه نسلین یادداشی وار. من بیر آز اوخوموشام او ایل لرده. گرک کی، سوکراتین سوژودو: «مودریکلیک حیرتدن باشلا ییر». من بو کوبه ده، اونون اوزرینده کی ایشله مه لرده بیر حیرت گوژدوم. اینانین، او ده بیر مانا گئجه گتمیشدیم. اوجاق داشلاری

نین آلتینی قازاندا ائله بیل او ضربه لر تورپاغا دئییل، اوره بیمه ده بیردی. دوزدو، هم قورخوردوم، هم ده نهسه معجزه لی بیر شئی گؤزله بیردیم. تکجه قیزیلی دئمیرم ها، قیزیلی دا معجزه دی اصلینده، آما من آیری بیر معجزه یله راستلاشا جاعیمی فیکیرلشیردیم، ائله راستلاشدیم دا. باخ، بو قابی گنجه واختی اوردان چیخارداندا بیر سس منه دئدی کی، قیزیلی بوشالت، اؤزونو توللا او شیرها شیر آخان بسید چایینا، چیخ گئت. آما باشقا بیر سس، داها گوونلی سس ایسه دئمک نه دی، حکم ائله دی کی، او بیر سسه فیکیر وئرمه، بو قابی - کوپو آتا بیلمزسن، اونو دا گؤتورمه لین. بیر اورقان ایشچی سی اوچون بو، حدیدن آرتیق ریسک ایدی. آما من اونسوز دا قدریدن آرتیق ریسکه گنتمیشدیم. داها گئری یول یوخویدو. اونسوز دا منه نه اولمالییدی سا، اولاجاقدی. بئله جه، ایندی گؤردویونوز بو کوپو ایچینده کی قیزیلی یلا برابر مارقونون یانینا گتیردیم. او دا قیزیلی یاریم اولان کوپون اوستونه پئندیر بیغدی و بیر گون بو حسینی ده گؤتوروب اؤزونون یونگول شله - شوله سی یله باکی یا یولا دوشدو... هئچ حسین ده، او بیر اوشاقلار دا بو سیرری بیلیم لر... (بوخ، ائله باخما، حسین، کیمین اولغو اولدوغونو، کیمین بئلینن گلدیینی بیلیر، دئمیشیک اونا، آما بو کوپ مسئله سینین ایندی آچیرام) سیز هم قوه موسونوز، هم ده دنیا ده بیشر آخی... بیر آز سونرا قاچاق ایسرافیل کیمی آداملارین صاحب لری اولار حاقیندا اصل حقیقتی اوزه چیخارداجاقلار. من ایسته بیرم کی، بو سیرر منیمله قبره گتتمه سین...

وار اول، ای، آی پاپا! سن کیشی آدامسان! - حسین الینی کوپه سورته - سورته دئییر. اؤزو ده ائله دئییر کی، ائله بیل بو سؤزلری آغاسی کیشیه دئییل، کوپه دئییر. قوجا بو دقیقه لده لاپ دا قوجالیر ائله بیل. کیشی نین نفسی چاتمیر. آما اؤزونو توپلایب دانیشیر یئنه:

باخ، بو کوپون ایچینده یوزه جن بئشلیک قیزیلی دا وار. مارالنن من بیزه لازیم اولانیندان آرتیغینا دهیمه میشیک. او قیزیلی لاری قاچاق ایسرافیلین اؤزونه خرجه برسینین. بیر رساما شکلینی چکدیرین، حاقیندا کتاب - زاد یازدیرین... فیلم چکدیرین. بو ملت اؤز قوچاقلارینی تانیمالیدی آخی... بیر ده قوی بیلسین لر کی، بو ایکی ملتی، اثرمنی یین

تورکو دوشمن ائله نلر دوشمن ائله ییب، اصلینده اونلار دوست اولا بیلرلر، اونلارین آراسینی وورانلاری الله جزاسینا چاتدیرسین...

سونرا قوجا ایستولا بیر شوشه قویوب اوزونو حسینه توتاراق دئییر:

- بو کانیاکی سن منه نئچه ایل قاباق وئرمیسن، گرک کی، موسکوادان گتیرمیشدین. اوره بیم ایچمک ایسته دی. دور ایستکان تاپ گتیر، آداما بیر رومکا ایچک...

کونیاکی بودیولکونیک سوزور. سونرا اؤز ده توست دئییر:

- بو جاوان اوغلانین شرفینه ایچک! موی داراقوی<sup>۸۸</sup>، سن خوش گلمیسن!

ایچیریک و منیم گؤزوم بیردن کوپون اوستونده عرب الفباسی یلا یازلمیش یازیلارا ساتاشیر. ایستر-ایسته مز قیشقیریرام:

- بوردا یازی وار!

اوچوموز ده دقتله کوپه طرف اییلیریک.

- نه یازی، جانیم؟ من بو الفبانی بیلیرم کی... أما بو یازی دان چوخ شکيله، ناخیشا اوخشاییر آخی... سلوشی، بو خالچادا ناخیش اولور ای، نه تهردی آدی؟ هه، هه، بوتان... بونلار یازی دئییل سه ده ایشاره دی... ائله بو دا یازی کیمی بیر شئیدی... -بونو حسین دئییر. قوجا ایسه عینه یینی تاخیب زندله باخیر، أما دئیه سن بیر شئی سئزه بیلیر. نهایت، دیلله نیر:

- منیم او گنجه، هامان بو کوپو چیخارداندا اوره بیمه نه سه داممیشدی... بیلیردیم کی، تاریخی بیر ایش گؤرورم... أما نه ایدی گؤردویوم، بونو بیلیردیم... آپارارسینیز ضیا معلمین یانینا... بوتون اولوب بیتنه ای او کیشییه دانیشارسینیز... قوی بو سیرر باتماسین.

قوجا اوشویوردو دئیه سن. گئدیپ گؤدکچه سینی چینینه سالدی. حسین معلم ده آیاغا قالخیب منیمله، آغاسی دایی یلا ویدالاشدی. من هوسو حاجی یئو کوشه سی یله دوز آشای -بئش مرتبه سمته دوشمه یه باشلادیم. بو تزه خبری باباما، حافظ معلمه مطلق یازمالی دیدیم. قاچاق ایسرافیلین اوغلونون ساغ اولدوغونو اونلار مطلق بیلمه لییدی لر. بو

اونلارچون نئجه بير سورپريز اولاجاق، بونو من بيليرم. اما ائوده منى داها بئتر سورپريز گؤزله بيرميش.

## سورپريزین ان يئگه سی

سکینه گیلین حیطی تخمینن ائنی سککیز، اوزوناسی اون مئتر اولار. حیطه گیرنده سولدان بیرینجی قاپی ائو صاحب لری نینکی دیر. ایچری دن ایچری ایکی اوتاق. ساغدا منیم قالدیغیم. بیر اوتاق، بیر ده بالاجا متبخ. اوتاقلارین پنجره لری حیطه آچیلیر. حیطین اورتاسیندا دمیردن ایستول وار. کامیل گئندن بو ایستولدا دئمک اولار کی، اوتورموروق. بلکه ده اوتوراردیق، نانه نین بورنوموزدان گتیره جه یینی فیکرلشیب، او باره ده هئچ دوشونموردوک ده. بیر ده بو سویوق نو یابر گون لرینده حیطه اوتورماق می اولار؟ ائله سویوق ایدی کی، آدامین دیشی-دیشینه ده بیردی. من بو باکی کوله یی یله هئچ جور باریشا بیلیمردیم. آدامین ساچینی-باشینی ائله قاریش دیردی، ائله بیل سنینه عداوتی وار. بئله کولکی گون لرین بیرینده اؤزومو قاچا-قاچا حیطه سالدیم و گؤردیوم منظره دن قورویوب قالدیم. گنج بیر قادین، ۴۵-۵۰ یاشلاریندا کیشی، ائله او یاشلاردا باشقا بیر قادین (دئییه سن روسا / اوخشا بیردی) و بیر سویومو ائله منه اوخشایان، بلکه ده منیمله یاشید، اما بوی جا مندن هوندور اولان بیر اوغلان سکینه یله حیطه کی ایستولون اطرافیندا اهلشیش جای ایچیردی لر. نانه یوخدو، یقین سکینه سالمیشدی ایچری. سلام.

گل، خوستان، بینلار سنین قوهوملاریندیر!

یوخ بیر! من دال بادال بئله سورپریزه حاضر دئییلیم آخی! حسین احوالاتینی هله عمللی هضم ائده بیلمه میشم، بیردن دوروب تزه قوهوملاریم گلیر، اؤزو ده هئچ بیرینی تانیمیرام. آناسی اثرمنی قوهوموم تاپیلدیغی بس دئییل، (ایندی بئله قوهومولوغو هئچ کیم آرزولامیر!) هله بیر روس قوهوموم دا تاپیلیب دئییه سن... نه یسه، کئچیب بیر طرفدن اهلشیریم و تزه قوناقلاری - «قوهوملاریمی» دقتله مشاهده ائدیرم. نهایت، سکینه منه ده چای سوزوب دئییر:

- خوسو، بو کیشی زریش خالانین دایی سی قورخماز کیشی نین اوغلو قدیر عمی دی... بو دا باجی سی آسیادی... بو... بو دا...
  - سکینه الی ایله روسا اوخشیان قادینی گۆستریر، آما سۆزونو تاماملایا بیلیمیر. قدیر دئییلن آدم اونا کۆمک ائدیر:
  - منیم یولداشیم زارادی... سکینه داوام ائدیر:
  - بو دا آسیانین اوغلو ائل آید... ایچیمده ائله بیل نهسه قیریلیر، یوخ، قیریلیمیر، کسلییر ائله بیل. کسمهین، بیزیم طرفده دئییلدی کیمی، کورش<sup>۸۹</sup> بیچاقلا ائله بیل ایچیمی-ایچالاتیمی کسب دوغراییرلار. بیچاق او قدر کورشدور کی، خیرچیلتی سی آچیقجا ائشیدیلیر. «بونون آدی ائل آید-زاد دئییل، ائله جه ائیلاسدیر، ساده جه منی هؤووللندیرمه مک اوچون ائل آید دئییرلر - ائل آید، ائل آید، ائل آید، ائل آید، ایندی تزه دبده اولان آدلاردیر. بو، آتامین اوغلودور، پاپاغی بوش قالمبشین. گۆر هله آنام بونلاری گۆرسه نهلر اولاجاق! کول اولاسان، آ خسرو!»
  - قدیر باشلا بیر صحبتته: بیز اوردا، ایستیکواردا<sup>۹۰</sup> آذربایجان اوبشیناسی<sup>۹۱</sup> قورموشوق... تاک شتو، سنین قزئتده ایستاتیانی<sup>۹۲</sup> اوخودوق، بیر ده باکی دا گئدن بو پترئسترویکانی<sup>۹۳</sup>، میتینق لری، اثرمنی لری نپیرا<sup>۹۴</sup> ایش لرینی فیکیرلشیب گلدیک بورا... کی، بیر آز اوردا کی اوبشینامیز پول توپلاییب بو مددانا، کاراباخ، سلاخا-زادا پوموشدان یانا... اونو میداندا کی اوچاسنیک لر<sup>۹۵</sup>
- 
- <sup>۸۹</sup> کورش: کوت، ایتی اولمایان، (دیالکت سۆزو)
- <sup>۹۰</sup> روسیادا شهر
- <sup>۹۱</sup> اوبشینا: جمعیت؛ مثلا: ابرانلی لارین آروپادا کی تمیلچی لری
- <sup>۹۲</sup> پاراقراف
- <sup>۹۳</sup> پترئسترویکا: یعنی دن قورما -SSRI سده قورباچو حاکمیته گلنده یعنی دن قورمایا باشلامیشدی
- <sup>۹۴</sup> دوز اولمایان، یالان، اهیری
- <sup>۹۵</sup> اوچاسنیک: اشتراکچی

تحويل وئردىك... اوردا بير كندچى ميز واردى... آسيا، كاك ائو ايميا<sup>۹۶</sup>؟ يامان پاتريوت  
 آداما اوخشويوردو... دئيردى ميدان اوچون بير چؤنگه كسيب گتيريب...  
 - روسيفى ايدى، هاويزىدى... نيزنايو...<sup>۹۷</sup> يانينداكى لارين بيرى اونان دانيشاندا كيريش  
 شتويلى، بئله فاسون آد دا دئيردى لر...  
 - كساتى، دئدى كى، بيزيم سئلسووتئين<sup>۹۸</sup> صدرى دير... اونون يانينداكى اوشاخلاردان  
 بيرى... ووت تئى نا!<sup>۹۹</sup> آسيا، آى قيز، نه ايدى بيزى بورا گتيره نين آدى؟  
 سكينه آسيانى قاباقلادى:

- سليمان...

- سونرا منه گؤز ووروب آستادان:

- دابانى يانيق گتيرميشدى بونلارى بورا. ما دا ائله باخيردى كى، ائله بيل خورتدانا  
 باخيردى... -دئدى.

قدير دانيشديقجا من اونون دوداقلارينا باخيرديم و معطل قالميشديم: آخى بو آدام  
 دووشان دوداق اولمايىدى؟ آما قالين بيغى اونون اوست دوداغى نين ميريق يئرني  
 گؤرمه ييمه مانع اولوردو. نهايت، «گلدېك» سؤزونو دئينده اونون دوداغى نين ياريغى نى  
 گؤردوم. آما او قدر ده پارا دئيلدى. چوخ آز بيلينيردى. دوشوندوم كى، يقين پلاستيك  
 عمليات ائلتديريپ.

نه قدر اؤزومو اله آلسام دا، بوينوما آليم كى، مسلمانليغيم، شرقلى ليبيم سويوق قانلى  
 اولماغيما مانع اولوردو. نه قدر اؤزوم اؤزومله مبارزه آپارسام دا، پرتليبيمى گيزله ده  
 بيلميرديم. بير ده بير نچه گون اول آغاسى كيشى نين دانيشديقلارى، حسين معلم له  
 گؤروشون شوكو هله منى ترك ائتمه ميش، بيردن-بيره ائويميزى داغيدان، منى آتاسيز،  
 آنامى ارسيز، عائله ميزى باشسيز قويان بير قادين بيچ اوغونو دا يانينا ساليب گلير كى،  
 بس، من ده وارام... (منه چوخ عاييب اولسون والله! هئچ بلكه بو اوشاق آسيانين سونرا

<sup>۹۶</sup> آسيا، اونون آدى نه ايدى؟

<sup>۹۷</sup> روسيفى ايدى، حافىظ ايدى... بيلميرم...

<sup>۹۸</sup> سئلسووت: كند سووتتى، يعنى حكومتين كنده كى تمثيلچى سى

<sup>۹۹</sup> آل! بو دا سنيكى

گتندیی اریندن دوغوغودور. ایمانیمی نییه یاندیریرام آخی؟ آما والله، بو ایت اوغلو لاپ منیم اکیزتاییم دیر کی، دوروب. تکجه بویو مندن اوزوندور... هله آنامی گۆزومون اؤنونه گتیرنده باشیم لاپ خاراب اولوردو. آنامین بو گنج قادینی (یاشی ۳۰-۳۵ آراسی، بلکه ده بیر آز چوخ اولاردی) ساچلاییب دیزی نین آلتینا نئجه آلدیغینی، اونو نئجه سورودویونو گۆزومون اؤنونه گتیرنده لاپ دلی اولوردوم. اینانین، اؤزومو پیس حس ائتمه یه باشلادیم. بدنیم گئت-گنده سوستالیردی. ایلاسه دا قولاغینا تاخدیغی قولاقجیقلا الینده کی پلئئردن موسیقییه قولاق آسا-آسا ساققیز چئینه یین «اکیزتاییم» یین منی گۆرمه مزلییه وورماسی، اؤزونو ینکه خانا آپارماسی باشیمی خاراب ائله میشدی. بئله گتسه، هئچ نهدن داوا سالماقدیم، قان قاراچیلیغی اولماقدی. بیر ده گۆردوم کی، دوروشام آیغا. سکینه منی قورخا-قورخا سوزوب (فیز حالیمی آنلامیشدی) گۆز-قاش ائله دی: یعنی «نه مسئله دی، بیردن بیزی بی آیر ائله یرسن ها؟» من ده اونو عینی میمیکایلا باشا سالدیم: «آرخایین اول، اؤزومو پیس حس ائدیرم، گتدیرم اوتاغیما. بونلاری دا رد ائله گتتسین لر».

بئله جه، اونلارلا کلمه بئله کسمه دن اؤز اوتاغیما گتدیب ائله پالتار-پالازلی چارپایی با سریلدیم. من بئله وضعیت لرده یاتا بیلهرم دونیاسیندا. آما ایناندیریرام سیزی، داش کیمی یاتمیشام.

\*\*\*

«سوروشدون اونان کی، نه اوزله گلیب؟»

«هلبتته، سوروشدوم. سن سکینه نی نه بیلیمسن؟»

«بس نه دئدی؟»

«بیلیرسن، ایش بیزیم بیلدییمیز کیمی ده بیلیمش...»

«نه تهر یانی؟»

«سن بیلیرسن ده، آنان زریش قاباقلار عبدالرحمنی ایستییب... دلی-دیوانه میمش لر

بیر-بیری لرینن اؤترو...»

«ائئئی، آی سکینه، قورت-قوران آچما ده، نه اولار؟! الله آنامی دا کسین، اونون سؤگی سینی-زادینی دا... سن بو لوتودان دانیش... نه اوزله گلیب؟ نه ایستیییر؟»  
«بیزده قالمادیلار کی، گتدی لر... بیر-ایکی گون باکی نین گزمه لی یئررینی گزیب، سوهررا رایوننارا گنده جه لر...»  
«بیزیم رایونا؟!»

«یوخ، ای، یوخ! اونار چتین کی، بیر ده بیزیم رایونا اوز توتالار... شکینی-زادی گزه جه لر... هه، دئدییم اودو کی، سنن نهن نن قاباق، بینارین آراسیندا عمل وارمیش... گوروشورموش لر... امما ائیلار قیزا فیکرینی آچا بیلیمییب... بیر ده قیز دئییب کی، من اوخوباجام... اوخویوم، سوهررا ائولتریک.»  
آز قالا باغیریرام:  
«بس؟!»

«باغیرما، ایندی قانجیق ائشیدیب گله جه»  
«نه قانجیق؟»

«ائئئی... پیانسان؟ نانه نی دئییرم ده... درمانینی وئرمیشم، یاتیر...»  
«اونون درمانی وار؟»

«هه، درمانینی واختیندا اتمیاندان دنیانی داغیدیر دان... من ده آچیغان بیر آز آرتیق وئیریم کی، اولویوب زهله میزی تۆکمه سین... هه، دهن زرش خالایلا ائولننن سویرا بیر مدت بینار گوروشمورلر... امما سوهررا نه تهر اولورسا، گنه بیرلشیرلر... دهن یاراشیقلی اولوب هااا... ائله دانیشیردی ائیلار دایبی دان، آغزیم آچیللا قالدی... من ده آز قالا وورولاجاقدیم ددا... ها-ها-هاا»

«ائئئی، بسدی ده، زوکو! سن ده منی دولاما!»

«آند اولسون قول لاری قلم اولان ابوالفضل عباسا، بیرین اهین-بهین دئمیرم... اونار بیر-بیری لرینی لئیلی-مزلوم کیمی سؤیب لر... دئییر، بیر آز شولوم-شورت، بیر آز تۆکولدوم-ایتدیم گدهیدی، امما من، دئییر، روسئدن بئله گزدیم، بو ایل لرده ائیلار کیمی کیشی گورمه دیدیم. ائله نه گوردوم اوندا گوردوم.»

«زوکو، نهم اوندا سؤمییب ده او قاراباختی؟»

«نهن، زرش خالا سئومه يينه سئوب ائ، اما اونو يوخ، عبدالرحمنی سئوب...  
ائلاسا دا بو سئوگی سینی یاقین کی، زاد ائله مک چون... نه تهر دئیم آخی... بئله سئی  
ائله مک چون... اولدومک چون گندیب ده...»

«ایندی او گده منیم قارداشیمدی؟»

«هه، گؤرمه دین، نجه سا اوخسویور؟ ائله بیل ائکیز تاییسیز... بویو بیر آز اوزوندو...  
آسیانین بویو اوزوندو آخی.»

«زوکو، دئمک دده من هئله گوناھی اولمویوب سنجه؟»

«ددهن بیرجه او گوناھ ایشدییب کی، نفسینه توت دئمییب... دای بیرین آلمیشدی،  
گره ی دیلین فراغات قویئیدی، آیری غلط ائله میئیدی... اما بئله باخندا، نئینه سین، بو  
عاشق-ماشق آخماق شئیدی دانا... یاقین لئیلی نین مژلومون واختیندا دا اونلاری  
سئوب-یامانئیبیلار، سوهره دا، ایل لر سوهره باشدییبیلار پویئما-مویئما یازماغا... الله  
کسین!»

«...»

«یاخشی، من گندیم... ایندی قانچق اویانار، دوروب گلر بیرا... بیلیرسن دانا، آغزینا قان  
آلیر...»

«زوکو، سن ایستیییرسن، من باشقا ائو توتوم، گندیم بیردان؟»

«سفتحله مه، بیز صنیف یولداشییق، کتچیییک، قاهیمخ... بیر ده من سنی چوخ  
ایستیییرم... کیم نه پوخ یئیر، یئسین... دولما بیشیرمیشدیم، بیر قاب دا سا گتیرمیشم.  
دور ایستی-ایستی یی. دی ساغ اول، گئجن خئیره قالسین.»

الینی اوزادیب ساچلاریمی قاریشدییر و گندیر. قاپی دان چیخاندا دالینجان «زوکو»  
دئییب زاربییرام. بیلیرم، او سیمی ائشیدیر، یا یوخ. گتری باخمدان قاپی نی اؤرتور و  
چیخیر. اوره ییمی ده اؤزویله آپاریر.

ساعت اون ایکی به قالیر. من هله گون اورتا ایله آخشامی بیر یئر قاتیب یئمک یئمه  
لییم. هئچ ایشتاهام یوخدور، اما زوکونون او تره کیمی ال لری یله بوکدویو دولمانی  
یئمک چون ایشتاهمی لازم دیر؟

## آتا

«نييه گلدين؟ من آخى دئديم كى، سيزى گورمك ايسته ميرم!»  
«بابان هشىم كيمي سيزى-میزی نه دی؟ من سنين دده نم، بالا. سن هئج كيمن منن  
ائشيتدييني ائشیده بيلمه يز سن... اونا گوره گليرم.»  
«گلمه. منه اولان اولوب. سن ده يارامين قايساغيني قوپارتما.»  
«سن بئله كيشى-كيشى دانيشماغي نه تتز اوڤرنميسن؟ بى، سن ياشدا اوشاغين سوزو  
ده بى آخى.»

«من اوخوموشام، بو بير. سنين كيمي دده نين دردين چكه-چكه ياشيمان دا، باشيمان  
دا يئكه دانيشان اولموشام، بو ايكي. سنين سئوگيلى اروادين منه ائله اوز گؤستريب كى،  
دده دن محروم اولدوغوم كيمي ننه دن ده محروم اولموشام، بو دا اوچ... يئنه ساييم؟ داها  
منيم اون آلتى يوخ ائ، بلکه اوتوز آلتى ياشيم اولار...»  
«من دده ن گورباگور اولسون، آى اوغول! اوزومو تمیزه چيخارتماق اوچون يوخ، سنين  
آغرىي آزالتماق اوچون دئيه جه لریم وار... گره اونارى دئيم سا... اما اينان كى، من  
بونارى دئيب سنده اوزومه قارشى ايستك-ميستك ياراتماق فيكرينده ده بيلم. دئيرم  
كى... سنين چكديين دردى قوو قدر ده اولسا يونگول لشديرم بلکه...»  
«...»

«من سنين ننه نن قاباخ آسيانى ايسته ميشم... يوخ ائ، من نه كارايام كى، ايستيم...  
دوزدو، اوزومون گوولوم اولوب او قيزا... اما، بيرينجى دفعه او قيز ما سوز آتيب، ما گوز  
قاش-ائلييب... اوزو ده بيليرسن نه تهر؟ باخ، او پنجره به باخ، توتاخ كى، او پنجره  
اولسون تئلؤوزور، بيز سنينن قايداخ دوز اون يئددى-اون سككيز ايل قاباغا...»  
پنجره نين شوشه سينه باخيرام و گولمه بين منه، دوغرودان دا، اورادا كنديميزى، بسيدين  
كناريني، ليف بولاغيني گورورم. بير قيز، -بو، سكينه گيلين باكى داكى ائولرينده  
گوردو بوم آسيانين قيزلىق چاغى دير- چيئينده سهنگ گلير بولاغا. بولاغين اوستونده  
كى چينارين دييينده نهنگ بير آدم -بو، ايندى منيمله دانيشان آتامين جاوليغى دير-  
يارى چيلپاق وضعيته اوزانيب يانيقلى-يانيقلى اوخويور:



دیلی توپوق چالا-چالا دئییر:

اوره ییمدی، آسیا. بیر بارالو کیمی قاچیب سینه منن چیخماخ، سنین او دئشده قالمیش شاماملار یا باخماخ ایستییر...

قیز باشینی قالدیریب اولوب-ایتمیش ائیللا باخیر و شاققاناق چکیب گولور. (بو، گولمکدیسه، کندیمیزین آروادلاری نین سؤزو اولماسین، مال لعنت! بو گولوشدن چوخ، آلمازین شوشه نی کسمه سینه، دوغراماسینا اوخشاییر. ائله قیز همیشه بئله گولنده ائیللاسی دا بئله جه کسپ-دوغراییدی. آدامین بیر یئری کسینده قانی چیخار، آخار گندر، بونونکی ایسه چؤله یوخ، ایچری آخاردی. او سبیدن گورونمزدی. آما ائیللاسی یوز فایز بیلیدی کی، اونون هارالاری سا قانا ییر...) سهنگ چوخدان دولوب، آما قیز ائله جه نه ال قاینی دولدوروب دولو سهنگین آغزینا تۆکور، سو اوردان بیر غریبه «شوش-شوش» کیمی سسلر چیخارداراق تزه دن بولاغا تۆگولور. ائیللاسی دا بونو گورور، آما فهم ائله به بیلیم کی، قیز دولموش سهنگه نیبه تزه دن سو تۆکور... بو دم قیز سهنگی قیراغا قویوب ال لرینی بولاغا سالیر، اول سویو اوووجلا ییب بیر اوووج لذتله ایچیر، سونرا اوزونه ووروب اونسوز دا قنیرسیز اولان صفتینی بیر آز دا گۆزلشدیریر - اوزو، گۆزو، یاناغی آشاغی سو ائله سوزولوب آخیر کی، ائله بیل سو دئییل، بالدی، آخیب قورتارماق بیلیم - سونرا غفیلدن قوشا اوووجونو سویلا دولدوروب اوغلانین اوستونه چيله ییر. «اوی» ائله یین اوغلان دیکسینسه ده، یئریندن ده ترینمیر. و نه دوشونورسه، بولاغا ائیب او دا قیزا سو چيله ییر. و بیر آندا اوغلانلا قیز بیر-بیری لرینی ایسلادیرلار. قیزین نازیک چیت یوبکاسی، ائله او ماتریالدان دا کوفتاسی ایسلان یب یایشیر بدنینه. ساناسان کی، لوملوت دور: یومروپه سک دالی، آغ مایا اندامی، دیمدیک دؤش لری (کننده قیزلار عادتاً ایلیک واختلار لیفچیک تاخمازلار) ائیللاسی دئمیشکن دئشده (چؤله) قالیر و اوغلانین یئنه آغلی باشیندان چیخیر. قیز نه فیکیرلشیرسه، «گل کۆمک ائله سهنگی شلله نیم» دئییب، آباق اوسته ایچی کئچمیش اوغلان یانینا چاغیریر. ائیللاسی ایکی بارماغی یلا سهنگی قالدیریر قویور قیزین کوره یینه، بو وخت قیز سهنگین قولپونا باغلانمیش چاتینی چینی نین اوستوندن آتیر آرخایا و ائیللاسی ایی قیزین کوره ییندن آشاغی یا ائندیرنده بارماقلاری قیزین اول بؤیرونه، سونرا ساغری سینا، بیر آز یوخاری دا

ایسه ایسلانمیش چیت کوفتانی اود کیمی یاندىران دیمدیك دؤش لرىنه ده ییر. قیز ائله دولو سهنگین آلتیندا بو ایری، یؤنده مسیزال لری توتور، سینه سینه داها مؤحکم سیخیر، بیر «آه» چکه رک ائیلایسین اونسوز دا آلیشیب-یانان اوره یینه بیر کؤز ده باسیب چیخیب گئدیر.

«کینو» بیتیر و پنجره میزین شوشه سی آدی شوشه یه دؤنور. بو واخت آتام گؤرونور. (او، قوجالیب-ائله مه ییب -بیر ده آخی بدبختین نه یاشی وار کی، اولسا-اولسا قیرخ، اولار، یا اولماز- هله جاوان دیر، ساچلاری دا شوه کیمی قارادیر؛ ائلی کورک لری، ایری قولاق لاری، آت اوزو کیمی ائلی صفتی، ایری، مؤحکم چنه سی، سوسوب قاباغا چیخیمیش یئکه دیش لری اونا قورخونج گؤرکم وئرسه ده، بو آداما یاواش-یاواش قانیم قانیا بیر دئییه سن)

«من بیلیرسن کیمی گؤرموشم؟»

منیم اونونلا صحبتته گیریشمه بیمدن سئوینن تهر اولسا دا، یورغون حالدا دئییر:

«کیمی؟»

«آغاسی کیشی نی، حسین معلمی»

«اونلار کیمدی ائله؟»

«توپلو قاچاق ایسرافیل حاقدان ائشیتیمسن؟»

«هه، دئییردی لر خالق دشمانی اولوب... مهتبه معلم لر دانیشیردی لار کی...»

«نه خالق دشمنی؟ او قهرمان اولوب، ایید اولوب، روسلاری، اثرمنی لری قیریب...

سووئت حکومتی نین قنیمی اولوب!»

«ائله دانیشما... سن هئيله دانیشیب اؤزوو بدوفانا<sup>۱۰۰</sup> وئره رسن. نئینیرسن قاچاق-

قوچاغی؟ باشی سال آشاغی، درسی اوخو... ننه نی حیرصلندیرمه... یاز یقدی... من اونا

بیر گون آغلا یاممادیم، باری سن اونا یاخشی اوغول اول...»

«من بیر دفعه توپا گئتمیشدیم...»

«دوغرودان؟» (گؤزلری دولور)

<sup>۱۰۰</sup> بدوفان: بیر آدامی لازیمسیز اولومه گؤنده رمک

«ہہ، اورا ما اٹلہ دوغما گلدی کی!»

«اورا بیزیم دده بوردوموزدو داینا. خارا با قویدولار...»

«سن ما آیری سؤز دئمہ یہ گلمیسن آخی...»

«ہہ، ایندی گئنه او پنجه ریبه باخ... قالانینی دا اوردا گؤرسسن»

پنجره میزده کی «تلتئوزور» یئنہ ایشه دوشور.

بودور، گول احمدین او تابی دئدی میز یئر. نهم زریشین قیزیلیق واختی دیر. اینده چین قارغیدالی بیچیر. بیچدی کجه ده قارغیدالی نین سوتول لرینی آراییب دنلی لری سئچیر، بیغیر بیر قیراغا. بو واخت ددهم ائیللاس هاردانسا چیخیر (اونون دا جاوانلیق چاغی دیر)، سوؤبود شیویندن کسبب دوزلندیی دوزگویه تاخدیگی بیر خئیلی بالیغی گؤستریرمیش کیمی گؤیه قالدیریر.

«ائیللاس، ساتیرسان اونو؟»

«ساتماخ نه دی، عاییب ده یی... ایسته سن اٹله جه نه ده وئرهم.»

«بوخ، آی گده، سنین ده دولانی شیغین اوننان چیخیر دانا. دئییرم، یانی ساتسان، ما وئر،

آلاجام. چوخدانندی بالیخ یئمیریک...»

«اٹله چؤرک وئرهن سن، یا دا اون دا اولار. آما بیشمیش چؤره یہ وئریرم ده چوخ واخت،

آخی منیم بیشره نیم یوخدو...»

«سا اون دا لازیمدی، اوننان چؤرک بیشرین ده»

قیز بونو دئییب شاققا چکیب گولور. اونون گولوشو آسیانینکی نه اوخشامیر. بو گولوش بیر

آز آشاغیلا بیجی گولوشدور، بئله بیر قدر تنه وار اٹله بیل اوند. اوغلان دوشونور کی،

نه سه دئمہ لی دیر. بیر آز اورکه- اورکه دئییر:

«عسگرلییی چکنن سوهر اایسته دیم قالام اورالاردا. اوروس قیزداری منیم کیمی سینی

ال-ال گزیر. قالا بیلمه دیم. گلدیم بیرا... بیردا دا...»

«ہہ، بیردا نه؟»

«ما... منیم کیمی یقیمه کیمدی چؤره ح بیشرین وئر؟»

«سن گئدیب اوشاخ-موشاغا ایلشندہ بیلیرسن هئیلہ اولار؟ گؤردوم او گونتری سیزی

بولاخدا... چیلہ شیردینیز... سنین نامخودا هولتن واختیندی، اونونسا هلہ آغزینان سود

اییی گلیر... نولسون کی، دینقیل-دینقیل ائلیبیر؟ سا ییخیلیب-دورموش، برکدن-  
 بوشدان چیخمیش اؤزون یاشدا قیز لازیمدی...»  
 «هاردان تاپیم من بدباخت ائله سینی؟»  
 «گل، گل، اوتور چۆرک قویوم، بی، سوهر دا یئرین دئیهرم، گندیب تاپارسان...»  
 اونلار دیز-دیزه اوتوروب چۆرک یئیرلر و «تئلئویزور» ون ائکرانی قارالیر.  
 کیشی نیگاران-نیگاران منه باخیب قاپی دان چیخا-چیخا دئییر:  
 «دونیا قاریشقیلیق دیر، اؤزوو گۆزدە. نهنی اینجیتمه.»  
 قان-تر ایچینده آییلیرام. آتام یوخوما گلیمشیدی. بو بازیق دا نیگارانندی مندن...



دئکابر قارنان گلدی. منیم ده اهنیم نازیکدیر. مئشین گۆده کچم سویوغو عملی ساخالایا  
 بیلیمیر. انامین وئردییی پولا گندیب کوبینکادان<sup>۱۰۱</sup> بیر قالین پالتو آلدیم. بورانی آغاسی  
 کیشی نیشان وئرمیشدی. یاخشی کی، او، وار. من بو شهرده چوخ شئی بیلیمیرم آخی.  
 ائله بو گون باشیما گلن بیر شئی دانیشسام، فیکریم آیدین اولار.  
 پالتونو آلیب گئییندیم، گۆده کچه نی ده موشمه توربایا قویوب تزه بازار طرفدن ۴۴  
 سایلی مکتبین یانیلا دوشه-دوشه الیمده کی سیقارت کۆتویونو یئر آندیم و بو زامان  
 کیمسه منی آرخادان سسله دی:

اییی!

گئری قانریلیم. یاغلی بیر کیشی ایدی. الینده تزه آیاققابی تابی نی توتماغیندان آل-  
 وئرچی اولدوغو بیلینیردی. منی بارماغی نین ایشاره سی یله یانینا چاغیردی و هله ده  
 آسوالندا توستولنن سیقارت کۆتویونو گۆستریب یاواشجا دندی:  
 اونو گۆتور.

<sup>۱۰۱</sup> Kubinka: باکی دا اسکی و گیزیلی تجارت یئری

ترددودله ده اولسا اهيليپ گۆتوردوم. كيشى ديوارين ديينده كى چوقون زييلقاينا بارماغىنى توشلادى:  
- اونون بئرى اورادور، بيلدون؟  
من پرت اولسام دا، بونو بيروزه وئرمه ميه چالشاراق كۆتوبو اورا آتيب كيشيه طرف دؤندوم و دئديم:  
- باغيشلايين...

\*\*\*

بورا گل ميشكن حسين معلمه ده زنگ اتتدويم دئديم. ايشله مك ايسته ييرديم. انامنان پول اماغا اوتانيرديم داها. دئديم بلكه اويغون بير ايش اولار. لاپ فحله ليك اولسون، ايشله يهرم. تكي پول چيخسين.  
ايكى قپيكليى سالسام دا، تلفوندان سس گلمه دى. دئديم يقين خارابدير. اونسوز دا، بيزيم چوخ شئيميزده انورمالليق وار. شعوروموزدان توتמוש، تلفون بودكاميزا دك... هله چوخ شئيميز دوزلمه لي دير.

\*\*\*

امتحانلارين هامى سيندان بئش آلديم. اوشاقلار رايونا گئتسه ده، من گتتمه ديم. آخى حسين معلمين كؤمه يي يله ايشه دوزلميشم. وولادارسكى آدينا فابريكده چئشيدلييجى كؤمكچيسى يم. اصلينده چئشيدلنميش مال لارى آرابالارا ييغيب او بيرى شعبه يه تحويل وئريريك. آخشام ساعت بئشدين اون ايكي يه جن ايشده اولورام. يئنى نؤبه گلن كيمي بيزى بوراخيرلار. منى اون بيردن بوراخيرلار. ائله چوخ واخت آياق لا گليرم ائوه. ايلك معاشيمي آلاندا آغاسى دايبى يا بير عطير دستى آلميشديم. گۆتورموردو كى، سن طلبه سن، قبيمارام. گوج له وئرديم.

## حافظ معلم و آتلاس خالا

يازين بورنو تزه قانايبب. امما بوردا هئچ يازين گلمه يى بيلينمير. كنديميز چون بورنومون اوجو گؤينه يير. گئسه يديم، بيخيلارديم باغيميزداكى بنؤوشه ليه، اؤپرديم اونلارين يارپايندان، عطرينى چكرديم سينه مه.

ائله بو فيكيرلرله مکتبدن ائوه دؤنورم. حيطه گيرنده گوردويوم منظره دن چاشيب قاليرام. من سون واختلار يوخونان آشكارى قاريشيق سالميشام. ايندى گل باش آچ گوروم يوخودو، يا آشكاردى؟!

حيطه كى ايستولون باشيندا حافظ معلم اه يلشيب، يانيندا دا اينانما ياقاسينيز، امما بو بئله دى: آتلاس خالا! بو گؤزل گلين اؤزوندن چوخ ياشلى اولان ارى نين يانيندا ائله اه يلشيب كى، ائله بيل قاچماغا حاضرلاشير. كوچه دن، حيطدن بير سس گلنده ديك آييلير. منى ده گوره نده چاشيب قالدى، بيلمه دى اياغا دورسون، يا اوتوردوغو يئرده قالسين.

من حافظ معلمه ياخينلاشيب ال وئيريم، امما او، منى قوجاقلايب اؤپور. سونرا آتلاسا دا گؤستير و دئير: بو، خسرو دو...

قادين گولومسر گوزلرى يله منه باخير و تكرر گولومسه يير. بو او معنايا گلير كى، تانيديم. آخى او كنده مندن و دورسوندان باشقا آدام گورمه ييب.

سكينه منه ده چاي سوزور. كاميلين هر دن حيطه اودلادىغى سامووارى چيخارديب قايناديب. (او، گئندن سامووار حيط اوزو گورمه ميشدى) من معلميمه باخسام دا جسارت ائله ييب ايلك سؤزو دئيه بيلميرم. او، بونو باشا دوشور و تبسمله دئير:

- نجه دى ايش لر ين؟ سكينه دئدى ايشه ده دوزلميسن؟
- هه، فابريكه بير يونگولوارى ايش وئريب لر، مال لارى چئشيدليبيريك... سئچيب - سئجه له يبيريك... اونسوز دا بوش واختيم چوخ دور...
- بس درس لر ين نجه گئدير؟ باشين قاتيشار ايشه، درس ياديندان چيخار ها...

- یوخ، یوخ، درس لریم یاخشیدی... یئددی امتحان واردی، هامیسیندان بشش آلمیشام.  
- معلم، نامخودا خوستان ائله مکتبه ده یاخشی اوخویانییدی دانا، -بونو دا سکینه دئییر و  
آراداکی رسمیت بیر آز سنگییر.

منیم اصلینده ائله بیر ناراحتچیلیغیم یوخدور، سادهجه بو آتلاس خالانین بیردن-بیره  
بئله پیدا اولماغینا چاشیب قالمیشام. اونا گۆره هله ده اۆزومه گله بیلمه میشم. یوخسا  
معلمیمی الله بئله بیر واختدا بو شهره گۆندرمه یین منیم اوره ییمدن کئچهنی ائله ییب.  
ایندی من بو کیشی دن کندیمیزین، ائویمیزین، تورپاغیمیزین، سویوموزون ایینی آیرام.  
منی قینایان اولماسا، بو کیشی نین اوست-باشینی اییله یهرم، کندیمیزین تورپاغینا  
بولاشان او ایاق قاییلاری نین آلتیندان اۆپهرم...

- آتلاس خالان بیر آز ناسازلا ییب... دئدیم، گتیریم او کچچی بالنیسیاسیندا<sup>۱۰۲</sup> بیر  
یوخلا سینلار... منیم ده بو شهرده بیر-ایکی دهیمه لی یئریم وار، اونلارا دا ده ییم... بیر  
...ه۵

کیشی نه دن سه بیر آز توتولدو. الینی ساچینا چکیب ده ییشیلیمیش سس له دئییر:  
- بیزیم گده آخی تومئندی<sup>۱۰۳</sup>... کادرووی آفسردی<sup>۱۰۴</sup>... کاپیتان دی... ایندی بیزدن  
خبرسیز قایدیب باکی یا، اوردان دا گئدیپ قاراباغا... گلدیک بورا کی، بلکه کامیلین  
خبری اول، گۆروب-ائله یه بیزیم ناظیمی... او دا کی... سکینه دئدی، کامیل گئدیپ، بیر  
سس-سوراغی دا یوخدو...

نه ایت کی، آتلاس خالانین دا سسی چیخیر، اۆزو ده قهرله نیب ائله میر، ائله شاپادان-  
خئییر دئییر:

- خوستان، دئییل لر کی، سن بؤیوک وظیفه ده اولان قوهوموو تاپمیسان، بلکه اونا دئییه  
سن، گۆره ی بیزیم ناظیمی هارا گۆندریب لر؟  
من کئی-کئی گاه حافظ معلمه، گاه دا آروادینا باخیرام، آما بیر شئی باشا دشومورم.  
نه ایت، سکینه دیلله نیر:

---

<sup>۱۰۲</sup> او کند اوشاغی یدی

<sup>۱۰۳</sup> Tümen: روسیادا بیر شهر

<sup>۱۰۴</sup> حربچی افسر

- آی خوسو، او نه‌دی ائی، توپلو کیشی، مایوردو، نه‌دی دئییردین ها، تزه بازارین آلتدا قورمیلیسییه‌ده<sup>۱۰۵</sup> ایشله‌ین دانا...
- هه، ایندی باشا دوشدوم نه ایسته‌ییرلر.
- حسین معلمی دئییرسیز؟ -دئییرم و اؤزوم ده جاواب وئریرم:
- هه، او بیلر، قوی ائله ایندی گئدیم کوچهدن تلفون بودکاسیننان زنگ ووروم...
- حافظ معلم الینین ایشاره‌سی ایله منی یئریمده اوتوردور:
- ایندی بئله تلم-تله‌سیک لازیم ده‌ییل، اونسوز دا سحر ده بوردا ییق، لازیم گلسه، بو روسویونو ده قالاریق، لاپ تابو روسویونو ده... ایندی بیز یاز تعطیلینده بیک آخی، مکتب یوخدو...
- بیر قدر او یاندان-بو یاندان صحبت ائله‌ییریک. سونرا حافظ معلم دوروب حیطین کونجونه قویدوغو باغلامالاری گئیریر.
- سکینه، قیزیم بو سنین پاییندی، آتلاس خالان اؤزو بوکوب...
- سکینه گولومسونور:
- ائی، آی ملیم، عایب ده‌ییل سن الله!
- نه عاییی وار، قیزیم. کند پاییدی ده... هه، بونو دا گولومالی کیشی اوتوبوسدا وئردی، دئییه‌سن اتدی... باخ، بو ایکی توپوغو آتلاس خالان قیزاردیب، ایندی یان-یؤن ائله یئیه‌ک... آی خوستان، بو سنیندی، گئنه آتلاس خالان بوکوب، بونو دا آنان وئردی... بو دا پولدو، بابان گؤنده‌ردی...
- حیط سویوق اولدوغوندا یئمهی سکینه‌گیلین ایچری اوتاغیندا یئییریک. بوردا تک بیر ناراحت‌چیلیق وار: نانه یئمک یئمیر. ائله‌جه‌نه اوتوروب کئی-کئی حافظ معلمه باخیر. عاجسیز قالان سکینه اونو او بیرری اوتاغا آپاریر. و قاییداندا گوله-گوله دئییر کی، نانه حافظ معلمدن قورخورموش. سویوق-سویوق گولوشوروک.
- من آرادا آتلاس خالایا باخیرام. قادین بیر آرتیق حرکت ائله‌میر. گؤزو اری‌نین اینده‌دیر. حافظ معلم نه ائدیرسه، بو دا اونو تکرارلا ییر.

<sup>۱۰۵</sup> قورمیلیسییه: شهر میللیس، ژاندارما ایداره‌سی

## درس

گنجه سڪينه گيلده بير خئيلى صحبت ائله ييب ياتماغا بيزه گلڪ ايسته بيريك. داهه دوغروسو، بئله قارار گل ميشيك كى، آتلاس خالا اوردا قالا جاق، حافظ معلمه ايكميز منيم اوتاغيما گنجهله يه جه ييك. قاپى دان چيخاندا آتلاس خالا حافظ معلمه گوژ- قاشنان نه سه باشا ساليير. ايكي سى ده چؤله چيخير. من گوژاوجو هله كى، اوژونو ادبلى آپاران نانه يه باخيرام. او دا منى قانلى-قانلى سوزور.

قايديد چؤله چيخيرام و حافظ معلمين جود سسينى ائشيديرم:

- آى قيز، منى بى آبير ائله مه! او دلى ده ييل كى... بير آز چاتيشمازليغى وار ده... اونون سنيبله نه ايشى وار؟

- من قورخورام، حافظ... قوى ائله جه نه سيزين يانيزدا ياتييم... ائله اياستولدا اوتوروب مورگوله ييم، آما اوردا، او دلى قيزين يانيندا قالميم... من اوننان قورخورام... ولله قورخورام...

اونلارا ياخينلاشديم و دئديم:

- من مطبخده ياتارام، ناراحات اولماين...

بئله جه سڪينه نين جدى اعتراضينا باخميا يارق آتلاس خالا دا منيم اوتاغيما گلير و سڪينه نين گتيرديى بورغان-دؤشك له يئر سالييرلار. سڪينه ايسته بير كى، من گنديب اونلاردا ياتييم، آما من گوژ-قاشلا اونو باشا سالييرام كى، اولماز بئله شئى. و منيم جدى اعتراضينا باخميا يارق آتلاس خالا اوژ يئرني مطبخده ساليير. «ئله جه نه كوخنودا ياتاچام» دئير. بيز ايسه حافظ معلمه يان-يانا يئر سالييريق. او، آسلانين چارپايى سيندا، من ده اوژومونكونده اوزانيرام.

او ياندان-بو ياندان صحبتلشيريك. سونرا حافظ معلم باشلاير صحبتته.

- بيزيم طرف لرده بير درويش اولوب. ايلده بير دفعه گليب بيزيم كنده چيخارميش... درويش بيليرسن نه دى؟

من دوروخورام و نهايت ديلله نيرم:

- هه، تخمین... «نسیمی» فیلمینده...

- هاردان بیلسن کی؟ سنین معلمین من اولموشام، گرک درسده دئییدیم کی، سن ده بیلیدین... هه، دوزدو، او فیلمده وار درویش لر... درویش لر ترکیدونیا ایدی لر، بو دونیا یا قوناق گلدییمیزی ساناردی لر... اؤزو ده علمی، بیلکلی، کامیل اخلاق صاحبی یدی لر. اوبا-اوبا، اویماق-اویماق گزر، اؤز تعلیم لرینی ییاردی لر. عائله قورمازدی لر. بیر قورتوم سو، بیر لوغما چۆرک اونلارین گونده لیک آذوقه سی اولاردی... سنین بابان شرق فلسفه سینی ده، غرب فلسفه سینی ده منیمسه میش کامیل آدامدیر. من بیر سووئت معلمی کیمی بؤیوک فلسفه دن - صوفیزمدن بیخبر اولموشام اوزون ایل لر. سونرالار بابانا دوست اولدوم. او منی هم سووئت KCK سی نین چنگیندن خلاص ائدی، هم ده مادیاتچی مارکسیست-لئنینیست تعلیمین الیندن آلدی. من اونون زنگین کتابخاناسینتان مؤلانانی، شمس تبریزی نی، یونس ایمره نی اوخودوم، صوفیزم فلسفه سینی اؤیرندیم... چار روسیاسی، اونون شیکست واریشی اولان سووئت حکومتی صوفیزمین، صوفی اخلاقینن داشیییجی لاری اولان آذربایجان معاریفچی لری نین ایدئال لارینی داغیتدی... جاویدلری، جاوادلاری، جعفر جاببارلی لاری محو ائدی. سنین بابالارینین تۆرمه مه سی اولان بؤیوک عالم محمد حسن باهارلی نی، یوزلرله، مین لرله بئله ضیالی میزی قانینا غلطان ائله دی لر. من گۆرمه میشم، أما اثشیتیمیشم، باهارلی دا بیر یاپون صمد اولوب، چوخ آغیللی، علم-عرفان صاحیبیمیش. اؤزونون خالچا سخی، بوپاکارلیق مکتبی وارمیش. تبریز خالچا مکتبینه اساسلانان خالچالاری شرقین ان گۆزل خالچالاری ساهیلیب. سووئت حکومتی نین ایلک ایل لرینده جه اونو توتدولار. سخی لرینی، بوپاکارلیق مؤسسہ لرینی آلت-اوست ائله دی لر... یاپون صمد... سن بیر آدا باخ... بو آدی اونا ساوادسیز کوتله، ائل-اوبا وئریب. نئجه ده دقیق تاپییلار آدینی. آوروپالی یوخ ها، فیرنگ، اینگیلیس یوخ، یاپون صمد!.. ائه... هه من آخی درویشدن دانیشاجاقدیم سنه...

- دئدینیز بیر درویش واردی...

- هه، من او درویشی گۆرموشدوم. داها اوزون ساققالی یوخدو، جیر-جیندیرین ایچینده دئییلدی، (آخی دئدیم کی، درویش لر ترکیدونیا اولوردولار، بو دونیانین مالیندا گۆزلی اولمازدی... شمس تبریزی دئمیشکن، هر کس اؤزونده اولان ایکی شئین بیرینی

اۆلدۈروب، بىرىنى دىرىلمەلى دىر... اۆلدۈرۈلمەسى لازىم اولان شىئى نەفس دىر، چۈنكى نەفسى اۆلدۈرمەدىكچە راحت ياشاماق مەمكىن دىيىل، دىرىلمەسى لازىم اولان شىئى ايسە كۆنۈلدۈر، چۈنكى كۆنۈلۈ اولانن مەسعود و بختور اولماسى مەمكىن دىيىل...، حتى آتى دا واردى... معلوم دور كى، درويش لر آياق لا گزردى لر... دانىشديغيم بو درويشه جاماعت سۇفو دئيهردى. نه بيليم بلکه ائله بو صوفى سۇزونون دەييشميش فورماسى يدى؟ اونون اينده بالاجا قوالى، بير ده بير تورياسى واردى. بو توربادا نۆوبه نۆو ايلانلار اولاردى. او، كندين اورتاسيندا معرکه قورار، قواليندا غريبه ريتملى هاوالار چالار، سونرا تورباسيدان چىخاردىغى ايلانلارى اويناداردى. آرادا بير سۇزلر ده دئيهردى. توتاليم ان بۇيوك ايلانينى گۆستەرەر: «باخ، بو زينديق اوغلو زينديق دونيانين بوتون سىچانلارينى دا يئسه، گۆزو دويماز» دئيب ايندى اونوتدوغوم بير غزل مى، يا قصيده مى سۇيله يەر، رقص اندهردى... ان كيچيك ايلانينى ايسه بئله اۇيهردى: «بو دا ايلاندير، فقط، گۆروتوخدور، باشقاسينا ظلم ائلمز، ظالم لرين يانيندا يئرى يوخ اونون»... بئله-بئله سۇزلر... سونرا دا آياقلارينى يئره دۇيهر، آت آياغى نين سسينه اوخشار سس چىخارار، بونو قوالى يلا نىظاملايار و ايندى ياديمدا قولاق-قويروغو قالميش رۇسەلر اوخوياردى:

هاپيدا، هاپيدا، هاپيدا هوى،

دوزلر قاليب قايدا هوى!

ايرى لر باشا چىخيب...

مەملر قوشا چىخيب...

هاپيدى، هاپيدى، هاپيدى هوى،

دوزلر قاليب قايدا هوى...

آچار دا كى، شاپيدا هوى...

شاپى بيليرسن كيمدى؟ دالى شاققىلداخلى<sup>۱۰۶</sup> بير آرواددى. بيزيم قيريشين نەسى يدى. آدى شاهپرى يدى، شاپى دئيهردى لر.

---

<sup>۱۰۶</sup> شاققىلداق: قويونون بوخ و سىدىيى نين قارىشىغى يومورلاناراق اونون آرخاسيندا يونونا ياپيشير و يومورلاناراق قورويور. قويون يئرى بنده شاققىلدايير. بونا شاققىلداق دئيرلر

اصلينده فورما ده ييشميشدى، مضمون ايسه عىنىدى... دروېش ائله دروېشدى... بيليرسن، اونون آخىرى نه اولدو؟ قيريش معلومات وئرميشدى. گلى لر، معرکه لر ينده گيزلى جه اشتراك ائديب اونو دا توتوب آپاردى لار گئدر-گلمزه... سونونجو دروېشين خئكايه سىدى بو... بونو سنه نيهه دانئشديم، بيليرسن؟  
من چوخ سارسيلمئشديم. بوغازىمى قهر ائله بيچمئشدى كى، دانئشا بيلميرديم. هاندان- هانا دئديم:

- نيهه؟
- اصلينده سونونجو دروېش او دئيلدى...
- بس كيم ايدى؟
- سونونجو دروېش سنين بابان هاشم كئشيدى... ايچينده بؤيوك-بؤيوك عالم لر، صوفى لر، معاريفچى لر، نشانه لر، داشييان هاشم بهى حاق دروېش لر، نين سون نومائنده سى دير. او، تكجه بيزيم كندين دئيل، ائله زنگزوردان قاراباغان بؤيوك بير ائلين ايدىمىنى چكن، تسيبىنى ساخالايان، اؤزونو سىر ائله مەيى باجانان جاوانشير لر، باهارلى لار، قاراقويونلولاين روحونو اؤزونده ياشادان كئشيدى... اونون علمى ده وار آخى... اؤزو ده من ده داخيل، سووئت معلم لرى اوزون زامان او كئشى نين دويدوقلار، نين دويمامئشيق، دئيك لر، نين ائلامامئشيق. اينسان بئله دير، آياغى پرتمه ديكجه قارشى سينداكى نين بؤيوكلويونو ائلاماز. يالئيز بيخيلاندا «يا الله كؤمك اول» دئيبى كيمى، ديزى ديركدن دوشنده توتدوغو اتهيين كيمين اتهيى اولدوغونون فرقينده اولور... سن كى منيم باشيما آچيلان اويوندان خبردارسان؟
- هه، سيز اؤزونوز دانئشمئشدينيز... دورسونلا من دالاشاندا...
- حاللدى دورسون. الله قوروسون، ايندى بيزيم جامعتين اوميد يئرى اولوب... بو باره ده سونرا دانئشاريق... من بابانان دانئشماق ايسته بيرم... سيزين نسلين بير قولو باهارلى لارا گئديب چيخير، يقين بيليرسن؟
- هه، بابامداكى قارا جيلدى كتابدان اوخوموشدوم... بير قولوموز جاوانشيرلره، او بيرى قولوموز باهارلى لارا گئدير.

- باهارلی لارین ان بویوک کیشی لریننن بیرى میرزه ولی باهارلی ایدی کی، آغا محمد شاه قاجار اونو عبدالصمد بهی جاوانشیرله گیروو آپارندا ایران دا رمل آتمیش و گۆرموشدو کی، اونلاری سحر اعدام ائده جکلر. (بونو من دئمیرم ها، قاراباغین تاریخی نی یازانلار یازیب). بیلیرسن ده، نئجه دئمیشدی، ائله ده اولور... میرزه ولی باهارلی نین گۆر و جولویو بابان هاشما دا کتچیب... او، ایندییه جن نه دئییب سه، اولوب. هله یانلیدیغینی گۆرمه میشم... ییز موسکویا گتتمه میشدن کتاب آچدی، دئدی، اگر بو گون باکی یا ، اوردان دا موسکویا قاچماسان، سنی آپاریب آراز قیراغیندا گولله له یه جکلر، آدینی دا قویا جاقلار کی، سرحددی پوزوب ایرانا کتچمک ایسته ییرمیش... اینانیرسان، ایش ائله گتیردی کی، من بیر گون گتچیکدیم، باکی یا چیخا بیلمه دیم. همین گنجه کندی روس سولداتلاری اوزوک قاشی کیمی محاصره یه آلمیشدی لار... اوندا منی بیلیرسن کیم خلاص ائله دی؟ اینانما یا جاقسان...

- کیم، معلم؟

- سنین آتان... اونون داخماسیندا گیزلندیم او گنجه نی. سالداتلار بوتون ائولری بیر-بیر آختارمیشدی لار، تکجه آتاین کوماسی یادا دوشمه میشدی... بابان منه قادین پالتاری گئیندیریب مینجیوانا، اوردان دا باکی یا یولا سالدی. دالیمجان دا اوزو گلدی... من اونا حیاتی می بورجولویام...

کیشی نین نفسی چاتمیردی ائله بیل. آتلاس خالانین ائشیتمه مه سی اوچون لاپ آستادان دانشسا دا، سینه سی تۆشو یور، سسی بوغولوردو.

- بابان بیر گون منی یانینا چاغیریب دئدی: «حافظ معلم، بو ایت اوغلونون باشیندا درد وار، امما گۆره بیلیمرم نه درددی... کوموجانی گۆرورم، آچالی نی گۆرورم، شوکراتازی گۆرورم... قیزیمنان بو صفیل اوغلو صفیلین حیاتی اونسوز دا بد گۆرورکور... امما نه دن سه آیدین گۆره بیلیمرم... باخ، آخی او، قورخمازین یانیندا ایشله ییر، قورخمازی دا گۆرورم... نه ایسه بو ائیلاسین باشیندا بیر قادا وار. سن گئت، اونو باشا سال کی، اوزونو گۆزده سین، خطا گزیر اونو...» گتتدیم یانینا. دئدیم کی، ائیلاس، منی دوشمن چنگیندن قورتاردیغینا، ان اساس ایسه دوستومون قیزی یلا ائولندیینه گۆره سنی اوزومه دوست، قوهوم بیلیمرم... سنین نه بین وار، باشیندا بیر خطا-فیلان اولماسین کی؟ قاییدیب نه

دئسە ياخشىدى؟ «مىللىم، ولله قوز كىمىم، پولوم پول، عائلم دە كى، اورەيىمجن... دای نە دردىم اولاجاخ؟» دېدىم، اولسون ائى، أما سىن باشىندا بىر خطا وار، اؤزونو قوروو... قايتدى كى، يوخ، آى مىللىم، خطا سىنن كىنار اولسون، منىم دردىم-چوروم يوخوو... آرخابىن خطىرجم اول... نە خطىرجم؟! هئىچ اوچ گون چكەمدى، كومموجادا جان وئردى...

منىم نە حالا دوشدويمو داها تصوير ائتمەيە بىر احتىياج وارمى؟ اينانىن، هاردا اولدوغومو، كىمەلە دانىشديغىمى بئله انىشديرا بىلمىردىم.

- دئمك، بابام بونو بىلمىمىش؟!

- هە، هە، بىلمىمىش نەدى؟ اگر بابان بونلارى ما دئمەسەيدى، هئىچ ائىلاسىن باشىنا نە قضىيە گلدىيىنى بىلن اولمايماقئدى... قورخماز اؤلوم ياتاغىندا اولاندا بابان گئدىب يانىنا، او دا قايدىب كى، هاشم، الله-دان دا، ائله سىنن دە بو سىرر گىزلى دئىيل اونسوز دا... بس، حال-قضىيە بئله، باغىشلا كى، سىنن قىزى باشسىز، گلەچك نونى ددەسىز قويدوم. گۆرونور، بو دا منىم يازىمىش... يازىيا پوزو يوخوموش...

- حافظ معلم سوسور. من باشا دوشورم كى، دئسەن، اؤزومون كىم اولدوغومو ياواش-ياواش درك ائلمەيە باشلامىشام. بئله اوشاق ياشىندا عاغلىما، كۆنلومە دامىنلارن ائله بئله داممادىغىنى ائلايىرام دئسەن. بابامىن روخوندا، كۆنول دونياسىندا اولوب-بىتنلر داملا-داملا، چىنقا-چىنقا منە قايدىر ائله بىل. قاچاق ايسرافىل، آغاسى كىشى، پودىپولكونىك حسين، حافظ معلم، قدىر، آسيا... بونلار اؤز آياقلىرى يلا منە دوغرو گلير-لر. مىندن نەسە حاضىرلاىر ائله بىل. فقط، كىم حاضىرلايىر، نە حاضىرلايىر؟ بىر بونو بىلمىرم.

- بابان تىكجە گۆروجو دئىيل، بىر عالم، وطن، ائل فدانىسى اولان ضىيالى دىر. موسكوادا اونيوئرسىتئتدە اوخويوب، أما بەى تۆرەمەسى اولدوغونا گۆرە تحصىلىنى باشا وورماغا قويمادىلار... او، زىنگىزوردا محمد بەى عاشق زىنگىلانى، بىهلول بىهجت، سارىجانى (سارى آئىغىن اصل آدى بئله دىر)، قاراباغدا بالىم آغا، سىد نىگارى كىمى اوستادلارن ال يازمالارىنى، قاراباغ نامە مؤلفلرى نىن قىيىمتلى سىندلرىنى، شاه اسماعىل دان سارى آئىغىغا، بالىم آغايا و دىگرلرىنە وئرىلمىش بىلگەلرى، چوخلو آدىنى بىلمەدەيىم تارىخى

سندلری قورویوب ساخلايير. ايلک فرصته اونلاری علم اءاملارينا تحویل وئرءجک.

آما دئير هله واختي دئيل...

- بس نه واختي گلهجک او واختي؟

- بابان يئنه بو گون لرده مني يانينا چاغيرميشدي. كتاب آچيب. هم ياخشي شئي لر

گوروب، هم ده بد شئي لر...

- ياخشي دان باشلايين.

- دئير، نهسه او تاي-بو تاي گورورم... ائله بيل سرحدلر گوتورولهجک... آرازين اوستوندن

گنديش-گليش گورورم... بير ده دئير باكي دا جوشقو، سونج گورورم... اينانا بيلمير

دئير گوردوک لريمه... نچه ايل لرین بو آسدي-كسدي سي نئن، روس باسقي سيننان ائله

بيل قورتولوش گورورم... دئير، بونا هنج اوزوم ده اينانا بيلمير، آما گورونن بودو.

دالينجان دا قان گورونور دئير... قان چاي کيمي آخاجق... بير ده بابان دئيردي كي، او،

ائله کئي ايسته ينده كتاب آچا بيلمير كي... گرک بونونچون ده بير ايچدن گلن سس،

چاغيريش اولسون. آخي او، رمال دئيل كي، ياخود باختا باخان دئيل كي... اونا وحی

کيمي بير شئي گلير... اونا كتاب آچماسا، داي بير ده چتين كي، همين آن يئتيشسين...

هه، هاشم کيشي دئيردي كي، بير ده بيزيم نسلين طالعيينه يازيلان يئرده ييشمه،

قاچقينيلىق، كؤچكونلوك ايندي ائله بيل تكارار اولوناجاق... يقين بيليرسن ده، جاوانشيرلر

زامان-زامان سورگون لره، تورپاق ايتكى سينه معروض قاليلار... دئير، ايندي بونا

اوخشار، آما داها گنیش ايتكى لر گورورم...

بيردن حافظ معلم هيچقيرماغا باشلادی. گور ايشيغي سوندوروب ضعيفي ساخلاسام دا،

آلاقارانيلىقدا اونون ياناقلاري آشاغي سوزولوب آخان، ضعيف ايشيغن تاثيريندن

قورغوشون اربنتي سي کيمي پاريلدا ياراق صفتينه ياييلان بو گوز ياشلاري مني ده بوغدو

و هاچان آغلاديمي اوزوم ده بيلمه ديم. منيم بو گون اياق اوسته دورماغيمين، آر-چوخ

علمه، کتابا اوز توتماغيمين باعثکاري اولان آدام ايندي گوزلريم قارشى سيندا اوشاق

کيمي آغلایيردي! و مني ده اوزونه قاتيب آغلایيردي. ائله گوج سوز حس ائديرديم كي،

اوزومو...

اوزونو تتر اله آلدی. دسمالی يلا گوز ياشلاريني سيليب دئدی:

۱۸۶۰- جی ایلده بریتانیا کرایچاسی ائلیزابتین بیر مالیه مشاوری اولوب، توماس قرئشتم آدیندا. او ثوت ائدیپ کی، اوجوز پول (مثلا میس، سینک، بورونج) باها پولو (فیزیلی، گوموشو) سیخیشدیریب دؤوریهدن چیخارا بیلیر - باها پولو اینسانلار بیغیم واسطه سی کیمی گیزله دیر، بازاردا ایشلنن اوجوز پول اولور. سانکی او باها پول اونودولور، یوخموش کیمی داورانیرلار اونونلا. اصیل ضیالی، قییمتلی اینسان دا جمعیتده بئله قیسقی یا توش گلّه بیلیر. اونو هئچ کیم آختارمیر، هئچ یئرّه دعوت ائتمیرلر، قاپی سینی آچمیرلار... یوخموش کیمی داورانیرلار اونونلا. حالوکی او وار، ساده جه دؤلت سیاستی بو ضیالینی کونجه قیسنادیغیندان جمعیت اوندان فایدالانا بیلیمیر... بونا «قرئشتم قانونو» دئییرلر... بو آمانسیز قانون بابان کیمی لری داها فایدالی اولماقدان، پوتنسیال امکانشی خالقینا خرجه مکدن یاییندییر... بو کیمی حال لار بابانی سیخیردی... او قدر سیخیلیدی کی، آخیری دؤزمه دی... ائله او صحبتیمیزین سحری بابانی پارالیج ووردو... کیشی بیر طرفی اوسته ترینه بیلیمیر...

نه؟! -

ائله «نه» دئدیپ کی، یقین کی، مطبخده آتلاس خالا دیکسیندی. حافظ معلم منیم نه حالا دوشدو بومو گؤروب دیکلدی، قهرلی-قهرلی دئدی:

آنان اصلینده گلیمیشدی بونو سنه دئییه... آما دئییر، نه ایلاله ائله سم ده بوش-بوش شئی لر دانیشیب گئری قایتدیم. دئییه بیلیمیب سنه... اوغلو، بابانین نئجه بیر آدم اولدوغونو داها دوروب سنه تکرارلاماغا لزوم گؤرمورم. اونون اوغول پایی یوخدور. سن اونون هر معنادا واریشی سایلیرسان. حاضرلاش، گندهنده سنی ده آپاراجام...

یورغانین آلتیندا تیتترمه توتمودو منی. آیاقلاریم دا همیشه راحت سیغدیغی یورغاندان چؤله چیخیردی. منه نه ایسه اولوردو. آما نه؟

\*\*\*

حسین معلمین کابینتینده اهیشمیشیک. خینالی بیغلاری، گور، داراق باتماز ساچلاری، سرت باخیشلاری اولان کیشی بیزی خوش اوزله قارشیلادی. اورا-بورا زنگ ووردو، چوخ چالیشدی، نهایت حافظ معلمین اوغنونون یئرینی تاپدی. کرکیجهانلار خوجالی نین آراسیندا بیر کند وارمیش، داشناک یوواسینا دؤنوموش. اوژنون خواهشی ایله ناظمی

اورا ساحه موکلی گۆندریب لر. ارمنی لر کنده بوراخماق ایسته مه ییب لر اونو. چوخ چک-چؤیوردن سونرا یئراواندان گلیمش ایکی ساققالینی حیس ائدیریب، باشینین آداملاری یلا برابر گریب کنده. ایندی اوردا بیرجه ساققالی دا قالما ییب. هامی سی باش گۆتوروب قاچیب. آما ناظم اوچون، دسته سی اوچون هر گون تهلوکه وار. بیر دفعه حتی ساحه موکلی نی نین یئرلشدییی بینانی یاندرماغا جهد ائدیب لر...

بونلاری حسین معلم دانیشیر بیزه. سونرا دا علاوه ائدیبر کی، اونون اؤز اوغلو دا قاراباغ دیر. او دا ملیس ایشچی سی دیر. سؤز وئردی، اوغلونا دئیجه ک، گئدیب ناظمی تاپسین، تانیش اولسونلار... سونرا دا برک-برک تاپشیر کی، نباده کرکیجهان، خوجالی سمته گنده سینیز. بو دقیقه اورالار قورخولودور. بیز تئزلیکله قاراباغدا وضعیتی نورمال لاشدیراجیق ان شاء الله. اوندا هامیمیز راحت گنده جیک اورا. قوی بو داشناکلارلا حق-حساب چکک... بیلنده کی، ناظمین آناسی دا گلیب، لاپ هیجانلندی و دئدی: «گننه دئیریم ها، نباده اورا گنده سینیز... قادینا هئچ اولماز...»

بیز اونونلا ساغوللاشیب چیخیریق.

## کوپ

قاتاردا یول گئدیریک. من بو یولو هر دفعه گنده نده ائله بیلیرم کی، بو یول هئچ بیتمه یه جک. قاتارین آیاق سس لری، بیر-بیرینی تانیمایان اینسانلار، قاتارین غریبه یاتاق و یا اوتوراجاق یئر لری، بیغلیب-آچیلان ایستول لار... و یول بویو یئیلن یولچو یئمک لری، بالینیز قاتاردا اولان کاغیذا بوکولو غریبه قند، دمیر قابین ایچینه قویولموش ایری، قالین ایایستکان... و بو قاتاردا ائدیلن صحبت لر، هانسی کی، ایندی حافظ معلم له دؤردونجو کوپئی یولداشیمیز (باشی داز قیرخیلمیش، لوپا بیغی آغزینی اؤرتموش اورتا یاشلی بیر کیشی) باشلا ییب...

بیز ملت دئییلیک، قارداشیم! ملتین گرک شرفی، اخلاقی اولسون... بیز ایسه شرفسیز، ناموس سوز آداملاریق... عثمانلی نین بویوندوروغو، ایرانین توخماغی، روسون میزراغی... ایندی ده آمتریکا خالق جبهه سی قاییریپ بیزیمچون... اهیه، بیزه دئیهن گرک، آی ایت

اوغلو، اروادین بیر اری اولار ده! گاه اونون آلتینا بیخیلیریق، باجی دا باغیشلا سین، گاه بونون... بیز دوزه لن دئییلیک، عموغلو!

حافظ معلم بو «شرفلی» یه باش قوشما ماغا چالیش سا دا، دؤزمور، آخیردا البب یاتیر اونو:

نه وئرمیسین بو ملته، آلا بیلیمرسن؟ سنین کیمی «شرفلی لردیر» ده بیزی دالانا دیره یهن... سن نه بیلیرسن کی، خالق جبهه سین آمتریکا یارادیب؟! نییه ارمنی یوخ، لاتیش یوخ، گورجو یوخ، اما بیز بئله دوشونمه لییک؟

عموغلو، منیم دردیم آیریدی ای... ایل لردی دیشیمله، دیرناغیما قییک-قییک پول بیغمیشام، اوننان بئش مانات، بوننان اون مانات قوپاردیب ایکی سین یوخاری اؤتورموشم، ایکی سین ده اؤز جیبیمه قویموشام، ایندی بیر ایدمان معلمی گلیب اولوب جبهه چی، کسب قاپیمی کی، گرک بئش مین سالا حا پول وئره سن!

او بیغدییین خالقین پولودور ده، دوز ائلییرلر ایسته ییرلر... سن کوبه چینله میسن، ایندی ده خالقین آغیر گونونده کویون باشیندان گؤتورمه لیسن.

کیشی نین حافظ معلمدن آغلی بیر شئی کسمیر دئییه سن، قالخبب واقونون دهلیزینه چیخیر، سیقارئت یاندیریب دردلی-دردلی سومورور. بو واخت آغاسی کیشی گیلده گؤردویوم کوپ احوالاتی یادیم دوشور و باشلا ییرام قاقاق ایسرافیلین کویونون و آغاسی کیشی نین، مارقونون احوالاتینی دانیشماغا. حافظ معلم هله ده اؤزونه گلمه ییب. بو آخماق آدامین گیج-گیج دانیشماغی اونو برک یارالاییب. اما دئییه سن، آخیر کی، منیم کوپ حاقیندا صحبتیم اونون دقتینی توپلاماغینا یاردیمچی اولور و ماراقلا صحبتین سونونو گؤزله ییر. من آرتیق بیلدییینیز احوالاتی دانیشیب قورتاران کیمی دئییر:

کوپ اؤزو سیرر دئمکدیر. قیزیلدی، پولدو، دیگر قییمتلی امتعه لردی، هامی سی اینسان اوغلونون بیر-بیرینه ایسماریجیدی<sup>۱۰۷</sup>... بو دا بیر نؤو یازیدی... ایشاره لرله یازی. او کوپ، اصلینده «من وارام، اولاجام، اولمالی یام» دئمکدیر. باخ، او آدامینکی سیر دئییل، های-کوی دو، شیوندی... کهنه کیشی لرینکی ایسه گله جه یه بیر نؤو ایسماریج گؤنده رمکدی کی، بیز اولموشوق، بو دا ثبوت! سیز ده اولماغا چالیشین...

<sup>۱۰۷</sup> ایسماریج: باشقاسی اوچون آیناجاق شئی؛ مئساز، پیام

يئرلر يميزى ساليب اوزانميشيق. من ايكنجى قاتا چيخميشام. «شرفلى» هاراسا يوخا چيخيب. نه قدر گوزومو يوماغا چاليشسام دا كيرپيك لريم قاتلانمير. او كويو بيزه «يازيب» گندن كيشى لرى دوشونورم. اونلارين بو سيرلى كوپونو اوخوماغا چاليشيرام...

## تاريخ تمامدير

بیر طرفدن آروادلار خالچا-پالاز اوسته سالينميش دوشكچه لرده اوتوروبلار. پنجره نين آغزیندا قوبولموش قيرميزى پاليدان حاضرلانا قديمى ايتولون باشیندا ايسه حافظ معلم، دورسونون آتاسى عبدالرحمان، سووئت صدرى قيريش و تانيماديغيم ايكي كيشى نه باره ده ايسه خيسين-خيسين دانيشيرلار. من بابامين يانینداكى ايتولدا اهلشميشم. كيشى ياتيب دئيه سن. قاطاردان دوشنده منى توتان دلى آغلاماغى نظره آلماساق، هله كى، اوزومو محكم ساخلاميشام. بيليرم كى، بابامين آغلايان كيشى دن خوشو گلدير. بئله سینی گۆرهنده اوزونه باخمدان دئيه ردی: «گوزوون موزويون آختما ه! آرواد اوغلو آرواد... بئسسويسنى نيقادى!»

غفيلدن قيريش اوجادان دانيشماغا باشلايير و غريبه دير كى، هئچ كيم اونا قولاق آسامير. آما او ائله اورتاليغاچا دانيشير.

...- دئديم اه، من ابوالفضل العباس قوربانى يام ائ! سن ما ئئنييه بيلرسن كى؟... قاييديب نه دئسه ياخشيدى؟ قايداسان كى، اه، من قاچاخ ايسرافيلين نسليننم ائ، بالا، سنين كيمي چاريخلى-پاتاوالى موزدور ده بيلم ها!.. دئديم، اه، قاچاخ ايسرافيل يوخ ائ، باندیت ايسرافيل!.. ائله بى نى دئميشديم، جيييننن بير شئ چيخارديب كنوپكاسين<sup>۱۰۸</sup> نه ترى باسدى سا، شارراك ائله ييب آچيلدى، اولدو پيچاخ، دئدى بى ساعت سوخاچام قارنيا! نه تهر جيهنه وئريب قيشقيرديم سا... منى آخى يوخارى دا الله، آشاغى دا حكومت ساخليبير... بودو ها، گوى پاياخ آتلى لار توكولوشدولر... قولون قاريب آپاردى لار... بير داش بير گؤله دوشدو... او باندیتين سون نيشاناسى بئله كسيلدى...

<sup>۱۰۸</sup> كنوپكا: دويمه

دیشیم باغیرساغیمی کسیر. آز قالیرام دئیم کی، دورون گئدین. اما او ایکی آدمی تانیمیرام آخی. نهایت، اونلارین بیری دیلله نیر.

- بیز هاشم عمی اوغلوینان بیر نسیلدنیک. قوهوموق. قوبادلی نین قارقویونو کندی نیک. ائشیتدیک عمی اوغلونون خسته لئمه یینی، گلدیک. دئدیک بیر گۆزک اؤزونو، صحبت ائلیک، بلکه بیر کۆمه بییمیز دهیدی...

بابام گۆزلرینی آچیر. اول منه، سونرا قوناقلارا باخیر. نهمی چاغیریب نهسه یاواشجا دئیر. ائله دئیر کی، بونو بلکه ده دئمیر، ائله جه قاندریر. نهایت، نهم اوزونو اورتالیغا توتوب گومولدانیر:

- هاشم دئیر کی، گلن آیقلارینیز وار اولسون، قاپییزا شاددیغا گلک. زحمت چکمیسینیز. دورون گئدین، ائوینیزه، ایشینیزدن-گوجونوزدن قالمیین. من هاشمی سویا سالمالی یام... الله ائوینیزی آواد ائله سین.

بیرینجی حافظ معلم قالخیر. دالینجا تزه گلن قوناقلار و عبدالرحمان. ان آخیردا قیریش من طرفه ترس-ترس باخیب دورور. بیلمه دیم منی سوسدو، یا بابامی؟ آخی من اونون یانیندا اوتورموشام.

سونونجو قادین ائوی ترک ائدنده بابام الیمدن توتور:

- چیخ، قارقویونودان گلن لره دیل-آغیز ائله. دی کی، بابام دئیر ساغ اولون، اذیت چکمیسینیز. هم ده تانیس اول او آداملارلا... سونرا قاییت، سنیله ایشیم وار... حافظ معلمه ده دی، گئتمه سین.

\*\*\*

بابام الیمی الینه الیر. سیخماق ایسته بیر، گوجو چاتمیر. سسی ائله ضعیفله ییب کی، هئج او گور-گور گورولدایان هاشم بهیه اوخسامیر. اوتاقدکی لارا گۆز گزدریر: نهمه، آناما، خالالاریما، حافظ معلمه باخیر، یئنه باخیشلارینی منیم اوستومده ساخلاییر. قویونون دیبیندن گلن سسله دئیر:

بیزیم طرفلرده بیر شیخ اولوب... میر همزه سید نیگاری آدیندا. لطف شعرلری، مودریک کلاملاری دلیل لر ازبری یدی بیر زمانلار. بیر اوردویا تای موریدلری وارمیش. چار حکومتی اونون بو نفوذونان قورخور، اولکه دن چیخماسینی ایستیییر... بیزیم نسلین آغساقالی محمد بهی جاوانشیرین کومکلییی ایله صفر بهی اونو بیر مدت هرتیز داغیندا گیزله دیر. ایندی اورا زیارتگاهدی. سونرا صفر بهی کیشی نی ترکینه ایب داغلارالا، مئشه لرله آپاریر تورکییه سرحدینه... بعضی کندلردن کئچنده شیخی ترکینه الیر، بعضی کندلردن کئچنده آرخایا کئچیب سید نیگاری نین ترکینه مینیر. سرحدده شیخ سوروشور کی، صفر بهی، نییه یول بویو یهرده یئرینی ده ییشیردین؟ دئییر، یا شیخ، ائله کند واردی کی، مرددی جاماعتی، بیزه گوئله نی قاباقدان آتاردی، ائله سی ده واردی کی، نامرد کیمی آرخامیز جان گوئله یه توتاردی... اونا گوره... هه... اوزبهوز گوئله آتانتان قورخما، آرخادان ووران تهلوکه لیدی... تهلوکه ایسه اوزاقدن دئییل، قاپی نین آغزیندا دیر. دوشمن ده نامرد... آنان گله جک باکی یا. بیر اوجوزواری ائو آلا رسینیز. بورالاردا چوخ قاریشقیلیق اولاجاخ، اؤزوو گؤزله... داوا یا آپارسالار، گئت، امما احتیاطلی اول. احتیاطلی اییدین آناسی، آغلاماز. بیر صانددیق وئره جکلر سا، اوردن ۵-۶ یوز ایل لرین امانتی وار... ایل یازمالاری، بلگه لر، قدیم سندلر... ما دا آنا بابام میرزه هاشم زرین قلمنن قالیب... میرزه ولی باهارلی نین اوغونو دئییرم... او میرزه هاشم قیبریستانی وار ها، باخ اونون آدینادی... او سندلری آپاریب ضیا معلمه، ضیا بونیدویا تحویل وئره رسن... آنا طرفیمیز -جاوانشیرلر ووروب، آسب-کسیب، آنا طرفیمیز میرزه ولی باهارلی لار یازیب... اونا گوره بیر ناتماملیق اولوب همیشه نسلیمیزده... گرک حکم ائلییه ن اؤزو ده یازا بیلسین. علمی اولاین هئلمی ده اولمالی دیر... هئلم، یعنی گوج... یازی تاریخدی آخی... تاریخ تمامدی... منیم عمرود ده تمامدی... سن منیم اوغول یادیگاریمسان... قطعی آغلاما. زهلم گئدیر آغلایان کیشی لردن... بئسسوویسنی نیقودای... سن... سن... زریشمین بالاسی سان... آنانتان، نهننن موغابات اول... خالالارین اماناتی... چتینه دوشسن، حافظ معلمن مصلحت آل...

بیردن دیکلدی، اوزونه بیر نور حاله سی قوندو سانکی. خسته هاشم بهیدن ساپ پاساغ هاشم بهیه چئوریلدی و اوزومه دئییل، هاراسا اوزاقلارا باخیب قئیزله دئدی:

- سىز اونوتمايىن بونو: نسلىمىزىن يىنگانە اوغول يادىگارى سىنيز... من... من... اە...  
سۆزونون دالىنى گتيرە بىلمەدى. ائله بىل خفیف كولک اسىب چىراغى سۆندوردو. بابام  
گۆزوموزون اۆنوندە دانىشا-دانىشا اليمىزدن گئتدى. سون سۆزودە «اە» اولدو.

## ایکینجی حصہ

قارانلیغین علیہینہ دانیشماقدان سا، بیرجه شام یاندیر.  
(نامعلوم فیلسوف)

### دفن

بابامین دفنی چوخ سویوق کئچیر. یاسا دئسم آز آدام گلمیشدی، اینانماز سینیز. بیزده بئله دی کی، یاس دوشدومو، هامی ایشینی-گوجونو آتیب اؤزونو دفنه چاتدیرار. اگر اؤلن حرمتلی آدامدیرسا، قونشو کندلردن ده یاسا گلرلر. بابام نهینکی حرمتلی آدامدیر، من دئیهردیم، چوخ حرمتلی دیر. اؤزو ده بو حرمتی ائله-بئله قازانمیب کی! بیرین حکومتین الیندن الیب، بیرین اؤلوموش اومیدلرینی قایتاریب، بیرینه اؤز قانینی وئریب...

بیرینجی نی بیلیر سینیز، ایکینجی نی دئیهرجم. منیم صنیف یولداشیم قرنفیلین آتاسی هجت جاوانلیقددا غفیلدن دوشور یورغان-دؤشهیه. یئمیر، ایچمیر. گون-گوندن گئری گئدیر. سببینی سوروشانلارا بیرجه بونو دئییر: منیم حالوام چالینیب اونسوز دا...

هه، اونو دئمهدیم آخی، هجت دمیریولچو ایدی دئیهر، بوغازیندا غفیل شیش عمله گلنده گئدیب مینجیواندکی دمیریول خسته خاناسیندا اؤزونو یوخلاتدیریر. حکیملر باخان کیمی اونو یازیرلار باکی یا. اوردان گئدیر بیله جری ده کی دمیریول خسته خاناسینا. اوردادا اونا خرچنگ دیاقنوزو قویورلار و بونو خلوتجه اروادینا دئییرلر. اروادی دا کی، ساوادیسیلیغی بیر یانا، لاپ کئین بیریمیش. (بابام بئله سینه یانا-یانا دئیهردی: «تویوی نارود! ساوادین یوخلو، آغلین دا چاتمیر؟! نیتودیای! قایدیر کیشیه سئونه-سئونه دئییر: «آی هجت، دئل لر کی، سن خرچنگسن... اؤزو ده ما قلاووراج اؤزو دئدی ها... اونو دا

قاندیدی کی، بیر-یکی گونه سنی اوهه بیراواجاخلار... هله دئدی کین، پئنیسیا دا کسه جی لر». کیشی باباما دئییرمیش کی، گۆزومه ائله بیل شیمشک چاخدی. بوغازیم یومولویدو، بیر آز دا بونو ائشیدنده تیخاندی. دای بیلدیم کی، راکام...» (هجتین آروادی اریندن راک سۆزون ائشیدنده بودو ها دؤشه نیب پالاتانین اورتاسینا، هجتین خسته لییی یالان اولوب... حکیم لر تۆکولوب گلیر، ساعتلارلا اللشدن سونرا آروادی حیاتا قایتارا بیلیرلر...)

کیشی هجتین بوغازینی الی یله الله بیر، نه باشا دوشورسه، الینی اوزونه قویوب دئییر، هجت، بو واییمی ائله یه سن، سنده او خسته لیک دئییل. سونرا دا قونشو کنده کی فئلدشئر افضل الدینه سفارش ائدیر، چاغیر تدیریر هجتین اوستونه. افضل الدین بیر هجته باخیر، بیر اونون باکی حکیم لری طرفیندن ایضالانمیش کاغیذ-کوغوزونا، باشینی بولاییر. دئییر، هاشم کیشی، من بو ریسکه گنده بیلهرم، بو حکیم لری خیرداسی دوستئتدیر<sup>۱۰۹</sup>، منیم هئج عالی ساوادیم دا یوخدور، بونون «ایستوری بولئزنینده»<sup>۱۱۰</sup> هر شئی آیدین یازیلیب... افضل الدین گتتمک ایسته ینده بابام قاییدیر کی، افضل الدین، من حکیم دئییلیم، حکیم اولسام، سنی چاغیرماز دیم بورا، سن گل، من دئیهنی ائله، بو کیشی نین بوغازینداکی شیشی یار، او ساغالا جاق... فئلدشئر یئنه بیر هجته، بیر اونون بوغازینداکی شیشه، بیر الینده کی «ایستوری بولئزن»، بیر ده باباما باخیر، یئنه باشینی بولاییر و دئییر:

هجت، سنین آدین هجت اولسا دا، اؤزون ساکت آدامسان، آما بو هاشم به یین هله یانیلدیگی اولماییب، من اونا اؤزومه ایناندیغیم کیمی اینانیرام، بس سن نئجه، بو کیشی به اینانیرسان؟

هجت باشینی تره دیر، یعنی اینانیرام. بابام هجتین باکی حکیم لریندن آلدیگی کاغیذلاری باسیر سوپایا و حکم له دئییر:

<sup>۱۰۹</sup> دوستت: عالی مکتبه علمی درجه

<sup>۱۱۰</sup> ایستوری بولئز: خسته لیک تاریخچه سی

بو کاغیدی وٹرن لر اولسونلار دوسسنت، پروفور، بیز ده اولاق بیز! افضل الدین، چیخارت ایسکالپئرینی<sup>۱۱۱</sup>، چرت بو شیشی!

هجتین آروادی سوبادا جیرهاجیر یانان کاغیدلارا باخیب «الین قوروسون، کیشی، او کاغادارا دمیربولدان هجته بیر اتک پول وئره جکدی لر» دئییب جیهنه چکیب قیشقیریر. بو واخت افضل الدین هجتین بوغازینداکی شیشی چرتیرمیش، قاییدیر کی، آی آرواد، سن بو کیشی نی اولمه میش نییه آغلا بیرسان؟ هجت ده گوج له ائشیدیله جک کال سس له دئییر کی، منی آغلامیر ای، ایستوری بولئزنه وئربله جک پولو آغلا بیر... نه باشینیزی آغریدیم، نئشتر شیشه توخوناندا، ساری ایرین فیشقیریر فتلدشئیرین اوستونه... هجتدن بیر «اوه» سسی چیخیر و کیشی نین گؤزلری چئوریلیر. فئرشلین ال لری اسیر. بابام قاییدیر کی، آی افضل الدین، نییه اوزونو ایتیریرسن، گؤرمورسن عادی جه یارادیر؟ راکدا دا بئله ایرین اولار؟!

افضل الدین قاییدیر کی، بیلیرم ای، آی هاشم، بو بدبخت اوغلو بدبخت یئمهییب- ایچمه ییب، قوه سی توکهنیب، قورخورام اوله، حاقلی اولدوغوموزو ثبوت ائله به بیلمه یک. گرک تعجیلی بونا بیر گئمودئز سیستمی<sup>۱۱۲</sup> کؤشوروم، قوه سی آرتسین...

اوزون سؤزون قیساسی، بیر گوندن سونرا هجت اوز قویور ساغالماغا... اون گون سونرا آروادا دئییر کی، بیر تویوق توت کسیم، قوی پیلاو آلتینا، هاشمی دا، افضل الدینی ده چاغیر...

ایندی اودور، موللا یاسین اوخویور، هجتین گؤزوندن سئلله مه یاش گئدیر. ائله بیل عزیز ی اولوب...

قالدی قان وئرمه یی. بابام بونو اؤزو منه دانیشیب. دئییر رایون مرکزینه گئتمیشدیم. اوندا هله کندیمیزه اوتوبوس ایشله میرمیش. کیمی یوک ماشین یلا، کیمی آت لا، کیمی ده ایاق لا گنده رمیش بو اوزون یولو. بابام دا کولخوزون یوک ماشینینا مینیمیش. دئییر ائله موشلان کندینین دیکینین اورتاسیندا ماشینین اهبله جی توتمور، سوروجو ها چالیشسا دا

<sup>۱۱۱</sup> جراح بیجاغی

<sup>۱۱۲</sup> درمان نوعو

سوكانى ساخاليا بيلمير، ماشين آشير. بابام و ماشينين باينداكى داها ايكي نفر بيرتهر اؤزلىنى يئره آتيب يونگول خسارتله خلاص اولورلار. سوروجو ده اؤزونو يئره آنا بيلير. كابينهده كي گنج قادين قالير ماشينين آلتيندا، هم قيچى سينير، هم ده بدننى ماشينين شوشهسى كسير، قان گۆتورور گلىنى. اونو كابينهدن چىخارديب خستهخانايا چاتديراناجان چوخلو قان ايتيرير. گلىنين حياتى تهلوكهدهيميش. تحجىلى قان كۆچورولمهلىيميش. قان احتياطى اولماديغىندان گلىنين ارىنى چاغيرىلار كى، قانىنى يوخالسينلار. آناسى يئريبير اوغلونون قاباغينا، النى بئلىنه وئريب دئير:

- اده ائيبى! هارا؟ او دوختوررارى من تانييرام ائ! اينهنى تاخىب، اون ليتير قانىنى آلاجخالار... قوى گلىنين قارداشى قان وئرسين، سن نييه وئيررسن؟  
«قارداش گلنهجن گلين اؤلر آخى!» - دئيب بابام اوزانير اينهنين آلتينا و حكيمه دئير:

- يوخلاماغا احتياج يوخدور، دوكتور، من دونور قروپام - بيرينجىيم.  
آناسى نين سؤزوندن چىخا بيلمهيهن ار گولمالى كيشىدير، بابامين قانىيلا ساغالان گلين سكينه نين آناسىدير، قاينانا ايسه يوخو كيمي يادىما گلير. نانهنى گؤرن گؤزون اونو گؤرسون. ائله او دا بير آز آغىلدان قيوراقميش...

نهم، خالالاريم، بير ده سكينه نين آناسى قاپىيا سؤيكه نيب بابامى ديلله آغلايىرلار.  
نهم ائله بيل شعر دئير: «داغىليب قالام سنسيز... آى هاشم، ديلسيزم، لالام سنسيز...  
سئل لر دهنه مى يودو... اوت باسمىش يولام سنسيز...»

تكجه انام آغلامير. ائله بابام كيمي ديك دايانيب. هامى نين چييين لرى اوستدن هاراسا باخير. و هردن گؤزلىنى دولانديرىب منى آختارير... ائله بيل نهسه دئمك ايستهبير، آما نه؟

بابامين مئيدى قويولموش مافهنى يوياتدان گؤتوروب حيطده قىبلهيه اوزاديرلار و هامى (كيشى لر) نامازا دورور. موللا حلال لاشما يئرینه چاتاندا «حاقينيزى حلال ائله بين» دئير، بو واخت گولمالى كيشى گومولدانير:

- اونون هئش كيمه بورجو يوخويدو، بيز هامى ميز اونا بوشدويوخ... قوى او بيزه حاقينى حلال ائله سين...

کیمین سه هۆنکور توسونو ائشیدیرم و باخیب گۆرورم کی، بو حافظ معلم دیر. منی ده آغلاماق توتور، أما اناام یادیمما دوشور و بوغازیمما ییغلمیش قهر گئری قایدیر. موللا «اوج دفعه گۆتوروب، قویون، سونرا قالدیرین» دئیهن کیمی اناام اؤنه چیخیب حکم له دئییر:

خسرو، گیر بابانین جینازاسینا!  
قاباقدان اؤزو جنازه نین بیر طرفیندن توتور، من ده بیر طرفیندن. سونرا حافظ معلم، غیری لری جنازه یه گیریرلر، قییریستانا طرف آدیملا بیریق...

\*\*\*

دورسون بابامین دفینه گلمه دییی کیمی، هئج اوچه، یتدییه ده گلمه دی. سوروشدوم، دندی لر، جبهه ده وضعیت گرگیندیر، اونو قیناما. من اوزه وورماسام دا، پرتم اصلینده. شوپهه لنمیشم، ائله بیل نه سه مندین گیزله دیرلر. هله کندین جوانلاری باشیمما ییغیشان کیمی اناام اؤزونو یئتیریر، نه سه بیر بهانه تاپیب منی اونلاردان آرالاییر. حافظ معلم ده ائله بیل بیر تهر اولوب، آخشاماجان چادیردا اوتورسا دا دینیب-دانشمیر. قاشقباقلی گزیر. من اونو انااماغا چالیشیرام. کنده اوندان باشقا اون یکی معلم وار. اما بو کیشی اونلارا هئج اوخشامیر. همین اون یکی معلم جان دردی-جان هارایی درسینی کئچن کیمی قاچیر ائوینه، مال-حیوان لا، آت-ائششک له، اوت-علف له اللشیر کندین دیگر آداملاری کیمی. تکجه حافظ معلم بیزه بیلدیینی تمام-کمال اؤیرتمه یینجه ال چکمیردی. اوشاقلاری دؤیور، سؤیور، یئتسه ۴۵ دقیقه یه، یتمه سه آرتیغینا دا درس کئچیر، بیلدیینی اسیرگه میر. معلم اولماسا دا، اونون تایی-توشو، یار-یولداشی بابام ایدی. هر دن اوتوروب بالا-بالا وورماقلاری دا واردی. اوخودوقلاری کتابلاری مذاکره ائده، بعضاً مباحته زامانی سؤزلری چیلشردی ده. اما هئج واخت پوزولوشمازدی لار... ایندی کیشی تک قالمشدی. بو بوی دا کنده، بیر بئله آدامین ایچینده تک-تنها...

## خاناسور پیری، یاخود ایلک چاخناشما

بیزده عادت بئله دیر کی، اولوسو دوشن گئجه لر گئج یاتار. قوناق-قارانین آیاغی بیغیشاندان سونرا قاب-قاشیغی یویار، ائو-ائشییی، حیط-باجانی تمیزله یهر، داها سونرا حیطده یانان ایری کۆتویون اطرافیندا بیر قدر ده او یان-بو یاندان صحبتلشر، بوتون کئنده ننه مین سۆزو اولماسین، جیققیرتی کسیلندن سونرا گئدیپ بیخیلیب-یاتاردی لار کی، سحر بوتون کند جاماعتیندان تئز دورا بیلسین لر. بس نه، دوز قیرخ گون، قیرخ گئجه بو بئله سورهر (مرحومون قیرخی چیخینجان).

ایندی بیز ده حیطده باش-باشا جیزهاجیزلا یانان بیری یاش، بیری قورو کۆتویون اطرافیندا صحبتلشیریک. نهایت، حافظ معلم آیاغا قالخیر، بیزه دئییل، اوجاغا دئییرمیش کیمی گۆزونو باش-باشا یانان کۆتوک لره زیلله ییب دئییر:

- خسرو، سیز سحر تئز دورا سسینیز، دای بیخیلین یاتین...  
اؤزو ده بونو دئییب ائوینه طرف گئدیر. گولومالی کیشی، قانجیق زیرددین، عبدالرحمان و باشقا ایکی نفر ده «گئجه نیز خئیره قالسین» دئییب گئدیرلر. من آرتیق الیشدیغیم «کوجماس» سیقرتیندن بیر گیله یاندیریب آج گۆزلوکله سومورورم. (معلمیمین یانیندا/ چکه ییلمزدیم/ آخی!) بو واخت انام اوجاغا طرف گلیر و من سیقارتتی یانان کۆتوک لرین ایچینه آتیرام. او بونو حس اتتسه ده گۆرمه مزلییه وورور.

- گل گئت، یات. سحر قاچاخ-قوچاخ دا اولسا، قوناق-قارا اولاجاخ... اوجو، یئددینی وئرمه ییمیزه باخما، ائشیدن-بیلن گله جک...  
یاتماغا یاتیرام، امما انامین دوشوندویوندن ده تئز قالخماق اوجون.

\*\*\*

زیرددین ساغ اولسون. دانیشدیغیمیز کیمی ایکی اتلا گلیب. بیرینی من مینمیشم، او بیرینی ده اؤزو. بابامین «آسابیایکی» کوره بیمده دیر، قایشینی سینمه مه چارپاز

کٽڇيرميشم. الله کلينى کٽڇنده زيرددين غفيل سوروشور کى، پاترون گوٽورموسن؟  
 دٿيرم هه، ايکى قوتو واردى، هره سينده اللى دنه، گوٽورموشم. (ننه مين دٿيبي کيمي،  
 بو «عصبي ياخين» تنگ لرى نين بالا جا پاترونو اولور، اما ايچينده کى تک گولله سى  
 دوغور دٿسن، آيىنى دا اولدوره. اما بونو گرک اتان اولسون. بابام ککليبي ده، جو يورو  
 ده بونونلا اوولا ياردى. قوشالوله سى ده واردى، اما بو تنگى چوخ سٿوره دى. اوڙو ده  
 سس سيزدير، يوزون آت، بيلن اولماز نٿينه دييىنى... منى ده اوڙو اوڙيره تميشدى. دٿيبردى  
 کيشى نين گرک الى سلاحا ده بسين هفته ده بير کره ده اولسا).

بیردن زيرددین آتی ساخلايب دٿير:

- دن سنين گٽجه کى احوالاتدان خبرين اولمويوپ؟
- نه احوالات؟ - تعجله سوروشورام.
- دابانى يانيقلا جين حميدى ارمنى لر آستازوردا دميربولوندا ايشله ديك لرى واخت توتوب  
 آپارييلار. گٽجه کند بير-بيرينه ده يميشدى...
- من حٿرتدن بيلميرم نه دٿيم. غير-اختيارى «باهووو» اٿله ييب سيقارٿت يانديريرام.  
 بيرينى ده او يانديريب دٿير:
- يقين يورغون اولموسان، برک ياتميسان، اٿشيتمه ييبسن - آروادى ساچينى يولوردو...
- حميدين قيزلارى اولاشيردى لار... سليمانين دا دده سى بوياتى چاغيريدى.
- هٽچ ياخشى اولمادى، بيز ده اوغورلوق چيخديق کنددن...
- بونو دٿيب قانريليرام اونا طرف:
- سن ائوده دٿميسن هارا گٽديريك؟
- نايراحات اولما، قريبه باشا سالميشام، دٿسين مٿشه يه گزمه يه گٽميشيك.
- آرخينين حالدا آتى ده همرله بيرم. قريب بونون كيچيك قارداشى دير، اوڙو ده کندين ديل  
 پهلوانى. هاردا بير ايش اولسا، قريب اوردادير. بو پلٿک گده زيرددينه گيلددين دٿير،  
 منيم آديمى چکنده ايسه اوغونوب گٽديريك گولمکدن: خوشلاپ دٿير منه...

خاناسور پیرینه چاتهاچاندا زیرددین آئینی ساخلاپیر. اوزومه باخیب آز قالا قیشقیرا- قیشقیرا دئییر:

- ما نه دئییرسن دئی، سنین او دوستون چوخ ناکیشی آدمدی... باخمییاراق کی، ارمنی ینن دؤیوشور...

- کیم؟ - ائله من ده قیشقیریرام.

- دورسون...

بو دفعه او آستانان دئییر. و من مات-مات اونون گۆزلی نین ایچینه باخیرام. (آرتیق ایشیقلاشیب، گۆز-گۆزو گۆرور و زیرددینین آئنین اوست حیصه سینده کی کیچیک تیسباغا چاناغی بویلا چالانی ایلک دفعه گۆرورم.)

- اه، آدم کیمی دانیش، نه دورسون، دورسون سالمیسان؟

پیرین قاباغیندا کی خار توتون -بیزیم کنده، بلکه ائله رایوندا ینگانه خار توتدو بو، بیزده بئله سی اولمور- یانینا چاناندا آشیریلیب آتدان دوشور. ائله من ده دوشورم. زیرددینین دالینجا پیره گیریم. بو بیر اوتاقلی زیارتگاهین اوستوندن قاباقلار آدم اسکیک اولمازدی. ایندی جاماعتین باشی قاریشیب گونده لیک دردسربنه، بیر ده بو ارمنی مسئله سیننه، پیر تمام اونودولوب. بورا خانازور، یاخود خاناسور پیری دئیهردی لر. بابام لا حافظ معلمین دئمهرلرینه گۆره اصلینده خان سالوردور بورا. دده قورقوددا کی سالور... یعنی بورا دده قورقود قهرمانلاری نین قبری اولوب. مولالارا گۆره ایسه بورادا هانسی سا اوولیا دفن اولونوب. (ایندی بئله باخاندا کیشی لر دوز دئییرلر ده. باخ، آرازین او تاینیدا کی اوزبه اوز داغ قارا داغدی، داچاندا «قارشی یاتان قاراداغ» دئییلیر، رایونوموزون کافانا بیتیشیک کندلریندن قازانچی دی، ائله بیزیم کنده میز قارادرددی -بیر آدمی دا تایدولاق باهارلی دیر- کی، داستاندا «قارادرد آغزیندان قاراگونه چاپار چال قیلینجینی، قازان، یئتدیم دندی» جمله سی له آنیلیر. کنده میزین قاباغیندان آخان بسیت چاپی دا باساتین چاپیدی... چوخدو داستانلا سسلشن یئر-بورد آدلاری).

زیرددین اهیلیب اوستو یاشیل اوړپکلی قبیرین باش داشیندان اوپور، دیلینین آلتدا نه ایسه پیچیلداپیر. منی گیج بیر گولمک توتوب زیرددینین بو حرکتینه گۆره، آما اوژومو ساخلاپیرام بیر تهر.

بیر آز سونرا چیخیریق. زیرددین دئییر:  
 هه، من گرک اولان شئی دانیشام سا... آما سن ده گرک کیشی کیمی سؤز وئرسن  
 ما کی، دورسونان داوا-شاوا ائله مییه سن؟  
 من ایندی دوغرودان گولمک، اؤز ده شاققا چکیب گولمک ایسته بیرم. بو قانجیق اوغلو  
 قانجیق نه ویدیلاییر؟ من نییه دورسونلا داوا-شاوا ائله مییه کی؟! بونون قصدی نه دی  
 آخی؟  
 آتاری چیدار لاییب گۆی اوتون اوسته اوزانی شیریق. و زیرددین باشلا بیر صحبتته...

\*\*\*

«سن تئکنیکوما گیرنن سویرا من دمیریولوندا اوچ آی ایشله دیم. توی اولاندا تویا  
 گندیردیم، اولمویاندا دمیریولوندا فحله لیک ائلیبیردیم. کؤنوللو باتالیون یاراناندا من ده تزه  
 دوزلدیییم ایشدن چیخیب قوشولموشدوم اونلارا. بیلیرسن ده، ایلک دسته نی دورسون  
 یاراتمیشدی. یاراتمیشدی دئینده، دوروب قیشقیریب دئممه میشدی کی، من باتالیون  
 یارادیرام. ائله جه نه آتاسی نین تفنگینی چینینه سالیب قالخمیشدی هند، ساو، ششگید  
 کندلری نین یئرلشدییی سرحدلره. اورادا بیر یئر آلتی قازما کیمی ده دوزلتمیشدی. ائله او  
 قازمانین اوستونه بایراغیمیزی سانجیب اوتورموشدو سرحدده. (اول سووئت  
 آذربایجانین بایراغی اییدی اوردکی، سونرالار کیمسه اوچرنگی بایراغیمیزی تاپیب  
 گتیردی) سونرا اونا صینیف یولداشلاری، تایی-توشلاری قوشولدو. آتاسی عبدالرحمان  
 ایسه ماشینی دا وئردی، دئدی گئدین الله کؤمه یینیز اولسون. اؤز ده هر دن اوشاقلارا  
 باش چکیردی. جاماعت دا گوج وئردی بیزه ارزاق کؤمه یینه. کیمی ات گؤندیردی،  
 کیمی چؤرک، کیمی ده سیقارت-فیلان. ارمنی لر بیزیم طرفه هئچ باخمیردی لار دا. تا  
 او واختا قدر کی، گوروسدان ساققالی لار گلیب اورا چیخدی. اونلار بیزیم طرفی تتر-تتر  
 آتسه توتماغا باشلادی لار. بیز ده جاوابلارینی وئیردیک. آما پیس بیلیرسن نهیدی؟  
 بیزده اون آداما بیر اوتومات دوشوردو، آما اونلار تبه دن دیرناغا جان ساحلی یدی لار.  
 باخ، بیر دفعه بالدییریمین شیرین اتینی گولله بیچیب کئچمیشدی... قان آپارسا دا، اؤزومو

ساخالادیم، آه-اوف ائله مه دیم. ایکی ساعتدان سونرا کۆمک گلدی، آیاغیمی سارییب کوما یا گتیردی لر. همین گون ارمنی لر بیزیم جاماعتین اون اینه یینی آپارمیشدی لار، بیز ده اونلارین یوزه یاخین قویونونو گتیردیک. باباتلا شیب آیاغا قالخدیم، اوشاقلاردان سوروشدوم کی، بس قویونلار هانی؟ هئچ کیم منه دوز-عمللی سۆز دئمه دی. آخیردا گنڈیب دورسوندان سوروشدوم قویونلاری. اوتوماتی اوستومه چکدی:

- نه قویون ه؟! منن حساب سوروشورسان؟!

- نه حساب، دورسون؟ منیم آیاغیما گولله ائله او قویونلارا گۆره ده ییب آخی... قویونلاری قایتاراق ارمنی لره، بیزیم آداملارین اینک لرینی وئرسین لر...

اوتوماتین قونداغی یلا آلنیمدان نه تهر چیرپدیس، گۆزومدن اود پارلادی. گۆرورسن بو باتیغی، اونون ضربه سیندن سونرا آلنیم بئله تیسباغا چاناغینا دؤنوب. (الی یله آلنیدا کی باتیغی گؤستریر -ئاغیلچی) منی کی تانیبیرسان، هلم-هلم تسلیم اولان ده ییلیم، آما هله یارام تام ساغالمامیشدی، ایتیردییم قان یئرینه دولمامیشدی... اونا گۆره هوشومو ایتیردیم. بیر ده گۆزومو آچاندا اؤزومو خسته خانادا گۆردوم. اوستوندن بیر ایله جن واخت کئچیب، آما بونو کندده هئچ کیم بیلیم... بیلن ده بیلمه مزلییه وورور. دورسون ایندی سن گۆردویون دورسون ده ییل...»

- بس بابام لا نه علاقەسی وار بوتون بونلارین؟

- حؤصله نی باس، گرک اورا گلیب چیخاناجان بعضی شئی لری سا قاندریم کی، اینانسان... هه، گرک سؤزون دوزونو دانیشاسان، دورسون اولماسایدی، بیزیم کندلره گوروسون ساققاللی لاری چوخدان دولموشدو، بو هئچ، بونو بیلمه یه ن یوخذو... مین دفعه ایمام چون آغلایاندا، گرک بیرجه دفعه ده یزیدچون آغلایاسان، بونو ائله-بئله دئمیبیلر کی... هه، یوخاری کندلردن نئچه آدمی گیرؤو گۆتوروب لر، هامی سینی دورسون یا دانیشیب ایب، یا دا گنڈیب ارمنی توتوب، ده ییش-دویوش ائلییب... با بونو دا دئمک لازیمدی. آما دئییل لر کی، دورسون مئیددری، یا دا گیرؤولاری ده ییشنده هم ارمنی دن، هم ده اؤزوموزکی لردن پول الیر... مئید آل-وئری ائلیبیر... اؤزو ده بی ایشدری دده سی نین الینن گۆرور. پول حاق-حسابینا، اصلینده عبدالرحمان کیشی باخیر...

من نئجه اولدوسا برکدن قیشقیردیم:

- بو دئییرلری-فیالانی منه نییه دئییرسن، آی زیرددین؟! بو ایت اوغلو او بویدا باتالیون ساخلاییر، ماشینا بئنزین تۆکور، نه بیلیم نه غلط قاییریر، بونلارا پول لازیمیدی، یا یوخخ؟! حکومت بیر قارا قپیک کۆمک ائلیییر، ائله میر؟ به نه قاییرسین بو ظالم اوغلو ظالم؟!

زیرددین ائله بیل قورخدو، او یان-بو یانا دئویکدی کی، گۆره سن منیم قیشقیرا-قیشقیرا دئدییمی ائشیدن اولدو، یا یوخ. هاندان-هانا دئدی:

- اوراسی ائله دی... آما ایندی دورسون بیر ویدده دی، اینان آدام اؤلدوره، اوف دا دئمز... لاپ یول کسن، باش کسن اولوب گئدیپ... آله سویراسیننان ساخلاسن...

- محاربه ائله دی ده! سنی اؤلدوره نی، گرک سن ده اؤلدوره سن... من شخصاً تویوق باشی کسه بیلیم، آما او کیشی نین اوغلو باجاریر... زیرددین، ارمنی نین باش کسنی نین قاباغینا ییزیم ده گرک چیخارتماغا آدامیمیز اولسون ده... سنی، منی آپاریب اورا قویسالار، نه اولاسیدی کی؟

- هییی... هه.. نولیم ولله... -زیرددین آغزینی سورویور.

من اؤزوم اؤزومون دورسونو بئله مدافعه ائله مه ییمه، محاکمه مه، منطقیمه مات قالمیشدیم. ائله بیل دورسونون یانیندا زیرددین یوخ، من اولموشدوم.

- دی یاخش، سن منه بابامان دانیشاقدین آخی؟

قورجوخدو، ائله بیل بیرجه آندا کیچیلدی، ارییب توریاغا قاریشدی، یوخا چیخدی. اینانین بو بویدا آدام قاریشقایا دؤنموشدو ائله بیل. سسی ده سسدن چوخ زاریلتی یا اوخسادی:

- خوسو... قاقا... بلکه... هئشششش... نه یینه لازیمدی آخی؟ اولان اولوب... کئچن کئچیب؟

من بو آدامین نییه بیردن-بیره بو کۆکه دوشمه یینی آنلاماغا چالیشیردیم. و فهمیم دئییردی کی، ایندی او داغلارین دالیندا ارمنی یله دؤیوشن، گئجه سی-گوندوزو اولمایان او قهرمان اوغلان نه سه ققدارین بیرینه چئوریلمکده دیر. نئجه کی، ۱۴ یاشلی شاه اسماعیل تاختا چیخان کیمی بیرینجی آتاسی نین قصاصینی آماق اوچون شیروانا

قوشون يئريتدى... باخ او فاسون بىر شى... تارىخچى لى يازىر كى، او واخت شاماخى دا قان سو يئرئنه آخدى... ساراي لار، سردابەلر داغيدىلدى، سونو مالى دىر دئيه محو ائدىلمىش شاماخىلى لارىن وار-دولتئنه ال وورولمادى -حرام مال كىمى چايا آخيدىلدى. قارداش قارداشا سلاح چكدى، قىزىلباشلىق طرىقتى دىلى بىر، دىنى بىر قارداشلارى پارچالادى -سونو، شىعه دئىين. هله بو بارهده نادىر شاهىن «فرمانى شاهى» آدىلى بىر امرى ده وار كى، آز قالا ازىر بىلدىم اونو: «بىلنىز كى، شاه اسماعىل صفوى، ۹۰۶- جى اىلده ظهور ائتدى. جاهل خالقدان بىر قىسمىنى يانىنا توپلادى. بو آلچاق دونيانى و نفسى نىن اىستك لىرنى اله كئچىرمك اوچون، مسلمانلار آراسىنا فىتنه و فساد سوخودو. اصحابى كىرامى سؤيمەيى، شىعه لىيى اورتايا چىخاردى. بؤيلهجه مسلمانلار آراسىنا بؤيوك بىر دوشمنچىلىك سالدى. مونافىقلىك و سالدىرماق بايراقلارنىن آچىلماسىنا سبب اولدو. ائله اولدو كى، كافىرلر راحت و قورخوسوز ياشايىر، مسلمانلار ايسه بىر- بىرلرنى يئىير».

منه ايندى ائله بىل وحى گلير و ياواش-ياواش قارشىمداكى بو آدمىن اوڭلوب- ايتمهسىنىن، اربىب تورپاغا قارىشماسىنى سببىنى آنلايىرام دئيه سن. و غفىلدىن بايقان اونون -زىردىنىن منە دئيهجه يىنى اوزوم فهمله دويموش كىمى، گورموش كىمى اولورام. اما نيه؟ او بابامىن اوستونه نيه گلمەلىدى؟ هه، هه، من دورسونون الده سلاح بابامىن اوستونه گلدىنى گورورم، اما نيهسىنى گورمىم و بو منە اذىت وئرىر.

- نيه؟ او بابامىن اوستونه نيه گلمىشدى؟ دانىش.

اولجه دىكسىنير. سونرا بىر آز دىرچەلىر. ياواش-ياواش اربىب سويا دؤنموش بدننى ائله بىل قايدىب جان قاينا دولور و بوندان اوركلتن كىمى اولور. منىم «كش» يمدن حئر تلمەدن دئىير:

- بابان اوندا كتاب آچمىشدى... منىم بئله شئ لردن باشىم چىخماز، اوزون بىليرسن... دئىب كى، بو يئرلى نهلتيلىب ل... شىطانىن اوروفو گزىر بورالارد... باش گوتورون گئدىن بو مملكتدن... سن الله، باغىشدا منى، اوندا بوننارى ائشىدىب، من ده بابانا سؤيموشوم... يانى كى، بى دوشمانا خىدمت ائتمەدى، قزئت لده يازىلان كىمى

دوشمانين دەييرمانينا سو تۆھمەدى... بىر آخشام اوستو دورسون اوتوماتى چيىننه سالدى، ليمونكالارى يىغدى جىبلرينه، منى دە يانينا اوتوردوب قاز-۶۶-نى سوردو كنده... سن گرە ما سۆز وئرسەن كى، آخماخليخ ائلەمىسسەن... يوخسا، او ائلە قودوروب كى، دوستلوق-موستلوق دولامىر، بو ساعت اونونكو سى...م دىمىر، گل گمىردى... وورار اۆلدورەر سنى... سن علم ادااميسان، داوا-شاوا سىننە دەيىل... گل ائلە بىردان قايداخ گىرىيە... كندە سىن قىزئدە كى مقالن ال-ال گىزىردى... سن لازىملى اداام اولاسان... گل قايداخ...

- دانىش، من ھەر شىيى بىلمەك اىستىيىرم.

- من اۆزومون دە حكملە دانىشماغىما معطل قالدىم. ائلە حكملە دندىم كى، زىرديدىن باشىنى آشاغى سالىب قورخا-قورخا دانىشماغا باشلادى:

- قوجا نەن تۆولە دەيدى، يا ھاردايدى، گۆرمە دىك اونو... زىرىش خالا دا يقين اۆز ائويندەيدى. دورسونلا بىز حىطە گىرنە بابان تايىرئتكادا اوتوروب قىزئت اوخويوردو. اۆز دە ايندىكى كىمى يادىمدادىر قىزئتىن ادى، من بىرىنجى دفعە بو ادا قىزئت گۆروردوم: كوموسومولسكايَا ... ائى... پراودايدى<sup>۱۱۳</sup> دئىسەن... اول قىزئتى تىپكەلە ووروب ھاشم كىشى نىن الينن سالدى... سوھرا اوتوماتى دىرەدى كىشى نىن خىرتەيىنە و باغىردى:

- نە گۆرموسەن، ما دا دانىشاسسان! كافتار كۆپەي اوغلو، خالق دوشمانى...

- ايندى يادىمدا دەيى اونون سۆيوش لى... بىرچە او يادىمدادى كى، بابان ھئش گۆزونو دە قىرىمادى... ائلەجە نە باخىب-باخىب دئدى:

- نىقودىي!

اوندا گۆردوم كى، دورسون ذاتوورو چكىدى، اۆزومو قاباغا اتسام دا منى تىپىيىلە ووروب يىخدى يئره، باغىرا-باغىرا كىشى نىن اياقلارى نىن آلتىنى وئردى اوتوماتىن آغزىنا. بىلىمىم اۆز اوشاغى توتدو، يا ائلە الينى قاباغا وئردى، ھەر نەيدى سە، ايبىرىمىيە جن پاترون آتيلسا دا ھامى سى كىشى نىن آياغى نىن آلتىنا تۆكولدو. بابان اوتوردوغو اىستولدان قالخماق اىستەسە دە قالخا بىلمەدى.

<sup>۱۱۳</sup> «كوموسومولسكا پراوردا»: گىچلر قىزئتى

- سن نىيە بىزە بۇھتان آتيرسان؟! نىيە قويمورسان ارمنى يە دۇيوشك؟! قوجا كافتار، سنين كتابىنى...

او پيس-پيس سۇيوشلر سۇيور، كىشىنى اۇلدورمك ايستەيىردى. بابان اۇزونو دولدېب شهادت بارماغى يلا دورسونو هدهلهدى:

- دوشمانا قارشى دۇيوشورسن، ساغ اول، امما اۇزوموزدن ددهنله اۇلدوردويونوزون سايىنى بيليرسنمى؟ باكى دان كۇمه يە گلننى كيم اۇلدوروب؟ گوناشىرى تۇرەتديينىز اوارىيالار<sup>۱۱۴</sup>... هامى سىنى بيليرم... هئچ بير ايل ده بيل سنين او داغا قالمغين، ددهن قويون سوروسو، مال ناخىرى ساخلايىر داغلاردا، هارداندى؟ نيقودى!

يئنه ذاتوورو چكىدى. بو دفعه بيلديم كى، كىشىنى ووراجاق. اۇزومو وئرديم قاباغا. منيمله بوغوشوردو كى، هاردانسا زرىش خالا گليب چىخدى. ال آتيب حيطين اورتاسينا دوشموش كتمهنى<sup>۱۱۵</sup> بير آندا قاپدى، دورسونو سالدى آلتينا. ايكى، يوخسا اوچ ضربه دن سونرا دورسونون صفتىنى قان بورودو. اينصافن آنانا نه سۇيدو، نه ده باشقا حرکت ائلهدى. قاجيب ماشينين كابينه سينه توللاندى و ماشىنى ايشه سالا-سالا باغىردى:

- وطن خاينلرى نين جزاسى باخ، بئله اولاجاق!

يول بويو اوزونون قانىنى يالايا-يالايلا دئىيردى: «بو نه سىردى، اه، بير هئيله پاترونان بيرجه جىبى ده بو اۇزو دئمىش نيقادىيا ده يمهدى؟! بونون اوستونده آزرئىيل توکو-زادى وار، نهدى؟ ال لريم ده اسپردى، نه مسئله يدى سه...»

او حادثه دن سونرا بابانى پارالىج<sup>۱۱۶</sup> ووردو. ائله او دردنن ده گئتدى...

\*\*\*

...منيم آتيم قاباقتا يورغالاير، اونونكو آرخادا گلير. باياقتان بير ساعتان يول گلميشيك، امما بير كلمه ده كسمه ميشيك. من بو بير ساعتين ايچينده تام

<sup>۱۱۴</sup> اوارىيا: قضا

<sup>۱۱۵</sup> كتمن: آلاقلارى وورماق اوچون استفاده اولونان كند تسروقاتى آلتى

<sup>۱۱۶</sup> ايفليج

دەيىشمىشەم. اصليندە بو دەيىشمە بابام اۋلئندىن سونرا باشلايىپ مىندە. ائلە بىل ياشلاشمىشام، داھا دا جدىلشمىشەم. قارشىمداكىنى تئز اۋزومە تابع ائدىرم. حكملو، ھىككەلى اولموشام. مىندە نەسە باش وئىرىر. ايندى زىرددىن دە بونو حس ائدىب دئەسن. اونا گۆرە نە قدر احتياطلى، اۋلچولو-بىچىلى دانىشماغا چالاشسا دا، بونا نايىل اولا بىلىمىر.

- بابام اونا بىر سۆز دئىيب: «اۋزوموزدىن دەنلە اۋلدوردويونوزون سايىنى بىلىرسنمى؟

باكى دن گلن لرى كىم اۋلدوروب؟» بو نە دئىمكىدى؟ بابام ائلە-ئىلە سۆز دئىمىز ائخى؟

زىرددىن اۋزونو ائشىتمەمىزلىيە وورور. ائىمى اونون ائىلا ياناشى سوروب بىر دە سوروشورام و بو دئە زىرددىن از قالير ائلاسىن:

- من ائخى نە غلط ائلەدەيم؟ من... من كۆپەي اوغلو...

- زىرددىن، من سنى اۋزومە قارداش بىلىمىر. بو يولا دا سىنلە ائلە-ئىلە چىخمامىشام. من تىكجە باباما گۆرە يوخ، كندىمىزە، رايونوموزا گۆرە ناراحاتام. دورسونون ساوادسىز اولدوغونو ايكىمىز دە ياخشى بىلىرىك. ساوادسىزى ايسە تئز يولدىن چىخارتماق اولور... سن مىنە گرگ حقيقتى دئەسن كى، نە ائتمەلى اولدوغوموزو بىلىك.

زىرددىن درىندىن اھ چكىر و خستە قويون كىمى ايچىنى دۇيوب دئىير:

- بو بىر ايلدە بىزىم كۇنولولردىن دۇرد نفر ھلاك اولوب -بىرى بىزىم رايونان، اوچو باكى دان گلن طلبەلردىن... باكى دان گلن لرىن بىرى اۋاريدا اۋلوب. ايكى سىنى دە...

زىرددىن توتولور. سۆزونون دالى سىنى گتيرە بىلىمىر. ائلە بىل سۆز ائزىنا سىغىمىر، سىويشىب اۋووردلارنىدىن چۆلە چىخىر. امما مىن دە ال چكىمىر. گۆزومو اونون ائزىنا زىللەمىشەم. نھايت، او داوام گتيرە بىلىمىر و اۋلە-اۋلە دئىير:

- مىن گۆرمەمىشىدەم، امما دئىيردىلر كى، اونلارى دورسون ووروب...

- نىيە ائخى؟

- اونلار دورسونون كوبودلوغونا دۆزومور، مستقل فكر يورودورولر. بىر دە باكى دان ھانسى سا جمىعتىن دۇيوشچولرە گۆندەردىيى كونسىروا و سىقارثلرىن حسابىنى سوروشموشدولار... بو ايسە دورسونون يارالى يئرىدى...

آتلار اینسان هنیرتسیسی دیوبوب قولاقلارینی شکله بییرلر. آرالیدان چادیرلار گۆرونور. زبردین آتینی دههمرله ییب قاباغا کئچیر، منیم آتیمین قاباغینی کسب قانی قاچمیش صفتینده کی ناراحتچیلیغی بیر آز دا آرتیران سسله دئییر:

خوسو، بو چادیرلار آل دره جاماعتی نینکیدى... اوناردان خئیلی برى ده اولان نو وه دی کندینین جاونناری سلاحا ساریلدى، کندلرینن چیخما دی لار. اما آل دره لی لری کورویوب کندلرینن تۆکوب لری بو دره لره... خوسو، دورسون چوخ واخ تله آدم چوخ اولان یئرله گلیر، الی سلاح توتاننارا تعلیمچی لر تحکیم ائله بییر، جاماعتی سلاخان دیرماغا چالیشر... اولا بییر کی، بیز اونونان بی چادیرلارین آراسیندا راستلاشاق... سنی آند وئریم او خانازور پییرنه، اوردا یاتان او ولیلارین جدیدنه، اونونان داوادالاش سالما... من آخی نه غلط ائله دیم...

زبردین بیردنجه اوشاق کیمی، یوخ، اوشاق نه دی، اوشاغین آغلاماغی بیر آیری جور اولور، تله سیزی نه تهر باشا سالییم آخی، ائله بیل اومیدی هر یئردن اوزولموش، یالینز سون چاره نی آغلاما قدا گۆن آدم کیمی آغلاماغا باشلاییر. و غفیلدن، هئچ گۆزله همه دییم حالدا ائله آغلا یا-آغلا یا دئییر:

خسرو، سن ایشی بیلیرسن آخی... دورسوندا گئنه الله الی وار... اونون دده سی عبدالرحمن یئزیدی ای! اینان، بیلسه کی، من سا بینناری دانشمیشام، نسلیمیزی کسر...

من چاشیب قالمیشام. اونسوز دا سحر دن بو گده منه ظلم ائله ییب اؤز بیئی خبر لری یله -اؤز ده اوره بییم چکه-چکه دانشیب، سونرا دا باشلاییب آغلاماغا. ایندی ده بیر تاپماجا سؤیله بییر. آخی عبدالرحمنین بورا نه دخلی؟ ائله بیل سوالی اوزومدن اوخویور و زارییا-زارییا دئییر:

بوتون تاپشیر یقلاری او دده سینن الیر... ارمنی نین سوروین مالینی، قویونونو داغلاردا دوزلتدیک لری فئر مالاریندا ساخیلییلار... من بی گون چوخ شالتای-بالتای ائله دیم... نوولار، یادیننان چیخارت بینناری... سن چیخیب گئده سسن، من قالا جام بیردا... ولله منی قاز-ععنین آلتینا آتالار... او دده-بالادان نه دئسن گۆزده مک اولار... من هئچ نه دئمیرم. آتیمی دههمرله ییب قاباغا کئچیرم.

## دۇرد سىرر

آتىن اوستده منى فكر آپارىب. بابام گليب دوروب گۇزومون اۇنونده. ائله بيل كىشى منيم اونون ياسى اولان گونده بيلينمز يولا چيخماغيمدان ناراحتادير. بو، منيم طرفيىمدن قانمازلىق اولسا دا، گىتمەلى يديم. اگر گىتمەسم، اوندا من آتامين اوغلو اولمارام كى. يادىما بير نىچە گون اولموش احوالات دوشور. باكى دان كنده گلن گونو بابام منە تكلېكده دۇرد سۇز دىمىشىدى. اۇزو ده ائله دىمىشىدى كى، ائله بيل دۇلت سىررى آچىردى.

«من قارا-قارىخىق كتاب آچاندا، وحى كىمى بىئىنمه آغزىمان-بورنومدان تپيلن او سۇزلىرى دىننده بيزيم ائوده بير آنان، بير ننه ن مدينه، بير ده حافظ معلم واردى. (اونو من اۇزوم چاغىرتدىرمىشىدىم. او كىشى دوز آدملى، اونا اعتبار ائلييه بيلرسن) گۇزومه شيطانين اۇزو گۇرونوردو، ائله بيل ايىليس كسميشدى باشيمين اوستونو، الله دا اوزونو چئويرىب گىتمىشىدى بيزيم ائل-اوبادان. دىدىم كى، قان-قادا اولاجاق، قارىشىقلىق دوشه جك، او تاى-بو تاى شاددىق اولاجاق، اوروس بيزدن ال چكه جك، اما تورپاق ايتكىسى اولاجاق، قاچقىنلىق، كۇچكونلوك، يئرده بيشمه اولاجاق... بونو دىنينن اوچ گون سونرا سىرر كىمى ائويمده دىدىم سۇز كنده يايىلدى... كىم يايىدى، نيه يايىدى؟ دۇردونجو ادام اولمويوب آخى؟.. باخ، بو درد منى هر شى دن بىتر اۇلدورور... يادىندا ساخلا، ان عزيز ادامينا دا سىررىنى دىمه... هه، بير ده سنه دىيىلهسى بير-ايكى سۇزوم ده وار. آل درده بير ادام وار جبراييل آدىندا، بير كۇپەى اوغلو ده بيل، اوزومه دورموشدو، اونيوئرسىتتتدن قۇودورموشدو منى... اگر يولون او طرفلره دوشسه، بير اونو آختارىب- آريارسان، گۇر هانسى كۇكدهدى؟ طالع اوزونه گرگ گولمه سين اونون... بو دا هئج... آدشين خسرو توتولان ايلي بيزيم كنده بير حادثه اولوب. ايكىسى ده سن ياشدا اولان بير اوغلانلا بير قيز غيبه چكىلىبلر. (بو، اولوب ۴۰-جى ايلده، اوندا منيم ۱۴-۱۵ ياشيم اولارد. اونلارى ياخشى تانىمىردىم. آخى بير مكتىبه اوخويوردوق) بير-بىرى لرىنى سئويدىلر. اۇزو ده كهنه دن قان دوشمنى اولان نسيل لردن ايدىلر. قيزين آدى فاطما،

اوغلانینکی فرهاد اولوب. نه باشینی آغریدیم، اوشاقلار باشا دوشورلر کی، اونلاری بیلشمه به قوبما یا جاقلار. گلیب آرازین قیراغیندا آیاق قابی لارینی چوتله ییب قویورلار یان-یانا و یوخا چیخیزلار. (اوناجان آرازین اوستونده هله نیکانلی مفتیل یوخ ایدی، سونرا چیرله دی لر) هامی ائله بیلدی کی، اونلار اؤزلرینی آرازا آتیبیلار. آما بونا بیر من اینانمادیم. اولاً، فرهادی یاخشی تانیبیردیم. مرد، بیر آز دا ترس اوشاق ایدی. بیلدییینی دده سینه ده وئرمدی... گؤزل ده سسی واردی... سسی ایندی ده قولاقلاریمدادی: «آی دیلی، دیلی، آی دیلی، دیلی، دیلاور...» ماهنی سینی اونون کیمی اوخویان گؤرمه دیم. هر دفعه اونلاری دوشوننده ایکسی سی ده گوله-گوله گلیب گؤزومون قاباغیندان کئچیرلر... شوکراتاز طرفده بیر کند واردی - اثرنه زیر آدیندا. ارمنی لر اورانی بیر نئچه دفعه یاندیرمیشدی لار. سونرا او کند خارابا قالدی. قیزین آتا-آناسی او کنددن ایدی لر. قیز، سنین صینیف یولدشین زیرددینین دده سی موخانین بوئوک باجی سی ایدی... بونلاری سنه دئدیم کی، منیمله قبره گئتمه سین... بیر ده او گئجه داییم صمدین قاتیری دا یوخا چیخدی. من داییمدان -بیزیم چاپارادا اونا یاپون صمد دئییردی ل - سنه گرک دانیشمیشام آخی... هه، بیر ده بیزیم کنددن بیر بابا اولوب. محاربه دن قاییتمادی. لاپ سون زمانلار مکتوبلاری گلدی فرانسادان. او گله جک. باکی دا قارشسی لایرسان اونو».

ماتیم-قوتوم قوروموشدو. کیشی ائله دانیشیردی کی...

## قاچقینلار

تزه چکلمیش اسوالت یول لا سوروروک آتلاری. جاماعتین آدینا DSR دئدی بی بو یول باکی-یئرئوان شوسئسی اولمالی ایدی. آما ایندی بو وورهاوردا یقین کی، یولون تیکینتی سی ده دایانیب. یولون آلت و اوست حیصه لرینده قاچقین آلاچیقلا ری قورولوب. زیرددین ایضاحات وئریر:

سن مننن یاخشی بیلرسن، بوئوک کنددی ده آل دره... ۲۹-جو ایله جن بیزیم رایونون کندی اولوب نوّه دینین بیر یئرده. ۱۹۲۹-دان سونرا آذربایجاننن الیب وئریلر ارمنیستانین میغری رایونونا... اه، ائله بیزه حاق ائلیبیل لر ولله!.. بیر کوپه ی اوغلو او واخت

- سسين چيخارتميبب کي، نيهه منيم تورباغيمي اليب ارمنييه وئريرسييز؟! ياخشي بير -  
 بيرميزين اوستونه خوروزدانيربخ...  
 بس نوّ وه ديليلير؟ اونلار هاردا يرلشيب لر؟ -  
 زيرددنين منطقيه مات قالميشام. مکتبه اوچ کلمه ني دال بادال دئيه بيلميردي، ايندي  
 ديپلمات کيمي دانيشير.  
 دئديم آخي، فيکرين هاردادي؟ نوّ وه دي چيخميبب هله... محمّد اسدو وئر تاليوتان  
 گلמידی بير... بيز ده سلاحي دسته ينن قاباغينا چيخميشديخ... دئدي کي، محکم  
 دورون، نه لازيمدي، ائليه جه ييبک...  
 لاپ چاديرلارا چاتميشيق. بو واخت ان ياخين چاديردان بير کيشي چيخب بيزه  
 ياخينلاشير. آتدان دوشوب سلاملاشيريق.  
 کيم لردن سيز، آبالا؟ -  
 زيرددن تانشليق وئرير و اورتا ياشلاريندا اولان کيشي اونو تانيبير، قوجاقلاشيرلار.  
 کيشي گووره لير. منه ساري ماراقلا باخير.  
 هاشم کيشي ني تانييارديز؟ -  
 هانسي هاشم، سانديق هشيم؟ جاوانشيروؤ؟ -  
 سانديقليغين بيلمهرم، آما جاوانشيروؤ ايدی.  
 ايدی نيهه؟ اولموياء؟ -  
 ؟.. -  
 باي سني، حاييف! غنيمت آدمی... او واخت بيزلرين مسئله سینه آذربايجانين عالی  
 سووتينده باخيلاندا، ۶۹-دا گوّتوروب مکتوب يازميشدی SSRI عالی سووتينه کي،  
 بس، منيم بير سانديق دوکومنتيم<sup>۱۱۷</sup> وار، هامی سيندا نوّ وه دی، آل دره، آستازور  
 آذربايجانين اراضی سیدی... سيز نه يه گوّره ۱۹۲۹-دا ارمنيستان عالی سووتی نين  
 چيخارديغي قاری ۱۹۶۹-جو ايلده آذربايجان عالی سووتينه تصديق ائلتديريرسييز؟..  
 باشي چوخ آغريميشدی اوننان اوّتری يازيغين... الله ايرحمت ائله سين، حاييف، حاييف،

غنیمت آدماییدی... هه، آ بالا، سفرینیز هاپانادی؟ ایکی آدم، بیر قوش تفتگی، بو طرفلر ده ارمنی ساققالیسی ینان، اوروس سالداتی ینان دولودو... من دیلله نیرم:

- بیزیم اوشاقلاری آختاریریق، دورسونون دسته سینی... دئدی لر بو طرفلرده گۆرونوبلر؟  
- اۆزو یوخ، أمما دسدسی دونن بوردایدی... قالخدی لار شوکراتاز سمتینه... الله کؤلگه سین قالین ائله سین... آ بالا، دئل لر دونن سیزدن ایکی آدم آپاریب ارمنی، دوغرو دو؟  
- هه، دمیریولچودولار.

- من کیشیدن یولون قیراغیندا فوتیول اوینایان اوشاقلارا باخا-باخا سوروشورام:  
- بس جبراییل کیشی نی نئجه گۆره بیلیک؟  
کیشی توتولور بیرجه آندا. پیس ایش توتوموش آداملار کیمی قاچیب گتتمک ایسته ییر. هاندان-هانا دیلله نیر:

- هئش باخشی ایش گۆرمه دی او جبراییل... نئچه آیدی بیز اوردان چیخمیشیخ، او سۆزه باخمادی، قوشالوله سینی قوجاقلاییب قالدی کنده... آخیری نه اولدو؟ دونن اوغلانلاری باکی دان گلدی لر، گندیب روس سولداتلاری نین کمه یی ن ایتقوسدو<sup>۱۱۸</sup> گتیریب آتیبار اودئ اوداه، باخ او ساققیزین دیینده کی چادیرا... نئینیرسییز اونو، یئرین یولووزنان چیخین گندین... آغلین ایتیریب او. الله آماناتیندا... احتیاطلی اولون... آ بالا، ائو ده اولماسا، چادیردی دانا، بلکه دوشوب بیر قولاخ چۆره ییمیزی کسه سییز؟

تکلیف چون دیل-آغیز ائدیریک. کیشی تئز-تله سیک اوزاقلاشیر. من آتیمی اونون نیشان وئردییی آلاچیغا طرف سورورم. زیرددین نه ایسه دئیر، أمما آراز قیراغی نین کوله یی اونون سۆزلرینی آغزیندان آلیب هاراسا آپاریر، ائله جه نه «أووواا» کیمی آنلامسیز سسلر ائشیدیرم.

---

<sup>۱۱۸</sup> ایتقوسدو: تخمین بو معنادا: ایت اولوسونو سوروین کیمی. چوخ اسکی سۆزلریمیزدندیر، مستقل ایشلکلیینی ایتیریب.

آلاچيقدا كيشى يتردن سالينميش ياتاقدانگ اوزانيب. باشينا آغ دسمالى چالما كيمي باغلاييب. يانيندا، آلاچيغين اورتاسيندا اوست-اوسته بيغلميش كتابلار وار. بيزى گورن كيمي ديك آتيلير، تنفگينه ال اوزادير و تانيمادىغى آدمالارى گوروب الينى چكىر. من سلام وئريب اوتورماغا يئر گزيرم. كيشى سلاميمي آلدير. تعجبله منى سوزور و سرت بير سسله دئير:

- سورخايين اوغلسان؟ باكى دان گلميسن؟ يانينداكى كيمدى؟  
من كيشى نين ناراحاتليغيني باشا دوشمه يه چالشييرام. يقين سورخاي بونون باكى دان گليب اونو زورلا كنديدن چيخاردان اوغلونون آدى دير. بيزى ده اونلاردان بيليب. تانيشليق وئيريم:
- من باكى دان گلمه يينه باكى دان گلميشم، آما سورخايين اوغلو دئيليم، تايدولاق باهارلى دان هاشم كيشى نين، هاشم به يين نوه سى يم...
- نه، هاشم، صانديق هاشم، جوانشيريؤو هاشم؟ هاشم به ي؟ بس آياق اوسته نيه دورموسوز؟ اوتورون دنه. اه، به سن كيمسن؟ مه تانيش گليير صفتين؟
- من سيزى تانيبيرام، دورسونون دسته سينده ووروشموشام، سيزين كنده ده گلميشديك...
- هه، او آبدورراحمان اوغلو دورسونو دئيرسن؟ دؤيوشكن اوغلاندى، آما...
- سوزونون دالينى گتيرمير. قالخيپ دؤشكچه لرى بير-بيرى نين اوسته قويوب هوندورلشديرير و بيزى اوتورماغا دعوت آئدير. سونرا دولوخسونور.
- سيزه قوللوق ائلبيه بيلميه جيه يم... منيم عزيز دوستومون آدمالارينا آل دره ده اولسايديم اثر كك كسرديم، توت آراغى وئره ديم... ايندى گورورسوز دنه نه كؤكده يم...
- بيزه دئدى لر سيزى دونن زورنان گتيريب لر؟  
كيشى نين اوزو آوازيبير، ساققالى نين توك لرينه جن اسيم-اسيم اسديينى گورورم.  
گورونده ياش گيله نير. آلىنى يانينداكى بير بيغين كتابا چيربير، سونرا او بيرى الى يله قوشالولهنى توتوب دئير:
- بى كتابا آند اولسون، بو قوشالوله يه توش گليم بيرين او يان، بى يان دشم، او داغين هاجاسيندا اوتوروب بو قوشالوله ينن ارمنى نين قاباغينى تك ساخالايارديم... ائله دوز بير آى ساخلاديم دا! هانى، قويدولار كى! ازل اوژ كندچى لريم، اوروس سولدتالارى، سوهرا

دا اوغلانلاریم... منی ارمنی چیخارتمیییب اوردان، کندچی لیریم اوغلانلاریم دئییب، اوغلانلاریم اوروسدارا، اونلار دا منی زورنان، ال-قولومو باغلائییب ماشینا میندیریپ گتیریپ آتیلار بیرا... یوخسا، منه قالسا... بینالی<sup>۱۱۹</sup> اوردان قالاسی دیدیم... آدیمی بیلیرسن نه قویوبلار؟ دلی جبراییل! سیزدن قاباق اوشاقلار باشلارینی سوخوموشدولار آلاچیغا کی، گورسونن من دوغرودان دلییم؟.. ارمنی جه چیستی بیلیرم، روسجا روسدان یاخشی بیلیرم، موسکوانین گۆبه یینده عالی تحصیل آلمیشام، منیم هارام دیدی؟.. دلی نین بیر بئله کتابی اولار؟ هله اون بئله ده خارابا ائویمده قالدی. بیر بو کتابا باخ، عینه ییم هارا دوشوب بیلیرم، باخ بو ایشاره له دیییم یئری اوخو...

کتابی زیردینه اوزادیر، او دا چینیینی چکیب منه وئیر. (او آخی / اوزوندن هؤججه له یه - هؤججه له یه / اوخوبوردو) باشلا بیرام اوجادان اوخوماغا:

«احمد بهی آغایئو یازیردی: «گلین آچیق و صمیمی دانیشاق. اجدادلاریمیز بیزه نه یی میراث قویوب گتدیپلر؟ اونلارا نه یه گوره حرمت ائتمه لییک؟ اؤزلری نین سفحلیک لری و آغلیسیزلیقلاری اوجباتیندان شهرلری، غارت اولونموش کندلری ترک ائدیپ گتدیپلرینه گوره می، اؤز اجدادلاری نین امه یی ایله یارادیلیمش بوتوو، نهنگ اوزقانیزم لری ویران قویدوقلارینا گوره می؟... اجدادلاریمیزا نه یه گوره حرمت ائتمه لییک؟»

زوراکیلیق قارشسییندا قورخوب، گئری چکیلمک عنعنه لرینه گوره می، بیزیم قوه لریمیزی هله ده کورشالدان، بیزی یاشاماق قابلیتیندن تامی له محروم ائدن گوجلولرین قاباغیندا کور-کورانه، معناسیزجا-سینا باش اهیمک خاصیتی نین نسیلدن - نسله ارئن کچمه سینه گوره می؟ کاسپی قزئتسی، ۱۸ یانوار ۱۹۰۵ جی ایل...»

قورتاران کیمی تعجبله قوجایا باخیرام. او ایسه پاپاغینی باشیندان گوتوروب یئره چیرپاراق دئییر:

بو پاپاغین ایچینه ارمنی نین گوتو اولسون کی، دوز دئییر! الینده کی کتابی منه کیم وئریب، بیلیرسن؟ سنین بابان هاشم! بیز اونونلا باکی دا تئکنیکومدا بیر اوخوموشوق.

<sup>۱۱۹</sup> بینالی: بیردفعه لیک، دایمی معناسیندا. یقین کی، «بینادان» سؤزوندن توره ییب

سونرا ايکیمیزي ده موسکوايا، MQU-دا اوخوماغا گۆندهردی لر. ۱۵۱ هده اونو کولاک اوغلو، بهی تۇرتۇ کوتوسو کیمی ۴-جو کورسدان قوودولار اونيوئرسیتتدن... من بیتیردیم، باکی یا دۆندوم... بیر سیرا وظیفه لرده چالیشدیم... تحصیل ناظرلیینده شعبه مدیری اولدوم، مدافعه ائله دیم... کاندیدات ناوکام<sup>۱۲۰</sup>... سونرا پئرسونالنی پئنسییا<sup>۱۲۱</sup> ایله تقاعده گۆنده ریلدیم... بیر-ایکی ایل باکی دا قالسام دا، دئدیم گنده جم آتا یوردوما. گلدیم اوچوق ائویمیزی تمیر ائله دیم، یانیندان بیرینی ده تیکدیم قوناق اوتاغی کیمی. اولار اون ایلدی خان کتفینده یاشایردیم اوردا... آخیری دا بئله اولدو.

دانشیدقجا بو اتصیفت قوجایا ائله بیل انزژی گلیر، گوجو آرتیر، ایچیندن گلن بیر هنیرتی، بیر گورولتو اونو سانکی حیاتا باغلايیر. کیشی نین اولار ۷۰ یاشی، بلکه ده بیر آز آرتیق. أما هله گومراه دیر. سون گون لرین آغری-آجی سی، نئچه هفته دیر اوزونه اولگوج ده یمه مه سی اونو خنیلی یاشلی گؤستریر. ساده، کندچی سایاق گئیینه ده، اوزوندن، دانشیغیندان، حرکت لریندن بیر ایبتیلگنتلیک<sup>۱۲۲</sup> یاغیر. ساققالی، بیغینین اولجاری ساپساری دیر-بیلینیر کی، سیقارئت چکندیر. أما نه دن سه بايقدان سیقارئت چکمک یادینا دوشمه ییب. منیم ده سینم گۆینه ییر، سیقارئت ایسته ییرم... کیشی ائله بیل فهم له باشا دوشور ایسته ییمی.

- پاپروسوم قورتاریب. چکنینیز وارسا، بیرینی ده منه یاندیرین، دوروم گۇروم بو چؤللو بیابانین هاراسیندان تاپاچاغام ماغازا-فیلان... گۆره جکی گون لریمیز وارمیش...

سیقارئتینه بیر قوللاب ووروب غفیل سوروشور:

- منی نئجه تاپدینیز؟ سن، هاشمین نوه سی، بیلیردین مننن باغلی نه سه؟

- هه، بابام بیر واختلار سیزدن بحث ائتمیشدی... دئمیشدی کی، جبراییل منیم دوستوم ایدی... روس دیلینی منه او اؤیره دیب، حیاتی...

سسیم قیریلیر. دالی سیننی دئییه بیلمیرم. کیشی عاریف آدمدیر. او ساعت مساله نی آنلايیر. صفتی اه ییلیر، گۆز قاپاقلاری سانکی خجالتدن آشاغی ائیر کی، اونو بو ایشیقلی

<sup>۱۲۰</sup> علمی رتبه

<sup>۱۲۱</sup> حکومت تقاعدو

<sup>۱۲۲</sup> ایبتیلگنت: ضیالی

دونیا یلا باغلايان نوردان خلاص اولسون. بايقدان يئرہ-گوڤه سيغمايان بو آدام گۆزومده  
کيچيلير، آز قاليرام كي، دوروب صفتينه توپوروب چيخام چاديردان. اؤزومو گوجله  
ساخلايرام.

کيشي قالخيب چاديرين کونجوندن بير اوچ ليترليک شوشه بالون چيخادير، سونرا اوچ  
اياستکان و بير خئيلى ده اوزومله قايدير.

بو بالونداكى اوزوم آراغيدى، اؤزوم چکميشم، بو اوزوم ده اؤز باغيمداندی، يای اوزومودو،  
روس سالداتلاری بير خئيلى اؤزلرينه بيغدى لار، بير يئشيك ده منه قويوب گئديبلر...  
سيز خوش گلميسينيز بو قاققين، بي شرف آدامين چاديرينا... کيشي نين ائوى اولار،  
چاديردا ياشاماز کيشي... اوليميز باربار اولوب، سونوموز دا باربار اولدو... سيزين  
ساغليغينيزا...

ايچديک. کيشي اوزومدن تک بير گيله قيريب آغزينا قويدو و اؤزونه يئنه سوزدو. بيز  
الميزى ايايستکانين آغزينا قويدوق. ايکينجى ايايستکانى ايچندن سونرا اولو بير سسله  
دئدى:

دئکان<sup>۱۲۳</sup> منى چاغيردى كي، ايسلوشى<sup>۱۲۴</sup>، بيليرسن مى سنين زئملياکين<sup>۱۲۵</sup> کولاک  
اوغلودور؟ دئديم، ديميتري زاخاروويچ، کليانوس نيزنايو!<sup>۱۲۶</sup> گتيريب قاباغما پناه على  
خاننان باشلايان بير شجره نين سخئماسينى<sup>۱۲۷</sup> قويدو، دئدى پروچيتاى<sup>۱۲۸</sup>. من ده  
باخديم كي، بو کيشي نين کوکو گئديب قاراباغ خانليغيني يارادانلارا، هله اوردان دا او يانا  
اوتوز ايکي لره، جاوانشيرلره، ساريجالى لارا چيخير. دئديم، نو شتوژ، ديميتري

---

<sup>۱۲۳</sup> دانشگاه رئيسى

<sup>۱۲۴</sup> ائى، ياخود، آى آدام

<sup>۱۲۵</sup> زئملياک: هم يئرلى

<sup>۱۲۶</sup> الله حقى بيلميرم

<sup>۱۲۷</sup> چارت

<sup>۱۲۸</sup> اوخو

زاخاروویچ؟! <sup>۱۲۹</sup> دئدی نیچئوو، تولکو راسپیشیس نا ائتو زائولییی-نیئ <sup>۱۳۰</sup> ... باخمادیم نه یازیلیب، گۆزویومولو قول چکدیم...

- نه یازیلیمیشدی کی، اوردا؟ -زیرددین خی-خی سوروشور. من ده گۆزومو آغارديرام اونا کی، سن سوس. بیر آز سونرا قوجا بیر ایستکان دا ایچیب دئییر:

- هاشمی مکتبدن منیم الیمنن قوودولار... ایندی الله منیم جزامی بئله وئریر... آرواد اوغلانلاریینان چیخدی گئتدی... آ کیشی لر، منی اؤز ائیمنن اوغلانلاریمین الی یینن قوودولار... ارمنی نین آدی بئددامدی، بیز اؤزوموز کیشی دئیولوک، والسلام...

کیشی بیر آنداجا اؤلوب-دیریلیر. حس اولونور کی، او بو موضودا اوزون ایل لردیر کی، سوسوب. ایندی بیردن-بیره دانیشماق چتیندیر، آما دانیشمایا بیلیمیر.

- من موسکودا بیر قیزلا تانیش اولموشدوم. ساریجالی لاردان ایدی. موسکوا

کونسئرواتوریا سیندا <sup>۱۳۱</sup> اوخویوردو. هم گۆزل ایدی، هم ده جلب ائیچی آدی، سوی آدی

واردی: مدینه ساریجالینسکایا. یقین بیلرسن، آخی ساریجالی لار، ساراجلی لار بؤیوک

طایفادی لار. اونلار دا جاوانشیرلرله قان قوهومو ایدی لر. اوتوز ایکی لردندی لر. آذربایجاندا

دؤلئچیلیک بو طایفالارین آدی یلا باغلی دیر... هه... نه یسه، بیز اونونلا

کامسومولسکی <sup>۱۳۲</sup> نشان دا ائله میشدیک. کؤکونه، تاریخینه باغلی اولماقلا، هم ده

معاصر قیز ایدی. موسکویا موسکویچ لر قدر اویوشوردو. پیانودا چالاندا، رقص ائلیینده آغ

مله یه چئوریلیر، سالونون دقتینی اؤزونه چکیردی. من کلاسیک موسیقی نی -باخی،

موتسارتی، بئتووئی، چایکوفسکی نی اونون واسطه سیله تانیمیشدیم. اؤزونون ده

بستله دییی موزوکالار واردی. من اونون موسیقی چی کیمی گله جه یینه اینانیردیم. بونلار

اؤز یئرینده، او، یامان ترس ایدی. دئدیینی ثبوت ائله مه یینجه ساکتلشمزدی. اؤزو ده

هلم-هلم آدام اونون قباغیندا داوام گتیره بیلمزدی... ایلا ده دا کیشی لر... منیم کیمی

ضعیف ایراده لی اوغلان ایسه هئچ دورا بیلمزدی اونون ادعالی آرقومنتلری نین

<sup>۱۲۹</sup> اولسون، دیمتری زخاروویچ؟!

<sup>۱۳۰</sup> عیبی یوخدور، آنجاق بو عریضه یه قول چکین

<sup>۱۳۱</sup> کونسئرتوواسیا: هنرکده

<sup>۱۳۲</sup> کومسومولجاسینا - گنج لر تشکیلاتی نین آدی؛ بیزیم دیلده جاوانلیق ائله مک آنلامیندا

قارشى سىندا، نىچە كى، دورا بىلمەدەيم دە... ساچىنى اوغلانساياق ووردوراردى، ۵۰-چى  
ايل لىن دى ايله قىسا يوبكا، دىكولتى كوفتا گىئىندى... بەبىياز قول لارىنى بوينوما  
دولاياندا سارى ياغ كىمى ارىردىم...».

كىشى دولموش گۆزلىرىنى جىبىندىن چىخاردىغى كىرلى، ازىوك-اوزوك يايلىقلا سىلدى،  
سۆنموش سىقارتتىنى تزدەدن اودلاماغا جەد ائلەدى. بو قىسا واخت عرضىندە اونون  
دانىشدىغى صحت جانىما اوشوتمە سالمىشىدى. يئنه مى ھانسى سا دەشتلى سورپىرىزىن  
گۆزلەدەيىنى حس ائلەمىشىدەيم. آما نە ايدى بو؟ ھلە فەھىم اورا قدر ايشلە يە بىلمىردى.  
قىزى دوستوم ھاشملا دا تانىش ائلەمىشىدەيم. بەضاً اوچلوكدە ماسكوانىن كوچەلرىنى  
آياقدان سالاردىق. اوچلوكدە كىنويا، كونسرتە گئەردىك. سونرا... سونرالار بىلندە كى،  
من ھاشمىن اوزونە دورموشام، او دا مننن ايمتىنا ائلەدى. اۆزۈ دە بونو ائلە-بئلە  
ائەلمەدى. بىر قوناقلىقدا سۆز آلىب چىخىش ائەلەدى، مى قوجاقلايىب اۋېدو، سونرا دا  
دئدى:

من سنى بىر سۆگىلى كىمى سۆيرىم، چونكى منىم بدنمىن بونا احتىجاجى وار. سە اولان  
سۆگىم فىزىكى سۆگى دىر. آما روھومون سۆگى سى وطنىمە، خالقىما، سوپوما،  
كۆكۈمە باغلى دىر. ايندى روھوم و آغلىم سە اولان سۆگى مى محو ائەلەدى، چونكى  
سەن منىمە بىر كۆكدن اولان بىر گوناھسىزىن اوزونە دورموسان، اونا شر آتمىسان... اۆزۈ  
دە او ائەلە-بئەلە آدم دئىل، بىزىم ايكى مىزىن دە دوستوموزدور. بو غرىب شەردە بىز تتر  
بىر زاماندا دوستلاشا بىلدىك. آما سەن..؟ من سە نىفرت ائلىبىرم، چونكى سەن  
آچاقسان! آچاقلار ايسە سۆگىيە دئىل، نىفرتە لايىقدىرلر!

او، اىستكان دولو آراغى منىم صفتىمە اتاراق قوناقلىغى ترك ائەلەدى و ائەلە او آنان مى  
دە ترك ائەلەدى... بىر قدر سونرا ائشيتىدەيم كى، مەدینە كونسروسورىيىنى دا آتىب، يا  
بلكە اونو دا قووموشدولار، بىلمەدەيم... بىر اونو بىلدەيم كى، بابانا قوشولوب باكى يا  
قايدىب، بو، مەدینە ايندى سەننن آنا نەن اولان قادىن دىر...

كىشى باشىنى دىزلىرىنىن آراسىنا آلىب ھۆنكوردو. او ائەلە آغلايىردى كى، ائەلە بىل او  
حادئە ۳۰-۴۰ ايل اول دئىل، ائەلە ايندى جە باش وئرمىشىدى. من دە پات وضعىتىندە  
ايدەيم. اينان كى، اۆزۈمە نىفرت ائدردەيم كى، نىيە بورا زىردىن لە گلمىشەم. اونسوز دا

بابام، نسليميز-كۆكۈمۈز ھاقىندا كىفايت قدر اولان-اولماز قوراشدېرمىشىدى لار. ايندى بو احوالاتى دا زېرددين گئديب بزەبە-بزەبە اوردا-بوردا دانىشسا، جاماعتين آغزىنى باغلاماق اولماياجاق. اصلينده جامعاتين نه دئيهجه يى منى قطعى ناراحات ائتمىردى، منى ناراحات ائدن انامين حالى ايدى. اتاسيندان سونرا بو قادين نئجه ياشاياجاق؟ او، بابام لا نفس آليردى آخى... دوزدور، نئهم هله ياخشى دېر، جانى-سولودور، ساوادلى، دونياگۆرموش قادين دېر، امما نه اولسون، انامين اونونلا سازى-بازى توتماز كى... بو ايكى قادين ائله بيل كى، ھىچ آنا-بالا دئيبيل لر... بېر-بېرى يله قونشو كىمى داورانىر لار. بو، بېر طرفدن انامين بهى قىزى اولماسيندان ايرھلى گلېردى سە، او بېرى طرفدن دە نئهمين دە ذات-كۆك باخيميندان اصليل زاده اولماسيندان دوغوردو.

- ايندى بابان نئجەدى، ال-آياغى دېرىدى مى؟ - كىشى غفيل سوروشور.  
 - ھاشم كىشى سىككىز گوندو اولوب، دونن يئددى سى ايدى، - منىم توتولدو غومو گۆرن زېرددين دېللە نېر.

كىشى نېن كئفى لاپ قاچېر. حس اولونور كى، بېزىم بورا گلەبىمىز اونون حالىنى بېر آز دا خاراب ائله يىب. حياتدا آلدېغى دال بادال ضربه لره اوڭرىنجه لى اولسا دا، ايندى ياشى-باشى بونا امكان وئرمير. هله اوستەلىك، ائو-ائشيبىنى دە ايتىرمە يى اونو تمام اوزوب.  
 - بس مدينه نه تھردېر؟

بو سوالاتا من جاواب وئرمەلىم، داھا سئنتىمئنتاللىغىن يئرى دئيبيل:  
 - نئهم ياخشى دېر... نوھلرېنى ساخالېر، ائو-ائشيبى بېن اېش لرىنە باخېر... ھم دە كندە كلوب مديرى دېر. كئفى ايستەيندە كلوبداكى پيانودا قشنگ-قشنگ چالېر دا...  
 سونونجونو آجىقجان دئيرم. كلوبون پيانوسو چوخدان سىرادان چىخىب. امما من بو كىشى يە بو دقيقه ائله نىفرت ائدىرم كى، اليمدە علاجىم اولسا، نئهم كىمى من دە اونو تحقير ائدەرم...

- من ائله بو گونو گۆرمەلى بېدىم... امما گر ك آئله بئله ائله مە يە يدى. منىم جزامى ائله - اوبايا يوكلە مە يە يدى... من اوژ جزامى اوژوم تەك چكە مە حاضر ايدىم...

بیز ایلان کیمی قیوربلا-قیوربلا شوکراتازا قالخان یول لا آتاری سوروروک. بو واخت  
آشاغی دا دال بادال ایکی گولله آچیلیر. جاماعت ساققیزین دیبینده کی چادیرا قاجیشیر. بیز  
ایسه هئج نه اولمامیش کیمی یولوموزا داوام ائدیریک.

## یول

بورا شوکراتاز یولودور. بو یول لا منیم بابالاریم گئدیپ، آتام گئدیپ، ایندی ده من  
گئدیرم. بابالاریم یایلاغا قالخیب بو یول لارلا. هاشم بابام بورالردا اوو اوولاییب،  
آلاچیق قوروب عائله سی یینن یایلاقلانیب، آتام ایسه اولومه گئدیپ -اؤزونون سئجیدی  
اولمو آلیب گؤزونون آلتینا. من ده بیر زامانلار دوستلوق ائتدییم، اما ایندی دوشمنیم  
اولان بیرسی یله سونو بیلنمه یین بیر قارشى لاشمایا دوغرو یول آلمیشام. اصلینده نییتیم  
بللی دیر: شهرتی رایونلا بیر اولان بابامین اولومونون سببکاری بو آداملا حق-حساب  
چکمه لییم. مندن گوجلو، مندن نفوذلو، مندن امکانشی بیرسی یله بو قارشى لاشما منیم  
اولومومه ده سبب اولایبیلر. اما بونو فکرلشمه یه منیم زامانیم یوخ کی... اینسان بئله  
دؤنه مده فکرلشه بیلیمیر. هم ده منیم کیمی گله جه یی نین بیر آددیملیغیندا اولانین  
بیری سی اوچون. بیلیرم، اینانمایا جاقسینیز، اما من دورسونو گؤرورم، سلاخی عینی بابام  
کیمی منیم ده باشیما دایدیغی وضعیتی ده گؤرورم. اما اؤز-اؤزومه «بوش وئر» دئییب  
آتی ده هرله بیرم.

- سن هئج قیزنان یاتمیسان؟

- نه؟

- دئییرم، آرواد-زاد گؤرموسن شهرده؟ قهبه دن-زاددان ده...

...

- ما نییه هئبله باخیرسان اه؟ کیشی ده ییسن؟

- آخی بیردن بو آخماق فکر هاردان یادیا دوشدو؟

- نه بیلیم، نه سه دانیشمالی بیق دانا؟

- یوخ، منیم آخی شهرده سن دئین هئيله واختیم اولمویوب کی... هم ده ایندی ایشله بیرم ده... قادین دالینا دوشه نین گرک بوش واختی اولسون... اؤزو ده باکی داها سن ائشیتدیین باکی دئیل... ایندی اوردا هامی نی مستقللیک، بیرلیک، تورپاق کیمی حس لر ناراحات ائلیبیر... جاوان دا، قوجا دا، قیز دا، اوغلان دا بو باره ده دوشونور. بیر کینوتئاتر وار، آذربایجان کینوتئاتری دئیل لر آدینا، یانیندا دا ناتوانین هئیکلی قویولوب... اوتاق یولداشیم بیر دفعه دئدی کی، بورا شورتو آروادلارین بیغیشدیغی مکاندیر... آما ایندی اوردا قههه-زاد یوخدور...

- بس هاردا ییمیشلار کی؟

- بیز میداندا اولاندا او بیر قادینا یاخینلاشدی، چوخ مهربان گؤروشdulر... حتی قادین اونون اوزوندن ده اؤپدو. من گؤز اوچو باخدیم، اوتوز-اوتوز بشش یاشلاریندا یاراشیقلی بیر قادین ایدی. اوغلان اونا نه دئدیسه، قادین پرت اولدو، حتی اوز-گؤزونو بوزارتدی دا. من ایستهمه دن اونلارین صحبتینه قولاق شاهدلییی ائله دیم.

«هئچ عاییب دئیل؟ ایندی ملت نه های دا، سن نه های دا...»

«آخی بونون سنه نه عایداتی وار؟ بو ملت مستقل اولسا دا سن فاحیشه سن، آسیلی اولسا دا؟»

«من سنی بئله گیچ بیلمز دیم! من ده بو ملتین بالاسی یام، یا یوخ؟! سن ائله بیلیرسن من کتفیمدن قههه لیک ائله بیرم؟ آله قویسا، بلکه آزاد اولکه میز اولسا، من ده غیبایی دن-زاددان بیر مکتبه گیرم، بیر آدام بالاسی یانان عائله قورارام، سنین کیمی آخماقلارین آلتینا بیخیلماقدان جانیم قورتارار...»

قادین اوزونو چئویریب گئتدی. دوستوم منیم اوزومه باخا بیلیمردی. اینانمازسان، هئچ اوستوندن بیر هفته کئچمه میش، او عریضه سینی یازیب قاراباغا گئتدی...

زیرددین چوخ پیس اولموشدو. بو صحبتی سالدیغینا گوره پئشیمان ایدی دئییه سن. آما بئله اولسایدی، او، زیرددین اولمازدی کی. تزه سوالی اؤزونو چوخ گؤرتمه دی.

- کامیل ده کؤنولو گئتدی؟

- هه.

- سوهره نه اولدو بس؟

- نه اولمالی یدی کی؟
- سن گئنه اونلاردا قالیرسان؟
- هه، کوارتیرانت قالیرام. یعنی پول لا...
- کنده سیزی اوژی او سؤز...
- نئجه یعنی «او سؤز؟»
- قانمادین؟
- یووخ...
- دای ما دا اوخ دانا...
- نه گیج-گیج دانیشیرسان، اچیق دانیش گوروم نه پوخ یئیرلر؟
- گده آتینی سوروب قاباغا کئچدی، قارشى داکى دؤرد طرفی چپرلنمیش بیچه نه بین یانیندا آتینی ساخالایب سؤزو ده ییشمک ایسته دی:
- من آچمیشام، بو امیروار آرمودونون دیینده قشه ی بیر سو چبخیر، اوتوراخ بیردا، بیر قیسمات چؤرک کسک، سویرا یولوموزا داوام ائلییه ری... او جبراییلدی، نه دی، اونون آراغی دا آجقارینا ایچیمیزی یاندیردی...
- من بو دفعه آتی اونون آتی یلا لاپ بورون-بورون ساخالایب قیشقیریرام:
- زیرددین، بو ساها ت ما دئ گوروم کنده کیم منیم سی... یئیر؟ یوخسا...
- قاقاش، ما نه وار ای، دئ دئیه رسن، دئیه رم... بئله کنده دانیشیلار کی، سن اوژی سکینه نی قاییریرسان... اونا گوره او دلی قیزی دا آپاریب قویوبلار سیزه قاروولچو...
- منیم ایندی نه حالا دوشدویومو بیلیم سیزه آنلادا بیلهرم، یا یوخ. یاشیمین-باشیمین ائله واختی دیر کی، ایندی من گرک ایسترسلی احوالاتلاردان بیر آز اوزاق اولوم.
- پسیخولوگیا<sup>۱۳۳</sup> دا دا اوخوموشام کی، اینسان ۱۶-۱۷ یاشلاریندا عقلی-فیزیکی و پسیخولوژی گرگینلیک لردن قاچمالی دیر. ایندی من نئجه، هارا قاچیم؟.. ائله بیل سئلهمه یاغان دولونون آلتیندایام، گیزلنمه یه، داللانماغا دا بیر یئر یوخ...

زیرددینین آتین دالینجا من ده غیرى-شعورى آتیمی سورورم. داها دوغروسو سورمورم، آت اؤزو گئدیر. دئیهسن، حس ائدیب کی، اوستونده کی نین کیرداری یوحدو.

\*\*\*

اؤوجومو بولاغین بوز کیمی سوویولا دولدوروب اوزومه چیرپیرام. و ائله بیل بو سویوق سو منی آییلدیر. دؤنوب آرتیق بولاغین گؤزوندن قیردیغی یاریزی پئندیر دورمه یینین آراسینا قویوب گوله یین زیرددینه باخیرام:

کیشی کیمی دئی، سن ده بونا اینانیرسان؟

زیرددین بیج-بیج گولور:

اینانماغیم گلگیر، آما... او ماهنی دا نه تهر دئییر، ائلین سؤزو ازل آخیر دوز اولور... بیر ده کی، آی خوشو، او قیز کامیلین مالی ده بیلدی ده، اؤز آرامیزدی... ائله سا قیسمات اولسا، وئله سئوینهرم...

من ایندی زیرددینی اونوتموشام. سکینه گلب دوروب بو بیچه نه یین باشیندا، او یاندان بری بیر نازلا گلیر، بیر فورسلا گلیر... اؤزو ده چیلپاقدی دئیهسن، آز قالیرام قیشقیرام کی، آز بو نه وید-فاسوندو، بورا سا پیرشاغا چیمرلییی دی می؟ بیر ده نه گؤرسم یاخشى دیر، گؤرورم کی، بو بیچه نک دؤنوب اولدو دنیز، قیزین او آغ مایا اندامینی آلدی آغوشونا. ائله آز قالیرام کی، من ده قاییشیمی آچیب شالواریمی سویونام، بیر ده گؤردوم، زیرددین قیشقیریر:

اهیل، آشاغی اهیل!

اهیلکم نه دی، من بیر الیم قاییشیمدا، او بیرى الیم پئندیر دورمه یینده دیک سسه طرف قالخیرام و اوتومات سسیندن آتالاریمیزین هورکوشوب کیشنه دیک لرینی گؤروب ترده دن آشاغی اهیلیرم. تخمین اونا یاخین پاترون آتیلیر و سس کسلیر.

زیرددین هئج نه اولمامیش کیمی دورمه یینی دیشینه چکیر. من ایسه هله ده شوکدان آییلمامیشام. بیر یاندان سکینه نین ایکی داشین آراسیندا بوردا او کؤکده گؤزومه

- گۆرۈنمەسى، او بیری ياندان دا بیزی گوڭله یه توتانلارین کیملیی منه اۆزومه گلهمه یه امکان وئرمیر.
- اتانلار ارمنی یدی؟
  - بونو بیر الله بیلیر.
  - بورا نییه امیروار یئری دئییرلر؟
  - امیروار دورسونون باباسی نین آدی یمیش. اۆزو کیمی قیپقمیش. ائله جاماهات دا قیپق امیروار دئییرمیش... ایلده بورانین اوتون عبدالرحمان بیچیر... ایندی دای هئچ کنده داشیمیر، ائله بیردا تایالیبیر... سورولری بو مئشه لرده دی آخی...
  - زبردین ائله گونده یدی کی، ائله بیل آفات وورموش اریک آغاجی یدی. رنگی ائله سولموشدو، دئییردین بو ساعت اۆله جک. من آدینا قانجیق آیاماسی قوشدو غوموز، هلم- هلم آداما دری دیددیرمه یین بو گده نین کیمدن، نه دن قورخدو غونو کسدیرمه یه چالیشیردیم، آما بیر طرفه چیخا بیلیمیردیم...

## قانجیق زبردین

بو زبردینی سیزه هئچ یاخشی تانیتماغا ماجالیم اولماییب. دئمیشدیم آخی، درسی ۷- جی صینیفده بوراخی، مانیس دایسی یلا باشلادی توپلارا گتتمه یه. اول قوشا ناغارا دۆیه جله بیردی، ایندی ایونیکا دا چالیر.

آتاسی موخان اوزون، جایداق کیشی ایدی. دمیریولوندا ایشله بیردی. هفته نین بئش گونونو ایشله دیی یئرده -مئغری ده قالا، یالنیز شنبه-بازاری کنده، ائو-ائشیینه دؤنردی. دؤن کیمی ده تای-توشلارینی دا باشینا بیغیب اۆزو دئمیش «کامپانیا» دوزلدر، ایف بولاغینین اوستونده یئیب-یچر، سونرا آغلایا-آغلایا اوخویاردی. نه مسئله ایدی سه، اوخودوغو دا یاری روسجا، یاری آذربایجانجا اولاردی. سونرالار یادیما دوشوردو اوخودوقلاری:

ووت کاکایا دولیا وورووسکایا،

یئسلی ژیزن اودنا، بئش تیورمئ رشتکی،

ای تپتر، پیشو تئی رودنایا،  
آی ماماجان، آی آناجان،  
ووت کاکایا دولیا وارووسکایا...  
باخ بئله دیر دولیا وارووسکایا...<sup>۱۳۴</sup>

نه بیلیم آخی، بئله-بئله سۆزلر ایدی اوخودوقلاری. دانیشیردی لار کی، موخانین  
روستنده سئوگیلی سی قالب، اونا گۆره ایچن کیمی او یادینا دوشور، باشلا ییر آغلایا-  
آغلایا اوخوماغا. بیر ده دئییردی لر کی، موخان روستنده او سئوگیلی سیننه گۆره کیمی سه  
بیچاقلا ییب، بئش ایل تو ّرمه ده یاتیب...

هه، بو موخاندان بیر سۆز ده دئییم یادیمدایکن. کنده هنج کس اونون کیمی  
گئینمزدی. اهنینده همیشه ائینه میل-میل دیزچی کۆینه یی، باشیندا چیننه قویدوغو  
دیزچی پاغی، آیاغیندا دا پار-پار پاریلدایان خروم چکمه اولاردی. بو تئلی-توقالی  
کیشی هم ده دونانین ان ازایل آتالاریندان ایدی. اینانین، زبردین، باجی لارینی،  
آنالاری تمام خانلی ائلی عسگر قاییشی ایله دؤیه ردی. اؤزو ده بو هر شنه گونو  
آخشاملار تکرار اولوناردی. بازار گونو ایسه اونون سسی چیخمازدی. ائوینه چکیلر، بیر ده  
آخشام طرفی او فورسلو-مورسلو گئیم-کئچیمینده چینینده ده اؤزونون دیلینن دئسم  
«وئشمئشوک»<sup>۱۳۵</sup> و دوزهلردی یولا. اینانمایا جاقسینیز، زبردین، باجی لاری اونو  
اؤتورمک چون یولا چیخاردی لار، کیشی اونلاری بیر-بیر اؤپر، هله گؤوره لردی ده. تمام

---

<sup>۱۳۴</sup> بئله دیر اوغرو حیاتی

اگر بو حیات، دمیر بارماقلیق لار

ایندی سنه یازیرام عزیزیم

آی آناجان، آی آناجان

باخ بئله دیر اوغرو حیاتی

باخ بئله دیر اوغرو لارین (حیاتی)

<sup>۱۳۵</sup> یوک قایی

خالا دا الينده حاضر توتدوغو قابداكى سويو ارى نين آردينجا آتاردى. ائله بيل دونن  
دؤيولن بونلار دئيلدى...

- ه، زيرى، دهن سيزى نيبه هر ۶-جى گونون آخسامى ائششك كيمي چيرپاردى؟  
زيرددين آتيني قاباقدا سورور، گويا دئدييمى ائشيتيمير.

- زيرددين...

- او دا هئيله بدباختدى داينا... نه بيليم؟

- گئنه دؤيور سيزى؟

- ...

- زيرى...

زيرددين آتى ساخلايير. ائله دولوب كى، ائله بيل بو ساعت آغلاياچاق. ديل-دوداغيني  
يالايير، باشيني آشاغى ديكيب قورو سسله دئبير:

- بير آى اولار... ايلك دفعه ددهمه سؤزوموز دوشدو... رئمئيني بئلينن آچيب ننه مه طرف  
گئنده اؤزومو وئرديم قاباغينا. بونو گؤزله ميردى يقين كى... حيرصينن رئمئين او  
بيرى باشينان پايشيب فيرلادى. بيلديم كى، بئله وورسا، رئمئين دميرى باش-گؤزومو  
ازه جك. اونا گؤره تئز اليمي قالديريپ گؤيده قاپديم... هلبتته، پيان اولماسايدى، بونو  
ائلييه بيلمزديم -آخى او چوخ گوجلودو. دارتدى كى، رئمئى اليمينن آلا، آلا بيلمه دى،  
اوزو قاتدا يئره ده ييب باشلادى هؤنكورمه به...

او سوسدو. بير ده گوردوم كى، ياناقلارى آشاغى ياش سوزولور. من آتيمي اونون آتينا  
ياناشديريپ قوجاقلاديم زيردديني.

- باغيشلا، سن الله... ائله-بئله، مارق گوج گلدى، سوروشدوم...

- زيرددين ايسه هله ده دانيشيردى.

- نهم بيزه ياخينلاشدى، رئمئى اليمينن اليب صفتيمه چيريدى، سونرا دا باغيردى:

- سن آغيز هارا يئتيميسن كى، دده بين سؤزونون قاباغينا سؤز دئيرسن؟! سنين او قولون  
قورويمايدى دده بين الينين قاباغينا ال قويدوغون يئرده... سنى هئچ كيشى اولوب  
كيشى لره قاتشميياسان... سنين ايبيد آرخان يئره گلسين...

اینانیرسان، من ننه‌مین بو قدر قارغیش-سۆیوش بیلدییینه هتج اینانمازدیم. آرواد بوتون باجاریغینی ایشه سالیب منی یامانلیبیردی... ددهم ایسه... ددهم هاننان-هانا آیاغا قالخدی، آروادینا بیر بئله سئوگی یله، شفقتله، بلکه فخرله باخیب سونرا منی قوجاقلادی، قولونو بوینوما سالیب اوخوماغا باشلادی... نه گۆزل، نه یانقلی سسی وارمیش بینین! او یئییب-ایچنن سونرا اوخویاندا من قولالاریمی توتاردیم کی، ائشیتیمه‌ییم، خجالتیمن یئرله گیریردیم... هه، او دولیا وورووسکایای دی، نه‌یدی، بیر آغیز اوننان اوخویوب دئدی: - دای اؤلسم ده آه-زاریم قالمادی... بو گون من چوخ خوشبختم... اوغلوم کیشی اولوب... ساغ اول! کیشی آدامسان...

سونرا دا یئنه فخرله آروادینا باخیر. ننه ارینین قولونا گیریب چارپایی یا طرف آپاردی... پالتارینی سویوندورا-سویوندورا یئنه منیم قاراما دانیشیردی...

زیرددینی هتج بئله گۆرمه‌میشدیم. من بونو قانمازین، زیررامانین بیرى حساب ائله‌ییردیم... ایندی منه چاتدی کی، بو نییه بیزیمله دالاشاندا قانجیق کیمی زنگیلده‌یر، تودوغونو بوراخمازدی... بو بیر اینستینق، اؤزونومدافعه جهدی‌یمیش.

باشا دوشدوم کی، صحبتی ده‌ییشمه‌یین زامانی دیر.

- زیری، سن فاطما بی‌بین حاقدانسه بیلیرسن؟

بو دفعه اونون رنگی ده‌ییشدی. اونسوز دا قارا آدام اولان بو اوغلان لاپ زنجیه‌یه دؤنوب بوغوق سسله:

- ائله‌هامی نین بیلدیینی من ده ائشیتیمیشم... غیب اولوب، والسلام... دئدی.

- آخی...

- بیر اونو بیلیرم کی، دده‌مین او شیکله دوشمه‌سی ده ائله بییمه گۆره‌یدی... بو‌یوک باجی‌لاری‌یمیش آخی... ننه کیمی باخیرمیش قارداشلارینا -نهلری تتر اؤلوب، قورا یئتیم قالیبیلار... اونون دردینی چک‌میر... ایچیر... بیر دفعه گنجه ننه‌مه دانیشدیقلارینی ائشیدنده بیلدیم بونو... دئییردی کی، فاطما هر گنجه یوخوما گیریر، دئییر نه تهر قارداشسان، گلیب هئش منیم کئفیمی سوروشمورسان؟ نییه منی آختارمادین، اؤلوموشم‌می، قالمیشام‌می؟.. آی تمام، سا دا بیر ارریک ائلییممه‌دیم، سا دا ظلم ائله‌دیم، اؤزومه ده... فاطمانین دردنی اؤلدوره‌جک منی...

- سن ائرنه زير كندى حاقددا بير شئى بيليرسن؟
- ائله بيل بابا قىكى زيرددىن دئىيل. بيرجه آندا ده ييشير، سير-صفتى ايشيقلانير.
- او منيم بابامين كندىميش... بس اونا گوره بيزه گلمه دئىيل لر دانا... هه، محاربه دن قاباق بابام گيل اوردان قاشقين گليب لر. ياخشى پول-پارا لارى وارميش. قاننىجانى قيزيل پولا آيلرلار، باغ-باغاتى آرتيريب گنئيشلنديريرلر. آما الله آدامنان اهيمة سين، اهنده هئچ نه ينن قاباغىنى آلامازسان... هه، باخ، او باغدا دده مين عمى سى فرهاديين عمى سىنى اؤلدورور... داي نه تهر اؤلدورور، بونو بيلميرم... اونو بيلميرم كى، سيد-موللا، آغ ساققال-قاراساققال گتيريب قاننىجانى، ايكى اؤكوز، بير جاميش، نه قدسه ده قيزيل پول وئريب قانى باغلاييرلار... آما قان باغلانسا دا قاننى قاننى دى... فاطما بى-بيمه له او اوغلان بيلميش لر كى، بو عائله لر ين اولدوزو باريشان دئىيل... باشا دوشورلر كى، اونلارى قووشماغا قويمايا جاخلار... اونا گوره اؤز لرينه قصد ائلييلر... آما ددهم دئيرميش كى، اونلارين اؤلدويونه اينانمير... بس سن نه سه بيليرسن؟ بلكه بابان؟.. آخى او هر شئى بيليردى؟
- من آتين باشىنى بوراخيرام. بو صحبتين بورا گليب چيخماسى هئچ خوشوما گلمير. من كيمسه لر ين بابامين گوروجولويوندىن دانئشماسىنى سئوميرم. آخى بونلار بابامين كيم اولدوغونو هاردان بيلسين؟

## عبدالرحمان

غفیل آتیلان تک گولہ ایبیری ادبیلیمیزداکی شیش قایایا دەبیر، قایادان قوباردیغی توزاناق بیزیم باشیمیزا تۆکولور. آتالاریمیز هورکسه ده، بیر-بیرینه سۆیکه نیب کیریلداشیرلار. من تفنگیمی چیخاردیب حاضر ساخالاییرام. بو واخت گولہ آتیلان سمتدن دورسونون آتاسی عبدالرحمان چیخیر و قاش-قاباقلی حالدا چینینده اوتومات بیزه طرف گلیر. من شوبهه ائله میرم کی، آتش آچان اودور. آمما نیبه آتیردی؟ بیزی گۆره-گۆره لاپ قاباغیمیزا، آز قالا باشیمیزین اوستدن نیبه گولہ آتسین کی؟ اونون اوزاقدان بیزه طرف ساپلانمیش باخیشلاریندان زهر یاغیر. یاشی آلتیمشی چوخدان کئچیب، آمما بیر توکو ده آغارماییب. ائله قیوراق دیر کی، دئییرسن بس قیرخ یاشیندادیر.

- سن بی داغلارا چوخ خوش گلمیسن، قارداش اوغلو!

ائله دئییر کی، ائله بیل «خوش گلمه میسن» کیمی چیخیر. ننه مین سۆزو یادما دوشور: «گل اوتور وار کی، دور گئت اوندان یاخشیدی». اۆزومو او یئره قویمورام.

- ساغ اولون. گولہ آتان کیم ایدی؟

- بوردا هر کولون دئیینده بیر ساحلی وار... نه بیله سن؟ ارمنی ده اولاییلر، آفچی-فیلان دا.

- آتشی اوتوماتدان آجدی لار، اوتوماتلا اوؤ اتمز لر کی؟

- ائئی، آی اوغول، ایندی قرانتمیوتنان دا اوؤ ائلیین وار... سن نه قویوب، نه آختاریسان؟ سونرا اوزون زیرددینه توتور:

- گۆیچه ی اوغلان، سن نه تهرسن؟

بیزده گۆیچک اوغلان»، «خالاسی گۆیچک» یاخشی سۆزلر سایلماز. بیرین آشاغی لاماق ایسته ینده بئله دئییرلر. فرق اوراسیندادیر کی، بو سۆزلر کوبود، تحقیر درجه سینده دئییل. گویا بیر آز یومشاق دئییمدیر. هر نه یسه عبدالرحمان کیشی آچیق-آچینا زیرددینی آشاغی لاییردی منیم یانیمدا. اصلینده، منیم یول یولداشیمی آشاغی لاماق، ائله اۆزومو آشاغی لاماق کیمی بیر شئی دیر، آمما من بو ناتاراز آداما آغیز-

بورون ساللاماق ایسته میرم. اولاً، منیم ایشیم دورسونلادیر، آتاسی یلا یوخ. ایکینجی سی ده، بونو کهنه پالان ایچی تۆکمه یه یوزارلار. هامی بیلیر کی، بو کیشی منیم آنامی ایسته ییب، آنام دا گتتمه ییب. سونرا او آیری سین آلیب، آنام دا آتاما گنّیدب. ایندی منیم بو کیشیه قارشى هر هانسی بیر حرکتیمی پیس یئره یوزارلار. بو دا منه یاراشماز. اونا گۆره آندان ائنیب اونونلا ایکی اللی گۆروشورم.

- سیز هارا، بورالار هارا؟ نه یاخشی گلمیسیز؟

- نه بیلیم، رحمان عمی، دئدیم گلمیشم گلمه ییمه، بیر دورسونو دا گۆروم...

- اونون دده جیبی اؤلسون ائله. من دئدیم، من ائشیتدیم. گل دئدیم سنی آپاریم الی بایراملی یا تئکنیکوما، ایراضی لاشمادی... دئییر، وطنین دار گونودو، من گنّیدب «آ- بی» ائلییه بیلهرم. اؤلسم ده، بیرالاردا اوله جم... هئش منی ده ائشیتیمیر، سن اول، سا سن اول دئیینه نین عزیز جانی اؤلسون... قانا-خاتییا دوشموشوک. ننه سی ده خسته دی، بؤیون-صباحلیخدی... هئش گلیب او آرادى دا یوخلامیر. بودی، من ده دالینجان کورامال کیمی سورونورم...

- ایندی ها طرفده اولالار؟ بلکه بیزی ده آپارسان اونون یانینا؟ من بیر-ایکی گونه قاییداجام شهره، اوردا جبه هده کی اوغول-لاریمیزا یاردیم کامپانیاسی-زادی اولور، دئییرم، بلکه من ده نه ایسه ائلییه بیلدیم؟ بونونچون ایسه مطلق دورسونلا گۆروشمه لییم، آغیز-آغیزا ده یمه لییم...

سون سؤزلریم کیشی نین بئینینه باتیر. آما نیگاران-نیگاران گاه زبردینه، گاه دا منه باخیر. دئیه سن منیم بابام لا دورسونون احوالاتیندان حالی اولوب-ولمادیغیمی بیلیمک ایسته ییر. آخی بیزده گوجلونون سؤزونو آغیزا آلمازلار. نئجه کی، فاطمینان فرهادین آدلارینی نئجه ایل لر دیر آروادلار خیسین-خیسین دانیشارلار، آما آشکارادا آغیزلارینا سو آلیب سوسارلار. ائله دده مین احوالاتی؟ بیز سیرر ساخالایانیق. آما نفوذلونون، گوجلونون سیررینی. کاسیب آخی اؤزو نه دی کی، سیرری ده نه اولسون؟

- نه دئییم؟ دورسون ایندی داغدا-داشدا اولار. ایستیییرسن سن گل منن گنّک بیزیم بیچه نه یه، بیر چای قویوم، ایچک، زبردین ده گنّیدب اونو آختار سین، گنّنه او بلدی بیرالار...

زیردینه باخیرام، باشین دیکیب آشاغی. بو «یوخ» ایشاره دیر. یعنی، بیزی آیرماق ایسته ییر، سوناسینی دا الله بیلیر. نهایت، کیشی یله ساغوللاشیب آتلارا مینیریک. بیر آز آرالانان کیمی زیرددینین دردی ترپه نیر.

- من ده سننن شهره گنده جم. یوخسا بی دده-بالا بی سفری ما باغیشدامییا جاخلار...  
اوردا ما بیر ایش تاپارسان؟

فکرلشمه دن «تاپارام» دئیرم. البته، پودپولکوونیک حسینه گووه نیب بئله سؤیله بیرم. زیرددینین دردی آچلییر. باشلا ییر عبدالرحمانین آروادی تئیفه خالانین باشینا گتیردیک لرینی ناغیل ائله مه یه.

- بیلیرسن، منیم بیر باشقا عائله نین سؤزونو دانیشماغیم یاخشی ایش ده ییل. اونان کی، بیزیم عائله ده یؤننو بیر عائله ده ییلدی. آما بیننارا باخاندا بیز تویا گتمه لی یدیک. بیزده بیر شنبه گونو اولان بی آیرچیلیق، بینناردا هر گون اولوردو. سنی الله، باغیشلا، او اوغراشین کی، زرش خالادان الی اوزولور، بیر مدت یئر-گؤیه سیغامیر، هئچ کیشیلیی ده یوخموش دئیل لر... بی تئیفه نی هئچ بیر آی آرواد ائلی ممییب... اونا گوره او گون اولمازد کی، ایچیب گلیب بو یازیق آروادی دؤیمه سین. اه، آروادا دا واردی ائی، قاغا! بیر هئیله کی، اونو تپیکله ییردی، سورویوب اورا-بورا چیریددی، آرواد اولان بنده، گور جیقیرینی چیخاردیددی؟ ائله اوزانیردی قاباغینا کی، گل یون چیرپان کیمی چیرپ منی. ائله کی، عبدالرحمان دؤیمکدن یورولوردو، تئیفه خالا اورا-بوراسینا تپیمه-زاد قویوب دوراردی آیاغا، هئچ نه اولمامیش کیمی بیش-دوش ائلییه ردی. کیشی نین آیاقلارینی وئدرده قیزدیردی ایستی سویا قویاردی... آما بیر دفعه نه تهر دؤیموشدوسه، آرواد ایکی گون آیاغا قالخا بیلمه دی. ایندی بیدی، نچه واخندی حیط-باجادا گوره ده مییر. انشیتدین، دئیر بؤیون-صاباخلیخدی... قاغا، بی قانسیز کؤیه ی اوغلودو. بینی تانیمیانا نهلت!

- یاخشی، زیرددین، بی کیشی نییه ایسته میر کی، بیز دورسونلا گوروشک؟  
- اه، من سنی بیر آغیللی آدم بیلیردیم کی! حیف ظنیمه! نه تهر یانی، اه، سن دورسونلا گوروشه سن، اونون باشین تومارزایاسان؟ یووخ، بیرنجی سی، بی کیشی بیلیر کی، سن مسئله دن حالی سان. ایکینجی سی، او دورسونو آغیللی، تمیز آدمالردان قورویور کی،

بیردن اونا یاخشی سۆزلر، تکلیفلر وئەرلر، گدەنى يولدان-یرزدن چىخاردارلار، اوندا بو ایرحمانین سۆزو كئچمز آخى. بس بو وار-دۆلتى، سورولرى نه تهر ساخاليار، آرتىرار؟ هله اوچونجوسو، دۆردونجوسو ده وار. أما بى مانيس قاغاین ساوادى چاتمير كى، بيننارى سا خىردالاسين... سن اؤل، بى جيندير شوفيرلييينن رايونون باش بيلنلرينى دولاييب قاققاسينا.

«ائله بيزى ده!» - اوره بيمده من ده زيرددنين دنديينى تصديقله بيرم. و «اوچونجوسو، دۆردونجوسو ده وار» سۆزلى يادىما دوشور. دۆنوب سرت بير طرزده زيرددينه باخىرام. او دا قيريمىمى گۆروب دوداقلارى اسه-اسه دئير:

- دورسون دا، او بيرى لر ده چكىرلر... نشه چكىرلر... بابانين اوستونه گنده ده نشه لى يدى... دوزدور، دورسون بۇيونىرى بير قهرماندير. بى نين صحبتى يوخ، أما او هم ده بير باش كسندير... ان قورخونج آدمدير... ددهسى ده اوندان قالماز... هله ائشيتدبىيمه گۆره رحمان ماشينى يلا گنديب سورتين بيزده كى آدم لاريندان ساتليق «مال» آليب گتيريب بو داغ-داشداكى جاوانلارا ساتير...

- «مال» نه دى؟ - من كئى-كئى سوروشورام.

زيرددين آجى-آجى گولور:

- آى يازيق، سن نه بيله سن آخى بئله صحبتلرى... سنينكى كىتاب-دفتردى...

آراميزا بوز كيمى سويوق بير شئى گيرير. ائله بيل دون وورور بيزى. ديليميز ده باغلانير.

## آچىقدا

زيرددين دئير كى، او ايچرى كئچمك ايسته مير. دانىشاندا چنه سى اسير، سۆزلر آغزيندان تۆكولور. آچىقجا قورخور. آياق اوسته سارى سيني اودوب. من اوژر آتيمين جيلوونو دا اونا وئريب ساحلى اوغلانين (اونو تانيماديم، شهردن گلن كۆنولولوردن دير دئيه سن) مشابعتى ايله چاديرا كئچيرم. «ويشنئوسكى ماز» ين كئيف ايبي بورنوما دولور. بوردا پاليد بوداقلاريندان كسيب تاخت كيمى بير شئى دوزلدبيلر. تاختين اوستونده كهنه-كولوش يورغان-دؤشكده بيرى اوزو اوسته ياتير. آرابير زاريبب آنلاشيلماز سۆزلر

دئیر. یانیندا یاری سی ایچیلیمیش آراق بوتولکاسی وار. اوزونو گۆرمورم، آما باشین قورولوشوندا، بیر ده سسی نین آهنگیندن بیلیرم کی، دورسون دور. آنلامیرام، یارالی دیر، یا خسته؟ اوزومو منیمله چادیرا گیرن ساحلییا توتوب آستادان سوروشورام: یارالیدی؟

او باشینی بولاییر. سونرا دورسونون اوستونده کی یورغانی قالدیریر و گۆرزوم کللهمه چیخیر: بدبختین کوره بینده کوی اولماسین، اونا یاخین گۆی چیان وار. نئچه سی دئشیلسه ده، هله نئچه سی تزه دیر. بیر-ایکی یتردن ایسه لاپ تزه لری دومالیب. اوستونه دوشمنیم کیمی گلدییم کهنه دوستوما آجییرام. باش طرفه کئچنده اورهیم آز قالا آغزیمالیر: بویون-بوغازی، سیر-صفتی ده چیانالا اؤرتولوب. اونسوز دا بالاجا اولان جوجه گۆزلری شیشین، چیانین ایچینده ایتیب-باتیب.

تانیش منظره دیر. دورسون ایکی-اوچ ایلدن بیر بو کؤکه دوشردی. گۆی چیانلار اونو بیر سوموک، بیر دری یه چئویرنه جن چیخاردی لار. آناسی باغ-باغاتدان باغایارپاغی بیغار، هم چیانلارین اوستونه دوزر، هم ده شوربا بیشیریب دورسونا ایچیرهردی. اؤزو ده بو چیانلاری دورسون تک چیخارمازدی. آتاسی عبدالرحمان دا ایضاً بئله چیانلار تۆکردی. آتا-بالا ایکی سی ده بیر آیدان آرتیق بو چیانلارلا جان چکیشمه سی آپاراردی لار. نئینیرسن، آخیرینجی چیان دئشیلیب ساغالماعا اوز قویان کیمی دورسون دا باشلایردی دوزلمه یه. ایکی-اوچ آیین ایچینده اولوردو هم-همن. آناسی تئیفه آرواد یانا-یانا دئیردی کی، نه خطا دی بیلیمیرم، آله بو بلانی گۆندرنده بیزه شریک چیخارتمایب. بو بوی دا کنده بو کور چیاننی منیمکی لردن ساوایی هئج کیم چیخارتمیر...

تاخنین یانیندا کی ات کۆتویونه اوخشار کۆتویون اوستونده اهیله شیرم. ائله بیل ایچیمده باشقا بیر خسرو وار و بو ووره اووردا کسیر اوستومو: «بورا نییه گلدین آخی؟ بو آداملا سنین دوستلوغون بیتمه دی می؟ هله سئوین کی، آله اؤزو اونو بئله جزالاندیریب! جانی ساغ اولسایدی، سن اونون ایننن نئجه قورتاراجاقدین؟ هله باشینی قویدوغو یاستیغین آلتینا باخ: اوتوماتدی، ذاتوورو چکیب سنی دئشیک-دئشیک ائله سهیدی، اونا قاشی نین

اوسته گوزون وار دئین اولماياقادى آخى؟ نه گوزونو بره لديرسن؟ بلکه چينينده كى  
آسايياكلا اونا جاواب وئره جه يدين؟ اوتومات اولان يئرده آسايياك قوش توفنگيدى...»  
ايكينجى خسرو-ون منطقيه مات قاليرام. دى گل، سؤز لرينه ائله بيل جاواييم دا  
يوخدور. اما چوخ ساكتلشميشم. بونون بو كؤكده اولماسينا سئوينمسم ده،  
ساكتلشميشم. ايچيم راحتلاشيب. دوروب گئتمك ايسته ييرم... اما نه دن سه قالخا  
بيليرم. نه بيليم، بلکه كهنه گون لريميز قؤور ائله ين يارا كيمي چييين لريمدن باسيب  
منى قالخماغا قوي مور؟ يا بو اجلافين بئله گونده اولماغينا گؤره اونا دويونجا باخماق،  
چكديى عذابلارى گؤز ياد داشيما تمام كؤچورمك ايسته ييرم؟  
غفيلدن دورسون ترپه نير، ترپنديكجه ده نربلده يير، ائله سس چيخاردير كى، ايچيم  
سيزيلدايير. من، دوغروسو بونو بئله كؤكده گؤرمه ييمدن ممنون دئيليم. و دوروب  
چاديردان چيخيرام. ويشئتوسكى مازين قوخوسو دا منيمله چؤله چيخير سانكى. بورنوم  
گيچيشير و دالبالدا اسقىرماغا باشلاييرام. بو واخت نؤويه دن قايدان عسگرلر گورونور.  
اونلار بير-بير ياخينلاشيب گوروشورلر. سايرام: اييرميه جن اولارلار. و ياديما  
فرضالى يلا ايسرافيلين دسته سى دوشور. اونلار دا تخمينن بو قدر ميش لر...

\*\*\*

زيرددينه دئيرم كى، گئدك كوموجايا. داش آتيب باشين توتور. دئير ايندى اورا لاپ  
ارمنى لرين سنگرى ايله ايچ ايچه دير. هاوايى گولله يه توش گلريك. گولله جهنمه،  
غفيلدن باشيميزين اوستونو ساققاللى لار آلاز، بيزى گيروو گوتوره لر. اونون بو ال-اياق  
داغيتماسى منه ده سرايت ائله يير. داها بركيتميرم.

## اثر نه زير

اٲنلار يٲده يٲيميزده ديك جيغيرلا اٲاغى اٲنيريڪ. زيرددين آرځادان يالوارسا دا منى فيڪريمڊن دؤنڊره بيلمير. بودىءَ، هله ده هودوله ييب تؤڪور، منسه اونون دؤديڪ لرينى اورتادان اٲشيديرم:

...- ولله دوزون دئيرم، بو داشلارين هرهسى نين داليندا بير ارمنى وار. ايندى جه بيزى گوڻه يه توتاجا قالار. نئينيرسن آخى اثر نه زيرى؟ داغليب گنڊيب، خاراباسى قاليب... من او واخا اورالاردا بير قوجا ارمنى گؤرموشدوم، دئيردى كى، بو طرفه بير خيرداجا موسورمان كندى وار. اثر نه زيردن بو ياندادى، اوردوباد سميتنده... دئيردى كى، بئش- آلتى اٲودى لر... گنٲمكى سه، گل اٲله اورا گنڊڪ...  
خٲير تله نيرم اٲشيتدييملن. و اٲله بيل نه سه تا پينتى ايزينه دوشورم.

- كندين ادى نه يمش؟

- نه كند، نه ادى؟! - زيرددين بو دفعه لاپ قانجقليغينا سالي، زنگيله بير سانكى:

- آغزيمدا دئيرم بئش-آلتى اٲوميش، هاردانسا قاجاخ-قوجاخ گليميش لر...

بيردن زيرددين ياواش سسله دئير:

- اورا باخ!

قانزليب باخيرام و گؤزلريمه اٲله بيل علاوه ايشيق گلير: تالادا بير جوت اليڪ بويونلار ينى اه ييب بيزه طرف باخيرلار و نه دن سه قاچميرلار. من تفنگى چئويريب بير گؤز قيرپيميندا نشان اليب اٲيرام و اليبين بيرى گؤيه توللانيب يٲره چيرپيلير. زيرددين اٲنين يٲدى نى منه وٲريب تالايا يويورور.

اٲله بوراداجا بولاق تا پيريق. حيوانى سويوب قالاڊيغيميز اوجاقدا كاباب بيشيريريك. زيرددين يٲه-يٲه دئير، اليبين كابايندانسا شورباسى لذتلى اولور. من ده ظارافاتا ساليب قايديرام كى، گنٲ اثر نه زيردن بابان گيلدن قازان آل، شوربا اٲله يڪ...  
بير ازدان اوجاغى سؤندوروب اٲين قالانينى دا چؤرك دسمالينا بوكوب يهرين قاشيندان آسير، يولوموزا داوام اٲديريك.

یولوموزا دئینده کی، بونا یول دئمیه ده دیلیم گلمیر. آنجاق اووون و اووچولارین گنده بیلجه بی چه هلیم دیر، یعنی جینگردان دا کیچیک ایز. کول-کوسا ایلیشه-ایلیشه داغدان آشاغی ائنیریک. آنلارین یهری نین اوستوندن سالینمیش چول لار دیدیک-دیدیک اولوب. نهایت، گلیب کهنه کند یئرینه چیخیریق. بو دا خارابا اثرنه زیر. بیزیم توپ کیمی خارابا قالیب. صاحب لری هئج نه اولمامیش کیمی آرخالارینا دا باخمادان ایستی اود-اوجاقلارینی، ائو-ئشیک لرین قویوب گندیبلر. یادیم جبرایل کیشی نین هانسی سا کتابدان گؤرستدییی جمله لر دوشور. احمد بهی آغایئوین سؤزلری... صفتیمه سیلله کیمی چیرپیلان جمله لری بیر ده خاطرلامالی اولورام: «گلین آچیق و صمیمی دانیشاق. اجدادلاریمیز بیزه نه یی میراث قویوب گندیبلر؟ اونلارا نه یه گؤره حرمت ائتمه لییک؟ اؤزلرینین سفئحلیکلری و آغیسزلیقلاری اوجباتیندان شهرلری، غارت اولونموش کندلری ترک ائدیپ گئتدیک لرینه گؤره می، اؤز اجدادلاری نین امه یی ایله یارادیلیمیش بو توؤ، نهنگ اورقانیزم لری ویران تویدوقلارینا گؤره می؟..»

اثرنه زیرین خارابالقلارینی گزیریم. نئچه ایل اول توپدا یاشادیغیم حس لری تزدهدن یاشاییرام. ایکینجی مرتبه سی یاری اوچموش حالدا اولان ایکی مرتبه لی بینانین خارابالیغیندایام. بینانین قاباغیندا یانلارینا داش دؤشنمیش، چالاسینا توز-تورپاق دولموش تندیر یئری وار. تندیرین حتی کولفه سی ده محلیم دیر.

اٲله بیل منه نه سه اولور: باشلاییرام تندیرین چالاسینی الیم له تمیزله مه یه. سئل سولاری نین بورا دولوردوغو قومو، تورپاغی بیر آز تمیزله بیرم و الیم تندیرین هله ده رنگی سولما یان، بیشمیش ساری تورپاقلا سووانمیش دیوارلارینا توخونور. اینانماز سینیز، ساری بوغدا اونوندان بیشیریلیمیش ساری-قیرمیزیلی فتیر قوخوسو منی وورور و گؤزلریمدن سوزولن یاش تندیرین تورپاغینا قاریشیر...

منیم بو حالیم اوزاقدان تاماشا ائدن زیرددین ایسه اوغونوب گئدیر.

بیر آزدان یئنه یولوموزا داوام ائدیریک. آرخامیزجا هله ده قوخوسو بورنومدان گئتمه یین تندیر-فتیر قوخوسو بیزی تعقیب ائتمکده دیر...

اٺله ياريم ساعت يول گتتميشديک کي، ايکي سلاحي قاباغيميزي کسدي. سلاخلاريني بيزه توشلايب کيم اولدوغوموزو سوروشدولار. شفاهي جاوابلا قانع اولمايب سند ايستهدي. لر. طبعي کي، اوستوموزده سند يوخ ايدى. زيرددين بو دفعه ايرهلى يئردي:

- من ده بير نٽجه آياجان سيزين کيمي پوستلارادا دورودوم. يارالانديم، اونا گوره ده آيريلميشام. آديم زيردديندي... سيز تانيمازسينيز، اما يقين کهنه لر تانيياجالار. اوزو توکلو، قاشقباقلي آدام اولان نسبتاً ياشلى عسگر گنجه (يقين او وظيفه جه / اوستون / ييدى) باخيب آستادان نهسه دئدى. شو و غره ک گنج اوغلان آغزینداکي سيقارتي چئينهيب توپوردو:

- بيليرسينيز کي، سيزي گيروو گوتوره بيلرلر؟  
؟

- آخي اٺله دونن ايکي آذربايجانلى ني دمير يولوننان توتوب آپاريلار؟

- هه، بيليريك، اونلار بيزيم کندجي لريميزدي. لر.

- نٽجه، سيز دورسون به يين کنديندن سينيز؟

- هه، هه! - زيرددين سٺوينجک ديبلله نير. - بيز ايندى جه اوردان گليريك. دورسونون خسته اولدوغونو بيليب اونا باش چکديک.

گنج اوز-گوزونو تورشودوب حيرص له دئدى:

- گئندين، اما کومانديرين خسته اولدوغونو هٽچ يٺرده دانيشماييم...

بٺله جه بورادان کتچيب گنديريك. من دوزو، اوشاقلارين بٺله آييق-ساييق اولماسينا سٺوينيرم، هله ايچيمده بير قدر فرحله نيرم ده.

## لال لار كندينه

ياشلى بىر كىشى ايله قارشى لاشىرىق. قاباغيندا يوزه جن قويون-كئچى وار. ائله بيل بىزى گۆرمور. هاندان-هانا باشىنى قالدېرىر، او قدر كى، بىزى سئجه بىلسين: كىشى قىپىق دېر، ايضاً بىزىم دورسون كىمى. سلام وئېرىك، باشىنى ترپه دېر. زىرددين دۆزمور، ائله آتېن اوستونده جه قىشقېرىر:

- آغ ساققال، بوردان بئله بىر خىردا كند اولماليدى، اورا نئجه گنده بىللىك؟  
كىشى ال لېرىنى اوينادا-اوينادا:

- ه-ه-به... ائى... اه، -ائله بىر و باشا دوشوروك كى، لال دېر. داها بونا واخت صرف ائله مەيىن لازىمسىز ايش اولدوغونو آنلايىب آتالارى ده هم رله بىرىك. آخى هاوا قارالماغا باشلايىب. قارانليغا قالماق ايسته مېرىك.

يول بويو لال كىشى نى دوشونورم. اوجا بويلو، ائلى كوركلى، گۆزلى قىپىق... قىپىق؟  
هه، هه، گۆزلى قىپىق ايدى. دقيق. اوزومو زىرددينه توتورام:

- فاطما بىيى نىن ايسته دىيى اوغلان كىم لردنمىش؟

- عبدالرحمانىن عمى سى اوغلو يموش... نئجه كى؟

- هئىچ... لال يادىندادى؟ او دا قىپىق ايدى، ايضاً دورسون كىمى؟..

- نولسون اى؟ سن ده لاپ...

سۆزونون داليسىنى گتيره بىلمير. او دا فكرده دېر. بىر قدر سونرا غفيلدن آتېن اوستونده گئرى دۆنور و قىشقېرىر:

- ه، مونقول، منى ده بىره لندېردىن... اونون ادى فرهادمىش، دورسونون دده سى عبدالرحمانىن عمى سى اوغلو يموش... اما آ مونقول، لال ده بىلمىش... گۆزل سسى وارمىش... اؤزو ده ددهم كىمى «دوليا وارووسكاييا» يوخ، «آى دىلى-دىلى» اوخويارمىش... دىنجلدىن؟

من ده باياقكى شوبهه لريمه گۆره اؤزومو دانلايىرام. «بىدى ده. لاپ خاراب اولموسان، اى. الله-ين زىرددينى ده سنى لاغا قويور».

زیرددین آتی نین جیلووونو چکیب ساخلايير، آشیریلیب آتدان دوشور. من ده گوردویوم  
منظردهن سارسیلیرام. بیزدن آشاغیدا دره نین اوستونده کی یاستاندا آلتی-یئددی ائو وار.  
اؤدن چوخ داخمایا اوخشاییر. قاپی لاریندا اوشاقلار اویناشیرلار. ایکی قادین -بیری  
یاشلی، بیر جاوان- یون دیدیر. بیر قادین ایسه دره ده کی بولاقدان سو دولدورور.  
نهدن سه کیشی گۆزه ده یمیر. منیم اوره یم شتله دؤیونور. نه سه یئنی بیر شئی له  
راستلاشا جاغیمیزی ظنّ اندیرم. هله ایندییه جن ظنیم منی آلداتما ییب. ایسته دییم  
شئین اوستونه گئدیب چیخمیشام... (سانکی بیر دفعه بو یولو گلمیش کیمی یم. ائله بیل  
بورلار منه چوخ تانیشدیر. حتی او قوجا لالین دا او کهنه خاطیرمه یئری وار...)  
ترسلیکن هاوا دا قارانیقلاشماق اوزره دیر. بلکه اونلار یاخینلاشاق؟ زیرددینه باخیرام.  
بو گده ده نه سه ده ییشیب ائله بیل. آما اوندا کی ده ییشیکلیی آنلامیرام.

- ائنک اورا؟ ترس کیمی کیشی ده گۆزه ده یمیر؟

زیرددین باشینی آشاغی سالیب. ائله بیل بورا گلدییمیزدن ممنون دئیل.  
گئجه دی، نئینیریک اونلاری؟ آتلاری ده هم ره سک، گئجه ساعت اونا-زادا آنجاق کنده  
چاتاریق...

یوخ، من نه سه اونلار لا گۆروشمک ایسته یمیرم.

بو واخت ایکی ایت بیزه طرف هوروشور. آروادلارین بیری ایته آجیقلا نیر. و من آتی  
یئده یممه آلیب دیکی ائمه یه باشلا یمیرام. زیرددین ده چار-ناچار آردیمجا گلیر...

\*\*\*

- سلام علیکم، -زیرددینین سلامینی آلان اولمور، عوضینده قادینلار ال لرینی آغیزلارینا  
قویوب بیر جور سس چیخاردیرلار:

- لؤ-لؤ-لؤؤؤؤؤؤؤؤؤ...

زیرددیندن قاباق من دبلله نیرم:

- خالا، بیز باهارلی دان گلمشیک، اوؤ اتمیز وار، آما چۆره یمیز قورتاریب، بلکه بیزه بیر  
آز چۆرک وئره سینیز؟

گنج قادینلار (ایندی اونلار ۴-۵ نفر اولوبلار) یئنه ال لرینی آغیزلارینا آپاریب لال آدامین حرکت لرینی چیخاردیلر. زیرددین مایوس حالدا منه باخیر. یعنی گل چیخاق گئدک. من گئری چکیلیمک فیکرینده دئییلیم. ائله بیل گیزلین بیر خزینهنین اوستونه چیخیمیش آدام کیمی یم. (آغاسی نین بیزه گؤستردییی ناخیشلی، یازیلی کوپ یادینیزدادیر؟ او کوپدن ده آرتیق، بابامین صاندیغیندان دا افضل بو آدمالار ماراقلی گلیر منه). بو دفعه لاپ برکدن قیشقیرا-قیشقیرا دئییرم:

–بیز باهارلی کندینده نیک... تایدولاق باهارلی دان... من هاشم به بین نوه سی یم... بو دا موخان کیشی نین اوغلودور... چۆره بیمیز قورتاریب...

قادینلار یئنه ال لرینی آغیزلارینا آپارماغا حاضرلاشیرلار، آما آرالارینداکی باشلی قادین الینی قالدیریب اونلاری ساکتلشدیریر. سونرا آتیمیزین جیلووونو آلیب تعجبله بیزه باخان اون-اون ایکی یاشلاریندا اوغلانا وئیریر. اؤزو قاباقدا، بیز آرخادا ان یاخین ائوه گیریریک. بورا بیزیم گۆردویوموز عادی کندچی ائویندن چوخ فرقلی دیر. فرق اوراسیندادیر کی، بلکه ده یوز ایل قاباغین ائوینه اوخشاییر. دیوارلار سووانسا دا، آغاردیلسا دا، کله-کۆتوردور، سوبا عوضینه کونجده اوجاق یئری وار. بیزده بونا بوخاری دئییب لر کئچمیشده. (ایندی شهرلرین باغ ائولرینده، یاخود وارلی لارین ویللا لاریندا بئله سینی کرببجدن هؤرورلر، دیوارین ایچیندن ده توستو یئری قویولور. آدینا دا دلیمیزه یاتمایان بیر سؤز دئییرلر: «کامئن». گول کیمی بوخاری اول-اولا کامئن دئمک، آنایا «ماما» دئمکدن ده گولمه لی دیر-ایکی داشین آراسیندا بو دوشونجه لریمه اؤرومون ده گولمه بیم گلیر). بوخاری حصه ده ایسه دیوارین ایچیندن کولفه قویولوب کی، توستو اوردان چیخسین. یعنی قدیمی داملار کیمی. اوتاقلارین اوستونو عادی جه ساری پالچیق-سامانلا پالچیقلا بیل دؤیه جله بیلر کئچمیشده کی کیمی. شیفتلی، کیره میتلی ائو گۆزه ده بیمیر. حس اولونور کی، بو آدمالارین دیگر کندلرله علاقه سی یوخدور. رادیودان، تئلیویزودان، قزئت-کتابدان دانیشماغا بئله ده یمز...

قادینین اولار ۶۵-۷۰ یاشی. ال لری کؤسؤو کیمی اولسا دا یاناقلاری سولماییب. گۆزلری بالاجالاشیب، آما حیات عشقی قایناییر. ماراقلا گۆزله بیرم، هله کی، سسی

چيخمير. اوجاقد ابيق هاپيق قاينايان هيسدن قاپقارا قارالميش چايدانا نسه آتيب  
دمله بير. بير آزدان داغ اوتلاري نين گؤزل عطري اوتاغا دولور.

پاليد آغاجي نين بوداقلاريندان دوزلديلميش ايستول كيمي نين يانيندا ات كوٲوتويونه اوخشار  
كتيل لرده اهلشميشيك. قانتپه لري، ككليك اوتولو چايدان قورتوم-قورتوم ايچيريك. بير  
آز سونرا باياقكي لال قوجا و ائله او بوي-بوخوندا اورتا ياشلي ايكي كيشي ايچري  
گيريرلر. قوجا بيزه ال وئريب «ه-به-ب» ائله ييب اوتورور. كيشي لر دانيشمير. بيردن  
اونلارين بيرى ده «ه-به-ب» ائدير و بدنيمدن سويوق بير گيزيلتي كئچير: «بونلارين  
هامى سى لالميش كي؟!»

(يادىما بيزيم كنددن بير داغ آرخادا يئرلشن يال زمى ده گوردويوم لال باجى لار دوشور.  
ايكي باجى ايدى لر. بؤيويونون، ديللى-ديلاورى نين -ائله دئيرم كي، گويا لالين دا  
ديليلسى-ديلاورى اولا بيله رميش- آدمى سلطان آغا ايدى. گؤزل ال قابليتى واردى  
اونون. پارچا اوزرينده بير تيكمه لر تيكردى، بير ناخيشلار سالاردى، باخانين الى اوزونده  
قالاردى. آناملا رقيقه ايدى لر. يولو بيزيم طرفلره دوشنده حكماً آناملا گوروشمك چون  
اؤويميزه گلر، بضا گنجه له ميه ده قالاردى. آناما ائو ايش لرينده ال يئتيه ردى. ائله گؤزل  
گولمه يى واردى يانميشين! آغ آيياق اندامى، يوپ-يومرو دؤش لري، آلا گؤزلرى باخانى  
يئرلندن ائله يه ردى. آما يازيغين ديلي يوخدو... بير دفعه سلطان آغا باجى سيني دا  
اؤزويله گتيرميشدى بيزه. دئيه سن باراما درمك واختى يدى. آناما بارامانى تميزله مكدە  
كؤمك ائديردى لر. باجى سى نين آدينى اونوتموشام. بو قاراقاباق قيز هئچ سس سيني  
چيخارتمازدى. باشيني قالديريپ آدامين اوزونه ده باخمازدى. من اوندان عمللى-باشلى  
قورخموشدم. بير دفعه آناملا ننه م ائله سلطان آغانين يانيندا دانيشاندا ائشيتديم كي،  
هانسى سا كؤپه ي اوغلو سلطان آغانين باجى سيني اله ساليب -من بو سؤزون معناسيني  
سونرالار آنلاديم- قيز اوشاغا قالييميش. سلطان آغا قيزى يئر اوزاديب قارننى  
آياقلاييب، اوشاغي ياريمچيق دوشوب... اوره ييمده آناملا ننه مى قيناديم كي،  
سلطان آغانين يانيندا باجى سى نين اله دوشمه سيني، اوشاق سالماسيني نيه بركدن  
دانيشيرلار، نولسون كي ائشيتيمير؟.. بو ايكي داشين آراسيندا او باجى لار هاردان يادىما  
دوشدو، بيلميرم... هه، هه، لال لار عائله سى مسئله سى...)

ياشلى قادين غفيلدن همين كيشى يه دۇنور و منى سارسيدان بير سس له دئيبير:  
 بوننار باهارريدان گلئبلر... بو، هاشم بهيين - ياپون صمدين باجى سى اوغلو هاشم بهيين  
 نوه سىدى... بو بيرى ده بيزيم موخانين اوغلودو...  
 (بيزيم سۇزونو ائله دئيبيركى، ائله بيل تمام ياد بير آدمان دانيشير).  
 اوستوموزدن ائله بيل يوك گۆتورولور. من سئوينجك زيرددينه باخيرام. اونون نه  
 دوشونديونو ايسه بير الله بيلير - ذاتاً گده اؤزونده دئييل.  
 لال قوجا تعجبله دۇنوب ياشلى قادينا باخير، امما يئنه «ه-به-ب» ائله بيلير. قادين ايكي  
 الينى ده چييين لرينه قويوب نهسه ايشاره ائدير، سونرا ايكي الينى ده دؤشونه قويوب  
 ممه لريني گۆستيريميش كيمي حركت ائدير و كيشى نى نهسه قانديرير. لال كيشى بيزه  
 حيرانليقلا باخيب اؤز ديلينده:  
 ائى-ييااا؟ - ائله بيلير.  
 و بير آز سونرا اورتايا چؤرك گلير...

## ياپون صمد و ايكي گنجين احوالاتى

اتلى خۇره بى يئميشيك. اورتا ياشلى كيشى لر بيزه باش ائنديريب گئديبلر. (بو آرادا اونو  
 دئيبمكى، بورادا ايكي آدمين سسنى ائشيتديك: بير لالين «ه-به-ب» لريني، بير ده  
 قادينين - بونلار او قدر ياخين، او قدر بير-بيرينه قارشى مهربان ايدى لر، دوشوندمكى،  
 ار-آروددى لار - صحبتى نى. قالان كيشى لر، ائله جه ده ايستول كيمي يه يئمك گتيرن  
 قادينلار ساده جه سوسوردولار) ايچرى ده قالب لال كيشى و ياشلى قادين. لال كيشى  
 نيمداش پال - پالتار كئيينيب. پئنجه يى نين قول لارى، چييين لرى كول - كوسدان ديديم -  
 ديديم اولوب. آراير جيييندن قهوه يى يارباغا بوكولموش سيقارتفاسون بير شئى  
 چيخاردىب اولداييب بير - ايكي قوللاب الير، سونرا بارماغى نين اوجويلا سۇندورور. و  
 اوزونو گاه بيزه، گاه دا آروادينا توتوب صحبته قولاق آسير. (من سؤوق - تيبى ايله بير  
 شئيه قطعى امين اولدومكى، كيشى دانيشا بيلمه سه ده، دئييلن لرى آنلايير. ساده جه  
 ياشلى اولدوغو اوچون بير قدر آغير ائشيدير. ياخود دانيشا بيلمه ديبى اوچون ائشيدىب -

آنلاما وردیشی ده یاواش-یاواش اونودولوب. اونا گۆره بعضی سۆزلىرى قادین اونا  
ایشاره لرله قاندىریر. قادین هاندان-هانا بیزی اضطرابدان قورتاران صحبتینه باشلاير...

\*\*\*

- بی گۆردویووز لال کیشی منیم ارئمدی. آدی فهراددی. (من قادینین دانیشیق  
شیوه سینی اولدوغو کیمی ساخالاییرام. او، تمام آیری بیر شیوه ده، بلکه ده اؤزلىرى نین بو  
اللی ایله ایجاد ائتدیکلری دیالکتده دانیشیردی -ناغیلچی) منئم ده آدئم فاطمادی.  
بیز اللی، یا بیر آز چوخ، بیر آز آز، بیمئرم، ایلدی کی، او خارابا کنتیمیزدن باش گۆتوروب  
چیخمیشوخ...

کیشی تئز «ای-ای-ای-ای» ائله ییب دورور آیاغا، دیوارین کونجوندن بیر یونولو تاختا  
گۆتوروب بیزه اوزادیر و تاختاداکى رقم لری گۆستیریر. رقم لر اوستدن آشغى، یان-یانا  
دوزولوب، سونونجو ۴۹-دور.

من ده بابامین دئدیى «بو احوالات ۱۹۴۰-دا اولوب» سۆزوندن توتوب حسابلايیرام و  
کیشی نین دئدیى دوز چیخیر. دیله نیرم:

- هه، دوزدو، ۴۹ ایلدیر.

لال سئوینجک «اه-ئی» ائله ییر. قادین داوام ائدیر:

- فهرادنان من بیر سینئفده اوخوموشوخ. سیز ده باخیشدئیین، بیر-بیریمیزی  
ایستئیردیخ... گئنه من بیر آز آبی-حایا ائلئردیم، أمما بی یامان خیر سیزدی، قوروخ-  
قایتاخ بیلئمردی. دده منی هده لئردی کین، بیز او طایفئین قاننیوخ، سنی او گئدییه  
وئرمیه جوخ. بی قاننیلیغی دا گره دئیاخ. منیم عسگرخان آدلی عمیم واردی. تئلی-  
توققالی، اوخوموش بیر اوغلاندو. ایرایوندا ایسپالکومدا ایشدئیردی. المشاه آدیندا جاوان  
بیر مللیمیمیز واردو کی، بیزیم بی کیشی نین بؤیوک قارداشی، آبدوررحمانین عمی سی  
اوغلویدو. آبدراحمان، المشاه، بیر ده عمیم ائشیدئل لر کی، قاننیچو باغلارینا گئجه لر  
قaban گلئر. اونا گۆره گئچئین گئدئب هره سی باغین بیر طرفینده ماریغا یاتئلئر.  
گئجه نین بیر زامانی باغا یئرنن بیر اولان توتو یئماغا گلن قابانارین خورتولتوسون

ائشىدىللىتر. عميم قوشالولەنى توشدئيب آتتر، گوشلە قابانا يوخ، المشاه معلمه ده يئر. معلميمز ائله اورداجا اؤلتر. سنین بابان هاشمین دایىسى ياپون صمد، باباين ددهسى گورشاد بهى، دوندارریدان بهلول افندی اؤزدیرینی قاباغا وئرئلر، مال-داوار، بیر ده قاننیجانى وئرپ قانى باغلادلر. يانی میلپس-سیلیس بی ایشی بیلمه سین... اولماغینا اولدو، امه قاننیلیخ گۆتورولمه دی ها... قاننى ائله قاننى یدی... منى قاندىرئلر کی، بی گنده سنى آلاجاى، ساخالمايىجاى... قانا قان ائلییب بیراخنجاى... أما بیلتریدم کی، فهاد هئيله جاهل ده ییل، هئيله ایش توتماز. کیمه دئیرسن؟ بیزی ائشیتمه ی ایستین می واردی؟ فهادنان قوشولوب قاشدیخ موغامد باهاررى سینا کی، اورداکی آخوند موللاغا کینیمیزی کسین، هم ده بیزه بیر یول گۆسترین. آخوند کینیمیزی کسمه یه کسدى، امه دئدی کی، سیز آرازا توخئون، گئئن او تایا. وارین چیخین گئئن اوشدیبینه، اهره-زادا کی، ایزینیزی تاپا بیلمسینر. فهاد منی قویدو اورداکی قاهیملاری ییله، اؤزو قاییتدی کنده کی، قیسیدیرئب ییغدی ۵-۱۰ مانیت ییلو، بیر ده بیر دست نهمین گیزلی جه بیزه وئردییی یاتاجاخ-دوراجاگی گۆتورئب گلسن. دوز ایکی گئجه، بیر ده گوندوز گۆزدئدیم، گنده گلمئر کی، گلمئر. دئدیم، وای اولاسان سنى، آ فاطما، گندهنى یولدان چیخاردئلرر، سه تله قورئلر. قاننى لار منى اورتادا قویئلر، فهاد گلمه دی، آندى، گئندی. من ده کی، عاییب اولماسین، هم کینیم، هم ده دای بی نین گلینی اولموشام آخی... ائله سیفته گئجه ده باشیر اولموشوخ... هه، آی اوغول، اوچونجو گئجه فهادی گئندی لر... بیر گونده یدی، بیر گونده یدی... (أرواد اون چکیب آغلايیر، کیشی ده قوشولور اونا. من ده آغلاماق اوچون دیشیم له دوداقلاریمی سیخمیشام. زیرددین ایسه سس سیزجه یوموب-تۆکور -ئاغیلچی) اوزونه مئید ایرنگی چۆموشدو. گئرنره باخدئم. تک بیرینی تانیدئم. بیزیم چایارانین ان حرمتی آدمی یاپون صمد ایدی. شله-شوله میزی (نه ییمیز واردی آخی؟) ییغیشدیرا-ییغیشدیرا سوروشدوم کی، صمد دایى، بینا نه اولوب؟ کیشی آغزینی قولاغیما توتوب یاواشجا دئدی: «قیزیم، قورخما، خطا سوووشوب... فهادی ابدوررحماننان دده سییل توتوب اول دؤیئلر، چۆنڈره بیلمیبلر، شیشی داغ ائلییب دیلین داغلییب لر... ایندی دانیشا بیلئم، أما سوهران شاءلله دوزه لر...»

او بیرری گلنر گتندی لر. یاپون صمد گنجئینن بیزی گتندی آراز قیراغینا. فهادین چاریغین، منم ده قالوشومو آیاغیمیزدان چیخارتدئردی، دئدی قویون چابین قیراغینا، سحر من های سائجم کی، اؤزدیننی آراز آتئلئر. سیز ایسه بو حالدا او تایا کئچمئین، فهادین دیلی ساغالار، اؤزووزا گلرسیز، او ایشه باخئریخ. ایندی ایسه بو قاتیری دا وئریرم سیزه، ترکله شئن، دوز سورون اثرنه زیر طرفه. فهاد او یئرلری یاخشی تانیئر. اصیل لری شوکراتاز طرفدندی آخی. دئدی، اثرنه زرده بوش دام چوخدو، بیرینی بابات دوزلدئن، یاشئین، من ده سیزی آرادا یوخلئیه جم...

الله اونا ایرحمت ائلسئن... بیر هفته لیک چؤره ییمیزی ده شله میزه قویدوموشدو. دهره میز، بالتامیز، پیچاخی میز، اوخلو ووموز، اله ییمیز، خلبیریمیز ده واردی. کیشی هر شئی فکرلشمیشدی...

گنجه یینن یولا چیخدئخ. قاتیری گاه میندیک، گاه یئدکله دئک، آخیری کی، ایشیخ-ایشیغا گئلب باخ بیرا چیخدئخ. اثرنه زیره گتتمه یه اوره ی ائله مه دیخ. بیردا بیر قازما قییرئب گیردیخ ایچینه. دوز بئش ایل او قازمادا یاشادئخ. سویرا اوشاغیمیز اولدو. اؤزوموزه بیر اوتاقچا قارالادئخ.

- بس سیزی گؤرن لر سوروشموردو کی، کیم سینینز، نه چی سینیز؟ - بونو من سوروشورام.  
- نییه، او قدر اولوب کی، بئله شئی. من ده اؤزومو ویردیم لالیغا... سوهر اوشاخلارا دا تاپشیدیم کی، اوچودان-زاددان کیم سیزی دیندیرئب-دانیشدئسا، اؤزووزو ویرین لالیغا... هامی بیزی لال لار عائله سی کیمی تانیئر... دای هئیه سن دئین فکر وئرمدی لر...

- بس یاپون صمد سیزی آختارمادی؟  
- بیر دفعه گیزلی جه گلمیشدی. بیزه جوت قیئردی، گتیدی گاو اهانی جوتون بورونو تاختب جوتو قاتیرا قوشدو، او زمی یئرینی فهادان شوملادی. خاشالاردا گتیدی بی بوغدا توخومونو اؤز ال لرینن او شوما سپدی. (گؤزونون یاشینی ساخلایا بیلیمیر - تاغلیچی) او تاخیلدان گؤتوردو بوموز بوغدا اولماسایدی، بیز بیرالاردا دوروش گتیره بیلئردیخیم؟... سوهر فهادا پول وئریم دئدی کی، گندیب بارتاز چوباناریننان ایکی بوغاز چپیش، ایکی قویون، بیر ده بوغاز دویه آئرسان... هو-هو-اوو-اوو-اوووووو (آغلاییر، سونرا

باشینداکی دسمالی نین اوجویلا گۆزونون یاشینی سیلیر -ناغیلچی) باخ او گۆردویووز سورونین مال-حیوان دا یاپوننان بیزه یادیگاردی... اوووو-اوووووو... سوهره دئر کی، پیس واختدی... توت هاتوت دو. اگر سیزه باش چکمه یه گلمسم، بیلین کی، منی توت بئر... دای هئش او دا گلمئدی. بیز ده کندیمیزی، قوهوم-اولادی تمام یادیمیزدان چیخارتدیخ گئندی...

- هه، یاپون صمدی توتموشدولار... سونرا بؤیوک محاربه اولوب... سیزین تانیدیغینیز کیشی لرین، جاوانلارین چوخو او محاربه دن قایتمایب.

- کیمنن محیره؟

- آمانلارلا سووتت حکومتی آراسیندا. کندیمیزدن او محاربه ده قیرخ نفر هلاک اولوب.

- وای سنی، اه ائشیدئرسن؟!

- کیشی ائله بیل بیزه قولاق آسمیر، فیکری هارا ایسه اوچوب.

- سن کیمین اوغوسان؟

- دده می تانیماز سینیز... گلمه میمش. آما بابام هاشم کیشی یدی... هاشم بهی.

- هه دانا، یاپون صمدین باجی سی اوغلو هشییم... ائله بیزیم تای-توشوموزو بیدو...

- بابام هاشم بهی منه تاپشیر میشدی کی، سیزی آختاریم... من اونا گۆره بور دایام... او سیزین ساغ اولدوغونوزا اینا یردی...

- فرهاد کیشی «اه-اه» ائله ییب، بارماغی ایله اول اؤزونو، سونرا فاطمانی گۆستریب نه ایسه ایشاره ائدیر. فاطما تئر اونو باشا دوشوب قیشقیریر:

- هه، هه، دوز دئیئر دانا! قاندرئر کی، بیزیم صینیف یولداشیمیزی یدی هشییم!.. بهی اوغلو بیدو... دده لری ده، ننه سی ده اصیللی-نسیللی یدی... دای سی صمدی ده تای دئدیم...

- بس اوغلانلارینیزا هاردان قیز آلدینیز، قیزلارینیزی نئجه ائولندیردینیز؟ آرواد گولدو. گۆزلرینه چؤکموش کدر بیر آندا چکیلدی. ارینه باخیب الینی گۆیه آچدی. ایکسی سی ده ال لرینی گۆیه آچدی لار. نهایت، قادین دئدی:

- کیشی بیر گون اوردوباد سمتده کی کندلردن بیرینه چالغو، سوپورگه ساتماغا گئدئرمیش. گلنده قولتوغوندا بیر بوکولو واردی. سوروشدوم بی نه دی، اوزونو گۆیه توتوب نه سه

میریلداتر، سونرا بوکولونو آچتر: اوچ گوننوی کۆرپه قیزی بدی! کندین چیخا-جاغینان تاپمیشدی. دئیئر، کیمسه منیم یاد آدام اولدوغومو بیلئب، گتیرئب قویوب اورا کی، بلکه اینصافلی آدام اولام، آپارام. منیم ده اورهیم دورمادی، میندیم قاتیرا، آلدیم قوجاغیما، گتیردیم... باخ، او اوشاغی قوشدوخ بالالاریمیزا ساخلادیک، سیزه یئ-مک گتیرن او ایدی، بیرینجی اوغلموزون آروادی... او بیریلری ده آل-لاه یئتیردی... بئله-بئله بیردا کند سالدیک... پیسیدیک دوشمانا قال-دی...

- ایندی ارمنی لرنن آرامیز پوزولوب، هر گون آتیشما اولور، هر ایکی طرفدن گیرؤو گؤتورولور... دئمهییم اودو کی، گلیب سیزه ده ییب-دولاشمازلار کی؟

- بیز ارمنی-موسورمان بیلئمئریخ. هئش کیمنن دانیشمئریخ. ایچیمیزه سیزدن باشقا هئش کیمی بیراخمئریخ... هامی بیرانی لال لار کندی کیمی تانیئر... بیز بی دونیایان جان-بیر قلبده ده ییلیخ، هئش اولماخ دا ایسته مئریخ...

- بس اوشاخلاری اوخوماخ-زاد ایسته میرسینیز؟ آخی سیز مکتب-کیتاب گؤرموش آدام سینیز؟ اوشاخلارینیز علم-بیلیک وئرمه یی دوشونمورسونوز؟

آرواد غضبلنیر بیر آندا. کیشی به باخیب غیض له:

- آچ آغزی!-دئیئر.

کیشی آغزینی آچیر، اورتادان ایکی بؤلونموش دیلی آغزیندان ساللانیر. ائله بیل منی باشمیدان وورورلار، ییخیلماق چون اوتوردوغوم کتیلین یانلاریندان برک-برک توتورام و حس ائله بیرم کی، اؤزومه دئیلم. آرواد بیر آز دا حیاجانانیر و دئیئر:

- سن ائله آداملارین آدینی چه دئن کی، من سیزی ائومیزه چاغیراسی اولدوم... آما گئدئب هئش کیمه دانیشمئیین گؤردویووزو... بیزی گؤرمه میسییز، تانیئر سیز... چیخئیین، گئدئیین او خارابا کندیزا، او میردار قوهوملاریمیزی بیز گؤرمک ایسته مئریخ... بیز هئش کیمی گؤرمک ایسته مئریخ... بیزه نه کتاب لازیمدی، نه مهتب! کتایمیز دا یاپون صمددی، مهتیمیز ده... اونو دا سیز گئدر-گلمزه یوللادیوز...

گنجهنى اونلارين بيزه آييرديغى ياتا جاقدا گنجه له ديك. من اوزون مدت ياتا بيلمه ديم. زيرددين ايسه ائله باشيني يئر قوبان كيمي خورولدادى. منى ده بير-ايكى ساعتان سونرا يوخو آپاردى.

\*\*\*

«- سيز بهى نسلينن سيني، گرک يولداشليق ائله دييين آدام اؤزونه اويغون اولايدي.»  
«- زيرددين منيم صينيف يولداشيمدى.»  
«- بيليرم، آما او بيلديكلرينى كند-كسكده جار چكه بيلر.»  
«- بو آداملار اونون آتاسى موخاين باجى سى نين اوشاخلارى دير آخى... نه تهر دئيه بيلر...»  
«- بس جبراييل؟»  
«- هه، اونو من ده دوشونموشم. سهويمى بوينوما آيرام.»  
«- يولدا احتياطلى اولون.»  
«- ياخشى.»  
«- منه سؤزونوز وار؟ سؤزلو آداما اوشاييرسينيز؟»  
«- بلى. منه ياپون صمددن دانيشين.»  
«- هه... ياپون صمد منيم دايم ايدى. تبريزده دارالفنون بيتيريب گلميشدى. هم طيب ايدى، هم ده چوخ باجاريقلى جولفا ايدى. اؤزونون و طلبه لرى نين حاضرلا دىغى خالچالار بوتون زنگورور ماحاليندا، قاراباغدا، قاراداغدا مشهور ايدى. زنگه زوردا ايلك خسته خانانى، ايلك آبتكى، ايلك كتابخانانى او آچميشدى. سووئت حكومتى ده اونونلا حسابلاشيردى. آما او، بو حكومتى قبول ائلييه بيلمزدى. اونا گؤره كى، كؤنلانو سنين باكى داكى ميتينق لرده گؤردويون او ميللى بايراغا، اونون ياراديچى لارينا وئرميشدى. حتى دوستو اوزئير بهى نه قدر چاليشسا دا اونو رئرئسسيانين<sup>۱۳۶</sup> چنگيندن قورتارا

---

<sup>۱۳۶</sup> رئرئسسييا: اينسان لارين حياتينى كوتلهوى محو اتمك

بیلمه‌دی... نه دئییم آخی، چوخ بؤیوک آدام ایدی. زنگین کتابخاناسی واردی. من ایلک تحصیلیمی اونان آلمیشام. آتام، عمی لریم ده اونا حرمت ائدیر، حسابلاشیردی لار.»

«- بس آخی نییه توتدولار اونو؟»

«- دئییم آخی، او مشهور خالچاچی-رسسام ایدی. حکیمیلیی اوخوموشدو، آما خالچاچیلیغی تبریز رساملارینتان اؤیره‌نمیشدی. اورادان گئری قایدان کیمی بیر حکیم منطقہ‌سی آچدی، بیر ده بیر خالچاچیلیق-جولفاچیلیق ائمالاتخاناسی. بیزیم چاپارانین نه قدر جولفاسی واردی، هامی سین توپلادی اورا. عملی ائمالاتخاناسی، ایندیکی دیله دئسک، سئخی وارمیش. من اونون ائمالاتخاناسی‌نین قالیق‌لارینی گؤرموشدوم. آنام دئییردی کی، ایلک ایشی میلی بایراغیمیزین رمز‌لرینن عبارت قووسو-قورئحلی بیر خالچا اولوب. اونو گؤرمک اوچون زنگزورون قاضی‌سی بهلول افندی بیر نتجه دفعه فرضالی‌نین موشایعتی ایله باهارلی یا گلیب، خالچانین اوزرینده گئدن ایشه تاماشا ائدیپ. ۱۹۱۹-جو ایله خالچانی بؤیوک تننه‌یله، صمد افندی‌نین اؤزونون اشتراکی ایله ایله باکی یا آپاریب پارلامنتین بیناسیندا نومایش ائتدیریرلر...»

«- بونا گؤره توتدولار؟»

«- یوخ، ۱۹۳۹-دا اونا سفارش وئردی لر کی، لئنین-ایستالین خالچاسی توخوسون... او دا بونو توخوماغینا توخودو، آما یوخاری‌سیندا، لئنینله ایستالینین باشینین اوستوندن سیرلی شکل-حرف‌لرین ایجری‌سینده بئله بیر سؤز یازمیشدی: «حاق وار، دیوان یوخدو». ائله ۴۳-اون سونلاریندا بو خالچانی تحویل وئردی، سونرا آرازین اوستوندن او تایا کئچمک ایسته‌ینده توتدولار اونو. ائله او توتولان اولدو: بیر ده گؤردوم دئین اولمادی. دانیشیردی لار کی، آیاغینا داش باغلایب آرازا آتیبیلر...»

بو بابام ایدی. سحره یاخین یوخوما گیرمیشدی.

سیز منه بلکه ده اینانماز سینیز: منه وئریلن بو معلوماتلاری یوخودا گؤرسم و ائشیتسم ده، ائله سانیرام کی، من او حادثه‌لرین ایچینده هاچانسا اولموشام، بونلاری تکجه ائشیتمه‌میشم، یاشامیشام دا. سحر او یاناندا حتی زیرددین ده منده کی ده‌ییشیکیلیی او آخماق آغلی‌یلا سئزمیشدی:



سلاحلى لار باشمىزىن اوستونو ائدىلار. بىرى اوتوماتى لاپ خىرتدە بىيمە دىردى. دقتلە باخاند قورويوب قالدىم: دونن ياتاقدا چىبانلارلا ال لىشە-ال لىشە قويوب گلدىيىم دورسون ايدى. گۆزلىرى كور چىبانلارنىن ايچىندە گوجلە ايشارىردى.

- هە، نەدى، منىم اوستومە جلمىشىدىن؟

- نە دورموسان، بابامى اۆلدوردون، منى دە وور، جانىن بىردىفەلىك قورتارسىن بىزدن!

- يووخ، سنى اۆلدورمويەجم. سنى بىليرسىن هانسى جونە ساخلىياجام؟ او جونە چى، بىزىم غلبەلرئىمىزىن شاهدى اولاجاخسان. باخ، اوندا سنى وطن خاينى نىن نوهسى چىمى جوئلەلەيەجم! قىتتلر يازاجاق، تىلئوزورلار جوسترهچچ... هامى بىلەچچ چى، سىزىن نسل نىجە پادلىس دىر، سوکادىر<sup>۱۳۷</sup>!

- بىزىم نىلى هامى ياخشى تانىيىر. جاماعتىن بالاسى نىن قانى حسابىنا داغلاردا سورو ساخلامىرىق، ارمنى ايله مئىيد آل-وئرى ائلەمىرىك، -ساكت، آراملا جاواب وئىرىم.

او، اوتوماتى بوينومون كۆكوندن چكىب نشە ايله قەققە چكىر و آنىنى منىم آتىمىن اطرافىندا هرلەيە-هرلەيە اىستىرىك وضعىتدە قشش ائدىنجن گولور. اونون بو گولوشو گولوشدن چوخ آغلاماغا اوخشاير، نەدن كى، صفتى نىن واهىمەلى گۆرونوشو، بدىندەكى دئىلىن-دئىلىمەن چىبانلارنىن تى-تى-متى اونو يقىن كى، الدن سالىر. اصليندە مجبوراً ياتاقدان دورماسى اونون داها دا ازازىل اولماسىنا سبب اولوب. آما ائلە كۆكدە دىر كى، هر آن اۆزوندن گئدىب بىخىلا بىلر.(من بىر آز بئلە شئى لردە نابىلدم. آما كامىل دئىيردى كى، نشخورلار ايكى جوردوز: بىر بو ايشىن خستەلرى، بىر دە وار اوندان دوپىنىق كىمى استفادە ائدن لىر. ايكىنچى يە داخىل دىر ايدمانشى لار، صنعت آدمالارى و بىر دە دۆبوشچولر. يعنى بو قىسىم آدمالار نشە نىن كۆمەبى ايله گوجلرئىنە گوج قاتىر، قورخماز، عزمكار و يارادىچى اولورلار. بونو كامىل دئىيردى. آما من هر معنادا نشە استفادەچىلرئىنى قىبول ائتمىرىم. اونلار نشەنى چكىب ان عزيز آدمالارنى بئلە اۆلدورمىكدن چكىنمىزلىر. بودور، آغزىندان گلن مستائدىچى قوخو منى دە حاللاندىرىب -

بیر طلبه یولداشیمیز چکن ایدی، یانیمیزا گلن کیمی اییی بیزه ده تأثیر اندیردی- اؤزو ده دمهادم دیر کی، منی، عزیز دوستونو اؤلدورسون).

- اه، قودوق، سن ده بونا بلدجیلیک ائلیبیرسن؟ سا دئمهمیشم چی، قاباغیما چیخما؟! ولله سنی عجل جبرله بیر. بو دفعه ده سا ده میمرم. ایندی سببینی بیلسن...  
بونلاری زبردینه دئییب، مئشه یه یؤنه لیر.

بیر آزدان ایکی قولوباغلی ارمنی گتیریرلر. بیر اورتا یاشلی کیشی دیر، او بیر ایسه بیز یاشدا اولار. بلکه ده آتا-بالادیرلار. گنجین صفتی نین ساغ طرفی قان ایچینه دیر و بیردنجه باخیب گؤرورم کی، همین قان ایچینه اولان طرفده کی قولاغینی دیدن کسیرلر.

- بوللاری یولاشانجان بیزیمچی لر آپاراجاخ، اوردان او یاناسینا باشینیزلا جاوابدئخ سیز. دابانی یانیغین ننه سی دالیمجان آدم گؤنده رمیشدی. بینناری منیم اسجرلریم ایندی جه جتیریلر... اه، قانجیق، سن بیزیمله بو داغلاردا بیر آز اولدون، تجربه ن وار، بونون هومانستلییی<sup>۱۳۸</sup> وورار چلله چارخا، ارمنی لری بوراخار، سنی اؤزوم تاپیب جولله له یهرم ها!!!

- دورسون، من اوشاغام؟ آرخیین-خاطیرجم اول! آخی بس دئمهدین، بینناری کیمه تحویل وئره جیبیک؟

- قیریشا! وئربن، دئیین کی، آستازورا آدم جؤنده رسین، دئسین کی، بیزده ایکی ارمنی وار، یاشی بو، یاشی بو، آدی-فامیلی ده بو... ساو ارمنی سیدی لر. ده بیس-دویوشو اؤزوم ائلییه جم، مقامی چاتاندا ما خبر ائله سیننر، یئنیم آشاغی، آستازور سمته...

آتی نین اوستده گوجلده دایانسا دا منه نیفرتله باخیب باغیریر:

- سن ده جئت دوستلارینا دئی چی، من اوستونه جئتدیییم آدامین اؤلوسونو جؤردوم، آما بیر بوخ یئیه ممه دیم!

## ارمنی لر

یولاشانجان بیزیمله اوچ عسگر گلدی. بورادان کندلریمیز ال ایچی کیمی گۆرونوردو. ائله اوراداجا ساغوللاشیب گئری دۇندولر. قولوباغلی ارمنی لر قاباقدا، بیز ده آرخادا دیک آشاغی ائتمه یه باشلا بیریق. بیردن یاشلی ارمنی آیاق ساخالاییب اسه-اسه دئییر:

- کیروه، پئشابیم گلیر...

قول لاری آرخادان باغلی اولدوغوندان شالوارینین دویمه سیننی آچا بیلیمیر. زیرددینه دئییرم کی، آچ قولونو، قوی ایشه سین. زیرددین سسیننی باشینا آتیر:

- قوی ایشه سین شالوارینا! من اونا الیمی ویران ده ییلیم...

حیرصیمدن گولورم:

- اوندا شالوارینین دویمه سیننی آچ، شئیینی چیخارت...

زیرددین اوزونو چئویرپ پیس بیر سؤیوش سؤیور. علاجیم کسلیلر، آندان دوشوب کیشی نین قول لارینی آچیرام و آچا-آچا دئییرم:

- من آدام اؤلدورن دئییلیم، اما باخ ها، قاچسان، او سنی ووراجاق.

ارمنی آغلا ییر:

- آرا، هارا قاچیرام؟ اوغومو قویارام قاچارام؟

اؤزونو کولون دالینا وئریب احتیاجینی اؤده ییر، سونرا گلیب قول لارینی آرخادان جوتله ییر کی، باغلا ییم. اما من قاباقدان باغلا ییرام. قوی لازیم اولاندا ایشینی گۆره بیل سین.

اؤزو ده بیر آز بوش باغلا ییرام کی، ایپ قول لارینی کسمه سین. بو واخت ارمنی جه اوغلونا نه سه دئییر. اما اوغلو هئچ باشینی دا قالدیرمیر. کینلی-کینلی بیزی سوسوب

ارمنی جه آتاسینا نه سه جاواب قایتاریر. من آنلا ییرام کی، بونون دا قولونو آچماق گرکدیر. آچماق ایستیریم، اما آتاسی منه قورخا-قورخا باخیب دئییر:

- کیروه، باشا دؤنوم، اونون قولو آچما، الیمی قاباقدان باغلامیسان اونسوز، قوی من اؤزوم آچیم اونون شالوارینین دویمه سین.

- نییه؟ -تعجبله سوروشورام.

ارمنی یازیق-یازیق:

- آرا، قانمیر دا، قاچار-اثر، وورارسیز، ائویم بیخیلار، -دئییب اوغونو دالدایا چکیر.
- آتا-بالا بوردا بیر خئیلی خوسونلاشیرلار، هله ایتهلشیرلر ده. زبردین دارتیب الیمدن تفنگی آلیر و قیشقیریر:
- اره، تئز ائلییین! آغلینیزا دا باشقا شئی گنیرمه یین ها! بیرجه آددیم آتسانیز، ایکینیزی ده گبرده جم.
- ارمنی لر هاندان-هانان کولون دالیندان چیخیرلار. من ده آندان دوشوب آیاقلا گئدیرم، دیک آشاغی آتلا راحت اولمور ائتمک.
- اشی، آدین نه دی؟ -من سوروشورام
- عیسیخ.
- فامیلین؟
- دمیرچییان.
- اوغونون آدی نه دی؟
- واقیب.
- دمیرچییان واقیف عیسیق اوغلو. دای بونون هاراسی ارمنی اولدو کی؟ ایضاً بیزیم آدداردی.
- قونشویوخ دا، آی اوغول.
- بیزه اوغول دئمه، سیز بیزیم دوشمنیمیز سینیز! -زبردین باغیریر.
- آرا ماننان دوشمان اولار؟ مان نا بیلیرام قاراباخ هارادی؟ مان یئتیم اثرمانیام. اؤزو ده او الله حاقی، مان سیز تورکلاری هامیشا چوخ ایستامیشام. سیز زور ملت سیز... آرا، مان نئینیرام قاراباخ؟
- بس اوغولون نه فکرلشیر؟ -بو یئنه زبردین دیر.
- کیشی دینمه یه ماجال تاپمامیش اوغلان باغیریر:
- آرا، کاراباخ ناش! آرساخى مئنا! کاراباخ بیزیمدی!
- زبردین تفنگین قونداغی یلا اوغلانین بونونون دالیندان وورور، او بیخیلیر. من زبردینی ایتله ییب تفنگی الیندن آلیرام. بو واخت اونون باشینا باسدیغی پاپاغی باشیندان دوشور، ساری بنیز، قانی قاچمیش صفتی بیر آز دا آیدین گورونور. کسیک

قولاغی تزه دن قانا بیر و قان آخیب صفتی آشاغی تزه ناخیشلار سالیر. من بو منظره دن  
پیس اولورام و زیرددینه آجیق لانیرام:

- آدام اول، بونلار عادی کند آداملاری دیر... دؤیوشجو دئیل لر کی! بیر ده توخونما بونلارا،  
اٹشیتدین؟

زیرددین اوزونو چئویریب دونقولدانیر.

بیر قدر گئندن سونرا یئنه دانیشدیریرام کیشی نی.

- عیسیخ کیشی، نه ایشه باخیردین؟

- کندین پئرماسیندا ایشدییردیم. مالا باخیردیم. الله ماردیم آزارین ائوینی بیخسین، الی...  
بیزیم دولانیشیغیمیز سیزداندی... باکی دا ایکی اوغوم، بیر قیزیم باشییر. یاخشی  
قوللوق خدای لار. منیم قاراباخان-زادنان نه آزاریم وار آخی؟ مان هئش بیلیمیرام کی،  
قاراباخ ها ترپده دی؟

گون گون اورتا یئریندن آدلا بیل. چشمه لی پیرینه چاتاندا تکلیف ائدیرم کی، اوتوروب بیر  
تیکه چؤرک یئیه ک. زیرددین عیناد ائدیر کی، بوخ، گئدیب ائوده یئیه ریک. من اونو  
یانلا بیل یاواشجا دئیرم:

- باشا دوش، بیز بونلاری گوندوز کنده آپارساق، جاوان-چولوق جوما جاق اوستلرینه،  
ووروب اولدوره جک لر. سونرا دورسونان نه جاواب وئره جکسن؟ آخی بونلار امانندی لر؟  
سلیمان گیلین طالعیی بونلاردان آسیلی دیر...

بئینینه باتیر و آتدان دوشور. امما بیر شرطله راضیلیق وئیر: گرک ارمنی لر پیره آباق  
قویماسینلار. نه دن کی، پیری موردار لایار لار. منی گولمک توتور، امما راضی لاشیرام. او  
شرطله کی، سویو ارمنی لره زیرددین اوؤزو گتیره جک -آخی اوتوردوغوموز یئر پیرده کی  
بولاقدان ایکی یوز مئتر آالی دادیر.

## «قوش وار اتینی یئەرلر...»

آنم منیمله دانیشمیر. بیز لال لارین کندینده گئجهلهینده آرواد سحره جن یاتمایب. نهم ده الیمدن حیرصله نیب، آما گلیب چیخماغیمیزا گۆره سئوینیر، هله منی اؤپور ده. هارا گئتدیییمیزله ماراقلانیر. دئییرم کی، عسگرلرین یانینا گتتمیشدیم. و غفیلدن اوزومو آناما طرف توتوب قیشقیرا-قیشقیرا دئییرم:

من عائله میزده باش وئرهنی قیراق-بوچاقدان ائشیدنده بئله اولار ده! بیرری سلاح گۆتوروب بابامین اوستونه گلیر، کیشی نی پارالیج وورور، من ده شنگولوم کیمی اونون-بونون اوزونه هیریلدی بییرام... هئج اولماسا، دده سیننی بابامین یاسیننان قوواردیم، اوره بییم سویوباردی! آما سیز هامینیز منی چاققال-چوققالین یانیندا مایماق یئرینه قویموسونوز! من ده گتتدیم او آچاغین بالاسی ینان حاق-حساب چکمه یه... ایندی نه ائله دیم، نه ائله مه دیم، بو هئج... آما... من بابامین روحو قارشسی سیندا خجالتیم. دوست دتدییم بیرری بابامین اؤلومونه باعث اولور، بونو باکی یا گلن آنم، معلمیم منه دئمیر. بابام اؤلنن سونرا بونو آیری آغیزداردان ائشیدیرم... اؤز ده بابام او سیرری سیزه آچاندا یانیندا سیزدن و دوستو حافظ معلمدن باشقه هئج کیم اولمایب آخی... او بونو سیزه بیر سیرر کیمی دئییب! اعتبار ائله ییب! بس بو اعتبارا خیانت ائدن کیم دیر؟ بو نه تهر اولور؟ بو سؤزو سحر کنده کیم یاییر؟ منیم اوره بییم آز قالیر پارتلا سین...

نهم تئز دوروب قاپی نی اؤرتور، یاواش سس له دئییر:

حافظ معلم آروادینی بوشویور...

نه؟ - ائشیتدی بییمدن اؤزوم ده چاش-باش اولورام.

آنم آخیری کی، دیلله نیر:

آتلا س هر گون ائوده حافظدن ائشیتدی بیین کاغیذا یازیب بیر داشا بوکر، سونرا دا هوندور زابورلاریننان او اوزه آتارمیش. قیریش دا همین داشا بوکولونو گۆتوره، لازیمی یئره چاتدیرارمیش. دئمیه سن، بو اوزون ایل لرمیش کی، بئله ییمش. بابانین سؤزونو ده حافظ آغزیننان قاچیریر، سحری آتلا س یازیر کاغیذا، داشا بوکوب آتیر قیریشا، او دا اوّل کنده

يايير، سونرا دورسونا، اوردان دا KKB-يه اؤتورور. آخى بابانى اوردان گلن لر ده دىنديرميشدى لر.

- من بينا قىطعى اينانمارام! -حكم له ديلله نيرم.
- ائله حافظ معلم ده اينانميرميش. اول شوبهه لنير. گنديب هانسى سا دوستوندان بير باغلاما پول بورج آلير، گتيرير وئرير اروادينا، دئير كي، بونو رايونا گئندنه بانكدان اكيشديرميشم. گيزلت، يامان گونوموز اولاندا چيخارديب خرجه يه ريك... سحرى گليب كيشى نى قانداللايير لار كي، سن بانك يارميسان.
- او دا دوستونو شاهد گتيرير، دئير كي، بو ارواديمي يوخلاماق اوچون اؤزومون اؤزومه آتديغيم بؤهتان ايدى. من بانك-زاد يارماميشام، ساده جه ارواديمي يوخلاماق ايسته ييرديم... ايندى ايش لرى محكمه ده دى. اروادى دا گؤنده ريب دده سى گيله.
- آخى بو نئجه اولور؟ او قادين ارينى چوخ ايسته ييردى منجه؟ يئكه اوشاقلارى واردى...
- نولسون آخى؟ ائله شاگيرد واختى حافظين اوزونه ديرشئن اونو اؤز آداملارى ائله ييميش لر. هله اوسته ليك، اورتادا قيريش دا وار. قيريش آخى حافظين عمى سى اوغلودو.
- باشيم برک آغريماغا باشلاييب. هاردانسا ائشيتدييم عجايب دئيم ياديما دوشور: «قوش وار اتينى يئيه لر، قوش وار ات يئدير لر». بيزيم قوشلارين ايسه نه اتى يئمه لى چيخدى، نه ده ات يئديرده سى اولدوق...

## دابانى يانيق سليمان

ارمنى عيسيقلا اوغلونو گئجه ينن قيريشين كاتيبينه (قيريش اؤزو كنده دئيلدى) و ميليسين ساحه موكلينه تحويل وئرن گونون سحرى خبر چيخدى كي، سليمانلا حميدى ده ييشيب لر. داها نئجه ده ييشيب لر، كيم ده ييشيب، منيم خبريم اولمادى. تكجه اونو اؤيرنه بيلديم كي، نه حميدى، نه ده سليمانى گؤرمه يه ايجازه يوخوش. سبب ده

اويموش كى، «فيلتيريزاسيا»<sup>۱۳۹</sup> ائلمەلىيمىش لىر. اما انام دئدى كى، يالان سۆزدو، اءاملار گئديب گۆرۈشۈبلر. گويا سلیمانین قولاقلارىنى دا، هله اوستەلىك بورنونو دا كسىبلر. حمیدە نه اولدوغونو بیلن اولمايىب.

بو حمید كى وار، اونا جین حمید دئییردى لىر. سببى ده اويدو كى، كیشى دوغرودان - دوغرويا جینلى كیمی ایدی. يول گئندە اۆز-اۆزونه دانیشماغى واردى، بىردن حیرسلەنىپ كیم لىر سە سۆیمەيى واردى. اینصافاً، آدینا «جینلى» آیاماسى قوشولسا دا، هله كیمسەنین توپوغونا كیش دئمەمىشدى. یعنی بئله باخاندا، زىانسىز آدامدى.

أما منى حمیددن چوخ سلیمان ماراقلاندىرىردى. بو يازىق، آرتىق بىلدىينىز كیمی اوشاق واختى تندیره دوشوب بىر آیاغى نین دابانىنى ياندىرمىشدى. يئرىندە آیاغىنى يونگولجە چكىردى. ايندى بورون-قولاغىنى دا كس سەلر...

نەيسە، يئنە ساغ اولسون زىرددىنى. دانیشدیغىمىز كیمی ساعت اون بىردە گلیب. كى، گئتك سلیمان گیلە، بو آخى بىزیم صینىف يولداشیمىزدى.

- سلیمانین بورون-قولاغى مسئلهسى دوغرو دو؟ -هیجانلا سوروشورام.

گولور. سونرا دا باشىنى بولايىر:

- شفاهى خالق ادبیاتىدى... كسمەيىنە كسىبلر، اما بىر هئیلە يوخ.

- باشا دوشمەدیم.

- قاغا، هفسلەنى باس، اون بئش دقیقهیه اوردايىق.

\*\*\*

سلیمانین باشى ساریقلى دىر. بىزى گۆروب گولمەیه چالیشیر، اما آغلامالى بىر شئى آلىنىر. اناسى بىزه باخیب باشلايىر آغى دئمەیه:

ياشیلدى باشین اوردك...

قلمدى قاشىن اۋردىك...

زىردىن ارادا تىنىر:

- آى خالا، آى خالا، گدەنى نىبە دىرى-دىرى آغلىبىرسان؟ بوووو!  
«گدە» بىلمىر بىزە نىجە خوشگلدن ائلەسىن. باجى سىنى چاغىرير:

- گل، چاى وئى.

(و، اوشاقلىقدان «ر» عوضىنە «ى» دىيىر)

من، نىھىت كى، دىللەنىرم:

- سولو، بو نە ايش ايدى گلدى باشىنىزا.

اليندە كىرلى دىسمالى يلا اوزونون، بويون-بوغازى نىن تىرىنى سىلىر. هاندان-هانا  
دىللەنىر:

- موستاپويوزدا<sup>۱۴۰</sup> تىزەجە ايشە باشدامىشدىخ، خىبى گلدى كى، ساققاللى لاي دىمى يولونا  
چىخىيلاى. هىبە بىبى طىفە قاشدى، من دە جىن حمىدىن دالىنجان قاشدىم. نە بىلىم  
كى، بى جىننى اوغلو جىننى دوز اونلايىن اوستونە گندى. بىزى توتوب آپايدىيلاى  
مىغىبا. بىبى ساققاللى جىن حمىدە دندى كى، قاياباغ كىمىندى؟ دندى من نە بىلىم  
كىمىندى؟ نە تىھەى وىيدى كى، شاياپ سەبىلدى يئە... چوندو ما طىف، دندى قاياباغ  
كىمىندى؟ من دە او دىلى-آغزى قويوموش قىھبە آيواددى حافظ معلمىن دىلىنجن  
دندىم كى، بىزىمدى. بىلىم، دئىھەم سىزىندى، كول منىم باشىما! اوندا گوپدوم، پىچاغى  
سىويىب قولاغىمى دىيىنن كىدى... اووووو-اوووووو...

بىر آغلاشما باشلادى كى، من اوزومو گوجلە ساخلادىم. آما زىردىن او كى وار  
آغلادى. هاندان-هانا سلىمان كىرىبىب داوام ائلەدى.

- سەھەى او ساققاللى گئە گلدى. منى تىس-تىس سوسوب دندى:

- قاياباغ كىمىندى، آيا؟

من ساکی آخشانان ازبيله ميشديم، تتر دئيه م کی، سيزيندی! يالانسا منيم باشيما كول، ائله اولدو دا. نه دئسم ياخشيدی؟ «سيزيندی» عوضينه گننه قيزيل-قيمیزی جا دئديم: بيزيمدی!

گننه همن پيچاگی چيخايديب بی بیبی قولاغیمی دا سيويیدی... اوووو-اوووووو...  
يئنه آغلاشما باشلادی. قادين-کيشی هامی سی بیر-بیرينه قاريشميشدی. من بو آغلاشمدان بئزن کیمی اولدوم. زيرددینی ده اوردا قويوب سليمان گيلدن چيخديم. أمما ياديمدا دئييل کی، سليمانين بورنو سلاماتدی، يا يوخ.

## جوما آخشامی

بو گون بابامين ايلک جوما آخشامی دير. خبرسيز اولان تانیش-بيليش، قونوم-قارداش گلر بو جوما آخشامينا. بو گون قاراقويونلودان گليب لر. سيفته گون گوردويوم آداملاردير. گوزوم حافظ معلمی گزير، أمما يوخدور، گلمه ييب. قاراقويونلورلا تانیش اولورام. بهلول افندی نين نوله رلی و بابامين دوستو ارستون کيشی دير. ارستون کيشی حافظ معلمی سوروشور، دئييرم کی، ايندی هاردا اولسا گلر. سونرا زيرددينه گوز ائله ييرم، گندير چاغيرماغا. ارستون معلم بير فاتحه وئرندن سونرا دئيير:

هاشم کيشی نين ياسيندا گرک علمدن، تاريخدن دانشاسان کی، روحو شاد اول. هه، بير گون باکی-نوراشن قاتارينان باکی يا گنديرم، تخمیناً ايبيرمی ايلين صحبتی دير، کويه ی يولداشلاريم جان سيخيچی آداملار ایدی دئيين، دوروب تانبورا چيخديم. بلدچی نين کويی سینه ياخين يئرده ايکی آدام برک مباحثه ائديردی لر. بیری قايتدی کی، طبری سيزين ادعالارينيزی آلت-اوست ائدير. طبريه گوره... داها دالی سينا قولاق آسماديم کی! گليب دوردوم يانلاريندا و بير آز سونرا قوشولدوم صحبت لرينه... تبری دن دانشان همين بو هاشم به ی ایدی. اول دوست اولدوق. سونرا او ثبوت ائله دی کی، بيز قوهوموق. قاراقويونلو قارا يوسفدن، باهارلی لاردان سؤز آچدی...

اؤز آراميزدير، باهارلی آتلی لاری اولماسايدی قارا يوسف ده قارا يوسف اولمازدی ها! -  
آرتيق ماغارا گيرن حافظ معلم کيشی نين سؤزونو بئله تماملايير و قاراقويونلودان گلن

قوناقلار قالخیب حافظ معلم له بیر-بیر اؤیوشوب-گؤروشورلر. موللا فاتحه وئیرر، سونرا ایسته بیر کی، دینی موضوعدا صحبتله باشلا سین. حافظ معلم الینی قالدیریب دئییر:

- موللا، ائله بیلیرم کی، سن بیزی باشا دوشرسن. هاشم کیشی ائل آدمی ایدی، هامی اونان یاخشیلیق گؤرموشدو، ایچی من قاریشیق. بیر الله شاهد دیر کی، هاشم بهی اولماسایدی، منیم سوموک لیریم ده ایندی چوروموشدو. ائله جه ده باشقالاری. دئمهمیم اودو کی، قرآنی نی، یاسینی نی یئری گلنده اوخو، اما بو کیشی نین یاسیندا قوی هره اؤز اورک سؤزونو دئسین... یعنی دینی موعضه یه بوردا احتیاج یوخدو من بیلنه نی.

موللا گولوب دئدی:

- والله ائله قوی ایلک خاطیره نی من دانیشیم. بیلیر سینیز کی، ده میر یولوندا پئنیسییا چیخانان سونرا اون بئش ایل اولار موللالیغا باشلامیشام. هئج عرب الفباسینی دا بیلیردیم. کیریل الفباسی ینان سهو-دوز اوزونن اوخویا-اوخویا باشیمی گیرله بیردیم. بیر گون رحمتلیک منی یانینا چاغیریب دئدی:

- گونده ایکی کره گل پوشتا، سنه عرب الفباسینی اؤیره دیم، قرآنی ایراحات اوخو.

- سؤزونه باخمادیم، دئدیم، بو نه بیلیر قرآن-کتاب ندی؟! هه، بیر گون موغام باهارلی سیندا حؤرممتی بیر آدمین یاسی یدی. آخوند بیر حدیثدن مثال گتیردی و دئدی کی، الله تباروک و تعالی بیر حدیثده بویوروب: «علمی آجلیقدا وئردیم». سونرا اوزونو هاشم افندییه توتوب دئدی:

- هاشم افندی، زحمت اولماسا بو حدیثی سیز شرح ائله یین.

- قارداش، بو کیشی نه تهر دریا میمش، نه علمی وارمیش بینین! بوتون مثال لاری قرآنان گتیریدی، اؤزو ده عربجه. «قرانی توخ، گؤزو آج اولان آدم علم له مشغول اول بیلمز. علم کؤنول توخلوغوندان، اما هم ده روحی آجلیقدان یارانیر». علمی آجلیقدا وئردیم «فیکری داها بؤیوک کلام دیر و الله-ین کلامی نین شرحی ده اورک ایستر...» کیمی فکر لر سسلندیریب آخیردا دا دئدی کی، بعضی اوزدن ایراق موللار وار کی، عرب الفباسینی، عرب دیلینی بیلمه دن، یالاننان موللالیق ائدیرلر... بو سؤزدن سونرا دوز ایکی آی مجلس لره گئتمه دیم. سونرا او رحمتلیک اؤزو منی پوشتا چاغیردی. ایندی سیزه عرب الفباسی ینان، عرب دیلینده اوخودوغوم قرآنی منه رحمتلیک هاشم افندی

اۆيره ديب. الله رحمت ائله سين! بو اليمده كى نادير نسخه يوز ايل اول تيريزده باسيليپ كى، اونو دا منه هاشم افندى باغيشلاميشدى... اعوذو بالله من الشيطانى رجم، بسم الله رحمان رحيم!..

نهايت، حافظ معلم آياغا قاليخيب دئدى:

- دئديم كى، هاشم افندى بيزيم اتلين آغساققالى، هم ده آغاسى يدى. او، سيد دئيلدى،  
- آما بيز اونو مقدس بيليرديك. او اؤنجه گؤرن ايدى، ايضاً نوسدوراداموس كيمى. نه  
دئميشدى سه، اولدو، بوندان بئله دئديكلرى ده دوز اولاجاق، وارليغيم كيمى امينم. او  
بير دفعه منه دئميشدى كى، ائوينين حصارينى قالديرما، عائله نين حصارينى قالدير. من  
باشا دوشمه ميشديم. كيشى بوشادىغى آروادين دالينجان دانيشماز، آما من هاشم كيشى  
نين روحو خاطيره سى اوچون دئمه يه مجبورام. KKB منى وئربؤوات ائله مه يه چاليشدى،  
باجرامادى، توتماق ايسته دى، هاشم كيشى قويمادى، بيلن لر بيلير. آما ائويمده كى  
قادينيم، بير ده عميم اوغلو KKB نين آگنتييميش. هاشم كيشى نين قاباجادان  
خبردارليغى من ائوده آغزىمدان قاچيرميشديم، سحر بوتون كند بيلدى بونو... سونرا  
يوخلاديم، گؤردوم آگنت آرواديمميش...

- هاشم افندى نه دئميشدى؟ - قاراقويونلو قوناقلار سوروشورلار.

- بير: آزادليق اولاجاق، ايكى: قان-قادا گورونور، اوچ: تورپاق ايتكى سى لابوددور، دؤرد:  
ايچينيزده شيطان گزير، اطرافينيزدا شيطان بسله بيرسينيز، شيطانا قول اولماين! بو سؤز  
لرين نه يى پيسدى كى؟ بلكه شيطانى قوينوموزدا ساخلاياق منيم كيمى؟ من هاشم  
افندى سيز اؤزومو چوخ عاجيز حس ائديرم، تك قالميشام، چاره سيزم...

- حافظ معلم بونو دئييب هؤنكوردو. سونرا من هؤنكوردوم، سونرا بوتون مجلس -  
موللاقاربيشيق هؤنكورتو ايله آغلاماغا باشلاديلار. بو بيزيم كنده كيشى لرين ايلك بئله  
كوتله وى آغلاشماسى ايدى.

## بابامین ساندىغى

بابامین بیر اوتاق كتابى وار. بوخ، دوز اولمادى، اوتاغین بیری اونون كتابخاناسى دیر. روس، اینگیلیس، عرب، فارس دیل لرینده كتابلار دیر. هله منیم باشا دوشمه دیم دیل لرده ده وار. كیشی قازاندىغینی وئریب كتابا. رفه لره باخیرام: فیردووسى، شمس تبریزی، صایب تبریزی، آریستوتل، پلاتون، سوکرات، نصرالدین طوسى، نیظامی، دیدرو، روسسو، وولتئر، عبدالقادیر ماراغایی، پاسترناک، زوش شئنگو، مؤلانا جلال الدین رومى نین فارسجا مثنوی سی (من عرب الفباسینی بیلیرم، بونو بابام اؤیره دیب)، هوغو، وؤینیچ، صابیر احمدوؤ (بو كیشی بابامین دوستو ایدی، ائویمیزده قوناق دا اولوبموش)، اکرم اهیلیسلی، بختیار واهبزاده، عاصیف افندیئو... بونلار بابامین سئو-سئو اوخودوغو مؤلفلر ایدی. منه ده آشیلامیشدی بو سئوگینی. اوخودوغو اثرلری منه ده اوخوتموشدو. آما ایندی منیم اونون كتابخاناسی نین ماراغیندا دئیلم. وصیتینه اساساً ساندىغینا باخمالی یام.

لاپ اوستده بیر دفتر گوردوم. آدی، عمومی شاگرد دفترى ایدی. اوستونده «خوستانا چاتاجاق» جمله سینی اوخویاندا دیزلریم تیترده دی. آچدیم و بابامین نارین ال ختتی یله یازدیغی مؤلانانان مثاللا قارشى لاشدیم:

«هیندیستانلی لار بؤیوک بیر فیلی قارانلیق بیر دامالار سالیرلار. چار چکیرلر کی، کیم فیل گورمک ایسته بیرسه گل سین. عمرونده فیل گورمه میش آدمالردان پارا آلیرلار کی، گیریپ بو قارانلیقدا فیلی گورسون لر. آدمالار بیر-بیر ایچری گیریپ دیشاری چیخدیقلاریندا فیلین نه اولدوغونو اهالی یه آنالادیرلار. فیلین قیچینا توخونان آدم دئییر کی، فیل دیره ک کیمی بیر شئی ایمیش! فیلین قولاغینا توخونانسا دئییر کی، فیل یتلیچ کیمی بیر شئی ایمیش، هاوا ایستی اولدوغوندا اونولا اؤزوموزو یئلله ییب سرنله ده بیلرک. فیلین خرطومونا توخونان دا دئییر کی، فیل نؤودان کیمی بیر حیوان ایمیش. فیلین بئلینه الینی سورن آدم دیشاری چیخدیغیندا دئییر کی، فیل تاختانان یاتاق کیمی

بیر شئی دیر، اوستونده اوزان، یات. بیرى ده فیلین قویروغونا توخونور و دئییر کی، فیل دئییلن شئی ایپ ایمیش. هر کس فیلین هاراسینا توخونورسا حس اتدییبی کیمی آنلادیر. سونرا دا فیله توخونوب دیشاری چیخانلار بیر-بیرلری ایله قۇوقا ائدییرلر کی، سن بیلیمیرسن فیل نه دیر. دیگری دئییر کی، یوخ، سن یانلیش آنلاتدین، سن هنج فیل گۆرمه میسن.

حسین گۆزلی الین ایچی کیمی دیر. الین ایچینه فیل تام اولاراق سیغماز. اونلارین بیرینده آغیل اولسایدی، بیر شام یاندراراق او قارانلیق داما گیرمه لی ایدی لر. شامین ایشیغیندا فیلین نه اولدوغونو گۆره بیلردی لر».

بو کوددورمو؟ آخی بابام منیمله نییه کودلا، شیفریله دانیشسین کی؟ هر شئی ایدینجا یازا بیلمدی می؟

ایکینجی ورقى چئویریرم و سانکی بدنیمدن جریان کئچیر. منیم آدینی ائشیتدییم، أما هله اؤزونو اوخومادیغیم «فاوست» اثریندن سیتات<sup>۱۴۱</sup> گتیریب:

«هردن خوشوم گلیر لاپ بو قوجادان،

اونونلا آرانى وورماماق شرطدیر.

شیطانین اؤزوبله بئله مهربان،

دانیشماق اؤزو ده بیر مهارتدیر».

بندین آلتیندان یازیلیب مئفستوفئل. من «فاوست» و اوخویا بیلمه سم ده، اثر باره ده معلوماتیم وار، مئفستوفئل ده بیلیرم.

بو دا اوچونجو ورق. ال لریم اسیر. مؤلانا+فیل+قارانلیق+شام+شیطان+مئفستوفئل... نؤبه ده نه وار؟

قارا کارانداشلا اوچ بوجاق چکیلیب. تپه نقطه سینده «الله»، ساغ بوجاغیندا «ایلیس»، سولدا ایسه «اینسان» سۆزلی یازیلیب. منیم ایندیکی ساوادیم و یاشیم بونلاری آچماغا بس ائله میر. أما ائله بیل بیر نچه ایل اؤله گنده بیلیرم و بو معمانی، فلسفه نی اوخویا، آچا بیلیرم. یا بونو منه بابام اؤزو پیچیلدا بیر؟ بیلیرم، بیلدییم اودو کی، هانسی قوه سه

<sup>۱۴۱</sup> اولدوغو کیمی، حرفی حرفینه بیر متن دن گۆتورولموش یازی

منه هله تانیش اولمادیغیم تعلیم لرله ده تانیشلیق ایمکانی یارادیر: بو اوچ بوجاق دونیادیر، کایناتدیر. اونون باشی تانرییا مخصوص دور. ساغیندا ایلیس ملک جیلدینده ایلیشیب، سولوندا بیزیک - اینساندی. آشاغی دان یوخاری باخاندا گۆزوموز قارالیر، الیمیز تانری نین الیندن اوزولور. بو واخت ملک جیلدینده ایلیسین سسی گلیر قولاغیمیزا. او کی لاپ یاخیندادیر. الینی اوزات و توت بو گۆزل ملهیین گومشو بارماقلاریندان. و نئچه ایل لردیر کی، بئلهجه شیطانلا سئویشیریک. بو حظ او قدر شیرین، او قدر نشه لی دیر کی، اوندان آیریلماغی آغلیمیزا دا گتیرمیریک.

بس تانری؟ او بونو گۆرمور؟ گۆرور البت. فقط او سئوگی لره یاساق قویماز کی. کیمین کیمه محبتی وار، تانری اونو قورویان، حفظ ائدن دیر. پاخیلیق، پیسلیک اونا یاددیر. او بؤیوک دور، حفظ ائدن، باغیشلا یاندیر... سنین سنجیمینه حؤرمتله یاناشاندیر. بئلهجه، نئچه ایل لردیر شیطانا کۆنول وئرمیشیک...

بو دا یئنی ورق و احمد بهی آغایئوین فرسیز آتالاریمیز حاقدا آرتیق ایکی دفعه اوخودوغونوز مشهور جمله لر... داها اونلاری یازمیرام، کیم ایسته سه اوله قایدیب تزه دن اوخویا بیلر... باشیمیز بو عشق - مئشق ماجراسینا قاریشاندا تورپاقلاریمیز الدن گنڈیب. دئمک، شیطانین اوستونه تورپاق ایتکی سینی ده علاوه ائتدیک. یازیق شیطان، الله سنه رحمت، بیزه لعنت ائله سین.

دفتری قاپاییرام. بو واخت اونون آراسیندان بیر شکیل دوشور. بو کیشی نی هارداسا گۆرموشم. آما هاردا؟ دقتله باخیرام، چوخ تانیش گلیر، آما آشیرا بیلمیرم. ایری اوؤجونون ایچینه آلیب اوزونو، کدرلی گۆزلی ایله هارا ایسه باخیر.

نه دی، تانیامیرسان؟

ننه مدی. مدینه ننه م. قیسا، بیزلرده دئییلدی کی می، «پودمالچیشکا»<sup>۱۴۲</sup> وورولموش پمبه ساچلاری - اری تزه اؤلدویوندن خینا قویموردو - بالاجالاشسا دا دورولوغونو ایتیرمه یین گۆزلی، بیر ده همیشه گولن اوزو آداما حیات عشقی آشیلاییر. بابام دئیهرمیش کی، منی بو دونیایلا باغلایان آز باغلار واردی، آما ان محکم مدینه

ایدی. او اولماسایدی، بلکه من بو دونیانین، بو آخماق اینسانلارین تارینا (بو سۆز بابامین تئز-تئز ایشلتدی سۆزلردندی، یقین «درین»، «دره سین» دئمک ایسته بیرمیش) داوام گتیرمزدیم. هه، آخی باباما چوخ تپیک لر ده یمیشدی. ایندی بو تپیک لردن بیرینی و اونو اؤنله ین کیشی نی سیزه ننه م تانیداجاق.

بو یازیچی

## صایبر احمدووا-ون

شکلیدی. سن اوندا هله قونداقدا اولاردین. بابانین باشینا بیر گولمه لی می دئییم، آغلامالی می دئییم ایش گلمیشدی... روسیادان کندیمیزه گۆنده ریلن پاسیلکانی یولدا کیم لرسه آپمیش، ایچری سیندن نه لری سه گۆتوروب، تزه دن تاخاستینی میسمارلامیشدی لار. بابان بو پاسیلکادا نه اولدوغونو بیلمه سه ده، فهمنن باشا دوشموشدو کی، اوغورلانا ن شئی نه سه قییمتلیدی. رایونون رابطه قووشاغی نین مدیری بابانی دیله توتوموشدو کی، دئی، الیم گیجیدی، پاسیلکانی اؤزوم آچدیم. بابان قطعی اعتراض ائله ینده مدیر شیکایتچی نین سۆزونه قوت وئریب، میلیس ریسینه تقدیمات یازمیشدی کی، هاشم کیشی بونولا نچه نجی دفعه دیر، پاسیلکالاردان اوغورلوق ائله ییر. بابانی توتوب سالمیشدی لار تو رمه یه. من مسئله نین بؤیویه جه ییننن، کیشی نین هئچ نه یین اوستونده توتولا جاغینان قورخوب، صایبر احمدووا، ایشله دییی «ادییات و اینجه صنعت» قزئتینه تئلقرام ووردوم. هئچ ایکی گون کئچمه دی، صایبر معلم کندیمیزه گلدی. منن مسئله نی تمام اؤیرننن سونرا رایکوم کاتبی نذیر معلمین یانینا گتدی منیمله. بیز ایچری گیرنده کاتب ایاغا قالخدی، ایکیمیزی ده مهربانلیقلا قارشى لادی. یانینداکی کیشی (او ایضاً صایبر معلم ایدی کی، دورموشدو، سونرادان اؤیرندیم کی، قارداشی جبراییلین کایییی واقیف معلم مییش، قارداشی نین خواهشی یله گلیب نذیر معلمه آغیز آچماغا) ده قالخیب منه ال وئردی و اوزونو بیزیم کاتبه توتوب دئدی:

بیلدییمه گۆره، خانیم ساریجال لاردان دیر؟

خانیمی بیلیمیرم، اما هاشم جاوانشیرلردن دیر... آغیر طایفادی لار، -نذیر معلم دیلندی.

سونرا ایکی سی ده منه توختاقلیق وئردی کی، قورخماييم، هاشمین گوناھسیز اولدوغونو بیلیرلر. منی ائله اورادان بابانین یانینا گۆندهردی لر. گۆزدوم کی، بابان میلیسیه نین حیطینده اوتوروب دئمی چکییر. من اونو گۆرهنده آغلادیم. کیشی اوزونو منه بوزار دیب آجیقلاندی:

- دوست-دوشمن وار. قیراخدان چاققال-چوققال لار باخیر، اؤزونو سیندیرما... نهسه برک ده ییب لیر بیر-بیری لرینه. ائله بیل کومیسا-زاد گلیب. من یاواشجا اونا باشا سالدیم صاییر معلمین قارداشی ایله ناظر معلمین یانیندا اولدوغونو. کاش گۆره یدین، بابان منه نئجه فرحله باخدی... هئچ ایکی ساعت کئچمه دی، بابانی بوراخیلار. میلیس لر بوراخیلار، آما صاییر معلمله کاتب قارداشی بوراخمادی. ماشینا باسیب جبرایلا آپاردیلار یئییب-ایچمه یه...

- بس او پاسیلکا<sup>۱۴۳</sup> مسئله سی نه میمش؟

- دئدیم آخی، گولمه لی-آغلالمالی مسئله یدی... رابطه شعبه سی نین مدیری ایشچی لری یله البیر اولوب پاسیلکالاری تالاییرمیش. سونرا دا اوستو آچیلاندا کندلرده کی پوچت مدیر لری نین اوستونه آتیرمیش. آما بو دفعه فیریلداغی کئچمه دی. اونون اؤزونو قاندالادیلار.

نهم الینده توتدوغو کیچیک شکلی منه اوزاندی:

- بو کیشی بابانین ان یاخین دوستو ایدی. بابان جبراییلدا پوچت مدیری اولاندا تانیش اولموشدولار. اوندا صاییر معلم جبراییلدا مکتب دیرئکتورو ایدی. بیز اونون توپونا گئتمیشیک، او دا بیزیم توپوموزدا ایشتیراک ائدیب. جبراییلین مرکزینده کی چینارلی رستوراندا تئز-تئز بابانلا یئییب-ایچمه یه گندهردی لر. آله قویسا، شهره قاییداندا گئتاپ اونو، گۆروش. چوخ قییمتلی آدامدیر... هم ده یاخشی یازچی دیر. بیردن نهم آغلاییر. بو ائله غفیل اولور کی، من چاشیب قالیرام. نهایت اؤزومو توپلاییب اونو قوجاقلاییر و اؤزومدن آسیلی اولما یاراتق هیچقیریرام.

## سىرر داغارجىغى

نەمدن چوخ سوروشاچاقلايم وار. آما ايلك سۆزوم طبعى كى، گۆردويوم لال لار كندى نين ساكين لرى بارەدەدير. بابامين تاپشيرماسيني، لال لار كندينه گۆردوك لريمى اونا دانيشيرام. نەم ائله حالا دوشور كى، دئيبەسى دئييل. آروادى ائله بيل كسنتى نين (بو، دە يەنك فاسون<sup>۱۴۴</sup> آغاچدير) آلتينا ساليب دؤيورلر و دئييرلر كى، سنى دؤيه جەييك، آما سسين چيخماسين. هاندان-هانا نەم ديبلەنير:

او حادثە بيزيم يئددى پارا كندين اوز قاراسى دير. فاطمينا فرهاد زامانا گۆره، بير دە كى، نيه زامانينا گۆره، ائله ايندىكى دۆره گۆره دە اصل فداكارلىق ائله ييبلر، سؤگى فداى لرى اولوبلار. ائله بيليرسن كى، لئىلى-مجنون، رومئو-جوليتتا قديمە قاليب؟ يوخ، بالا، هر زامانين اؤز عاشق لرى اولوب. اگر ياپون صمد اولماسايميش، او گنج لرى يقين كى، اؤلدوره جكميش لر. سنە نە دانيشييلار كى اونلار؟ فاطمينا ناموسونا گليب، تمام دانيشا بيلمەييب... بو كند-كسكده بيليرسن، نە سيرلر ياتير؟ هامى بيلير او سيرلرى، آما آغزينا آلمير، سوسور. بابان ايسە سوسموردو، دئييردى و پيس آدام اولوردو. «پيس» آدام اولماق ايسە هر آدامين ايشى دئييلدى. بابان دانيشيردى كى، فرهاد قيزى موغام باهارلى سينا قاچيرانان سونرا قايدير كندە. فرهادين كندە باشينا گلن لرى سن آرتيق بيليرسن، اونلارى دانيشماياجام. آما قيز باهارلى دا قوهوملارى گيلدە قالاندا اونون دا باشينا ائله بير ايش گلير كى، نە آچمالى سى وار، نە دە آغارتمالى سى. آما بونو من سنە دانيشمالي يام. ياشيمين چوخو گئديب، آزى قاليب: آئله-ين اؤلومو حاقدى، اؤلوب ائله يەرم، قوى منيمله قبرە گئتمەسين. بيل كى، سنين بو كندجى لرين نە يووانين قوشودولار. هە، ائله كى، فاطمينا قوهوملارى بيليرلر فرهاد كندە قايتتى، تاي دولقان قيسناشديريلار (بو دا بيزيم كندين سۆزلىرىندىن ديز: «يويورلر» معناسيندا ديز - ناغليچى) موغامدەمە. ايكي قادين، بير كيشى يميش گئدن لر. آل ديلنن ائو ييهه سيني ديله توتوب گيريرلر قيزين اولدوغو اوتاغا. ائله بيرنجى بونو دئييرلر كى، دور، قايداق گئريه.

<sup>۱۴۴</sup> ال آغاچى، دە يەنە يە اوخشار

يازيق فاطما قاش-گۆزنى باشا سالىر كى، گىچدير، سن ده باغيشلا، اونون قىزليغىنى فرهاد آلب، اونون گلىنى اولوب. هله دئيب كى، موللاغا كىنىمىزى ده كىسب. اوندا گلنر جىلاو گمىرلر، بىلمىرلر كى، نئيله سىن لر. اروادلاردان بىرى (بو فاطمانىن ارده اولان باجى سىمىش) قوينونان بىر بالاجا شوشه چىخاردىر، -دئير سا آش بىشيريپ گتىرمىشك، ياغ اريدىرم، پلۇوون اوستونه تۇكم- ايچىنده كى سارى ياغى تۇكور قابا قويور يانان اوجاغىن اوستونه. اوزونىن گلنر گۆز-قاش ائليير كى، فاطمانىن ال لرىنى، بىر ده آغزىنى توتوسونار. داغ اولموش قاينار ياغى تۇكور فاطمانىن يوخا يئرینه. فاطما دئيرمىش كى، اورام يانماغىنا ياندى، أمما الله اوستومدهدى، باجىمىن قولونا تىيىم دهدى، ياغىن چوخو اونون صفتينه چىرتدادى. اوز-گۆزو يانيب پولوشوك چىخدى. داى من ياددان چىخدىم، قالدیلار اونون هايينا. اونلار قاجاب گتدنن سونرا تومانىمى قالدیریپ گۆردوم كى، قىچامىن دىيى يانيب-سولوخلايىب، بىر ده، عايىب اولماسىن ظريف يئرمىن قىراخلارى يانيب قايساخ باغلايىب... الله اوزومه باخدى، جان ائومه بىر زده دهيمهدى... موغامده كى ائو صاحى دئيرمىش كى، فاطما سحره جن ياتمادى، آغرىدان ايت كىمى اولادى. أمما دئديينن دؤنمهدى. فرهاد قوشولوب قتيه چكىلدى.

## مدینه ننه

- بس بو سانديقا هانسی سندر وار؟  
 - چوخ قديم سندرلدى. بعضى لرىنى منه ده گؤستريپ. شاه اسماعيل دؤرونن قالان بلگه لر، سىياهي لار وار اوردا. دونداررىدان بهلول بهجت اددا بىر قاضى اولوب، اونون بابانىن دايسى ياپون صمده وئردىيى آرخیولر ده بو سانديقادى. او كىشى آخى زنگزورون قاضىسى اولموشدو... او، ۲۵-دهمى، نچهدهمى دقيق خاطرلييامميرام، سووتت حكومتى يىن سلالحى مبارزه آپارىپ، سووتتىن خانىخداكى منطقه سىن باسب، مؤهورو، شتامپى اله كئچيرىپ... اوندا قاچاخ فرضالى، ياپون صمد اونا كمك وئرىپ لر. توتولماغىنا ايكى گون قالمىش گنجه يىن آرخیوينى گتيرىپ وئرىپ ياپونا كى، گىزلت... او دا

توتولاندا گتيريب باجی سینا وئرمیشدی - هاشمین آناسی دورره به بیمه... دورره به بیم ده بیر دورره به بیم اولوب ها! او دا باهارلی لاردانمیش. ائله کی، نسپل لرینده باشی پاپاقلی لار توتولور، بو گوژل، خانیم- خاتین قادین انلییی- کیرشانی توللاییر، ساحی باشی نین آلتینا قویوب یاتیر. اؤزو ده اوخوموش قادینمیش، بیر الی کتابدایمیش. بابان هر دن اونون لطیف غزل لریننن، قوشمالارینن سؤیله یردی. عمی نوه سی ناتوانین ایستیلینده یازارمیش... گوژوم یادیما سالا بیللم؟

نهم بیر آنداجا ده ییشیر، گوژلرینده ابدی، هئچ زامان سؤنمه به جک کیمی گوژرونن بیر عشق آتشی قایناییر. سینه سی قالخیر، دوداقلاری آرالانیر:

- سنه کیم قییدی، بوینونو ایدین، بنفشه؟

بو یاز چاغی نه لباسدی گئیدین، بنفشه؟

گول گولو سؤمز، اونون بولبولو گر کدیر،

اوخودو خاری بولبول، سسین دویدون، بنفشه؟..

دورره به بیمین کؤنلو تالان اولدو، گلمه دین،

سن ده می بو نالانا قییدین، بنفشه؟

نهمین خوش بیر آوازلا، عروض اوسته بیرنفسه دئیدی قزل روحوموزو تزه له ییر، ایکیمیز ده ائله بیل سئحیره نیریک. نهسه دئمک ایسته ییرم، آما سسیم چپخیمیر. ایندی یاواش- یاواش آنالاییرام بابامین سیرینی- سئحیرینی. او ائله آدامالارین احاطه سینده بؤیوبوب کی، اورادا سئحیرباز اولماماق ممکن دئییلدی. هر دفعه بو ائوه گلنده ائله بیل سئحیره نیرم. و غفیل وئردیییم سوالدان اؤزوم ده سکسه نیرم:

- بابامدا سئحربازلیق واردی؟

نهم بیر آز توتولور. ائله توتولور کی، ائله بیل بابامین اؤلدویو گوندور. الینی صاندیغین آرخاسیندا رفه لره دوزولموش کتابلارا چکیر، بیر آز نفسینی اؤزو دئمیشکن گیبیدیر (بو یقین گئئلیدیر دئمکدیر)، هاندان- هانا دئیر:

- سئحرباز نه دی؟ سئحربازین بو بوی دا کتابی اولار؟ بابان «دده قورقود» داستانینداکی دده قورقود کیمی مودریک آدامدی. باکی نین، ماسکوانین کتابخانالاریندا اوخومادیغی کتاب قالمامیشدی. هم ده وئرگیلی یدی، گوژو جویبدو. اوندا الاهی گوج، قدرت واردی: ان

آغیر خسته‌لره بیر کلمه «قورخما» دسه‌یدی، دوزه‌لردی‌لر، باخیشی دا، ال‌لری ده شفالی‌یدی... أما بیزیم جامهات اونو آنلایا بیلمه‌دی. بیرری باخچی دئدی، بیرری فالچی، سنین کیمی سئحرباز، هله شیطان دئیننری دئمیرم... ال‌نین زحمتینن دولانیب همیشه. ان چوخ بابانا بیلیرسن کیم‌لر ایلیشیردی؟ فالچی‌لار، چؤپچولر، سیدلر، موللار، دعا-پیتیک یازانلار، بیر سؤزنن بو قاراگوره‌چولار هاشمی گؤزدن سالماق اوچون هر اصولا ال آتیردی-ار... بیلیرسن ده، بابان ائله‌دییی یاخشیلیقلارا گوره عمرونده تمنا گودمویوب. دوزدو، کؤنوللو مال نوؤبمیزه گئدن اولوب، اودونوموزو یاران، حیطمیزی اکن، نه بیلیم آخی، اؤزدری ایسته‌ییب، گلیب ایشیمیزه ال اوزادیلار. سن اؤزون ده بیلیرسن، بابانین هئج کیمده گؤزو اولمویوب. اونون اؤزونون یوزه‌جن آری پته‌یی، سوروین مال-قاراسی، قویون-کنچسی وار... بئله آدامین کیمده گؤزو اولاسی‌یدی کی؟ أما سادالادیغیم او قاراگوره‌چولار شایعه بوراخیردی‌لر کی، هاشم جینداردی، باختا باخاندی، روزی کسندی... آخیر واختلار بیزیم چاپارادا سونسوزلوق یامان یاییلمیشدی. بونو دا بابانین آیاغینا یازیردی‌لر کی، گویا هاشم جیندارریق ائلیبیر، آداملارین اوشاغی اونا گوره اولمور... سن فکر وئیرسن؟ آدامین باشینا هاوا گلر ائی، بئله خرافات یوواسیندا... أما کیشی اولان بنده، گؤر حالینی پوزوردو؟ من حیرصلننده ظارافاتا سالاردی: «خانیم ساریجالینسکایا، تمکینلی اولون، سیز آخی باکی، ماسکوا محیطی گؤرموسونوز، باخا، بئته‌ووئنه، قارایئوه قولاق آسمیسینیز... میرزه فتحعلی‌نی، زردابی‌نی اوخوموسونوز... پوشکینی سئون بیر خانیم بیر فاتمانسه‌نین افتارلارینا گوره اوزولرمی؟..» سونرا پوشکیننن ایکی‌میزین ده سئودیییمیز مصراعلاری بؤیوک بیر جوشقویلا سؤیلردی:

وو قلوبینئی سیبیرسکیخ رود...

خرانیتئی قوردوی بیر تترپئنی...

نئی پروپادائت واش سکورینئی ترود...

ای دوم ویسوکوی سترئملئنی...

آروادین گۆزلىرى ياشارىر. او بو مصراعلارى شعر كىمى دئمىر كى... ائله سؤيله يير كى،  
ائله بيل مقدس كتابلاردان «موليتوا»<sup>۱۴۵</sup> سؤيله يير... بىر مدت ايكىمىز ده سوسوروق.  
نهايت، نهم قورو بىر سسله دئيبير:

- سن ده سئحرباز دئيبيرسن...
- يوخ، هئيله دئمك ايسته مه ديم كى... بابام نه تهر گؤروردو؟ يعنى هاچان گؤرولويو  
باش وئيردى؟ دوغرودان كتاب آچيردى؟ آچيردى سا هانسى كتابى آچيردى؟
- من بونو ايضاح ائلييه بيلمهرم. دوزدو، اونون «كتاب آچماق، كتاب آرالماق» سؤزلىرىنى  
خوشو گلردى... أمما... سن بيليرسن كى، من ده اوخوموش آدمام، دپلوموم اولماسا دا،  
علم لردن، فلسفه دن، موسيقى دن حالى يام. سنى نئجه باشا سالييم؟ باباين حالى هر دن  
پيس اولوردو. ائله پؤمرده اولوردو كى، دئيبيردىن بس، بو ساھات باغرى چانداياچاق. اوندا  
بيليرديم كى، پيس شئى لر گؤرونوب گؤزونه. اوندا قاچيب گيريردى بورا - كتابلارنى  
يانينا. دوزدو، بئله حال لارى آز اولوردو. او اساساً ياخشى شئى لرى گؤروردو. او هئج كيمه  
پيسلىك ائله مزدى... أمما اونا پيسلىك ائليينى ائله پيس گونه قالان گؤردوم هميشه.  
اؤل ائله بيليرديم بو دا باباين حيكمتيننى، أمما سونرالار آند ايچيردى كى، من اونون  
او گونه قالاچاغىنى گؤروردوم، أمما مننك بىر شئى يوخدو بوردا، ايسته سم ده من  
پيسلىك ائلييه بيلميرم... سن سحر دوغولاچاخدين. بىر ده گؤردوم تفنگىنى چييينه  
ساليب گئتدى مئشه يه. آخشام هاوا قارالاندا گؤردوم بودى شله سينده اون كيولوياجان  
ايك اتيين گيردى ايچرى. اوزو بىر نورلانميشدى، بىر ايشيخانميشدى، قورخدوم  
ايشيغين چوخلونغونان. قولونو بوينو ما دولاييب اوتاغين اورتاسيندا بىر رقص ائليين  
كىمى ائله دى، سونرا او اتينى كوره ييننن آليب يئره قويدو، دئدى:
- مديش، بو اليى اليمن قويوشدوم ائله بيل، گئتديم، ووردوم، گلديم. خبرين وار، صباح  
اوغوموز اولاجاخ! زريشين اوغلو اولاجاخ! بىر موخاشرلى (آختا زوغالا بيز بئله دئيبيريك  
آخى) پلوو دمله، اليبين اتينن ده دؤشه آراسينا، اولسون موخاشرلى دؤشه مه پلوو! بو  
آخشام من يئيب - ايچمك ايستيبيرم...

- سونرا سسی نین شیرین یئرینه سالیب جاوانشیرلرین شاعر اوغلو عبدالصمد بهی زنگیلانیدن بیر غزلی سڭاه اوسته اوخوماغا باشلادی:
- قارا گۆزلولره محتاج اولور کؤنلوم قوجالیدیجا،  
ولی، افسون اولور نابی-حرارت اود آدیقجا.  
گزر ترلان خیالیم کوهی-صحرائی، بیر مثل دیر بو،  
تولهک ترلان شیکارین آرتیرار هر ایل دولاندیقجا...
- سوهرا دا قاییتدی کی، سن پلووو دمله، من ده حافظ معلمی چاغیریم، بالا-بالا ایکی دوست یوز-یوز ووراخ.
- من اونون حکمتینه بلد اولسام دا، قاییتدیم کی، دمله دئییرسن، دمله یهرم، آما سنی آغانین گورو (بیز به یلیکلر آتالاریمیزا «آغا» دئییردیک)، عاییبدر، «حافظین یانیندا زربشین اوغلو اولاجاخ-زاد» صحبتینی ائله مه. الله بیزه اوغول پایی وئرمه دی، ایندی وورار قیز دوغولار، اولاریق ایتین آلت قیچی...
- او منه بو دفعه ائله باخدی کی، یازغیم گلدی کیشی یه. بیر بئله اولاجاخلارین قاباغیندا هله ده اونا شوبهه ائله بیردیردی، اؤزو ده ائوی نین ایچینده کی لر. سن مه یهر همزه سید نیگاری حاقیندا ائشیتیمسن؟
- قولاغیم ننه مده اولسا دا ائله دالمیشدیم کی، گوج له آنلادیم دئدیینی.
- هه، بابام دانیشمیشدی اونان... آما کتابینی اوخویا بیلمه دیم، چوخ قلیزدی...
- دوغورودور. او بلکه ده اؤزو قلیز یازیردی کی، دشمن لری آنلایا بیلمه سین. اونو قاراباغدان سورگون ائلیبیرلر تورکیه یه. گئدیب چیخیر کونیا یا. بؤیوک صوفی شاعری مؤلانین قبرینی زیارت ائدیر. اوردا نامازا دوراندا آرخاسیندا مین لرله آدامین نامازا دوردوغونو گوروب حیرت ائدیر. بونلارین بیر یاری سی اونون آذربایجاننان گلن مرید لری بدیسه، قالانلاری هر حالدا یئرلی آداملاردی. نامازدان سونرا کونیا نین شریعت اوزره حاکمی دئییب:
- میر همزه افندی، سن مؤلانا تورپاغینا خوش گلمیسن. بیز سنین کیم اولدوغونو و گله جه یینی بیلیردیک. همیشه ده سنین آرخاندا ناماز قیلماقدان غرور دویاریق. آما بیر شرطیمیز وار.

- میر همزه افندییه اصلینده آگاه ایمیش اونون دئدیکلری، اونا گۆره ده گولوب دئییر:
- بیلیرم، منی امتحان ائله مک ایسته بیرسینیز؟ ائله یین. من اورفانین کیچیک شه بیردی اولماقدان غرور دو یورام.
- اوندایا بیرینجی سوالیمیزی دینله، -مرشد دیلله نیر،- دئ گۆرک بو دیوارین آرخاسیندا نه وار؟
- بوردا بیر بوغاز مال وار، اونو نییه اینجیدیرسینیز، بیر-ایکی ساعتان دوغاجاق آخی، - ئیه میر همزه افندی تاسفله باشینی بولاییر.
- بابان کتابدان بونلاری اوخویاندا گۆز یاشلارینی توتا بیلمیردی. ایکینجی سوال بئله ییمیش:
- بس بو بوغاز مالین بوزوونون نام-نیشانی نه دی؟ اثرکک میدی، دیشی دیمی، آغدی می، قارادی می؟
- نیگاری سوال وئره نین تردده اولدوغونو گۆروب گولومسونور:
- حاکم افندی، اینشاللاه ترددنوززه سون قویولار، بلکه بو سوالا اول سیز جاواب وئره سینیز؟
- حاکم دوغردان دا اؤزوند دئیلمیش. یا نیگاری نین زهمی-فهمی اونو باسمشدی، یا دا... هه، یا دا کی، نه ییمیش، بیلمه دیم، حاکم افندی ائله تردد ائده-ئده دئییر:
- بوزوو اثرکک اولماغینا اثرکک دیر... آما... یانیلیرام سا، آلتیندا دا گولو وار؟
- میر همزه سید نیگاری الینی الینه ووروب برکن گولور، آداملارین ایچینی داغلابان سسله دئییر:
- احسن سنه علم وئرن اوستادلارا! هر شئی دوزدور، تک بیر غلط وار: بوزوون آلتیندا گول-قیلان یوخ، قویروغونون اوجوندا آلاسی وار، قویروغونون اوجو قاتدانیب سؤیکه نیب بوزوون آلتینا، آلتی گوللو کیمی گۆرونور.
- بابان اوخودو کی، بیر آز سونرا اینک بوزولاییر، اؤزو ده اثرکک و قویروغونون اوجوندا آلاسی اولان بوزوو دوغولور. بو حادثه دن سونرا کونیا اهلی نیگارینی مرشد اعلان ائدیر، اته یینده ناماز قیلیرلار.
- من دوز ننه مین گۆزونون ایچینه باخیب دئییرم:

- بابام نيهه سنين قيزلارين اولاندا دئمه‌دى كى، بو دفة ده قيزدير، گت اونو آدير... هئچ اولماسا بيرجه دنه اوغونوز اولاردى؟
- نهم بو دفة دوغرودان-دوغرويا حيرصله‌نير. آز قالا اوستومه قيشقيرير:
- سنه كيم دئدى كى، قيزيميز اولاجاينى بيلميردى؟ هر دفة دئبيردى كى، بو دفة ده قيزدير. اما آديرماق مسئله‌سى باباين هئچ آغلى نين اوجوننان دا كئچمه‌يب. بو، اونون باخيشلارينا ضد ايدى. او دوشونوردو كى، اينسان طبيعى سئچمه‌يه توخونمالى، الهى حكمه تابع اولمالى، هر شئين ايلكنيليينه، پاكلغيغا ده‌يمه‌مه‌لى‌دير. حتى او دئبيردى كى، گون گله‌جك، اينسانلار وحشى‌شه‌جك، اپاراتالا قادينين بطنينده‌كى نين بير آيلغيغندا قيزمى، اوغلان مى اولدوغونو ائرکننن بيله‌جك، قيزلارى آبورت ائده‌جكلر... اينسان اوژ نسلىنى اوژ ال‌لرى يله كسه‌جك... سن نه يامان اينكارچى اولموسان؟ بلكه باباين عليه‌دارلارى سنى ده يولدان ائله‌يب؟ هاشم قروموكونون قابى سين تپييينن آچيب، KKB يه جان وئرمه‌يب...
- البته، بو سؤزلر منه توخونور، اما اوژومو او يئره قويورام.
- من ساده‌جه حقيقتى بيلمك ايسته‌بيرديم... سن بو صانديقاكى تاريخى سندلرله، بلگه لرله تانيشسان؟
- نهم چييين لرينى چكير:
- من او اسكى القبانى بيلميرم كى؟.. بابان ياخشى بيليردى. آخى گر كى، سنه ده اوژيرتميشدى؟
- من اونون سون سؤزلرينى ائشيديه بيلميرم. هاردانسا گوژومون اوئونده جبراييل، موسكوا و نهم‌له بابام گليب داينيبيلار. منيم هله نهمدن سوروشاجاقلاريم وار.
- منه جبراييلدان، موسكوادان دانيش.
- نه؟! -حيرتله اوزومه باخير و بيرجه آندا حيرت و تعجبو ارييب گئدير. گليب ائيوانداكى قولتوقلو ايستولدا اه‌يلشير. ائله اه‌يلشير كى، ائله بيل ايلاجى يوخدور.
- منيم آتامى دا، عمى لريمى ده توتوموشدولار. اما منن قارداشما ده‌يمه‌دى‌لر. او واخت ايستالين «اوغول آتايا جاوابدئح دئييل» تئزى‌سى تزه‌جه دبه مينيميشدى. من بير ايل

باکی دا کونسرو اتوریادا<sup>۱۴۶</sup> اوخویاننان سونرا موسکویا پئرتوود<sup>۱۴۷</sup> ائله دی لر. سوهررا جبراییلنان بابانی گوردوم... جبراییل نامردلیک ائله دی، بابانین اوزونه دوردو یالان یتره، اونوئرسیتتدن قوودوردو... نه دئییم!.. دوزدو، چوخ سونرالار گلدی بابانی تاپدی، آیاغینا دوشدو، بابان دا اونو باغیشلادی. أمما من اونو هئچ باغیشلامادیم... دایان گوروم، سن بو جبراییلی هاردان تانیبیردین؟ یانی کی؟..

- او گون مئشه یه گنده نده یول اوستونده کی چادیرلارین بیرینده گوردوم اونو... اوغلانلاری گتیریب اورا آتیب گتتمیشدی لر... بیز اونونلا گوروشوب گئندن سونرا چادیریننان گولله سسی ائشیتدیک. دئیسه سن اوزونو وورموشدو...

- نهم ائله بیل هئچ منیم دئدیک لریمی ائشیتیمیر، اوز عالمینده دیر. هه... بیزیم نسلین بیر طرفی ضیاد اوغوللو قاجارلارا، بیر طرفی ده ساریجاللی لارا گئدیب چیخیر. جاوانشیرلرنن ده هم طایفا بیرلیمیمیز اولوب، هم ده قیز وئریب، قیز آلمیشخ. آذربایجانداکی ساریجال لار کندلری، بورچالی داکی ساراشلی لار بیزیم طایفانین نیشانه لیدی لر... الله آشیخ سوویون ساراشدیا مین جان وئرسین. بیزیم طایفانین اییدلری هئله بوی-بوخونلو، اردملی اولوبلار... سن بیزه اوخشامادین، دده طرفه چکدین، هاشم دا آخی بوی-بوخونلو، شاه قووتتی ایدی... (گوزلری دولور، سسی تیتیریبیر - ناغیلچی) گوزوم حیط-باجادا قالیب، ائله بیلیرم هئچ اولمویوب، ایندی جه بو یاننان چیخاجاخ... تاریخ هاشم کیمی لرینی یوز ایلده بیر یتتیریر...

- نهم دولموش گوزلرینی مندن گیزلتمک چون یانا باخیر. بیر خئیلی بئله قالاندان سونرا دیپدیری سسله (ئله بیل ایندی جه قههردن بوغولان بو دئییل) دئییر:

- بیلیرسن ده، بیزیم بیر طرفیمیز ده باهارلی لارنان قوهومدو. قوهومدو دئینده کی، بیز ائله هامی میز باهارلی بیق. أمما بیر ده وار کؤکلو-کمه جلی باهارلی لار. سن بیزیم نسیلدن اولان مشهور عالیم، دولت آدمی

---

<sup>۱۴۶</sup> کونسرو اتوریادا: عالی موسیقی مکتبی

<sup>۱۴۷</sup> کؤچمک

## محمد حسن باهارلی

حاقیندا ائشیتیمیسن؟ فامیلی ده بابانین آنا طرفی نین فامیلینندی -ولی لی. ولیئو یوخ، هالا، ولی لی! او واخت، ۱۸-۱۹-جو ایل لرده کیشی لر هامی سی میلی سوی آد گۆتوروردو لر: جاببارلی، علیلی، ولی لی، جاوانشیرلی... دای ایندی سنه بئله شئی لری دانیشماق اولار... باهارلی لار بؤیوک طایفا اولوبلار. (ننهم بیئنه ایچری دؤنور، صانديعی ائشه له یه - ائشه له یه دانیشیر و نهایت بیر شکیل تاپیب منه اوزادیر) باخ، بو محمد حسن بهی دیر. گۆرورسن ایضاً باباندر کی، دوروب.

آغ-قارا شکیلدن ایری گۆزلری، گئنیش آلتی، گئرییه دارانمیش قاپ قارا ساچلاری اولان ۳۵-۴۰ یاشلاریندا بیر کیشی بویلانیر. گۆرن کیمی قانیم قایناییر اونا. بو علم و دولت خادیمی نین فاجعه لی طالعی گۆزوم اؤنوندن کئچیر. (من اونون حاقیندا لودلار یوردو) قزئینده بیر مقاله اوخوموشدوم) ننه م ایسه گتتدی کجه هوسه گلیر:

شوشالی اولسالار دا، باکی دا دوغولوب. آتاسی نجف قولو بهی شاعر ایمیش. آناسی عیمارت خانیم حسن بهی زردابی نین باجی سی قیزی دیر... باباسی میرزه محمد حسن ولیئو چار اوردوسونون ظابطی اولوب. بابانین بو صانديغیندا کی «قاراباغنامه» لردن بیرى نین مؤلفی دیر. ان قدیم بابالاری دا کی، آغا محمد شاه قاجارین گيروو آپاریب ایراندا اعدام اتندی، مشهور خطات، عالیم و رممال میرزه ولی باهارلی اولوب. میرزه ولی باهارلی آتاسی بایرام بهی باهارلی کیمی قاراباغ خانلیغی نین داخلی و خارجی سیاستنده بؤیوک رول اویناییب. دئییلنه گۆره، موللا پناه واقیفین سارایا دعوت ائدیلمه سی میرزه ولی نین آدی یلا باغلی دیر. ابراهیم خانین ساغ الی اولان میرزه ولی نین قاجار طرفینن گيروو آپاریلماسینان و اورادا فاجعه لی صورته اعدام ائدیلمه سینن سونرا بو نسیل اؤز سوی آدلارینی او کیشی نین آدینان گۆتوردولر. ولی بهی اوو، ولی یئو، ولی زاده و نهایت، ولی لی.

تعجبله ننه مه باخیرام. من ننه مین ساوادلی قادین اولدوغونو بیلیردیم. اصلینده منیم تعلیم-تربیب ننه منن آسیلی اولوب همیشه. ۵-جی صیفه قدر بوتون درس لریمه او

نظارت اندهردی. سونرا بابام کمک ائلهدی. (غریبه طالع اوخشارلیغینا فکر وئریرسینیزی؟ بابام تکنیکوم بیتیرسه ده، موسکوادا عالی تحصیلینی یاریمچیق قویمالی اولوب، ننه ده اونون کیمی، قیزلاری -منیم آنام زریشین ده بد طالعیندن خبردارسینیز- او دا بیر دلقیرا گۆره اوخودوغو تکنیکومو بیتیره بیلمه میشدی). داها سونرا اونلارا احتیاجیم اولمادی -اؤزوم اوخوماغا باشلادیم. دئمه ییم اودو کی، ننه ساوادلی قادین دیر، آما او، بابام لا صحبت لرینی نظره آلماساق، بو موضوعلاردا آز-آز دانشاردی. آخی هئچ اونون واختی دا اولموردو. هم کلوبدا ایشله ییردی، هم ده ائوین ایداره سی اونون بوینوندایدی. آما ایندی بیردن-بیره ننه تاریخی-نادیری سوکوب-تۆکور دو. یاری ظارافات-یاری جدی (بونو بیر دفعه ده آناما دئمیشدیم باکی دا) دئدیم:

- ساغ اول ای، ننه! او ساریجاللی سوی آدی حالال دی سنه. بابامین دا روحو شاد اولدو بو دانشدیقلاریننان.

ننه فرحله منی سوزدو:

- بونلاری سا دئییرم کی، تاریخمیزی، کیملیمیزی بیله سن. بیز بابانلا سننن چوخ شئی گۆزله ییریک. چوخ اومیدلیدی کی، سن اونون آرزولارینی اوره بینده قویما یاسان. اونون یئری گلدی کجه توپلادیغی بو ماتریال لاری سیستمه سالیب تاریخمیزه علاوه ائله یه جکسن...

- ننه، باهارلی لارین تاریخی حاقدان داها نه وار بو سندلرده؟

- من بیلدیک لریم چوخ اوزدن اولانلاردیر. اصلینده باباننان ائشیتدیک لریم دیر. آما اونو بیلیرم کی، باهارلی لار آذربایجان تاریخی، تورک تاریخی ده بیشمک گوجونده اولان طایفا بیرلیک لرینندی لر. بو نسلین داها بؤیوک کیشی لری حاقیندا تاریخ هر شئی یادیندا ساخلا ییب. میرزه ولی نین دؤرد اوغلو اولوب: میرزه هاشم بهی (بابانین آدی سی)، ابراهیم بهی، حاجی صالح بهی و میرزه اسماعیل بهی.

- تاریخ کتابلاریندا یازیلیر کی، قاراقویونلو ایمپئریاسی نین داباغی باهارلی دؤیوشچولری ایدی.

- به نهدی، باخ، سا بایاقدان دانشدیغیم شجره نی بابان دوزلدیب. گۆر گندیب هارا چیخیر باهارلی لارین کۆکو: (ننه صاندیقمان گۆتوردو بو بیر ورقی -یازی لار کیریل

الفباسی بلایدی- الینه آلیب اوردان اوخویور-ناغیلچی) قاراقویونلو دۆلتی نین قوروجوسو قارا یوسف، اوغلو جاھانشاه حقیقی، شاهررخون آروادی گۆوهرشاد بهییم، قارا یوسفین نوهسی آرئیش بهییم، نواھند حاکمی علی شکر بهی باھارلی، قاراقویونلو امیری پیرهللی بهی، قوتبشاھلار دۆلتی نین قوروجوسو قولو قوتبشاھ، بۆیوک موغول ایمپریاسی نین آتابهیی (فاکتیک اولاراتی اۆلکه نین ایداره/تدیجی سی) بایرام خان باھارلی و باشقالاری باھارلی-بارانلی-قاراقویونلو طایفا اتفاقیندان تۆرهین بۆیوک صنعت و دۆلت خادیم لری دیر.

- ننه، من محمدحسن باھارلی حاقدان «اودلار یوردو» قزئتینده بیر مقاله اوخوموشدوم...  
- گرک کی، مستقل حکومتین ناظرلرینن اولوب؟ یا دۆلت بانکی نین صدری اولوب؟  
- هه... ائله دیر... یاخشسی سین بابان بیلیردی. بیزیمله عمی اوشاغی اولوب. گۆوهرتاج خالامین قاینیمیش. ارین ده، قاینین دا بیر گنجده توتدولار. یازیق خالامین آغلاماقدان گۆزلری توتولدو. کلله آدام اولوب ائی محمد حسن ولی لی. توتوب موساواتچی لارنان بیرگه ایسولووکییه سورگون ائلییب لر. گئدیپ جزاسین چکیب، قایدیب، قوسپلاندا<sup>۱۴۸</sup> ایشله ییب... «آذربایجان تاریخی»، «آذربایجانین اقتصادی جغرافیاسی» کتابلارینی یازیب. بیرینجی کتابینی ایته-باتا سالییلار، اما ایکینجی نی بابان ساخالیب. کیشینی ۳۷-ده گولله له ییب لر. اونون باره سینده ده بو صاندیقدا یازی وار. ابن سینا حاقدان بیر یازی سین اوخوموشدو بابان منه ال یازمالارینان. یازیر کی، بابانا شک گتیرن لر کیمی ابن سینا یا دا شک گتیرن لر، اینانما یانلار وارمیش. بیر گون ابن سینا خسته لیر، خسته اوستونه گنده بیلیمیر. بونان استفاده ائلیین نادانلار بو لوغمانین یانینا گلیب دئییرلر کی، آی حکیم، آخی بیر خسته میز وار، چوخ آغیردیر، سیزین یانینیزا گتیره بیلیمیرک، سیز ده کی، خسته سینیز، بس نئینییک؟ ابن سینا قایدیر کی، بو ایی آپارین خسته نین نبضی ووران قولونا باغلا یین، بیر اوجو دا منده قالسین، علاجینی دئیجه ییم.  
شکاکلار آپاریب ایی تزه دوغوموش بیر پیشیین قاباق آیاغینا باغلا ییرلار. لوغمان ایی قولاغینا توتوب دینله ییر و گولومسونور:

- بو خسته بیردغه یه ینددی بالا دوغموش زاهی دیر. یازیق چوخ اذیت چکیب، حالسیدیر، هم ده نبضی نین ضعیف وورماسینان گۆرونور کی، آجدیر...
- لوتولار آغیز-آغیزا وئریب گولمه یه باشلایاندا لوغمان تئز علاوه ائدیر: بونا تعجیلی بیر سیچان توتوب وئرین کی، یئییب اؤزونه گل سین.
- نهم له شاققا چکیب گولوشوروک. اونون گۆزل چوهره سی بیر آز دا ایشیقلا نیر. من آخی هئج نهمی سیزه عملی-باشلی تصویر ده ائده بیلمه میشم. قوی ایندی عوضینی چیخیم.
- نهم هم گۆزلدی، هم ده بوی-بوخوهلودور. من بیلن یاشی یئتمیشه یاخیندیر، آما قطعی وئرمزسن. آرواد هم ده اوزو نورلودور. کنده کیمین سیرری اولسا، اونا دانیشار، درد دی اولان اونون یانینا قاچاردی -البته اریندن بو آداملارا کمک ائله مه یی خواهش ائله مکله یاناشی، نهم هم ده اینصافلی یدی. هئج کیمی الی بوش قایتارمزدی. بورجا گلنه بورج، دیله یه گلنه پای، دردینه چاره ایسته ینه ده الیندن گلنی ائده ردی.
- آما مدینه نهم کیمی سرت آدام بیر ده مدینه نهم ایدی. او، کم فرصت لری، بی غیرت لری، آناسی نین امجه یینی کسن لری، ایلا له دا نادانلاری آدام یئرینه قویماز، قاپی دان قوواردی. بیزلرده بئله لری آروادلار دئمی شکن، ایتینه تۆک ایدی. ایت دئمی شکن، بی زده بیر

## ایت علی

واردی. بو گده نین ساتاشمادیغی، سورتوشمه دییی کیمسه قالما می شدی. گونو ایت لرین ایچینده کئچدی بییندن آداملارلا دا ایت کیمی بوغوشاردی. حتی بیر گون آغیز یئتی رب باباما دا مجلس لرین بیرینده «هاشم کیشی، باشین حاقی، اوچار کامین بیری کورسه یه گلیب، بیلیرم قانجیغی چوخ اولاجاخ، یا کوپه یی، نه مصلحت وئره بی لرسن، دوغروسون سن بیلیرسن؟» دئییب ساتاشماق ایسته می شدی. بابام دا ائله مه ییب تنبلیک قایت می شدی کی، سن ایت علی یوخ، تولکو علی سن. اوچ اؤتر دؤرد دئیهن گون درینی

بوغازینتان چیخاردا جاخلار، گۆزله اؤزونو. او کی قالدی قانجیغینا، تک بیر دیشی بالا دوغاجاق، اونون دا گۆزونون بیرى ماییف.

ایت علی رایون میلیس شعبه سینده ایت ساخالایان ایدی. بیر سو رو تعلیم گۆرموش ایته باخیردی. بیر دفعه کیمسه دئمیشدی کی، آی علی، بو نه صنعتدی، گئت اؤزونه باشقا ایش تاپ. عاییدی، گاه آدینا ایت علی، گاه قافلان علی دئییرلر. قاییدیب نه دئسه یاخشى دیر؟ «ددهم ده، ننه م ده بو ایتدره قوربان. من یئددی صینیف اوخوموشام، آما کندیمیزین باشیله نی، ساوادیسی هاشمنان چوخ دونوغ آلیرام. نه بین حسابینا؟ بو آسلان-قافلاننارین! اونا گۆره ده او ایتدره بالالاریم دا قورباندى، اؤزوم ده...»

هه، ایت علی هر دن میلیسده کی ایت لرینی ایت ماشینینا بیغیب کنده گتیریر، اونلاری باغ-باغاتدا گزدریر، توکلرینی داراقلاییر، چایدا چیمیزدیریردی. بیر دفعه ایتین بیرى علی نین الیندن بوراخلیب (یا بلکه اؤزو بوراخمیشدی؟) بابامین اوستونه جومور. کیشی هئچ یئریندن ده ترینمیر. ایت کیشی نی اییله ییب، چیخیب گتدیر. اوند ا بابام علی به بیر-ایکی کلمه ناخوش سؤز دئییر، باشا سالماق ایسته ییر کی، بو کند سنینچون ایت-کوچوک یوواسی دئییل کی! ایت-پیشینی آپار میلیسییه ده کی خرابالاریندا ساخالا. توپوی نارود! بئسسوویسنی نیقادای!

ائله او حادثه دن سونرا ایت علی بابام لا اییلیشمیشدی. هاردا گۆرسه، کیشی به ساتاشار، سورتوشمیش. هامان او باخی جی صحبتی نین سحرى ننه م اونون قاباغینی کوچه ده کسب دئمیشدی:

آ گده، سن بیلیرسن پیغمبره داش آتانلاری او باغیشلایارمیش؟ هاشم دا، نعوذالله، پیغمبر کیمی آدمدی، سنین کیمی لری ائله پوخ یئدیینیز گون باغیشلاییر... آما من کوپک قیزی یام، سنی قاییمنان ایچری بوراخسام... ائله کانداردا مهلییه-مهلییه قالاسان... مثل وار دئییرلر، ایت قورساغی یاغ گۆتورمز...

اوچ هفته سونرا علی نی «باکی-نوراشن» قاتاریندا نه تهر دؤیورلر، دیش لری قارینا دولدوغو بس دئییل، آغزی-گۆزو اهییلیر، بیر قولو دا قالیر یانیندا. اونو باشا سالیرلار کی، گئت قاپی سینا، هاشمدان عذر ایسته. او دا سورونه-سورونه گلیر کیشی نین قاپی سینا، یالواریب آغلا ییر-سیتقاییر. آما ننه م اونو کانداردان ایچری بوراخمیر.

بو ننه مین دئویزییدی: «منی سایانین قولویام، سایمایانی هئج قایمدا قول دا ساخالامارام». او، قرآنداکی «الله-دان قورخون، او باغیشلانیدیر» کلملرینی سئوه-سئوه تکرارلایار، قانمازلاری قانیدیرماغین یئگانه اصولونون قورخو اولدوغونو دئیهردی. أمما بو باره ده اری ایله اونلارین فلسفه لیرینده فرق واردی. کیشی دونیانی شفقتین، محبتین خلاص انده جه بیینه اینانیردی، سا، قادینا گؤره محبتین یانیندا نفرت اولماسا، اینسانلار بیر- بیرینی یئیهرلر. اونا گؤره ننه مین فلسفه سینده نفرت و قورخو ایلك سیرالاردایدی. بیر ده او دوشونوردو کی، یاخشینی قییمتلندیرمک چون پیس له مقایسه ائدیب، سونرا پیسی محو ائتمه یین یاخشینی یاخشیلیغینی ثبوت ائده بیلرسن.

- ننه، نییه بابامی، سنی ایسته مه یین لر چوخ دور؟

- یوخ، هئیه ده بیل. بیزی ایسته یین لر ده وار. أمما ایسته مه یین-لر ایسته یین لردن چوخ دو، دوز دئییرسن. بابان دا، من ده دوز، دوزونقولو آداملاردیق. بیزیم یالان-پالاننان ایشیمیز اولمازدی. هه، جاماعت چوخ ایستییردی کی، بابانی باخیجی یا چئورسین، بئش-اوج ماناتا اونلارا خیدمت ائله سین. بابان ایسه یئک کلمه ایله یوخ دئدی: «من ایسته دییدیم و اخت گؤروجو اولای بیلیمرم. بو بیر حیکمت دیر کی، سیرری اؤزومه ده آگاه دئییل. بیر ده او شئی کی، سنین اؤزونه قارائلیق دیر، سننن آسیلی بیر شئی یوخ دور، دای بوردا بازار آچماغین نه معناسی وار؟»

بابانین بیر

## ماما او غلوسو

واردی بکیر آدیندا. (بیزده بییی به ماما دئیرلر - تاغیلچی) بریقادر ایدی. آداملارا ظلم ائله مک، اینجیتمک، کوبود سؤیوش لرله یامانلاماق اونون عادتیدید. سووئت حکومتی بئله لری نین حکومتییدی ده. ائله بونا گؤره ده «شرف نیشانی» اوردئنی<sup>۱۴۹</sup> آلمیشدی. دانیشاندا قولون کیمی قیشقیرا-قیشقیرا آدامین آغزینا گیره ردی. آغزی توپورچکلنه-

<sup>۱۴۹</sup> اوردن: دولت طرفیندن وئرلین نیشان

توپورجکلنه آنقیران بو گده دن هاشمین زندئی-زهله سی گنده ردی. چوخ چالیشدی کی، اونو یوتللا سین، آدام ائله ییب آداملارا قوشسون، اولمادی. گده دئدییینن دؤنمه دی. بو بس دئیلمیش، بابانا دا شر-بهتان آتماقدان شکینمه دی. نه وار، نه وار، منی اوزوم آلاغینا، ایمه جیلیکلره آپارا بیلمیردی او بیری آروادلار کیمی.

بیر گون بابان رایوننان اوتوبوسا مینیب کنده قایداندا جاماعتین آدینا ایپله مه بکیر دئدیکلری ماموغلو آیاغا قالخیب بابانا یئر گؤسترنه آنا باجی سؤیوشو وئیر. جاوانلار ایسته ییرلر یئرلرینن دورسوننار، آما سؤیوش قاباقلارینی کسیر. بابانین دوستو حافظ معلم ده اوتوبوسا دیمیش. کیشی نه فکرلشیرسه، درس دئدیجی جاوانلارا گؤز ائله ییر، بکیرین قول لارینی بوروب اوتوبوسدان چۆله سالیرلار، بابانا دئییرلر کی، اهیلش بو ایپله مه نین یئرینده. بابان یئنه اوتورمور. سببینی سوروشاندا آجی-آجی گولوب دئییر:

آخی اونون آناسی منیم مامامدی. بیر ایپله مه نین غلطینن سؤیوشون ماماما گتتمه سینه راضی اولایلمه رم کی...

اوتوبوسدا کی لار آغیز-آغیزا وئریب سویوق-سویوق گولوشورلر. بابان دانیشیردی کی، اوتوبوسدا یئرلرین باری سی بوش قالدی، جاوانلار اوتان دیقلا ریندان منیمله برابر آیاق اوسته دورسی اولدولار.

بو ایپله مه بکیر بیر گون گئدیر KKB-یه، دئییر کی، منیم دوستدوغما داییم اوغلو آروادینی کولخوز ایشینه بورا خادیمی بس دئییل، هله عکس-تیلیغات دا آپاریر. قاباغینا بیر آغ ورق قویورلار، بیر ده بیر قلم وئیرلر کی، یاز. باشلا ییر آغزینا گلنی یازماغا... (عمرو کسلیمیشین مونجوق کیمی خطتی واردی. بو خطته باخاندا هئج اینانما ز دین کی، بئله خط صاحبی نین ایچی خیلتنان، کسالتنن دولو اولار. آخی بابانین دا گؤزل پوچترکی واردی، یادیندا کی ده... جاواننیکلاری بیر یئرده کئشمیشدی دئییه، بابانین الینه باخیب، بئله گؤزل خطنن یازماغی گؤتورموشدو. آما چیفایدا، گؤتوردوبو ائله بویدو. زهر-زهره رک داغارجیغی یدی ظالم اوغلو. بیر ده پاخیلی یدی. پاخیلی هئج آرتماسین. دوغماسین، توره مه سین...) جانیم سنه دئسین، دایو غلوم دئییر کی، سووئت حکومتی آروادلارین حکومتی دیر، بونو آروادلار قوروب. ایندی ده کیشی لره گوجو چاتمیر، دوشوب

يازيق آروادلارين اوستونه. گاه درز داشيدير، گاه آلاغا آپاير، گاه پامبيق ييغدير، گاه دا  
دئير اون اوشاق دوغ. هله بير مئخانا دا دئيب كى، دوشوب جاوان-چولوغون ديلينه:  
آى جان آلان، جاندى بيزيم اؤلكهده،  
آروادى-ايستاندى بيزيم اؤلكهده.  
آروادلارين كئتمهنى چيييندهدى،  
كيشى لرين شالوارى اهينيندهدى.  
كولخوزچونون گونو ايت گونوندهدى،  
آى جان آلان، جاندى بيزيم اؤلكهده،  
آروادى-ايستاندى بيزيم اؤلكهده...

اؤزو ده قوشولوب اوشاقلارا كوچهبه كوچه گزير، بو مئخانى چيرتيق چالا-چالا  
اوخويور. (آما بو قيزيل قيرميزى بهتان ايدى. بابان غزل، قصيده، هجو يازاردى هر دن،  
آما مئخانا اونوخ دئيلدى. ايندى بلكه جاوانلار خواهش ائله ميشدى، قافيه توتوموشدو  
اونلارنان، اونو دئيه ممرم...) هله بو هاراسى دير؟ دئير، گرک بو حكومتين آدين ده ييشيب  
قوبالار

## «آروادى SSRI»

اوردان بير جاوان اوغلان گلميشدى بيزه. مايور ايدى. چاي قويدوم، ايچمهدى.  
كيشى نى سوروشدو، دئديم پوچتدادى، اوشاق گونده رميشم، ايندى گلر. آز سونرا بابان  
گلدى، قوناغا خوشگلدن ائلهدى. سونرا بير جوجه كسيب منه وئردى كى، خورهى ائله.  
مايور قايتدى كى، من او خورهى يئمه يه جهيم، سيزى اؤزومله رايونا پارمالى يام. بابانين  
رنكى آواز بيميشدى، ائله بيل او مايورو هئچ گؤرموردو. بو قوناغى داها دا عصبلشديريردى  
-كيشى نين بئله سايمازليغى اونا يئر ائله ميشدى. هاننان-هانا هاشم آجى-آجى گولوب  
قايتدى كى، سيزين آتانيز دا پوچت مديرى دير، اؤزو ده چؤركلى آدم دير. هم ده حلال  
چؤركلى. يئيين، سونرا گنده ريك.

مايورو اود گۆتوردو. حيرص له قايتىدى كى، منى ديله توتماين، سيز ياخشى آدم اولسايدىنيز، بىيى نيز اوغلو سيزدن شيكايت ائله مزدى؟! بو نئجه كنددى، نئجه رابوندو؟! قارداش قارداش دان، باجى باجى دان شيكايت ائله يير!

بو دفعه ده بابان تۆورونو پوزمادى، آرخابين-آرخابين گولوب دئدى:

- بس سيزين عمى نيز نيه اۆز دوست-دوغما قارداشينا بهتان آندى، توتدوردو؟ هله سن KKB ايشه گيرنده بونو گيزلتميسن، احتياطللى اول، بيلرلر، سنى ايشده ساخلامازلار. قوناق بىردن-بىره ائله سارسىلدى كى، ائله بيل قيرخ درجه اىستى دن قيرخ درجه شاختايا دوشموشدو. ال لرى تيترهدى، دوداقلارى گۆيرىب اسدى، يازىق-يازىق بابانا باخدى. بابانين هئچ ده ييشمه دىيىنى، ائله بير آز اولكى آدم اولدوغونو گۆروب اوره كلندى. دوروب بابانى قوجاقلادى، باغرينا باسيب گۆوره ك سى له دئدى:

- آتامين پوچت مديرى اولدوغونو فكرلشديم كى، هاردانسا ائشيدە بيلرسن. آما عمى مين بيزيمله دوشمنچىليىنى اوڤرت-باسدير انده بيلديك. بيز اسماعىللى نين ائله بير اوچقار كندينده اولوروق كى، اورا هئچ ماشين يولو دا يوخدور. دئمه ييم اودور كى، دئديك لرينيز دوغوردور... الله پيس قوهوما لعنت ائله سين. من گنديب ريسه هر شئى معروضه ائلييه جه يم. منى باغيشلايين.

جوجه شورباسىنى بابانلا يئيب گتتى. سحرى ايپله مه بكير قاپيميزدا بوينونو بوكموشدو كى، او لموشم، گۆتورون، KKB دن ما تاپشيري ق وار كى، داىى اوغولمانن گر ك عذر ايسته يم...

بابان بو دفعه اوڤونو ساخالاي بيلمه دى، ائله پنجره دن چۆله قيشقيردى:

- گنت بوردان، نيقادىاي!

هه، بير شئى ياديمانن چيخدى آخى. مايور گنده نده گوله-گوله دئميشدى:

- آما اوڤر اراميزدير، او «آرودا SSR» مسئله سىنى يامان دئميسيز ها!

## هجت

نەم لە آغیر صحبتدن سونرا حیطه چیخمشام. ائله بیل کئی لشمیشم. بابامین هر یئرده ایزی گۆرونور. باخ، بو کرئسلو کیمینی اؤزو ال لری یله پالید آغاجیندان دوزلتمیشدی. بو یونگول آلومینیوم ایستولو ایسه اونا بیر ارمنی دوستو باغیشلامیشدی. قاپان اووونا بیرگه گندهردی لر اونونلا. آدی رازمیک ایدی. بو تورکییه ارمنی سی هم بیزیم، هم ده تورکییه نین تورکجه سینده گۆزل دانیشیردی. بو بیغیلیب-آچیلان ایستولو مئغری دن باباما هدیه گتیرمیشدی.

بو ایسه بابامین بابیرلیق ال اوزیویانی دیر. آلتیندا دا ایری وئدره وار کی، چیرکلی سو بورا، بوردان دا رئزین بورولارلا ائوین یوز مئتیرلیینده کی گۆلمه چه یه آخیدیلیردی. بابام کندهه یئگانه آدم دیر کی، ائوینین کانالیزاسییا سیستمی وار. حیطین کونجونده حمام، یانیندا کیچیک توالت، بو بیر یاشدا ایسه مطبخ و تندیرخانادیر. بابام بورالاردا بیر سلیقه-ساهمان یارادیب کی، نه یه ایسته سن ال آتیب گۆتوره بیلرسن. باخ، بو بابامین اوؤخارلی بالتاسی، بو میشاری، بو کلبتین لری، بو میسمار قابی، بو...

- سلام، اوغول.

غفیل سسدن دیکسینیرم. هجت کیشی دیر. صینیف یولداشیم قرفیلین آتاسی.

- سلام، هجت عمی.

- آی اوغول، الله هاشم کیشی یه ایرحمت ائله سین، او، بیز کاسیب-کوسوبون کیسه سینن گئتدی... دردی میزه چارایدی، یامان گونده باراغیمیزدی، دار گونده دا باغیمیز...

قهرله نیر. منی ده قهرلندیریر. کۆهنه پئنجهی نین قولویلا دولموش گۆزلرینی سیلییر.

- من آی دا بیر-ایکی دفعه گلردیم اونون ایشینه-گوجونه ال آتاردیم. منیم بیلدییم نه دی آخی؟ تۆوله سین کوروبردیم، اودونون یاراردیم، آری لاری نین یئرین ده بیشنده کمک ائلییه ردیم... گلیمیش کی، بیر ایش وارسا...

سسه مدینه نهم چیخیر. سینیده کی دویونو آرتلایا-آرتلایا باشینی قالدیرمادان دئییر:

- آی هجت، گئت تندیرخانیا، اوردا خئیلی اودون وار، یار اوناردان. اما باخ ها، گون اورتانی بیزده یئیه سسن، خوستان دا ائوده دی...

- ياخشى، مدينه خانىم...
- كىشى اۇوخارلى بالتانى گۆتۈرۈپ تىدىرخانايا يۇنەلير، من اوزومو تعجب له نەمە توتورام:
- آى نە، سىز بو كاپىتالىستىلىينىزدن ال گۆتۈرمەدىز دە! ارى نىن دە، اۋزونون دە بەى آتا-بابانىز كىمى بوتون كندى الينىزىن آلتدا ايشلەدرسىنىز، يورولمازسىنىز؟!
  - منىم بو يارى ظارافات، يارى گئىرچك دئىيىم نەمە دەيىر:
- بابانى بونا گۆرە گۆزدى گۆتۈرموردو دە گۆزو چىخىمىشلار، سىنن قىراخ يىرە...
  - آبدوراحمان دئىيرمىش كى، بەيلىك زامانى دا، انەهەت واختى دا، سووئت حكومتى دۇرو دە بوللاچون عىنى اولدو. بوتون چاپارا بونلار، نۇكر-نايىبىدى... قىرىش دا نۇچە دفعە يازدى باباننان كى، جاماھاتى قاپىسىندا نۇكر كىمى ايشلەدىر... ايندى آى اوغول، اۋزون دئىن، بو كىشىنى من مى چاغىردىم؟ ايندى دە بابان بوخ كى، دئىك دىلە يە گلىب؟
  - سونرا زندلە منە باخىر:
- سن بىلىرسن او بىزە نىيە ايشلەمە يە گلىر؟
- بىلىرم، -دئىيب گۆزاوجو تىدىرخانا دا اودون ياران ھىجتىن بابامدان يادىگار قالان بوغازىنداكى بىچاق يىرىنە باخىب حىطدن چىخىرام.

## دوغولوش و تۇرەنىش

- «- نە اىستەيىرسن؟»
- «- گویا كى، بىلمىرسن؟ من اىستەمىرم، طلب ائدىرم.»
- «- باخىر كىمە؟ من سىن كىمى سىنە ھىچ بويون اھىمەدىم.»
- «- سن ھلە نە ياتدىن كى، نە واقىيە دە گۆرەسن، جوجوق؟ سىن كىمى لرى چوخ منم-منم دئىن گۆردوم. آخىرى نە اولدو؟ بىخىلدى لار آياغىما.»
- «- سن بىزدن دئىلسن، سن دوغمامىسان، دوغولمامىسان.»
- «- اونا قالاندا الله دا دوغمايىب، دوغولمايىب. بس او نە اولسون؟»

«- الله سنه لعنت ائله سين! الله-ى بورا قاتما. سنى اكمه ييبلر، دوغولما ييبلار، ساده جه ذاتى-كوكو بللى اولما يانين بىرى سن، الله بيلير هاردان توره ميسن. حتى بير جانلى نين - ايلانين اغزينان دوشنده اونون ديلينى پارچالاميسان. ائله ايندى ده هاچادير».

«- نه بوش-بوش افسانه دانيشيرسان؟ من سيزين ان عزيز ادامينيزين -آنانيزين دا ايچينده يم. آنانيزلا آنانيز ياسديغا باش قوياندا آرالاريندا من اولورام. هله آنانيز يورولاندا آنانيزلا من كئف چكىرم. چوخونوز منيم بئليمنن گلميزنيز، من اولوم!»

«- كس سسينى، ناجينس!»

«- عئيب دئيل، آدام آتاسينى تحقير ائله مز. آتالارينيز چؤلده ائششك كيمي ايشلەينن سونرا آنانيزين يانيندا حالسيز ياتاندا آنانيزلا من سئوئيشميشم. اونلار، البته، ارلر له سئوئيشديكلرينى ظن ائليبيردى لر، آما بو، من ايديم. سيزين اصل آنانيز. من ايندى ميليونلارين آتاسى يام. گورمورسين، ائل لر آتاسى دا دئيرلر منه».

«- ايندى دورسام سنى ائششك بالاسى كيمي تاپتالا ياچاغام، ها!»

«- آى زيرت! ائله هئيله دده نيزين اوزونه آغ اولدونوز كى، بو گونه قالدiniz دانا. آغلينى باشينا ييغ، اوغول. من اوكتانلار آشديم، دنيزلر كئشديم، چاي لار آداددويم، اولكه لر آياقلادويم، آخيري نئچه ايل لردير كى، سيزين بو آباد، آزاد اولكه ده لووبر سالميشام. گنډهرم ائ، ائله گنډهرم كى، دوه گوردوم، قيغين گورمه ديم اولار. آما بو بوى دا اوغول - اوشاق اكديم، بو بوى دا مال-مولك صاحى اولدوم، بير بئله حريميم، حرمخانام وار، اوغولوم، قيزيم (قيزلاريم سون واختلار آزاليب، قههه آنالارينيز داي ما فكر وئيرلر، ائله آپارات قيز گورسدن كيمي بوغازين اوزدورورلر، آما بو دا ما سون واختلار بير درد اولوب، نسليميز-كوكوموز كسيلر آخى قيزسيز-قادينسيز)، نوم-نتيجه م، كوتوجه م توتوب اولكهنى، ايندى هارا گنډه بيللم كى؟! هئى؟»

«- سن كى بيزيم كندين ان آشاغى، ان وئجسيز آدمى سان -قيريشسان! سن نه هرزه-مرزه دانيشيرسان؟! نه قيز، نه قادين؟»

«- گده، دئيه سن سنى قانديرا بيلمه ديم. بيل و آگاه اول: من ايليسم، نئچه ايل لردير گيرميشم قيريشين ايچينه، ايسته ديبيم واخت اوردان چيخيپ هارا لازيمدى گيريم. دونن بيليرسن هاردايديم؟ سنين آنان زريش له حافظ معلمين عشق-مئشق صحبت لرينه

قولاق گوناھکاری اولموشدوم. سوھرا دا گیردیم آنانین قلبینه، سیویلدی حافظه طرف. آما او کوپه‌ی‌اوغلو دا گوردوم میزیدانیر کی، من معلمیم، اوستادیم هاشم کیشی‌نین قیزینا کم باخا بیلهرم. الله-ین ایذنی‌له، پیغمبرین راضی‌لیغی ایله سنی گلیب آنانان ایسته‌یه‌جه... قایدیب تتر گیردیم حافظین قلبینه، ایندی ده آنان باشلادی کی، بیزیم نسیل به‌ی-خان نسلیدی، بیزه بئله شئی یاراشماز... قالدیم ایکی‌سی‌نین آراسیندا. ائله بو هئینی گوردوم کی، قیریش کندین قیراغینداکی بیر قاراچی اوشاغینی دینلن یئرده گوروب اوتوروب ظلوم-ظلوم آغلا‌یر. تتر قایدیب گیردیم قلبینه. دوروب اوشاغا بیر تپیک آتدی، دیله‌نیب-دولانیب بیغدیق‌لارینی دا الینن آلب دوزلدی یولا. اوشاق بیر چیغیردی، بیر واینفسه سالدی کی، شیطان اولاندا نه اولار، باغیریمین باشی سیزیلدای.»

اوشاغین باغیرتی-چیغیرتی‌سینا من ده او یاندیم. بو سارساق یوخو کئفیمی قاچیردی. بابامین قیرخینا آز قالیب. گون لری ساییرام کی، قیرخی وئرک، قاچیم باکی‌یا. بورالار لاپ گوزومدن دوشوب. بابامسیز حیات چوخ ماراقسیزدیر. گوزلریمی برک-برک یومدوم کی، بلکه بیر آز یاتام.

یای سحری‌نین یوخوسو یامان شیرین اولور. دونن آناملا بیر خئیلی اوت بیچمیشم. کرنتی ایتی دئییلدی، من ده دؤیمک بیلیم، اونا گوره قول لاریم قیریلیر. (دؤیمه‌یینه دؤیورم، دی گل آغزی یئلله‌نیر، یئلینی ده چیخاردا بیلیم، نه بیلیم آخی، بونلارین هامی‌سی بیر علم‌دیر کی، گرک کند آدمی کیمی فهمین اولسون، اؤیرنه‌سن) ائله تزه‌جه گوزومه یوخو گل‌میشدی کی، قیریشین، یوخ‌ای، ایبلیسین بایاق یوخودا دئییبی سوزلر تزه‌دن گلیب تابلوداکی یازی کیمی گوزومون اؤنوندن کئچمه‌یه باشلادی: «سنین آنان زریشله حافظ معلمین عشق-مئشق صحبت‌لرینه قولاق گوناھکاری اولموشدوم». لعنت سنه کور شیطان! اوزومو دیوارا چتویردیم کی، بلکه بو بیسلیک‌لردن خلاص اولاییلدیم. ترسلیکدن نهمه ده سوز وئرمیشم کی، تتر دوروب بوستانی سوواراجام. آما او یانسام دا، قالخا بیلیم.

من کندیمزه گلندن غریبه حال‌لار کئچیریم. ائله بیل روحوم بدنمدن چیخماق ایسته‌ییر. یئرین، گویون انرزی‌سی ایچیمه چؤکوب. بو چؤکمه او قدر آغیردیر کی، منی

سیخیر، اۆزۈ ایلە آشاغی باسیر. قاینانمیش سویون اربی چاینیکه چۆكوب اونو آغیرلاشدیران کیمی آغیرلاشمیشام. بو نەدی آخی؟ منی مندن آلان، منە غالب گلن نە دیر؟ چوخ فکرلشندن سونرا تاپدیم دئیەسن. بو، بیر ایل آرالی دوشدویوم تورباغین منی اۆزۈنە چکمهسی دیر. بیزیم یئرلرین سویونون منە دوغرو آخیب (ایچدییم آندا) مندن آغری یلا چیخماسی دیر. بیزیم یئرلرین مئهی نین صفتیمی یالایا-یالایا منی اۆزۈنە مطیع ائلمەسی دیر. (ایت کوچویونو یالایان کیمی).

اۆل لر بو حس لری قطعی کئچیرمەمیشم. بو تورباغین، بو سویون، بو هاوانین گوجونو بئله بیللمەمیشم. یا من همیشه اونلارلا بیرگه اولدوغومدان منە گوج لری چاتمایب؟ یا بلکە من گوجلویموشم؟ باکی یا گئندن گوجوم آزالیب؟ یوخ. منجە ایش باشقادیر. من بو بیر ایلدە بورالارا یادلاشمیشام. بو دوغما یئرلر منی، منیم اورقانیزمیمی، روحومو تانیمایب. ائله بو یئرلر دە منە یادیرغاییب. بو قارشیلیقلی یادلاشما آرامیزدا آغیر بیر حال یارادیب.

اۆل لر باشیمی یئرە قویان کیمی یاتاردیم. آما ایندی یئرین ایچیندە ائشلەنە-ئشلەنە قالمیشام. یوخ، دئمزدیم کی، یاتمیرام، بو ائله گۆزۈآچیق یاتماق کیمی بیر شئی دیر. حتی بئله وضعیتدە یوخو دا گۆرۈرم. بودی، ایندی دە آتلاس خالا گلیب گیریپ یوخوما. اۆزۈ دە باکی دا گۆردویوم آتلاس خالا دئییل. قاباقلار گۆردویوم، یوخوما گلن آتلاس خالادیر.

«- من یئنە گلدیم؟»

«- سیزه نە اولوب؟ دؤیوب؟»

«- یوخ، او منە عمرونده ال قالدیرماز. آما کاش دؤیهیدی.»

«- بس؟..»

«- بیلیمرسن؟ بوشاییر دە منی.»

«- آخی بو نئجە اولدو؟ KKB سیزی دوغرودان وئریؤوات ائلمیشدی؟»

«- معلمین کیمی غلیظ دانیشما. وئریؤوات نەدی؟»

«- نە بیلیم آخی؟ دئییرلر، سن KKBیه ایشلەیرمیشسن؟»

«- ائئی... یاخشی داینا. من نە بیلیرم KKB نەدی؟ ایشلەمک نەدی؟»

«- یاخشی، دئییرلر کی، او واخت سیزی... سنی حافظ معلمین اوزونه دورغوزاندا زاد ائله میسن... دئمیسن کی، سیز نه ایسته سه نیز، حافظدن ائشیتدیک لریمی خبر وئره جم...»  
«- هه، هئیه؟ بیلیرسن، بو بئله اولدو دانا. بیزی آیری-آیری اوتاقلارا سالمیشدی لار. قورخودان اسیم-اسیم اسپیردیم. منی دیندیرن پاقوننو آدمین قاباغیندا بیر شامپان پوتولکاسی واردی. بیردن سوسوزدان دیلمین یاندیغینی حس ائله دیم. دئدیم کی، دایی، (من /وندا /۴-جوده /وخویوردوم) اولار او پوتولکادان ماا سو وئره سن؟ اوزومه باخیب هیرلدادی، دئدی کی، بو پوتولکا سو اوچون دئییل، سنین کیمی قیزلار سؤزون دوزونو دئمسه لر، اونو سوخوروق اونلارا.»  
«- ائله بئله دئدی؟!»

«- هه. من ده اوشاق-اوشاق قاییتدیم کی، قیزلارین هاراسینا سوخورسونوز؟»  
ایریشه-ایریشه الینی قیچیمین آراسینا اوزاتدی، الینی یوخا یئریمه سورتوب باغیردی:  
«- بوراسینا!»

«- شرفسیز لر!»  
«- هه، شرفسیز دئدین قویدون؟.. قورخدوم. ایت اوغلو الینی بوراما سورتنده اوستوندن ده بیر دورتمه ووردو، ائله بیلدیم، ائله او پوتولکانی سوخدو ما، سن ده باغیشدا... ائله جه نه تتر دیللندیم کی، بس، نه دئسه نیز ائلییه جم. قاییتدی کی، اوندا بیرینجی سی، حافظ معلمین اوزونه دیره شه جکسن کی، سنین اوزوو آچیب. سوهررا دا روفیزین (بانی قیریشین) بوتون تاپشیریکلارینی یئرینه یئتیره سسن... بیر گوزوم پوتولکادا، بیر گوزوم او پاقوننو گدهده ائله جه نه دئدیم: یاخشی. او یاخشی، بو یاخشی. اولدوم اونارین آدمی. او واختدان نه سفارش ائله سه لر، یئرینه یئتیریرم...»

«اییییی! نهن اؤلسون، بالا! آی هاراییییی! ائویم بیخیلیدی...»  
بو دم بیر وای-شیون قوپور کی، بونون یوخومو، آشکارمی اولدوغونو کسدیره بیلیرم. آما ناله چکن قادین سسی گیجیتکن کیمی اوزومو، دوداقلاریمی دالاییر، اورادان ایچیمه دولوب منی اوتوم-اوتوم اوتور، ایچالاتیمی قارسیر. یئرمدن نئجه دوردوغومدان، شالواری نئجه اهینیمه تاخیب چؤله قاچدیغیمدان خبریم اولمور. بیزیم ائودن بیر خئیلی آالی دا پئیینیک دئدییمیز یئرده بیر آرواد اؤزونو یئر سورتوب، اوزاق اولسون، ایت

كىمى اولايير. آلا-قارانليقدا دقتله باخيب گورورم كى، بو، آتلاس خالانين اناسى نازدى آرواددير. (اصلينده آدى نازلى دير، بيزيم كنده نازدى دئيرلر) آرواد منى گوره جك البنى قوينونا ساليب دوش لرى نين آراسينى ديرناقلارى يلا قوباردير، آل قانا بولايير سينه سيني و اوزونو گويه توتوب آرواد ديلينده اولايير:

آى الله يئرہ يئنہ سن هئيبى! آى الله تاختين تاراج اولسون هئيبى!  
من گليب آروادين دوردوغو جئوز آغاجى نين دييينده دورورام. بيردن اونون باخدغى سمتہ -بوخارى، آغاجا طرف باخيرام و گوردويوم منظره دن گوزوم آز قالير يئرندن چيخا:

## آتلاس خالا

قوز آغاجى نين ان هوندور بوداغيندان چاتى يلا بوغازيندان آسيلميشدى!.. يا دا كى، اوزونو آسميشدى... ايندى بونون فرقى يوخ كى...  
بير شى فكرلشمه به واخت يوخ ايدى. جلد آغاجين ايرى گووده سيني قوجاقلايب يوخارى ديرماشماغا باشلاديم. چاتى نين اوجوندان توتوب اوزومه طرف دارتاندا آتلاس خالانين مئيدى او يان-بو يانا يئلله نير، سانكى كوفدا اوچور. و اونون آغزيندانمى، داليندانمى بيلميرم، الله گوناها يازماسين، غريبه سسلر چيخير. من اوشه نن كيمى اولورام و ائله بيليرم كى، قادين بو ساعت ديل اولوب ديللنه جك.  
آرتيق جئوز آغاجى نين ديبى اداملا دولودور. كيمسه نرديوان گتيريب يوخارى قالخير، قادينين مئيدىنى قوجاقلايبير و منه سارى باغيرير:  
اده، دويونو آج!

سسندن تانبييرام: گولمالى كيشى دير.

دويونو چتيليكله آچيرام و گورورم كى، دويون دئيلميش، كورمه ك ووروبموش. (بيزده آسان آجيلان، اييين فنله باغلانماسينا كورمه ك دئيرلر. يازيق كورمه ك ووروبموش كى، بلكه هابا اوزونو تتر يئتيرن اولار، كورمه يى آچار، بوغولسا دا، اؤلمز) آتلاس خالانين جانسيز بدنى كيشى نين قوجاغينا دوشور. آروادلار اوزلرينى ديدير، شاخسى -

واخسئى صدالارى دان اوزو كندى باشينا گۆتورور. من هله ده جئوزين ھاجاسيندا قورويوب قالميشام. ائله بيل دوشمە يە علاجيم يوخدور. بو واخت گۆز ياشلاريمين قولومو ايسلاتديغيني گۆروب اۆزومە گليرم. ياواش-ياواش آغاجدان ائنيرم. امما ائله بيل اۆزوم ائنيرم، منى كيمسە اوشاق كيمي قوجاغينا آليب آشاغى دوشوردور.

\*\*\*

«اتلاس خالا ھاويز معلمە مکتوب يازيب قويوب، بيليرسن؟» -زيرددين بونو دئييب ايندهكى زانباق گول لرینی قيبيرين اوسته قويور. (گنلده يولون اوستوندن ييغميشيق) من ھا ائله سم ده سسيم چيخمير، ائله جه قيبيرين باش طرفينه باسديريلميش آغ ميشار داشينا باخيرام. اوستونده كۆمورله تك بير سۆز يازيلىب: «اتلاس» باشيمي قالديريپ زيرددينه باخير و «ايي؟» ائله ييرم، يعنى كى، نه يازييميش مکتوبدا؟

زيرددين انصافاً كدرلەنيب، امما بو كدرى اوستوندن تتر آتا بيلير و باشلايير دانيشماغا؛ دئييل لر كى، سۆگى-محبت مهتوبو كيمي بير شئيميش. يازييميش كى، اى حافظ، اوشاخلاردان موغايات اول، اوللار بيزيم سۆگيميزين نيشانلاريدى، -سوهرا دا يازيف كى، سن اولاسان بير سرو آغاجى، من اولام بير يورغون يولچوو... اوووووو-اوووووو... (باشلايير آغلاماغا -ئاغليچى) من يول قيراغيندا ياتاندا اوستومه كۆلگه سالاسان... اوووووو-اوووووو...

من ده اۆزومو ساخاليا بيلميرم. ايکيميز ده آغلاشيريق.

\*\*\*

بير گون سونرا ائشيتديم كى، حافظ معلم كندهكى ائوينين داروازاسينا چۆلدن قيفيل ووروب، بير يونگول ياتاجاق-دوراجاق گۆتورهرك رايون مركزينه كۆچوب. من بو كيشى نين بابامدان سونرا چكدييى آغرى لارا كمك ائده بيلمەدييم اوچون اۆزومو قينا ييرديم. امما اليمدن ده بير ايش گلמידى. آراميزدا قالين بير پرده -شاگيرد-معلم پردهسى

وارکن نئيله يه بيلرديم؟ ايبيسين قيريشين جيلدينده يوخوما گيريب اناملا حافظ معلمه بهتان آتاماسيني ياديما سالاندا خجالتدن بيلميرديم باشيمي هارا سوخوم...

\*\*\*

آنای یالینز آخشاملار گوروروم. قادین گاه آری لارا باخیر، گاه تویوق-جوجه نین دالینجا قاپیر، گاه دا حیط-باجایا ال یئیریر، بوستانی، تره وه زی سوواریر کی، یابین ایستی سینده یانماسین. منیم، دئمک اولار کی، اوشاقلیغیم ننه مین یانیندا کئچیب، اونا گوره ده بو قاراقاباق قادینین یانیندا همیشه سیخیلیرام. ائله او دا منی گوره نده اوزونو بیر تهر حس ائدیر. بوردان ووروب باکی یا گل میشدی، ایکی کلمه عملی-باشلی صحبت ائده بیلمه دیک. ایچینده او قدر هیککه وار کی، اونون باشقا قادینلار کیمی یاشاماسینا مانع اولور. عبدالرحمان مسئله سی، تکنیکومدا باشینا گلن او موده ییش احوالات، آخیردا دا آنامین چیخار تیغی او یون. آنام کیمی آغیر خاصیتلی بیر سینی او اولای لار داها دا برکیت میش، داشا-قاپایا دؤنده رمیشدی. آنامی گورن لر (مدینه ننه مدن، گولومالی کیشی دن سوروشموشدوم، زبردینین آتاسی موخان ایسه اوزو بیر دفعه منه باخیب بئله دئمیشدی: اه بی لاپ دده سی نین س... دن دوئسوب کی، اه!) دئمیشدی لر، کی، لاپ هئیه اوخشامیرسان، أمما بیر جور باخماغین وار، بوینونو چئویریب ائله مظلوم-مظلوم باخیرسان کی، آدمین یازیغی گلیر، باخ اوندا ایضاً دده ن اولورسان... من ها ایسته بیردیم او باخیشیمی گؤزلریمدن سلیم، باجاربیردیم. (بئله باخاند/ هئج او باخیشین نه تهر اولدوغونو، نه واخت گؤزه چارپدیغینی دا بيلمیردیم) یقین بیلیردیم کی، آنامین دا او باخیشیمدان زهله سی گئدیر. یوخ، تک بو دئیل. منیم بیر ترسلییم ده وار آخی. بئینیمه گیرمه یین شئی اولور منه اینانديرامازسان، سئومه دییم خوره یی یئدیزدیره ممزسن، به نیمه دییم پالتاری گئیندیره ممزسن. اوشاق واختی آنامین آزیلانا-آزیلانا دئدی سؤز لر هله ده قولاغیمدادیر: «نه بیلیم، دئدیم یئتیم گده دی، دده م، داییم آلارلار قانادلاری نین آلتینا، الین چوره یه چاتدیرارلار، اولار کیشی، کیشی لره قوشولار. ائولمه ییمیزدن بیر

- آی سونرا دۇندو آفيا. يىنى يىمىرم، يىنى گىمىرم، يىنان ايى گلىر... منىم باختمىن  
 ايچىنه سىچالار. آخىرى دا قىزدى، دايمىن قىزىنا آتلىدى...»
- ننه، سن بابامىن گۇرۇچولويونه-زادىنا اينانيردىن؟ -دېشىمى -دېشىمە سىخىب انامدان  
 سوروشورام. (دئمىشم دە، بىزدە «آنا» يا «ننه»، «آنا» يا «دە»، «ننه» يە «قوجا»، «بابا» يا  
 ايسە ائلە «بابا» دئەردى لر).
- سن بىليرىسنى كى، دوستونون ددەسى دئىيرمىش كى، بابان او گۇردوك لىرىنى ماپپارا  
 آرواددان اۇيرەنير، سونرا دا جاماعتا سۇيلەيىر؟
- باشا دوشمەدېم؟
- بابانى گۇزدن سالماق اوچون ھئىلە دئىيردى دە. من آخى اونون اوستونە آياغىمى  
 سىلمەدېم... او دا ياندىغىننان بابانا ھمىشە لاغ-لوغاز ائلە يەردى... آخىردا دا عمرو  
 كسىلمىش اوغلو قىدىنە دولدو ددەمىن... يادىندا ساخلا، بابان دئىيب كى، عبدورحمان  
 دللى بىر گوللويە توش گلەجك! آما بو ارمنى گوللەسى اولموياجاخ... تاى مننن سۇز  
 سوروشما، حىرسلەنيرىم، سوھرا تزييقىم<sup>۱۵۰</sup> قالخىر... بو خارابا كندە دە كى، حكىم -  
 فيلان بوخدو...



بىر دىفە جانيىمى دېشىمە توتوب مدينە ننه من سوروشدوم كى، او عبدورحمان بىزىم  
 طرفلرە دولاشماز كى، بابامىن اۇلمە يىننن اوركلەنېب؟ ننه ترس-ترس منى سوزدو،  
 ائلە بىل منى بوخ، عبدورحمانى سوزوردو: «سن باھارلى لارىن قادينلارنى نە بىلمىسن؟  
 اۆزوموزون رايىمىز اولماسا، بىزىم يايىمىزى ھىش كوپايوغلو الە يە بىلمز. بابان اۇلوب،  
 آما روحو بىزىم يانيمىز دادى. آسابىياخىنى منىم كىمى ھەر كىشى ھىرىيەممز. بابان  
 ايكىمىزى دە اۇيرەتمىشدى، آندىغىمىز يالنىماز. بىر دە كى، زرىش سن شەرە گندەننن  
 بىزنن قالير. سن بىزدن قىقى آرخايىن اول. بئلە-بئلە شئى لر فكلرشىسن، درسدن

سوویو یارسان... اۆزو ده محصولو بیغیب-بیغیشدیراق، بالی یان-یون ائلیک، زرشه بیر ائوین پولون وئریب گۆنדרه جم باکی یا. سوراقلاشین، بابات بیر ائو آلین -بو بابانین وصییتیدی، سا دا دئمیشدی آخی.»



بابامین قیرخینی وئردیک. حافظ معلمسیز. یئنه زبردین ساغ اولسون. مالی گولومالی کیشی یله کسدی، سویدو، دوغرادى. قوناق-قارانى قارشى لاییب یولا سالدیق، ننه دئمیشکن، بابامین خاطره سین آغیر-عزیز تودوق. و من سون دفعه بابامین، آتلاس خالانین قبرینى زیارت ائدی

### جینی دره نین جین-شیاطین لری

سید چایی نی کئچندن سونرا قالا داشی نین ساغیندا، حالاللیجانین سولوندا بیر دره وار. اوشاقلیقدان بورا جینی دره دئمیشیک. منی قیناماین، بوردان تک گئنده همیشه قولاغیما سسلر گلیردی. اۆزو ده عادى سسلر یوخ کی. باخ بئله: اوییییییییییی...

یوخ، قطعی اولمادی. یازی یا گلیمیر او سسلر. ایندی دئییه سن اوخشاداجام، مثلا بئله: زیزیزیزیزیزی... ساساساساساس... خاخالخالخال...

یوخ، ای، یوخ. بو یازدیقلاریمین هامی سینی بلکه اوست-اوسته بیغاسان، او سسه اوخشادارسان بیر آزجا. او سسلر آیری جور اولوردو. هونوشون (بیزیم دره نین چیچه یی بوروندا سۆزلریندن دیر، «هونرین وار» معناسیندا دیر) واردی، اورادا بیرجه دقیقه آباق ساخلا یایدین. ان قورخماز، اۆزوندن دئییه ن آدمالاری دالینی توتا-توتا قاچان گۆرموشدوم اوردا. بو دورسونون ایندی گۆنن گئتمه یینه باخمااین. بیر گون اونولا جینی دره یه مروجه بیغماغا گئتمیشدیک. اونون باشی مروجه یه قاریشاندا ائهمالجا اۆزومو وئردیم کولون دالینا، قاچیب ائدیم گول احمدین او تایننا. هئچ اوستوندن اونجا دقیقه

كئچمه ميشدى كى، اوندا گوردوم دورسون «دده وای» دئییه-دئییه دره آشاغى قاچير.  
كولون داليندان چيخيب «اه، نولوب، ه، نولوب؟» دئينده او «وهه» ائله ييب ايندى ده  
گئرييه قاچدى و بيردن منى تانييب قاييتدى گئرى، اوزونو گويا دوزلمك اوچون اوزونو  
باشقا سمته توتوب باشلادی فيشتيريق چالماغا. دئديم، نه اولدو، ه، كنده بيزى ديرى-  
ديرى يئمك ايستيبيرسن، بيردا گوتوو توتا-توتا قاچيردين؟ قاييتدى كى، اه، خوسو،  
نه سين سيچيم يالان دئيه نين، قولاغىما ايسندييارين قاتيرى نين بويونداچى زينقيروو  
سسى چيمي سسلر چليردى. سوهره دا جوردوم، جينئر توى ائليبير، قازان آسميشديلار،  
پلوو دمليبيردى لر، بير دم-دسگه واردى چى، جل جورهن سن... ائله منى ده اوزلرينين  
آپارماق ايسته بيردى لر، ناله تپه-تپه قاشديم... دوشدولر داليمجان. سن ده نامرد كيمي  
چولون داليننان غفيل چيخدين، اؤفچم جلدی آغزىما، بس دئديم جينئردى...  
دوزون دئيم كى، من بورالاردا تك ده اولموشام، اوشاقلارنان دا. جين-زاد گورمه ميشم،  
آما بو سسلر آدمى دلى ائله بيردى والله. ايندى مينجيوانا طرف بوردان كئچيب  
گتتمه لى يم. اوزو ده تكم. اليمده تخمينن اون بئش كيلوياجان يوك وار. اونا گوره هر دن  
دايانيب دينجيمي آيرام. ساعت تخمينن دورد-بئش آراسى اولار. گليب دوز جيننى  
دره نين آغزىندا يوكو يئره قويورام و برقصد اوزوم آياق ساخاليرام كى، گوروم او سسلر  
يئنه گلير، يوخسا بيزيم اوشاقلوقدا قولاغيميز سسه دوشوموش. (گويا ايندى كيشى  
اولموشام!) تخمينن بير دقيقه آغير سكوت چؤكور. واختى اوزاتماق اوچون سيقارنت  
يانديريرام. بيردن قولقلاريم نهم دئميشكن، جوم باتير و هئچ نه ائشيتميرم. (ئله بيل  
كيمسه بارماقلاريني تيخايير قولقلاريم) آز سونرا قولقلاريم «جوررر» ائله ييب آچليير  
(بارماقلار قولاغيمدان چكيليير) و ايضاً او واخت ائشيتدييم سسلر دولور قولقلاريم.  
باشا دوشورم كى، بو دره يه هر حالدا بيز اوشاقلار قويماميشيق همين آدى و بوردا  
ائشيديلن او سس-كويو بيزدن قاباكي لار دا ائشيديلر كى، بورا جيننى دره دئيب ل.  
اه ييب شله-شوله مى گؤتورورم و حالالى جا زميسى آشاغى موغامد باهارلى سينا طرف  
آدديملاييرام.

بو جینی دره نین بیر کیلومتر لیبینده منیم دوغمالاریم، کندچی لریم، صنیف یولدالاریم قالدی. بیر ده بابامین قبری. منه کندیمیزده کی دیری آداملار قدر، نهم، انام، خالالاریم قدر عزیز اولان قبیر. و ایکنجی قبیر - آتلاس خالانینکی. حالالیجانى او اوزه آشان کیمی باهارلی نین توت باغلاریندان کیمسه باغیریر: ه، آی سو کسن، گلسم سنین آروادیی س..... ه تاخاجام ها!!!! اه، سو یو بیراخ داینا، آ سنین ددهن یاتان قبیری...

باکی یا گنتمه میشدن بو سؤیوش لر منه عادى شئی کیمی گلیردی. أما ایندی ایتیم چیمچه شیر. آغزیندان پوخ تۆکن بو کیشی لره (هله آروادلارین سؤیوشونو دئمیرم: «آ اریم سنین گ... داغیتسین»، یاخود، «آ اریم سنی قیز یئرینه.....»، یاخود «آ ازائی، سن اریمین او آغ مایا بلله سینه گۆره مننن گۆت-گۆت اوینیورسان، نئینه ک، دئیهرم، گلر سنین حرصی-هییککای سويودار...») باخاندا آدمین ائله او جینره قوشولوب بورالاردان بیردفعه لیک جهنم اولوب گنتمه یی گلیر. نئجه کی، من گنديرم. أما کندیمیزدن، جینی دره دن اوزاقلاشدیقجا او سس لرچون، او سؤیوش لرچون دار یخماغا باشلا ییرام...

### حافظ معلم له آت اوستو گۆروش

مینجیوان قصبه سینده دمیریول واغزالیندا گزیشیرم. قاباغیندا نریمانوولا لئنینین بوستو اولان بو واغزال منه چوخ دوغما دیر. کندیمیزدن سونرا گۆردویوم ایلك بوؤوک باشایش یئر ییدی مینجیوان. قولاممیزه نین بازاری، پینه چی تاریشین «بودکا» سی، دمیریول یئمک خاناسی، م. فضولی آدینا اورتا مکتب و البته کی، واغزال... بازارین اطرافیندا همیشه چوخلو اوشاق اولاردی و اونلار اوز-گۆزونه توپورجه یی ایله کاغیز قیرینتی لاری یاپیشدیران دلی اوروجون دالینجا دوشر، اورا-بورا قاچیشاردیلار. اوروج دا اؤزونون مشهور سؤزلرینی سؤیله به-سؤیله به اطرافینا ییغدیغی داشلاری اونلارا آتاردی: «اون مین یئین کوپولونون اوشاخلاری!.. یوز مین یئین لر، اون مین یئین لر... سیزین ننایزین...»

منی بو قصبه ده ان چوخ ماراقلانديران يئر بير ده مکتب ایدی. بو قديم دميربول مکتبيني گوره نده اعلیم باشيمدان چيخیردی. آغ آيياق دوشلوكلو قيزلار، آغ کوينک، قارا شالوارلی اوغلانلار بو مکتبين حيطينه بئله دن-بئله گزيردی لر. من ده بئله بير مکتبه اوخوماق ايسته بيرديم... (بيزيم کندين مکتبي ۸-ایلليک، بيناسی دا کوهنه ایدی)

بو قصبه نين داها بير نقطه سی واردی کی، اورا منيمچون سئحرلی-سیرلی بير يئر دی. بو، بينه چی تاريخين «بودکا» سی ایدی. بو بينه چی کوشکونده آياق قابی يامايان تاريخ کيشی نين ايکی آياغی دا يوخ ایدی، أما آياقلارينا او واخ دئييلدی کیمی «قوبور» قوموشدولار و بو تاختا آياقلارلا او کيشی چتینليکله اولسا دا، قسدیل لرین (قولتوق) آغاجينا بيزه بئله دئيردی لر) کومه یی ايله حرکت ائده بيلیردی. ننه منن ائشيتيميشديم کی، بو کيشی موعادم باهارلی سينداندی و بيزه اوزاق قوهوملوغو چاتیردی. بير دفعه بابام لا قصبه يه گلميشديک. بابام بازارليق ائندن سونرا منی ده گوتوروب تاريخين کوشکونه گلدی. کوشکون قاباغيندا بئش-آلتی آدام واردی. ايچری ده ده بير-ايکی نفر اوتوروب اوجادان دانيشيرديلار. ائله کی، بيز کوشکه ياخينلاشدیق، هامی گئری چکيلدی، باباما يول وئردی لر. حتی ايچری ده کی لر ده بيزی گورن کیمی آياغا قالخديلار. چتینليکله اولسا دا تاريخ کيشی ده قالخماغا چالیشدی. بابام اونا آجيقلاندى:

- اه، سن هارا؟! اوتور آشاغی گوروم.

باباما ال وئريب گوروشدولر. گوی گوز، اوزون آرغاز کيشی باباما يئر گؤستردي:

- هاشم به ی، کئچ بو باشا.

بابام اونو تپه دن-ديرناغا سوزوب گولدو:

- آی حبيب اده به ی اوغلو، قوی يئری تاريخ گؤسترسين، سن نييه ال-آياغا دوشموسن؟ کيشی اوغونوب گئتدی گولمکدن:

- اششی، تاريخدا او معرفت هاردایدی؟ اونونکو بيرتبق آياق قابی ياماماقدی.

بابام سؤزو گؤيده آلدی:

- او يئنه بيرتبق يامايير، سن کی، بيرتبقا بارماق ائلينسن...

هامی اوغونوب گئتدی گولمکدن. بابام حبيب کيشی نين يئرینده دئييل، او بيری ايستولدا اوتوردو. بو ظارافاتجیل آدمالار بابامی گوروب اوزلرينی ييغيشديرسالار دا آرادا بير

آتماجالارینی آتیردیلار. بو وخت بیزیم کندچی ماشینست حسن کۆشکه طرف گلیردی. اونو اوزاقدان گۆردولر و حببله تاریش بیر-بیری لرینی دوسموکله دی لر. مزه لی بیر دیالوق باشلادی:

- دده هئیییی!
- اه نه دی، آقارا ویرغین ویرمیش، نه قیشقیریرسان؟
- اه، ایلدیریم آتاری ویریب ای!
- اه، او ایلدیریمین آروادی بئله-فیلان اولسون، او اوردهللی دن باسا-باسا گلیب منیم آتاریمی نییه ویریب؟
- اه، دده، اوردکللی ایلدیریم یوخ ای، آله ایلدیریمی، آله ایلدیریمی!
- حسن کیشی کۆشکه چاتاندا بیر گولوشمه قوپدو کی، گل گۆره سن. بابام حسنین پرت اولوب آلیندیغینی گۆروب جدی طرزده دئدی:
- سیز ظارافات ائلییرسینیز، آما من حسنین باباسی کالبای قاسمی یاخشی خاطر لاییرام. او احوالات دا میان دره یابلاغیندا اولموشدو. اوغلو صالح کیشی، هامان بو حسنین عمی سی قیشقیرمیشدی کی، آتاری ایلدیریم ووروب، او دا هئبله باشا دوشموشدو... سوهرا بیلیرسینیز ده، صالحی بیر سۆزون گودازینا وئردی لر، توتوب قازاخستانا سورگون ائله دی لر... اون ایل اورائین چؤللو بیابانیندا قالدی.
- تاریش قایتدی کی، هاشم کیشی، سنی آله، او نالند مشهدی مه میش میاندرده آتی میخا نه تهر سالمیشدی؟ بابام دا بیر لوغابلی-لوغابلی دانیشدی، جاماعت قیریلدی گئتدی گولمکدن:

- هه، بیر گون همن بو کالبای قاسم میان درده آتینی آپاریر نالند مشهدی مه میشین یانینا کی، نالالتسین. نالند قایچی یلا آتین دیرناغی نین اوزانان یئرلرینی کسیر، یوتنالا ییر، سونرا نالی قویوب، دئشینه توشلادیغی میخا چکیجی ووراندا آت ترپنیر، میخ لاپ آتین اوچونا ایشله ییر. کالبابی قایدیر کی، آی مشهدی، اوهیمی ییخدین، آت میخا دوشدو. مشهدی مه میش دئیر، قورخما کبلییی، ائله ساخالسا، بی ساخلیباجاخ... قاسم کیشی ائله بیلیر کی، دئیر نالی ساخالسا بو ساخالباجاق. آما آت دوغرودان-دوغرویا میخا دوشور. ائل یایلاقدان قایداندا آت قالیر میاندرده. کالبای

قاسم گنڊير مشهدي مهيشين اوستونه كي، الين قوروسون، بس دئيردين، ساخلاسا بي ساخلاياجا، ات قالدی يايلاخدا. مشهدي سؤزو گویده توتور: «من آخی دئيمشديم، ساخلاسا بي ساخلاياجا!»

حبيب كيشی گوله-گوله مجلسه طرف قاييدير كي:

اه، تاريش قاندين، بايقدان دئيردی نالی ساخلاسا بي ساخلاياجا، ايندی والی دهيشير. قاييدير كي، من دئيمشديم آتی يايلاقدا ساخلاسا بي ساخلياياجا...

بیر گولوشمه قوپور كي، ال لرین کسسن خبرلری اولماز...

تاريش يئنه نسه دئير و يئنه گولوشمه. منيم آياق قاييمي يامايانجان بلکه اون دفعه بئله قهقهه سسی ائشيديلير بو کؤشکدن. دئيرديم نه اول، هئچ بو آياق قابی ياماماق ايشی قورتارمايا.

و... و بو واغزال. بورا آیری عالم ایدی. قصبه يه بير زامانلار ايشله مه يه گليب سونرا بوردا ايليشيب قالان روسلار -قورينين، کوزلوو (من ائله بيليرديم کوزلوو اونون آيدير، سونرالار بيلمشم كي، فاميلياسی يميش)، ارمنی قیزی سئدا.. بونلار قصبه نی داهایا جلب-ائديجي ائيدردی بيز اوشاقلارچون. هله آدینا «بامبی» دئديمميز لذتلی دميربول چؤره يی، اون قپیکلیک بولک، بازاردا ساتیلان لذتلی «سئمچکا»، دادی داماغيميزدان گئتمه ين ليموناد... بو قصبه بيزيم رايونون اوشاقلاری اوچون پاریس دئمک ایدی! بورا گلن بير ده گلکک ايسته بيردی...

واغزالدا گزيشيرم. آياغيمين آلتيندا قالب ازيلن و ازيلديکجه غريبه سس لر چيخاران خزل لر منی لاپ هؤيولنديريب. ايپول آيندا دا خزل اولار؟ بو واخت سوسوز قالميش بو آغاجلارا باخا-باخا دوشونورم: صاحبسيز اولاندا يارپاق دا واخستيز سارالار. واختيه بو واغزالداکی آغاجلارا خصوصی قوللوق ائدن آدمالار واردی. ايندی هئچ آدمالارا قوللوق گوستريلمير، اوندا قالا آغاج.

ساعتا باخيرام. هله قاتارا بير ساعتانجا واخت وار. بو واخت بير آدام قولومدان توتور. دؤنوب باخيرام و اوره ييمين باشی سانجیر. آريقلاميش، اوزونو توک باسميش، گؤزلرينه بير اؤلگون کؤلگه ائتميش حافظ معلمدير. ايستر-ايسته مز قوجاقلاشيريق. كيشی او قدر آريقلايب كي، تانينماز حالا دوشوب. منی چکيب واغزالين آرخاسينا -عزيرين پاوليونونا

آپاریر. کونجده اوتوروروق. ایستول لاردا ایکی-بیر، اوچ-بیر اوتورانلارا باخیرام. بیر گولومسون، عینی آچیق صفت گورمورم. هامی نین ائله بیل چینیندن آشای باسیب اهیبلر. بعضی لری پیوه، بعضی لری آراق، بعضی لری ده چای ایچیر.

اوز-اوزه ایلشمیشیک. بایاقدان بری هله کلمه کسمه میشیک. نهایت، او دیلله نیر:

- من گلممه دیم. قیرخی نئجه یولا وئردینیز؟

بوغازیم بیچیلیب، قورخورام کی، سسیم چیخمایا. اونا گوره صنعی گورونسه ده ایکی دفعه اؤسکورورم:

- پیس اولمادی. اوشاخلار کمک ائله دی لر. اما سیزین یئرینیز گورورکوردو...

- من نامن شیر خطایا دوشدوم... بابان دا یوخ کی، مصلحت آلاسان... قالمیشام اود آراسیندا. هر گون چاغیریرلار استنطاقا. نازدی آروادین سسینی ائشیتمه مک اوچون کندنن چیخدیم... بو هئج. اولاجاغا چاره یوخدو. بس سن نئیله دین؟ بابانین وصیت لری، او صانديق، ائو-ئشیک؟ نه دوشونورسن؟

- من سیزی یاخشی کی، گوردوم... من او صانديغی ایندی آپارا بیلمه رم آخی... دئیرلر کی، باباسی دئییب کی، بورالارین آخیری یوخدو، بو دا وار-دؤلت لری نی چیخاردیر... من بونو ائلییه بیلمه رم آخی...

- هه... اوراسی ائله دیر...

- حافظ معلم، سیزدن سوروشماق ایسته دیک لیریم وار؟ سیز بابامین او سؤز لری دئدی بیی آندا اوردا اولموسونوز، او نییه ائله دئییب؟ نییه دؤیوشن اوشاقلارین ال قولون سویودوب؟ بلکه بونو هئج دئمیه ییدی؟ اولمازدی کی، بونو سیرر کیمی ساخلایایدی؟ من نئجه گوندور بو سوال لارین آلتیندا ازلیرم... جاواب دا تاپا بیلیمیرم...

- بابان او سؤز لری اؤزونن دئمیردی آخی... اونا بو سؤزلر اؤتورولوردو... او بونو کیمه سه دئمسه ییدی، گونا ه ائله میس اولاردی...

- ایندی سیز باباما اینانیر سینیز؟ دئدیک لری اولاجاخ؟

- من بابانا الله- اینان دیمیم کیمی اینانمیشام. او کی قالدی دئدیک لری نه، یاشایاریق، گوره ریک... اما او صانديغی تئزلیک له باکی یا پارماق لازم دیر. هامی سینتان یوخ، اما بیر چوخ سندلردن منی ده حالی ائله میشدی. هله سیزین ائوده باشقا بیر صانديق دا وار:

ياپون صمدین گبه‌لریننن نمونه‌لر، نادیر چئشنی‌لر وار اوردان... بونلار بیزیملی  
ثروتیمیزدیر آخی... اونلاری بو ایتین اولویان یئرینده قویماق اولماز...  
چای ایچه-ایچه اوردان-بوردان دانیشریق. من دورسونلا اولان احوالاتی دا اونا  
دانیشرام، کیسی‌نین حیرتدن گۆزلری بؤبویور. منی قیناییر کی، او دلی قودورموشون  
یانینا نه آغیلا گئتمیشم. سونرا یاواشجا دئیر:

دوئن باکیدان گلیمشیدی‌لر، خالق جبهه‌سینن. منی ده چاغیرمیشدی‌لار. ایسته‌ییرلر  
رایوندا دایاق دسته‌سی یاراتسیننار... دورسون ائشیدی‌ب، سفارش ائله‌ییب کی، جبهه  
اولور، نه اولور، بیلیمیرم، آما صدر اؤزوم اولاجام. باخ، بئله اودا دوشموشوک... سا  
یاخشی یول. اؤزونن موغایات اول. مکتبی چالیش فرقلمیینن بیتیره‌سن کی، عالی  
مکتبه گیرمه‌یین آسان اولسون.  
بیر آزدان ساغوللاشیب آیریلیریق. او رایون مرکزینه، من ده واغزالا گئدیرم.

### نانه‌نین ده‌ییشمه‌سی

اینانمایاجقسینیز، حیطه‌گیره-گیرمز نانه اؤزونو آتدی اوستومه، سئویندیییندن آغلادی.  
ائله آغلیا-آغلیا دئدی:

سن ما گۆیه‌می بیزی قویب جئتدین؟ اوهو-اوهووووو... ما الله اوپوم وئیسین... من...  
من... چنده نه‌وای-نه یوخ؟ ده‌می-نه‌می گۆیدون؟.. اوهووو-اوهووووو...  
سکینه ده قوشولدو اونا. ایکسی ده ظلوم-ظلوم آغلادی‌لار. من ده قهرلندیم، آما تتر  
ده اؤزوم دوزلدیب اونلارا ارکله آجیق‌لاندیم:

بسدیرین، نولوب کی؟ آی نانه، سنه کیم دئیب کی، من سنن اینجیمیشم؟ ائله شئی  
یوخدو. من سنی چوخ ایستیییرم، والله! یاخشی‌سی بودو، بیر چای قویون ایچک...

سبز اوتویون. من چای قویایام، -نانه دوروب مطبخه کئچیر. من تعجیله سکینه‌یه  
باخیرام: یعنی نه باش وئیریر؟ او دا بیج-بیج گولوب یاواش سسله دئیر:

من اونا دئمیشدیم کی، سن بیزدن کوسموسن. گویا باکی یا قایداندا بیزده  
قالمایاسان... بی قیز سنی نه یامان چوخ ایستیییرمیش؟! بوتون گونو اوتوروب آغلیبیر...

سونرا باشینی قالدیریب مطبخ طرفه باخیر و غفیل اهییلیب یاناغیمدان اؤپور. بو دفعه دقیق بیلیرم کی، یاناغما دامغا باسیلدی. یانیغین گوینه رتسی نین نه قدر چکه جه یینی هئج کیم دقیق دئییه بیلیمز. من ده اونو اؤپمک اوچون الدن-ایاقدان گئدیرم، اما اؤزومو باسیب ایچیمده «دؤز، دؤز» دئییه-دئییه ننه مین و سکینه نین آناسی نین گؤنده ردییی کند سووقاتلارینی بیغدیغیمیز شله-شوله لری اچماق بهانه سی یله آیاغا قالخیرام. سکینه ده آیاغا دورور و آرواد-آرواد دیل-آغیز ائله مه یه باشلاییر:

- آی خوسو، الله ایرحمت ائله سین بابانا... یئری نورنان دولسون. کندیمیزین باش بیله نییدی. هامی میزی اومود یئری یدی. ددهم او کیشی دن ائله شئی لر دانیشاردی کی، اینانیلاسی ده یی... الله سا ده یمه سین

- ساغ اول، زوکو...

و بیردن تعجبله اونا باخیرام:

- سیز بو خبری کیمنن ائشیتدینیز؟

یئنه آرواد-آرواد باشینی آشاغی سالیب، غملی-غملی دئییر:

- کامیلین قاپاننان (بیزکرده کافانا قاپان دئیرلر-ناغیلچی) قاشقین گلن خالالاری نین بیری بیزه گلیمیشدی. آخی اونار دا باهارلی دان، قاپان باهارلی سینناندی لار. آروادین اوغلونون بیری بیزیم ایرایوندا قالب او واخت. ایندی اوغلونون یانینا گئنده ائشیدیب بابان اؤلمه یینی. او دانیشدی ما دا... بیس اولدوم یامان، دده مین جانی حاقدی.

- کامیلدن خبر یوخذو کی؟

باشینی آشاغی سالیب آیاغی نین اوچویلا یئری دوهموزله ییر:

- یوووخ... بیر خبر-اتر یوخذو. گئتمیشدیم وایانکوماتا<sup>۱۵۱</sup>، دئدی لر خوجالی سمتده دی. ماییشین دا وئرلر... اما سا بیر مصلحت ائلییحجم، ایندی یوخ اما...

بو واخت نانه الینده پادنوس گلیر. ائله چؤلده کی ایستولداجا اهلشیب چای ایچیریک.

سکینه ۸-جی صیفین کتابلارینی ایستولون بیر کونجونه دوزوب. تعجبله اونا باخیرام:

- «؟»

<sup>۱۵۱</sup> وایانکومات: گنج لری حربه گؤنده رن اداره

او دا بیج-بیج گولوب چینی چکیر و دیلینی چبخاریر:

«!»

آخیردا بو قارغادیلیندن بئزیز سوروشورام:

خئییر اولای؟

خئییردی. ددهم بیر توغلو وئریب، ما ۸-ایلیک شاداتناماسی آلیب. دئدیم، معلمیم ده قولتوغومون دیینده، حاضرأشیم، گیریم بیر تکنیکوما-زادا.  
ساغ اول، زوگو! -دئییب آیاغا قالخیرام. أما ایشیم اولماسایدی ساعتلارجا اوتوروب اونا تاماشا ائدهردیم. بو نئجه گونده اونسوز قالمغین منیمچون غیری-ممکن اولدوغونو بیر داها آنلادیم. هه، من بو قیزی آچیق-آشکار سئویرم. او دیلی پارا کیشی یوخا یئرینه داغ اولموش یاغ تۆکولن سئوگیلی سینی سئون کیمی...

\*\*\*

سحر ایشه گئتمک اوچون تئز قالخیرام. مدیره ایسته بیرم دئییم کی، مکتب آچیلانجان بیرینجی نۆوبهده ایشله ییم. قازی یاندرماق ایسته بیردیم کی، سکینه قاپینی دؤیدو.

گل بیزه، تزهجه چای دمله میشم.

من یاری کؤنول:

- آخی یاخشوی دوشمز، -دئمهی گؤردوم، ال آتیب ساچلاریمی قاریشدییرم، سونرا یئنه یاناغیمدان اویمک ایسته ینده من اونو جلد قاباقلا ییرام، اوؤومه طرف چکیب اوئل اوزوندن، سونرا دا دوداقلاریندان اوؤورم. او قطعی دارتینیب ائله میر، بیر آز دا سینهمه طرف سیغینیر. من اونو آرتیق ایریشمیش قول لاییمین آراسینا آلیرام و دوداقلاریمیز تاپیشیر. أما بو اوزون چکمیر. دارتینیب قوجاغیمدان چیخیر و تنگنس حالدا دئیر:

حوصله ن اولسون... من اونسوز دا بو قیرخ نئجه گونده نه لر چکمیشم، بیر الله بیلیر... نانه اویاخدی، ایسته میرم شوبهه لنسین... گوجن دیله توموشام. بیر اونو ایستیییرم بیله سن کی، دای کامیل گلمیه جی...

نییه؟ -حیرتدن سسیم تیتره ییر.

- بی اوزون صحبتدی... سا گرک کنڈیمیزین آروادداری دئمشکن، اوتوروب دیدن- دهنه دن دانیشام... ایندی ایسه گل، بیزده سحر چایی ایچ، گئت.
- او گئدیر، اورهیم اوندان قاباق چیخیر قاپی دان. من قوروجا بدنیم له قالمیشام ائوین اورتاسیندا، بیلیمیرم کی، نه ائدیم. هاندان-هانا عاغلیما گلیر کی، یویونوب زوکونون دملهدیی چایدان ایچمه یه گئده جهیم.

## یاس یاس دالینجا

- ایش یئریندن حسین معلمه زنگ وورورام. تلفونو کاتبه گؤتورور. تعجبله نیرم: آخی بو اونون بیرباشا اؤز نؤمره سی دیر، بس نییه اؤزو گؤتورمور؟
- پولکوونیک حسین معلم لازیم دیر.
- کیم دیر سوروشان؟
- من... من... قوهومودور.
- بیلیرسینیز، حسین معلمین اوغلو قاراباغدا شهید اولوب، صباح اوچ وئره جک لر... اونا گؤره ایشده اولمایاجق.
- تلفون الیمده دونوب قالمیشام. بو نه ایش دیر؟ یاس دالینجا یاس؟ نهایت دئییرم:
- بس، اوچو هارادا وئره جک لر؟
- سیز اونلارین آتا ائولرینی تانییرسینیز؟
- البته.
- باخ، مراسیم اورداء، حیط ائولری نین یانیندا اولاجاخ...
- بو بد خبردن سارسیلییرام. ایچیم چوخ ناراحت دیر. دئییه سن، بابامین دئدی ک لری بیر-بیر باش وئرمه ددی آخی؟ کاش یانیلایدی بابام!

آغاسى داىى يا ياخين دوشه بيلميرم. باهالى گئيمده اولان، وظيفهلى اداملار كيشى نين ساغيندا-سولوندا اهلشيب لر. من آنجاق ايشلهين، مجلسه چاى وئرن اوشاقلارا كمك ائديرم. سونرادان بللى اولور كى، اونلارين منه احتياجى يوخموش. نهدن كى، بونلار اصلينده بو ايشه گوره حاق آلان ايشچى لرميش لر. منيمسه آغليم كنديميزه گئديب. بيز جاوانلار خئير-شر اولاندا بوتون آغير ايش لرى دعوتسيز گورمه يه آيشميشديق. بوردا باشقا جورموش. بورا بو اوشاقلارين ايش يئريميش.

آخشام اوستو قوناق سنگيير. آغاسى كيشى نين گوزو منى آلير و يانينا چاغيرير. ال وئريب گوروشوروك. كيشى نوهسى نين اولوموندىن كئفسيز اولسا دا شوخلوغونو ايتيرمه ييب.

- نيهه سينيخميسان؟ گوزومه ياخشى دييميرسين؟ بو واختان هاردايدين؟  
توتولورام. بير از اوزومو توپلاييب دئيرم:
- بابام... رحمة گئدى...
- باى، باى، باى... الله رحمت ائله سين... بورا باخ گوروم... دئميشدين، اما قوجاليق يادداشمى زده ليهيب... دئى گوروم بابان ياپون صمدين نه يى بدى؟
- باجى سى اوغلويدو... بابام جاوانشيرلر دندى... انا طرفدن سه باهارلى لاردان.
- هه، هه، بيلديم، بيلديم... كئچل لردن آشاغى كى باهارليدان... نه يدى اونون آدى؟
- تايدولاق باهارلى.
- تايدولاق، يانى دؤيوشنده ساغ، ياخود سول ال لرينه دولاق دولايانلار، بيراللى دؤيوشنر...

- آغاسى داىى، بو ارمنى لر نه ايسته بيرلر؟ نيهه بيزيمله يولا گئتميرلر؟
- ائئى، آى اوغول، ارمنى خسته ليلى دئيلن بير خسته ليك وار. منده بير كتاب وار، وئليچكو ادلى بير عاليم يازيب، گلرسن بير گون وئرهرم اوخويارسان... بو ملت يئر اوزونده بير اوووجدور، اما ادعاسى اوزوننن چوخ بؤيوكدور. بيزدن نه ايسته يه چك لر كى؟ تورپاق. او دا كى، چتين مسئله دير. بو گون منيم نوه مين قانى توكولدو، صاباح او بيرى جاوان، بيرى گون سن... بو تورپاغين صاحبي وار، اوغول. صاحبسيز ارواد شئينه،

سن ده باغیشلا، ایت آیاغی دوشر دئیبلر... قوی اؤلک، أما دوشمنه اهیلیمیک،  
تورپاغیمیزی صاحبسیز قویماباق...  
گئنده حسین معلمه باش ساغلیغی وئریرم. چوخ کدرلی اولسا دا منی گۆرنده  
کۆنولسوز-کۆنولسوز گولومسونور.

\*\*\*

سکینه ظارافات-ظارافات، دئیسه سن گئرچکله ییب. عمللی-باشلی حاضرلاشیر. دوزدور،  
چتین دیر اونا، أما ایچینه دهشتلی ایستک وار. طیب باجی سی اولماق ایسته ییر. بیر  
بازار گونو مندن خواهش ائدی کی، اونی بیزیم تئکنیکوما یاخین یئرده، اولیمپین آلتیندا  
یئرلشن ایکی ساییلی طیب تئکنیکومونا آپاریم. طیب مکتبی نین حیطینده گزیشن آغ  
خالاتلی قیزلاری گۆرنده اوچونما توتدو اونی. بؤیرومه سیغینیب اوشاق کیمی آغلادی:

- خوسو، نولار، ما کۆمه ی ائله، من ده بوردا اوخوماق ایسته ییرم...  
دوزو، هم اونا آجیدیم، هم ده ایچیمده سؤگی سینی نئچه ایل لر یاشاتدیغیم بو ساوادسیز  
قیزین بیردن-بیره اوخوماق ائحتیصاصی خوشوما گلدی. منه قیسیمیش یومرو اندامینا،  
ان سفتح کیشی نی بئله یولدان چیخاردا بیلن ایری دوش لرینه، بیر ده آلیشیب-یانان گۆز  
لرینه باخا-باخا ائله اوراداجا سۆز وئردیم اونا:

- بو گوننن باشلا بیریق سنینن حاضرلاشماغا! یاخشی حاضرلاشسان، گلن ایل بو واخت  
طلبه اولاسسان!

## گون گونو قووور

۸۹-اون آخیرلاری دیر. سون واختلار ایشه ده واختیندا گنده بیلیمیرم. شهرده میتینقر لر گئدیر، اوسته لیک ده تئز-تئز تعطیل اولور. جبهه چی لر تعطیل واختی ایشه گنده نی دانا بویون ائله بیرلر. هئج من ده طرفداری دئییلیم بئله واختدا ایشه چیخماغین. هامی بیر اولسا، حکومت گذشته گئتمه یه مجبور اولاجاق... درس لره ده تئز-تئز آرا وئریریک. اوندا من کتابخانالارا جومورام. اوخویور، اوخویورام. آخشاملار ایسه سکینه نی حاضرلاشدیریرام. اینانما یاجاقسینیز، قیزدا «ایکینجی نفسلیک» آچیلیب ائله بیل. بیلیمیرم، بو «وتاروی دیخانییا» نی دوزگون ترجمه ائده بیلدیم، یا یوخ؟ هر حالدا بو سکینه سیزین گۆردویونوز سکینه دئییل. دوزدور، کیمیا هئج جور باشینا گیرمیر، آما اونون دا تهرینی تاپیب: ازبرله بیر دوستورلاری... بئله گئتسه، گلن ایل گیره جک طیب مکتبینه.

\*\*\*

هر گون میتینقدیر. آغاسی دایی بو گون منی یانینا چاغیرمیشدی. تاپشیردی کی، آخشاملار چۆله-باییرا چیخمایم. روسلار باکی نین، باکیلی لارین بئله داورانیشینی باغیشلامایاجاق. خصوصی له، یئنی رهبر وزیر وون-ون مایماقلیغی بیزه باها باشا گله جک. بو ظالم اوغلو ظالم نه اتدیر، نه بالیق. اؤز مؤقعی یوخدور. نه خالق جبهه سی نین یولونو توتور، نه ده بیر آیری یول گۆستره بیلیر... تاک شتو، احتیاطلی اول... من ده قایتدیم کی، آغاسی دایی، سیزجه، ایندی بیزیم سونوموز نئجه اولاجاق؟ «پیس اولاجاق» دئدی. «اونا گۆزه کی، بیرریک-بیکیرریک یوخدو بیزده. ارمنی نین بیر داشناکسوتونو وار، هامی اونون دئییین دئییر، آما بیزده هرهنین آغزینان بیر آواز گلیر...»

## «او، بۆيوك آدم ايدى»

بیر گون درسدن سونرا ایشه گئتمه دیم، اونسوز دا تعطیل دیر، ایش نه گزیر؟ ایکی گون قاباقدان قزئنده کی تلفون نؤمره سینی تاییب یازیچی صابیر احمدلی ایله زنگلشمیش، بو گونه گوروش تعیین ائتمیشدیک. گئتدیم آواکیان کوچه سینده کی نشریاتا. (باخ ده! ارمنی لر هر گون سرحدلریمیزده قان تۆکور، آما بو کوچه نین آدی هله ده آواکیان دیر) «ادییات و اینجه صنعت» قزئی نین یئرینی سوروشدوم، دئدی لر ۹-جو مرتبه ده دیر. صابیر معلمین آدینی وئرن کیمی میلیس منی بوراخدی. لیفته مینیب قالخدیم ۹-آ. بو هوندور بویلو، ایپک کیمی یومشاق سسلی، آما باخیشلاری آدمی کسب کئچن کیشی منی لاپ کهنه تانیسی کیمی قارشى لادی.

- خوش گوردوک، جاوان اوغلان. گل اهیلش گورک... سن ایندی جاوانشیرسن، یا باهارلی سان؟

- ائله ایکی سی نین قاریشیغیام، -دئیرم، صابیر معلمی ده گولدورورم، اوزومو ده گولمک توتور. غریبه دیر کی، بو کیشی نین یانیندا چوخ سربستم. ائله بیل بامین یانیندا یام. (بوخ، بابام بیر آز بیرتهر آدمییدی، بئله سایماز، آداما اوستدن آشاعی باخماعی واردی. بو کیشی ایسه آیری عالم دیر. قطعی سیخیلمیرسان بونون یانیندا)

- سنین «اودلار یوردو» نداکی مقاله نی اوخودوم، خوشوما گلدی. بابانا زنگ وورموشدوم، فرحله دئدی کی، نومه دیر... سن بلکه بیزیم قزئته ده یازاسان... مثلا، بابان حاقیندا، یاخود باهارلی لار باره ده... دابان گوروم، بابانین بیر قوهومو اولوب، ۳۷-ده گولله ییب لر...

- یاپون صمد، -من اونون فیکرینی تماملا بیرام.  
- آى ساغ اول سنى! یاپون صمد... باخ، او کیشی حاقیندا بیر شئی یاز... بابانی دانیشدیر، دئدی کیرینی یاز... مثلا، اونا نییه یاپون صمد دئیبلر-فیلان...

- صابیر معلم، بابام... رحمته گئتدی...  
- نه دانیشیرسان؟ -دئییب گولومسر گوزلرینی قییدی، هارا ایسه بیر خئیلی باخدی، دئییه سن منی اونوتدو لاپ. سووق-طبیعی سول الینی اوزادیب قاباغینداکی «کوسموس»

سیقارئت قوطوسوندان بیر عدد سیقارئت گۆتوردو، یاندیردی و توستونو سینه سینه چکیپ «اوففف» کیمی سس چیخاردی و بیردن منه ساری دؤندو، سرت بیر توندا دئدی:

- بورا باخ، بابانین گرک زنگین آرخیوی اولایدی، سنین بوننان خبرین وار؟  
- هه، باباما بیز طرفده صانديق هاشم دا دئییردی لر. اونون بیر صانديق تاریخی سندلری، زادلاری... آدی یادیمان چیخدی... یاخشی سین نهم بیلیر...  
- هه، آدی نهیدی نهنین؟

- مدینه.

- هه، هه، مدینه. او خانیم اؤزو ده ساوادلی قادیندیر. موسکودا اوخویوبلار ای بابانلا. نه یسه، بیر آزدان ناظیم آخوندوؤ گله جک. او بو ایش لری هامی دان یاخشی بیلیر. پروفیسوردور، ادبیات شناس دیر. اؤزو ده سیزینله قوهومدور، شوشالی دیر. سن گرک یاخین زامانلاردا او سندلری گتیریب ناظیم معلمه وئره سن...

من بابامین صانديغیندان گۆتوردویوم قارا جیلدی کتابی (ال یازماسینی بابام اؤزو جیلده میشلدی) صابیر معلمین ایستولونون اوستونه قویورام:

- بو «قارا باغنامه» دیر. بیزیم اولو بابامیز باهارلی آدلی مؤلف یازیب. من اصلینی یوخ، بابامین کیریل الفباسی یلا کۆچوردویونو گتیریمیشم... اصلی عرب الفباسی یلادیر. کیشی کتابچانی بیر لعل-جاواهیرات کیمی الینه آلیر، ورقله دیکجه اوزو ایشیقلا تیر. «سن بیر خطه باخ، سن بیر یازی یا باخ، ائله بیل یازی دئییل، سئحردی... آله ایکی سینه ده رحمت ائله سین...»

بو واخت تلفون زنگ وورور و صابیر معلم کیمینله سه دانیشیر. آرادا «آی ناظیم» دئمه ییندن باشا دوشورم کی، دئدی بی آدم دیر و دئییه سن، گله بیلمیر. کیشی تلفونون دسته یینی یئرینه قویوب تاسفله باشینی بولاییر. سونرا اوزونو منه توتور:

- نه نه سفارش ائله، ماشین-فیلان دوشسه، او صانديغی قوی تعجیلی گۆنده رسین باکی یا... سن ده دئییمم موضوعلاردا دوشون، بلکه بیر شئی یازا بیل دین... بونو من قزئنده حصه-حصه وئره جم، سونرا دا ناظیم آخوندوؤ وئره ره یک، سالار کتابا... آخی او بوتون «قارا باغنامه» لری توپلا ییب چاپا حاضر لاییب... دایان گۆروم، هار داسا اوخویور سان؟

- هه، صابیر آدینا پئدوقوؤزی تئکنیکومدا...

ياخشى اوخو، كىتابخانلارلا گىت، دونيا ادبىياتىنى، تارىخى، فىلسفەنى اۇيرىن. بابانا لايىق كىشى اول... بابانين بىر غىر-عادى كئىفەتى دە باردى... آدامىن طالعىنى اوخوبا، گلەجىي گۆرە بىلىردى. بىر دە اوندا الەهى لوغمانلىق واردى. بىرى نىن آغرى سىنى گۆتورە بىلىردى. آما بونلارى هئىچ واخت گۆزە سوخوموردو. آبرى اۆلكەدە اولسايدى، داھى اولاردى، بىزدە سادەجە هاشم بەى اولدو. آما بو دا بالاجا مسئلە دئىيل... او، بۇيوك آدام ايدى.

پىللەلرى دوشورم. هئىچ ليفتە مىنمە يىم گلەير. اورە يىم بۇيويوب. باشىمدا ايدىيالار قايناشير. «او، بۇيوك آدام ايدى» دئەننن اۆزۈ بس نئجە آدامدېر؟ من بىر-ايكى دفعە دە بورا گلەسم، تمام آبرى اولاجام. بىر باش كىتابخانايا گىتدېرم. ايندى منىم يئرىم يالنىز اورادېر.

## قان

قارانلىق دوشمە مىش بو سوپوق يانوار آخسامىندا كىتاب-خانادان چىخىپ بئش مرتبەيە گىئىن اوتوبوسا مىندىم. كوچەلردە آداملار دستە-دستە هارا ايسە تلەسىردى. لر. گويا كى، سووئت اوردوسو شەھرە گىرەجكمىش، باكى نى ايشغال ائدەجكمىش و ساير. منى گولمك توتوردو بو كىمى سۆزلرى ائشىدندە. مگر سووئت اوردوسو باكى دا دئىيلدى كى؟ مگر بىز SSR1دە ياشامىردىق؟ مگر بىز مستقل اۆلكەيىك كى، بىزى ايشغال ائدەلر؟

نە بىلىم والله؟ مېتىنق لردە دئىيلن لر منە افسانە كىمى گلېردى. آما هر حالدا خوش افسانە ايدى. بو گون ماھاتما قاندىنى اوخوموشام. او دا حياتىنى اينگىلىس لره قارشى مبارزەيە حصر ائدىب. همىن كىتابدان بىر جملە بئىنىمە جانكى مىسمارلا وورولموشدو: «اۆلكەسى نىن قورتولوشو يولوندا غىرى-آقرئىسسىو مبارزە يولونو سئچن قاندى قىرخ گون سورن ان اوزون سىياسى اوروجو ايلە اينگىلتەرە موستملكچى لىيىنە سون وئردى».

حىط قاپىسى چۆلدىن قىفيل لا باغلانىب. قونشولاردا دا سس-سمىر يوخدور. بو واخت قونشو نصرتىن مكتىلى اوغلو زئىنال «آزادلىق! آزادلىق!» قىشقىراقاق يانىمدان اۆتور. من

اونو سسلیب دایاندیریرام. سکینه گیلین هاردا اولدوغونو بیلر دئییه. اوشاق تعجبله منه  
باخیر:

- بس بیلیمیرسن؟! قوشونلار شهره گیرمک ایسته ییر، ملت بارریکادالارا آخیشیر... هامی  
اوردادیر...

- آخی هاردا؟

- سالیانسکی کازارما طرفده! اولیمپده! هر یئرده!

- اوشاق بونلاری دئییه-دئییه قاجیر، من ده اونون دالینجان یویورورم...

\*\*\*

ایچیمده میستیک بیر هاوا وار. ائله بیل هاوادان قان قوخوسو گلیر. اینه ییمیز دوغاندا  
اونون چره سی، قانی-قوخو منی ووراردی همیشه. اوچ-دؤرد گون او هاوا بورنومدان  
گتتمزدی. ایندی ده هاوانی ایمسه له یه-ایمسه له یه اورا-بورا قاجیرام.

هر طرف ساحلی عسگر لرله دولودور. اصل محاربه هاواسی دیر. آما محاربه ده ایکی  
طرف اولور آخی. بونلار ایسه ساحسیز شهرین ساکین لرینی گولله یه توتورلار.

ایشیق ساچان گولله لر یان-یؤرمده پارتالاسا دا اؤزومو دسته لرین ایچینه ووروب  
سکینه یله نانه نی آختاریرام. بورالاری الک-ولک ائله سم ده اونلاری گؤردوم دئین

اولمادی. آرادا از قالا اؤزوم ده غفیل دؤنگه دن چیخان تانکین تیرتیلاری آلتینا  
دوشه جکدیم. حرصمدن کوچه لری گزه-گزه آغلا ییرام. چونکی کیمسه دئییردی کی،

مئیدلری عسگر لر ماشینلارا دولدوروب هاراسا آپا ییردی لار. دوز بئش ساعت کوچه لرده  
دولاشاندان سونرا الی بوش، اوزگون گئری دؤنوردوم کی، بیر ده گؤردوم نانه نی آل-قان

ایچینده گتیریرلر. سکینه نین ده پالتاری تئیخا قان دیر. من اونا طرف آتیلسام دا، الی ایله  
باشا سالیر کی، یارانماییب، نانه نین قانی دیر. سکینه او قدر آغلا ییب کی، گؤزلری

شیشیب. یاخشی کی، گولله یازیغین قولونون شیرین اتینه ده ییب. آما گولله زهرلی اولار  
بیلر، اونا گؤره ده قونشوداکی دیش حکیمی ساری سا دا، حکیمه آپارماغی دوشونورم.

قونشولار دئییرلر کی، ایندی شهره چیخماق اولماز، هر طرفی گولله یه توتورلار. بالاجا

زئىنال آند ايچير كى، شېره گيرن عسگرلر نايومنيكلردير<sup>۱۵۲</sup>، بيري ده روسا  
اوخشاميردى. كيمسه دئير كى، اونلار لودايد ايدىلر، سووتت عسگرى دئيدىلر.  
سكينه حيرص له اونلار طرف قيشقيرير:

- روسويدولار. اوزوم دانيشيقلاريني ائشيتديم. اما هامى سى وحشى كيمي ايدى. حثيف  
كى، قاباقلاريني ساخليا بيلمهديك...

- سلاخيميز، ميناميز اولسايدى، او تانكلارين بيرين سلامت بوراخمازدىق، -بونو دا زئىنال  
دئير.

هانان-هانا نانه گوزلرين اچير و ايلك سوالي بو اولور:

- عسگى يه شېهه گيه بيلديله؟

اونون قولونا تزه قويولموش ساريقدان ايرى قان لكهسى گوزومو توتور، از قاليرام كى،  
دوروب بو خسته قيزا گولله سيخميش عسگرلر طرف قاچيم، دويونجا سويوب اوره ييمي  
بوشالديم. اما اوزومون ده بو گولونج فيكرمه گولمه ييم گيلر و اوتوردوغوم يئردن  
ترپنميرم.

\*\*\*

تئلتويزور ايشلهمير، قزئت يوخدور. (دئيرلر كى، روسلار شېره گيرمزدن قاباق  
تئلتقوللهنىمى، يوخسا هارانى سا پارتلادىيلار) شېرده خاوسدور. چوخلو اولن، يارالانان  
وار. كومئندان ساعتى تطبيق اولونوب. مكتبلر، اينستيتوتلار، تكنيكوملار ايشلهمير.  
هر يئرده تعطيل دير.

\*\*\*

شهیدلری دفن ائتدی لر. بیز ده اوردا ییدیق. سکینه منی قوجا قلابیب هؤنکوروردو. ملت او گون بیر یومروق کیمی ایدی. شهری گولله بوران ائتسه لر ده، آداملارین عزمینی قیرا بیلمه میشدی لر.

قرنفیل او گوندن شهید گولو اولدو.

بیر نئچه گون سونرا داها بؤیوک بیر سارسینتی یاشادیق. ایلهام آدلی ۲۰ یانوار شهیدی نین گنج آروادی فریضه سیرکه ایچیب انتحار ائله دی. شهر یئنی دن خیابانا آخیشدی. بو دفعه فریضه نی دفن ائتمه یه...

نانه یاواش-یاواش دیرچه لیر. آما یازیق نه باش وئردییینی آنلامیر. هردن بوز-بولانیق گؤزلری بله کئی-کئی اوزومه باخیب دئییر:

قاغا، بیللای منی یه گؤیه ویدیلای؟

یعنی قاغا، بونلار منی نییه ووردولار؟ من ده اونا جاواب تاپا بیلیمیر. اصلینده یئنی سالینان شهیدلر خیابانیندا یاتانلار دا نانه کیمی گوناھسینلاردیر. ایندی بیز قهرمان-فیلان دسک ده، اونلارین چوخو شهره نانه کیمی ماراتق خاطرینه چیخمیشدی لار. آما قهرمان اولدولار.

## ایلدن قاییدارکن

بیر قیش، بیر یاز حس اولونمادان کئچدی. من ظاهراً بؤیوسم ده، ایچدن کیچیلیرم ائله بیل. کامیل گؤزمون قاباغینا گلیر. او دؤیوشده، من بوردا -ایستی منزیلده اونون آروادی یلا سئویشیرم. آنام حاقلی دیر بلکه؟ آما سکینه نی گؤره نده هر شئی یادیمدان چیخیر، اونا تزه دن وورولورام...

...بابامین ایلینی وئریب گئری قاییدیرام. چوخ قالا بیلهرم، آخی سکینه نین امتحانلارینا آز قالیب. قیز یالواریب کی، تئز گلیم.

حافظ معلمی حبس ائدیمیش لر، جبهه چی لر ایشه قاریشانندان سونرا بوراخیلار. اصلینده آتلاس خالانین اؤز الی بله یازدیغی مکتوب گیریپ قانی نین آراسینا.

اینانما یا جاقسینیز، آنام دا جبهه یه قوشولوب. تئز-تئز عسگرلرین یانینا گئدیر. یتمک آپاریر، پالتارلارینی گئیریب یویور. حیطیمیزده کی او باش-بو باش باغلانمیش ایپلرده سرب قورودور، سونرا آپاریب وئریر اؤزلرینه. سوروشدوم کی، بس اورالردا او ناچینسله -دورسونلا راستلاشسان نه انده جکسن؟ بیلیمیرم دئدی. یقین اوزومو چئویریب گئدیرم. ایندی بیزیم بیر دوشمنیمیز وار، او دا ارمنی دیر.

حافظ معلم جبهه یه قوشولماییب. سببینی سوروشاندا، «اششی، اوشاق-موشاقدی لار» دئییب اوزونو چئویردی. بونا دا اینانما یا جاقسینیز -زیرددین کند دایاق دسته سی نین صدری دیر. ان ماراقلی سی بیلیرسینیز نه دیر؟ قیریش دا بیر جبهه یارادیب. او دا اؤز خالق جبهه سی نین صدری دیر. والله گولمه ییم گلدی بو ایش لره. جاماعت نه هایدا، بونلار نه هایدا.

آناما اعتراض ائتمک ایسته دیم، با جارمادیم. نه دئییم اعتراض ائدیم؟ بو آدامین طالعیی هئج یئرده گئیرمه ییب. من اوغلو دا اونا اورواتلی اوغول اولای بیلیمه دیم. والله، چوخ ایستردیم آنامین قاباغینا بیر اثباتلی آدم چبخسین، عائله قورسون اونولا. او گون سکینه یله منیم اوتاغیمدا اوتوروب امتحانلارا حاضرلاشیریق. قیز بیردن آماز-سالماز قایتدی کی، آی خوسو، ائله ایستیییرم کی، زریش خالا اره گئتسین... من پورتوب قیزاریرام، هله اونا آجیقلا نیرام دا. قیز هئج اؤزونو او یئره قویمور و دئییر: نه دی، یازغین هئش قیرخ یاشی دا یوخدو، جاوان گلیندی دانا...

من فکرلشیب گؤرورم کی، او دوز دئییر. یازیق آنام! فکر منی ائله آپاریر کی، سکینه ده، امتحان دا یادیمدان چیخیر. اوندا گؤردوم قیز آتیلیب بونوما، اوزومو-گوزومو یالاییر. زو کو یازیق منی دوز کیمی یالاسا دا اوزون مدت اؤزومه گله بیلیمه دیم. قیزین آز قالا آغزیندان اود سیچرایردی. کؤینه ییمی ده سویوندوروب منی اوزاتمیشدی چارپایی. اوزومو، سینه می، کیچجیک کیشی ممه لریمی دیلی یله یالاییر، منی دوشدویوم او باتارغاندان چبخارتماغا چالیشیردی. نهایت، من اؤزومه گلیب اونا جاواب وئره بیلدیم. ایندی من اونون قیز دوشو کیمی دیک دوش لری نین قارا گیله لرینی آغزیمدا سالمیشدیم، امیدیکجه امیر، اونون قول لاری آراسیندا اولوب قالماق ایسته ییردیم. بیردن قان نئجه بئینیمه سیچرادی کی، بیر ده گؤردوم، شالواریمی

سویونورام. قیز بیر آن کئی کیمی دایاندی، سونرا ال لرینی اوزادیب شالواریمین قایشیندان توتدو و یالواردی:

خوسو، سنی آند وئریرم بابانین روحونا، هله ما دهیمه...

من داها دایانا بیلیمیردیم. نئجه وخت ایدی کی، اونونلا آز قالا بیر یئرده سارماش- دولاش اولوردوق، آما نه او، نه ده من ناغیل لاردا دئییلن کیمی، قیرخینجی اوتاق باره ده هله کی، دوشونمه میشدیک. آما بو دفعه داها دؤزه بیلیمیردیم. سوال دولو باخیشلاریم لا قیزی سوزدوم، یعنی کی، بو نه واختادک چکه جک؟

خوسو، من سا بیلمه دیین، گؤرمه دیین، ائشیتمه دیین سوگی وئرهم. اینان ما، من دای سنسیز یاشییا بیلهرم. آما منیم مقصدیم وار، ایستییبرم کی، سن من دئدییم واختاجان دؤزه سن...

شالواریمین قایشینی قایتاریب یئرینه تاخدیم. سس سیزجه دوروب توالته گتدیم. وضعیتیم ائله ایدی کی، بو حالدا اونون اوزونه باخا بیلیمیردیم...

\*\*\*

سکینه قبول اولدو! بو منیم حیاتدا مستقل قازاندیغیم ایلک اوغوروم کیمی ایدی. ائله بیل قیز بیر گونون ایچینده ده بیشدی. بیر آز دا گؤزل لشدی، بیر آز دا خانیم-خاتین اولدو. (بوردا یالان دئدیم، او، هئچ وخت خانیم-خاتین اولا بیلمه دی. او، تیپیک کند آروادی کیمی قالدی. طبیعی کی، اوزون ایل لر شهرده باشادینغا گؤره بیر آز شهرسایاق اولا بیلیمشدی. آما کند قادینی نین بوتون خصوصیت لرینی، ایلک اولا راق طبیعی لیبینی اؤزویله شهره داشیمیشدی. بلکه ده منی اونا باغلایان قیزین بو جهت لری ایدی).

\*\*\*

معاش آلان کیمی سکینه نی ده گؤتوروب «سادکو» یا گتدیم. دنیزین ایچینده تیکیلن بو رستوران باها دا اولسا، سؤدییین قیزلا وخت کتچیرمک چون ایدئال یئردیر. بورا گلن

لرین هامی سی گنج لردیر. من بو قیزین عزمینه حیرانام. سککیز ایل الینه بیر کتاب آلمایان بو آدم بیر ایله بوتون ماتریالی ازبرله دی. من ده بیر آیلیق معاشیمی اونون بو غلبه سینه حصر ائتدیم. یاخشی جا اه یلندیک. هله رقص ده ائله دیک. (من آرادا اونا شهرلی لر دئمیش «مئلئنی» رقص ائتمک اویره تمیشدیم. په! گویا کی، او زوم بئله بیلن چیخمیشام! شهر اوشاقلاری نین یانیندا بیزیم رقص ائتمه بیمیز ائله بیل، آیینین نالبدلیک ائتمه سی یدی. اما بیردن سکینه گوزونو دولاندریب منه باخدی و «خوسو، هاوانی ده بییش، بیر «ترکم» چیریاق» دئدی و من ده بونو ائله دیم. او، دیکدایان آياق قایی لارینی چیخاردیب باشلادی، نه باشلادی! بیر گوره بدینیز سکینه «ترکم» نی نجه «چیریر» دی! هامی دوره ووروب بیزیم رقصیمزه باخیر، ال چالیدی). ائوه قایداندا اونو قول لاریمین آراسینا آلیب دئدیم کی، زوکو، من دای دوره بیلیمیرم؟ سنینله یاتماق ایستییرم! او دا بوینوما ساریلیب دوداغیمدان اویدو، «تلسمه» دئدی. (من سیزه دئیم کی، بو قیزدان همیشه -لاپ مکتب ایل لریندن ایندییه جن، بیر آز چکینمیشم، بیر آز قورخموشام، بیر آز اوتانمیشام. اوندا نه واردی سا، آدمی آسلی ائدیدی. سن اونون کؤلگه سی اولوردون. نطقین توتولوردو. باشین دا عملی ایشله میردی. صیفیر وضعیتینده اولوردون... داها دوغروسو، من بئله اولوردوم. اول لر بونون نه اولدوغونو آنلامیردیم، تا اونا جان: باشا دوشدوم کی، توربادا پیشیک وارمیش -بونون آدی ائله سئوگی میمش... هه، اونو دئتمک ایسته بیردیم، اوزاندی مطلب، من بلکه ده باشقاسینا، مثلاً، سورمه یه آچقجا دئیه بی لردیم کی، سنینله باشاماق ایسته بیرم، اما سکینه دن اوتانیردیم. گور نه واختدان بیر حیطده قالیریق، هله ایندی - ایندی منیم سکینه نین یانیندا دلیم آچیلیر، الیم اونا طرف اوزانیر...)

## فاجعه

اٲوه گلنده آخشام ایدی. یئنه کتابخانادان گلمیشدیم. گۆردوم کی، سکینه الی قوینوندا اوتوروب. اۆزو ده آغلایانا اوخشاییر. دالاغیم سانجدی. نهسه اولوب. بوغازیم قورودو.

- زو کو...

او ائله نانه نین یانیندا جا منی قوجاقلادی، هۆنکوروب آغلادی و آغلایا-آغلایا دئدی:

- ایندی جه تئلئویزوردا خبر وئردی لر کی، وئرتالیوتوموزو ارمنی لر ووروب... ایچینده ده محمّد اسدوو اولوب... آیری لاری دا وارمیش، یادیمدا قالمادیلار...

- اؤلوب؟

- هه، هامی سی اؤلوب لر...

گوج له یاخیندا کی ایستولا چؤکدوم.

باهارلی طایفاسی نین داها بیر بؤیوک آدامی گتتدی... گئنترال محمّد اسدوو نئی اوغلو... کئچمیش داخلی ایش لر ناظری، ایندیکی دؤلت مشاوری...

\*\*\*

فخری خیاباندا دفن زامانی حسین معلمی گۆردوم. کیشی نین قددی اهیلیب. اوغلونون شهید اولماسی اونا یامان تاثیر ائدیب. ایسته دیم یاخینلاشیب گۆروشم، محافظه چی لر ایره لی گتتمه یه قویمادیلار. آخشاما یاخین بورغون-آرغین اٲوه قاییتدیم. سکینه کتاب اوخویوردو. ائله بیل دونن هۆنکوروب آغلایان بو دئییلدی. منی گۆره جک دوروب خۆره بی قازا قویدو، چاپین دا آلتینی یاندیردی.

- آخوسو، نه تهر کئشدی بدباختلارین یاسی؟

- فخری خیاباندا دفن ائله دی لر. دؤلت کاتبی توفیق اسماعیلوو، باش پروکورو عصمت قاییبوو، داها کیم لر، کیم لر واردی آرالارینا... یازیق بیر اوغلان دا وارمیش، آرتونین ایشیقچی سی یمیش، هئچ ۱۸ یاشی یوخموش...

- جان، جان... سیزه من قوربان! -سکینه یئنه دولوخسونور.  
نانه ایسه ماددیم-ماددیم اوزومه باخیر. بو یازیق او گولله یاراسیندان سونرا قورخودان  
باییرا چیخمیر. بیر شئی «تاپ» ائله ینده ده دیک آتیلیر. ایندی سکینه نین بئله  
کنفسیزله مه سی، اوسته لیک آغلاماسی اونو قورخودوب. بیر گنجه لیک پارتی اوتلوغو اونا  
باها باشا گلدی.

### «گئنرالین آتی»

(بو یازینی صابیر معلمین مصلحتینین دوز بئش ایل سونرا یازاجام)

گئنرال محمد اسدوو-ون خاطیره سینه

- دووو! چر سنی اؤلدورسون!  
آنا ترس-ترس اوغلونو سوزدو و سونرا دا آجیلادی:  
- سنه نئچه دفعه دئیبلر کی، او آتا یوک یوکله مه!  
یاشی اللی نی کئچسه ده آناسی نین بیر سؤزونو ایکی ائله مه یین اوغلو دئیندی:  
- ایکی سبت اوزوم نه واختدان یوک اولوب آخی؟!  
سونرا دا اؤزو-اؤزو ایله دانیشیرمیش کیمی سبتلری چوخ چتینلیکله آتین بئلیندن آلا-  
آلا دئدی:  
- آی اوزوم وارها!  
آنانین ایچیندن سویوق بیر گیزیلتی کئچدی. دیزلری اسدی، اوشومه توتدو اونو:  
- آله سن ساخلا! من ده یوخومدا اوزوم گؤرموشم. اوزوم گؤز یاشیدی... بو ملته دای گؤز  
یاشی قیسمت ائله مه، منیم او یارانال بالامی دا اؤز شاهپرینله قورو، ائی گؤی لر شاهی،  
یئرین لنگری، عرشین سوتونو!

ياشى يوزو هاخالاسا دا هله حكيم-درمان گورمه يين انا بيردنجه اوشوتمه يه او رجاه اولدو و اوزونو سورويوب بيرتهر سالدی ایچری.

گئجه اغييلک ايکي دفعه زنگيلدهدی. قونشو عباسين ائوي طرفدن ائله چؤلدهجه آخوردان اوت گوهله يين کهر ده بير-ايکي دفعه کيشنهدی. انا آخسامدان توتولدوغو اوچونما-اوشوتمه آزاريندان جانيني قورتارا بيلمهسه ده هوشو باشيندايدی. اوغلونو سسلهدی: اده، آی اوغول! او اغييلک برک زنگيلدهبيير... ننهسی اولموشون آتی دا يئری-گؤيو هاوخيرير... چيخ چؤله بير... حيط-باچادا قورد-قوش اولار...

برک يورغون ایدی. اوت بيغميشدی، اودون بيغميشدی، باغی سووارميشدی، ايکي سبت کئچيمهجه يی اوزوم بيغيب چتینليکله اولسا دا کهره يوکله ييب ائوه گتيرميشدی. سونرا دا مال-داواری يئرينه-يوردونا بيغماقدا آرواد-اوشاغا کمک ائلميشدی. کهری قاشوولاميشدی...

کهر دئديم... هه، بو آت گلله اوناون ايشی بيره-بئش آرتميشدی. آتی بو يوک قوللوقدا اولان گئنئرال قارداشی گتيرميشدی. «قاراباغ جينسیدی بو. چايکندي ارمني قولدورلاريندان تمیزلەيندن سونرا آت مينمک کئچدی کؤنولمدن... آغدامان آلميشام بونو... من هر دفعه گلنده شيخيلجان دوزونده مينيب چاپاچام بونو... نباده اوستونه يوک-زاد يوکله يه سينيز ها! بو يوک آتی دئييل، مينيك آتی دی! الله قوي سا، شوشادا غلبه پاراديني بو آتين اوستونده قبول ائدهجم!» بئله دئييب گتميشدی...

اول-اول آت اونا يانينا بوراخمادی. ائله بئده يينده آپاريب هورويونو ده بيشديره، سووارار، سونرا دا آخساملار گتيريب باغلا ياردی آخورونا...

آما سونرا اوزونو ساخالایا بيلمهدی: «اششی، نئينيم ای، گئنئرال آتیدی! من ده اوز ائويمين گئنئرال يام ده! مينهجم، والله! باهارلی اولاسان، آت مينمه يه سن؟! مينهجم!»

ميندی، آما چوخ چتینليکله. ايش اوندایدی کی، آتی مينمک بير ظلم ایدیسه، دوشمک ده بير ظلم ایدی. آدامين آياقلاريني قايردی، گميریدی...

بئله-بئله آت اونا، او دا آتا اؤيره شدی. آخیردا بئلينه آز-آز يوک ده يوکله دی.

آت يئنه بير آغيز کيشنهدی. انا بو دفعه لاپ شيون قوپاردی:

- آی نامرد اوشاغی، بیر ائشییه چیخین، داینا! دوشومون گیلهسی یانیر، بو پارتلامیش اوره بيم ده چیخیر آغزیمنان! او آت قاپی-باجانی داغیدیر آخی!
- دوروب پالتارینی گئینیدی، ائشییه چیخدی. آت قاباغینداکی اوتا دیلینی ده وورمامیشدی. اؤزو ده او قدر دارتینمیشدی کی، آخورو سوکوب داغیتیمیشدی.
- آغبیلک اونو گوژن کیمی اوزونو غنیمتین ائوینه طرف توتوب اوچ دفعه اولادی. بو دفعه آخیر کی، کیشی به ده ایستی کئچدی. باشیندا پااغی نین قالدیغینی دا حس ائندی. توکلری ائله قالمیشدی کی، پااغی دا اؤزوبله قالدیرمیشدی.
- الینی گوژه اوزادیب صلوات چئویردی، سونرا دعا اوخودو:  
لا اله الا الله! اشهد ان علیاً ولی الله! اشهد ان محمد رسول الله!
- گئنئرال قارداشی نین کههری گئیردیگی گون یادینا دوشدو. آتین آخورونو دوزلده-دوزلده همین آنلاری بیر ده یاشادی.
- اوندان پروکورور دوستویلا گلمیشدی. آتی اؤزو قاشوولادی، سونرا پهرله بیب میندی و اوزونو دوستونا توتدو:
- عصمت، قوی بیر آز بونو گزديريم، سونرا سنه بیر ماراقلی احوالات دانیشاجام!  
آتی یاستاندا بیر قدر سوردو، سونرا قایدیب گلدی. آیاغینی اوزنگی به قویمادان آتیلیب یئره دوشدو و سونرا دئدی:
- بیر گون قاجاق نبی به خبر وئریرلر کی، بارتاز کندینده بیر آت وار، بیر آت وار، داها نه دئییم! نبی اول، آت اول، قویاردی می اونو اورادا قالا؟! گئجه نین اؤزونون ان یاخشی آنلاریننان بیرینی مینیر، گلیب باخ بیزیم باهارلی نین یانیندان کئچیر، بسیط چایینی آدلایب گئدیر بارتازا. آتینی دوز سورور آت صاحبی نین قاپی سینا و دئییر: «الله قوناغی ایسته مزسن می؟!» او زامان دا قوناقدان سوروشمازدیلار کی، کیمسن، نه چی سن، هاردان گلیب-هارا گئدیر- ..؟! آتی، عصمت، باخما ای، منیم بو قارداشیما، هر دفعه سن بیزه گلنده سوروشور کی، نه وخت گئده جکسینیز! ها-هاها!
- ائله شاققاناق چکيب گولودو کی، قوناغی دا، بیر آز پرت تهر اولموش قارداشی دا قوشولدولار اونا!.. برک ظارافاتچیل ایدی، امما هر دن سوژونو ظارافاتلا دئمهی ده واردی...

- «هه، نى اه يلىشیر یوخاری باشدا. ائو صاحبی ده باشلايیر تداروک گۆرمه یه. کس دیی اؤیه جین اتینی شیش لره تاخا-تاخا آروادینا قایدیر کی، سوفره نی اورواتلی ائله، قوناقدان گۆزوم سو ایچمیر، بی یا نى دى، یا دا الله-ین بلاسى دى... هر نه دى سه، الله-ینا بنده ليک ائله ین آدام دئیل... خولسئی کلام، سوفره نی کاساد ائله مه!»
- سوفره ده جان درمانی دئن وارمیش! هه، نى بییر ساغا باخیر، بییر سولا، نه اته، نه چۆره یه ال وورمور، اؤز شله سینی آچیر، چىخاردیغی بییشمیش یومورتالاری دوزا باتیرمادان سویوب قویور آغزینا. سونرا دا گوله-گوله قایدیر کی، بییری بییرین گۆنده ریب بازارا، دئییر گئت جان آل گتیر، جان اولماسا، یاریم جان آل گتیر، یاریم جان اولماسا، زاغاناید آل گتیر، زاغاناید دا اولساما، زهریمار آل گتیر! جان-اتدی، یاریم جان-یومورتادی، زاغانایت-قاتیقدی، زهریمار دا کی ایراندی! قارداش، منیمکی یاریم جاندی!
- ائو صاحبی نین گۆزوندن نى نین یومورتانی دوزسوز یئمه یی قاچمامیشدی! اونا گۆره اؤز-اؤزونه دئییر: «بو کیشی نین مقصدی نه دى سه، دوزومو دادمادی، چۆره بییمی ده کسمه دى... الله ساخلا سین بوندان سونراسینی...»
- گئنئرال گور ساچلارینی تومارلا ییب الینی پرو کورور دوستونون چینی نه قويدو: عصمت! سن بییر عادت-عنعه یه باخ ائی! یومورتانی دوزسوز یئدی کی، اتینی آپاراجاغی کیشی نین دوز-چۆره بیینی سیندیرماسین! اه، بس بو چۆرک ایتیرن ارمنی لر بییزیم دوز-چۆره یی نییه تاپدالاییرلار اه؟ والله، او دوز-چۆرک کسه جک اونلاری!
- سونرا دریندن اه چکیب صحبتینه داوام اتدی:
- هه، نى گئجه ینن اتینی باغلا ییب کیشی نین اتی نین یئرینه، بوز اتی مینیب «آستا قاچانا تانری قنیم اولسون!» دئییب، چىخیب گئدیر... منیم رحمتلیک آتامین دا آدی نى دى، اؤزو ده برک ات آزار کئشى دى... ات هوسکاری اولماق منه اونان کئچیب!
- یوخاری بالکوندا کی آچیق پنجره دن «بوز ات، سنى سر تۆوله ده بسلهرم» ماهنی سی نین صدالاری اطرافا یاییلدی. گئنئرال، قارداشی اوغنونون همین کاستئی عمی سی نین سؤدی بیینی بیلدی اوچون اوخوتدوغونو آنلادی و گولومسوندو...
- ...قایدیب ایچری گیرنده اوغول-اوشاغین تئله یوزور باشینا بیغیشدیغینی گۆردو. اول ایسته دى کئچیب یئرینه اوزانا، آما ائشیتدی بی سون جمله لر اونو یئره میخلادی:

... وورولموش وئرتولوتون ایچینده...

گئنئرال قارداشی نین و اونون دوستونون آدینی دا اوخودولار...

... بوتون رایون جاماعتی، حتی قونشو رایونلارین دا باش ترپندن لری اونلارین کندینه بیغلمیشدیلا. اصلینده یاسا گلن لر اونلارین حیطینه گلمه لیدی لر، آما حیطاری بو بوی دا آدمی توتمازدی آخی! اونا گۆره ده بوتون باهارلی کندی یاس یئری اولموشدو.

آناسی نین قارا کلاغایی سینی کندن گیره جه بینده کی توت آغاچینا بایراق عوضی بند ائله میشدی لر. بوتون کند، بوتون ازدهام یاس ایچینده یدی...

... کهر آخشامدان باغلاندیغی یئرده ایدی. گۆزلری نین بولاغیندان آخان یاش بوتون صفتینی باسمیشدی. اوزونو گۆی لره توتوب کیشنه مک، کیشنه مک ایسته بیردی، آما سسی چیخمیردی...

دقتله باخان اولسایدی، آتین گۆزلری نین قان چاناغینا دؤندویونو گۆرموش اولاردی... بوتون اولکه کیمی... قان چاناغینا...

## مستقلیک

اینانا بیلیمیرم. بیز مستقل اولموشوق. تکجه بیز یوخ کی! اون بئش رئسپوبلیکانین اون بئشی ده مستقل دؤلته چئوریلیب. آما اؤز آرامیزدیر، بونا عمرونده اینانمازدیم. او بوی دا سووئت حکومتی بیر گئجه نین ایچینده کهنه بینا کیمی اوچوب داغیلدی. بو ارمنی مسئله سینی بیتیرسک، دئییه سن، خوشبخت گون لریمیز قاباقدادیر. بایراغیمیزی ایداره بینالاری نین قاباغیندا گۆره نده هیجانلانیرام. دلیم توتولور، بوغازیم قورویور. عیناً زوکونو گۆره نده اولدوغوم کیمی اولورام.

صابیر معلم «قاراباغنامه» نی حصه-حصه چاپ ائدیر قزئتینده. هر هفته نین ۵-جی گونونو حسرتله گۆزله ییرم. قزئتی آلیرام و سئوینه بیلیمیرم. بابام گلیب دورور گۆزومون قاباغیندا. آخی نییه بئله اولور؟ نییه بیزده تام سئوینج یوخدور؟ بابام اولاندا مستقل دئییلدیک. ایندی مستقلیک بابام یوخدور. چوخ دئمیرم کی، بابام ائله بیرجه گون، لاپ بیرجه ساعت گۆره یدی کی، بیز آیری جا دؤلت اولموشوق... ذاتاً او گۆروردو بو گونو.

\*\*\*

تکنیکومو فرقنمه ایله بیتیردیم. ائله همین ایل تست اوصولویلا امتحان وئریب اونیوئرسیتته گیردیم. طلبه یولداشلاریملا اوتوروب دردلشمیشیک: اگر تئزلیکله محاربه بیتمهسه، عریضه یازیب کؤنولو اوردویا گئدهجه ییک.

\*\*\*

اوجا بویلو، قیزیلی ساچلاری اولان بیر کیشی دیر. سؤیکه نیب چارپاییمین باشینا. قاش-قاباغیندان قار یاغیر. منه یوخ، باشیمین اوستوندن هاراسا اوزاقلارا باخیر-گویا کی، بو بالاجا اوتاقدان او اوزاقلاری گۆره بیلیر.

«- منی تانیدین؟»

«- هه، یاپون صمدسن؟»

«- ظندینه احسن! گلدیم سنه آفرین دئیم. بامامیزین تمثیلاتینی اوزه چیخاردیغینا، قاچاق ایسرافیلی عالمه تانیتدیغینا گۆره. صد احسن!»

«- بیز ایندی مستقلیک. اؤزگه کلمه لری یله دانیشمایین، عاییب دیر، ائشیدن اولار، بیزه گولر. سیز کی ملتچی اولموسونوز؟»

«- نه گۆزل دانیشیرسان... اوره ییمین باشی اسدی... من ده سیزین دۆرده یاشماق ایسته دیم.»

«- هانی، هئج بابام قالا بیلمه دی بو چاغلارا. ایندی منیم اونا بیلسن نه قدر احتیاجیم وار؟»

«- سن آغالییرسان؟ ائله ائله مه. بیزیم گومانیمیزی یانیتما. محکم اول. بیزیم نسلین گۆزو سنده دی.»

«- یوخ، آغالمیرام. نه سه بابام یادیم دوشدو... من هئج اونونلا یاخشی-یاخشی صحبتلشه بیلمه دیم آخی. ایندی دارا دوشنده...»

«- دارا دوشنده؟ هانسی داردان دانیشرسان؟ سن کی گئدیپ او لال لارین یانینا چیخمیشدین ها!!! سنه اؤلوم یوخدور... آما دئیهن چتینلییین وار، هه؟ قورخما، دی منه...»

اونون اوزونه باخیرام. او قدر دوغما گلیر کی منه، دوروب قوجاقلاماق ایسته بیرم. آما دورا بیلیمیرم.

«- من سکینه نی سئویرم آخی. اونون دا اری وار... داوادادی... نولاجاق بو ایش؟ من نه ائله ییم؟ آخی زوکوسوز من یاشایا بیلیمیرم...»

«- دی یاخشی. بیرجه آغلاما. یادیم فاطمینان فرهاد دوشور. من ده آغلیجام ایندی... بیرجه قورخما. قطعی گئری چکیلمه. محکم اول. اهیم، قیز دا سنی ایستییرسه، سیزه زوال یوخدو.»

- خوشو، آی خوشو... دی دور ده بووو... سن نه چوخ یاتدین... اه، دور، اه!

- بو کی سکینه نین سسی دیر. ایشیق هاردان دوشدو؟ بس یاپون هانی؟

- باخ، دورماسان، سویو تۆکه جم دؤشیا ها!

سکینه اینده کی سو دولو قرافینی منه گؤستریر. هله سودان بیر آز اوستومه ده چیله بیر. یورغانین آلتیندان چیخب کونجه قیسلیرام و اؤزومو یاری چیلیاق وضعیتده گؤروب چاراپایی نین باشیندان کؤبنه ییمی گؤتوروب اؤزومه بورومک ایسته بیرم. بو واخت سکینه اونو دارتیب الیمن آلیر، سونرا ائله یاری چیلیاق حالدا منی قوجاقلا بیر. اصلینده اونون دا اهیننده تک بیرجه خالات وار. سوپورلشیریک، قوجاقلاشیریک و سکینه نین اونا دار گلن خالاتی نین دویمه لری آچیلیر. لیفچیکسیز دؤش لری خالاتین آلتیندان پیرتلا ییب چیخیر و منیم اود وئرن سینمله باش-باشا گلیر. بیرجه آندا گؤز لیریم آلاجالانیر، سکینه نین خالاتی نین او بیرری دویمه لرنی ده دارتیشدیریرام و قیزین آغ مایا بدنی قالیر دوزده. ایکیمیز ده یاری چیلیاق حالدا منیم بوش چاراپایما ییخیلیریق. آغیز-آغیز، دیل-دیل، نفس-نفسه گلدیکجه دامارلاریمدا قانیم قیزیلتی یلا ائله آخیر کی، سسینی ائشیدیرم. و باشا دوشورم کی، دها بو قیزی بو دفعه تکجه اؤمکله، سیغالاماقلا، ممه لرنی اممکله بوراخسام، اؤله بیلهرم. منده نه واختدان بری ییغیلیب قالان انرزی ایندی باشقا یئریمدن دونبالیب چیخب و اونون بو ساعت قیزین ائله داربالاغی نین اوستوندن باسیب

قىچىنىن آراسىنا گىرمەيە فرصت آختارىر. و يادىما دوشور كى، ھىچ اۋزوم دە داربالاغىمى سويونمامىشام. بىردن دلى كىمى «ئېھھه» ائەلەيبب اول اۋزومونكونو، سونرا قىزىنكىنى دارتەيب آياقلارنىدان چىخاردىب ھاراسا وىزىلدا دىرام. اۋزومو اونون اوستونە يىخىرام. باشلانغىجدا بىر قدر لازىمى يىرى تاپماقدا اذىت چكىرم... ائەلە قىز دا اصليندە منە مانع اولوردو. تىرىنەر، چابالا بىر، ضعيف-ضعيف «خوسو-خوسو» دئەرك آلتىمدان چىخماغا چالشىردى... من آرادا بىر اونو بوراخماق اىستەدەيم، آما قىز آلتىمدان چىخماق عوضينە منى آشاغىدان يوخارى اۋزونە نە تەر چكدىسە، داھا دا اوركلندىم و اونون آياقلارنى آرالايىب، نەھايەت كى، اوراسىنا گىرە بىلدىم. ائەلە اىلك تكانى ووران كىمى سكىنەدن بىر قىيىا چىخدى كى، بو سس بوتون بدنمىدە گزدى. اىكىنجى، اوچونجو دفعە تكان ووراندا نەسە تانىش قوخو دەيدى بورنوما. بو اينەيىمىز دوغاندا چرەسىنىن، قان-قوخونون اىيىنە بنزەيىردى. بونو بىر دە نانە يارالاناندا ھاوادان دويوموشدوم. قان؟ ھە، ھە بو قان قوخوسويىدو. ائەلە قىچىمىن آراسى دا، بو حادىئەلرى تۆرەدن شئىم دە ايسلانمىشىدى دئەسەن... باخدىم كى، سكىنە دە اۋزوندە دئىيل. اونون اوستوندن قورخا-قورخا قالخاندا اۋزومون دە، قىزىن شئىنىنىن دە، دۆشەيىمىن آغ ملفەسىنىن دە قان اىچىندە اولدوغونو گۆروب اۋزومو ايتىردىم.

- زوكو، زوكو!

- جان زوكو! زوكو سا قوربان اولسون...

- زوكو...

- ھىيى... نەدى؟ قورخما... من قىزام... كامىل ما ھىش نە ائەلمەمىشىدى... ائىليە بىلمەمىشىدى... ھىش نەيى يوخويدو يازىغىن...

او منى يىئە اۋزونە طرف چكىر و بىز تزدەن بىر-بىرىمىزە سارىلىرىق. بو وضعيت نە قدر چكىر، بىلمىرم. بىر اونو بىلىرم كى، نانە چۆلدن «سكىنە، آى سكىنە، جىن واى» دئىيب چاغىراندا تلم-تلەسىك پالتارىمىزى گئىنىرىك. من گئىنە-گئىنە اصليندە تزدەن سويونمالى اولدوغومو باشا دوشورم. او تانىش قوخو (بىندى خوشوما گلە دە) ھلە دە بورنومدايدى و گرک يويونمايدىم.

سکینه نین ده آیاغینی چکه-چکه حیطده کی حاماما دئیل، کوچه قابی سینا یؤنلیدیینی پنجرهدن گؤروب گؤزله مه یه باشلا بیرام. آز کئچمیش بیر یاشلی کیشی، دالینجان دا ائله اؤزو یاشلاریندا بیر قادین حیطه گیریرلر. پنجرهدن باخیرام و کیشی نین بیزیم طرف آدامارینا اوخشامادیغینی، آروادین ایسه دئییه سن روس اولدوغونو کسدیریرم. باشا دوشورم کی، حامام سونرایا قالدی. اوزومه سو ووروب، گئیینیرم. سکینه حیطده کی ایستولون اوستونه سوفره سالیر. من ده چیخیشام. سلام.

- سلامین-علئیکوم. ناسیلسینیز؟

بوی، بو تورکמוש کی! اورتابوی، یئتمیش یاشلاریندا کیشی دیر. صفتی منه تانیش گلیر. بئله صفت هارداسا گؤرموشم. چنه سی یوخ کیمی دیر، بورنو دا بالاجادیر. اوزو اوشاق اوزو بوی دادیر. صفتی نین ساغ حصه سینی ائله بیل ایکی یئردن دئشیب، سونرا تکیکلر. (سانکی نهسه بیر طرفدن گیریب، او بیر طرفدن چیخیب) همین یئرده توک ده بیتمه ییب. بالاجا باشی ایری بدنینه هئچ اوپوشمور. النده ساری کهرابادان تسبیحی وار. خیردا-خیردا ترپه دیر. ائله بیل داغیلاجاغیندان قورخور. گؤزلری دایم گولومسه ییر. منی بایاقدان سوزور. نهسه دئمک ایسته ییر، أما هله دئمیر. آروادی دا ماراقلا منه باخیر. أما روس دئیلمیش. اینگیلیس، بلکه ده یئورئی<sup>۱۵۳</sup>-زاددیر. أما دقیق، روس دئیل.

سکینه گئچدن-گئجه چای گتیریر. (یقین اوست-باشینا ال گزدیریرمیش). کیشی، نهایت دیلله نیر:

- گوزئل خانیمینیز وار... اوت، پک گوزئل...

سکینه شاققا چکیب گولور و بیردن یازیق-یازیق منه باخیر. من بیلیرم کی، نهسه دئمه لیم و دئییرم:

- ساغ اولون. منیم خانیمیم گوزل دیر... بیلیرم... بس بو خانیم سیزین خانیمینیز دیرمی؟ یوخ، بلکه تانیش اولاق؟ آخی بیز هئج...

- كىشى دىرچەلىر، اروادىنا فخرلە باخىب گولومسونور:
- اوت، خانىمىم دىر. آدى ايژئن دىر، يالنىز من اونو يئشىل چاغىريرام... سىز ايسە خسروسونوز، دئيىل مى؟
- سكسە نىرم. دىك گۆزلىرى نىن ايچىنە باخىرام و حىرتدن دونوب قاليرام: بو صفت كندىمىزدە كى ماپيارا اروادىن صفتى دىر! و ائلە بىل يوخودان آيلىرام. (بىر نئچە ساعت اول ايكى آغىر يوخو - بىرى آشكارلا يوخونون قارىشىغى - گۆرن گۆزلىرىم يئنى يوخويا دۆزمە بەجك حالدا اولسا دا، نىھائت كى، آيلىرام يوخودان)
- سىز دە، يقىن بابا دابى سىنىز! بىزىم كندچىمىز ماپيارا خالانىن قارداشى...
- كىشى غفيل ھۆنكوروب آغلاماغا باشلايىر. قادىنى دا اونا قوشولور. دوزدور، اونون كىمى اوركدن آغلامىر، آما حس اولونور كى، سئودىيى آدامىن آغلاماسىنا دۆزە بىلمىر. دىسمالىنى چىخاردىب اونون گۆز ياشلارنى سىلىر، سونرا ارى نىن اسىم - اسىم اسن لىرىندن اوپور. و غفيل سكىنە يە طرف دۆنور و شىرىن بىر لەجە يە دئيىر:
- بىل آز قايناقمىش سو اولال؟
- سكىنە اىستكاندا سو گتىرير. قادىن ارى نىن درمانىنى سويا قاتىب اونا ايچىزدىرير.
- نىھائت، بابا كىشى ساكىتلىشىر. قالخىب منىم آلنىمدان اوپور. سونرا سكىنە نى دە اوپوب چاى ايچە - ايچە دانىشماغا باشلايىر.
- بىز آمريكادا ياشىيوروز. بو دا خانىمىم يئشىل خانىمدىر. پولياك قىزى دىر، آما بانا گۆرە موسلىمانلىغى قبول اتتى... خسرو، سىزلىرىن بى باغىشلانماغىنىزى اىستىيوروم... بن قىرخ بئش بىل دىر آمريكادا تورك آركاداشلارلا بىرگە قالىيوروم. اونا گۆرە دىلى مى بىر آز دە يىشىك دانىشىيوروم...
- نولسون، اى... دابى... فكر - زاد ائلە ميبىن، - بونو منىم سكىنەم دئيىر.
- كىشى بىر سىقارنت ياندىرير. اونون مالبوراسىندان بىرىنى دە من گۆتورورم.
- بن بابان ھاشملا بازىشىيوروم... ساغ اولسون... بوى، الله رحمت ائلەسىن... صابىر آخمئوئو سؤبلىدى بابان اولوب... بىلىيوروموسون سىزى نئجە تاپمىشىخ؟ اول «اودلار يوردو» قزتەسىنى اوخوموشدوم... سورا صابىر معلمىن قزئتىنى بىر آدام آمريكادا بانا گۆستردى. اونا يازدىم... ساغ اولسون، ايبى آداممىش. بانا وىزا دوزلتدى، گلدىم. بورانىن

آدرئسینی ده بیزه او وئردی، یوخسا ناسیل تاپاردیخ کی. دئدی کی، قزته گلنده یازیب  
گۆتوروب سیزدن... یاخشى، مئھپاره ناسیل؟  
اؤل چاشیرام. «نه مئھپاره سی؟» دئمکدن اؤزومو گوجلە ساخالاییرام. دیک سکینه نین  
اوزونه باخیرام. او منه قاش-گۆز ائله ییر، نه سه باشا سالماغا چالی شیر، أمما قانمادیغمی  
گۆروب اؤزو اوزادا-اوزادا دئییر:

هه، مایپارا خالا زاددی... بئله یاخشیدی...

من ده هاندان-هانان مسالنه باشا دوشوب ایچیمده اؤزومو قیناییرام و هاردانسا بابامین  
سۆزلری یادیم دوشور: «أى تو-پوى نارودا! الله-ين سکینه سی جن ده فهمین یوخدور.  
نیقودیاى!»

جوجوغو-فالانى وارمى، یوخمو؟

یئنه سکینه دیلله نیر:

یوخ، اره گتتمیشدی، اری اؤلدو، اوشاغی اولمادی... دوزدو، بو بیزیم یاشیمیزدان قاباق  
اولوب، أمما بئله ائشیتیمشیک...

کیشى یئنه آغلا ییر، أمما سس سیز. آروادى بو دفعه اونون دیلى نین آلتینا درمان قویور،  
دوروب قولاغینا نه سه دئییر. کیشى ائله بیل آروادى نین بو سۆزونی بندمیش، تئز اؤزونو  
یغیشدیریر، ایستکانداکی سوپوق چاییندان بیر قورتوم آلیر و دئییر:

شیمدی شؤلی... بیزیم نسیل بیر آز خاتا-بالالی نسیلدیر. بیزده بیلیمورموسان نه  
اولویور؟ ناسیل باشا سالیم، گۆیدن قادا گلسه، بیرینجی بیزه ده ییور... أمما قادا او آن  
بیزدن ساویشیور، یانی-میزداکینا ده ییور... باخ، داوادا ایکی کز گولله یاراسی آلدیم...  
بیری بی شیرین ائمه ده ییور، بیردان چیککیور، سونرا بیلیرمیسین نه اولویور؟ یانیمداکی  
روسا ده ییور، اونو اؤلدورویور... او بیری گولله باخ صفتیمین بوراسیننان گیریور،  
بوراسیننان چیخیور... گنه ساغیمداکی اؤزه یه ده ییب اونو اؤلدورویور... بیزده بئله  
خاتا-بالا اولویور همیشه. مئھپاره ده یقین قاداسینی ارینه تۆکوب... بیزیم نسیلدن  
اولان اوغلان اوشاقلارینا چوخ گئج آد وئریوردولار، بیلیمورموسان نییه؟ بیزی قادا گئج  
تاپسین دئییه. بیر دایو غوموز واردی، من داوا یا گنده نده اون ایکی یاشی واردی، أمما آدی  
یوخدو هله...

- «اون» دایینی دئییرسینیز؟
- آی یاشا! اونا بیزیمکی لر ائله جنه خی-خی دئییورلاردی... دوزدو ای، سووئتین کاتبی اونا مئتریکا<sup>۱۵۴</sup> یازییورموش، هانسی آدی دا سا قویویورموش، أمما ائودی ائله خی-خی ایدی، والسلام!
- سکینه ماددیم-ماددیم گاه کیشی یه، گاه قادینا باخیر. آرا-دا بیر گؤزونو دولاندیریب منی ده سوزور. و بیردن آیاغا قالخیب دئییر:
- یاخشی، سیز صحبت ائله یین، من دوروم یئمک بیشیریم. کیشی قطعی اعتراض ائدیر:
- هاییر، هاییر، شو گون بن سیزی باکی نین ان اییی رستورانینا دعوت ائدیوروم... ائدیریم... نتیجه؟
- «ائدیرم»، -من دیلله نیرم. کیشی هئجالاماغا باشلاییر:
- ائدیرم!
- و ال چالیب گولوشوروک.
- بیر آزدان دمیر یول واغزالی نین یاخینلیغینداکی «باکی» مهمانخاناسی نین سونونجو مرتبه سینده یئرلشن رستوراندا یئمک یئمیه یوللانیریق. (بوردا بیلیریک کی، اونلار بو مئهمانخانایا دوشوبلر. سکینه آرادا دئییر، نییه قاستینسا<sup>۱۵۵</sup> توتوموسونوز، گلین بیزده قالین. ار-آرودا منیم زوکومون ساده لؤوجه سینه دئییی سؤزه اورکدن گولسه لر ده «ساغ اول» دئمه یی ده اونوتمورلار).
- سحری بابایلا آروادینی رایونا یولا سالیریق.

---

<sup>۱۵۴</sup> دوغوم تاریخی یازیلان سند

<sup>۱۵۵</sup> مئهمان خانایا

## اۋسكوره ك سسى، هايخىراق قوخوسو

مصطفى صوبى ايله يوخارى قالخىرام و حيطه چاتماغا بير از قالمىش تانىش اۋسكورك سسى قولاقلارىمى ياغير ائدير. «بو نه اۋسكوركدى بئله؟» اۋزومه وئردىم سولا اۋزوم ده سوالا جاواب وئيريم: «لتدى موشتاب؟» و بورنوما لت، هايخىراق ايى دولور. بو اۋسكوركلى كىشى نين بورا نئجه گله بيلمه سینه اۋزومون ده گولمه ييم توتور: «موشتابا هارا، بورا هارا؟» يئنه جاوايما اعتراض ائديرم: «اششى، بو خارا با اونون اوغلونون دئيل؟ گليب اوغلونون ائوينه ده، بوى!»

حيطه گيرنده گوردويومدن باشيم گيجلله نير: سكينه گيلين بوتون ائو اشيا لارى حيطين اورتاسينا تۇكولوب. موشتابا يلا گولمالى كىشى سكينه نين پالتارلار ينى، جنه يزلىك يورغان-دۋشه يىنى تپىكلىير، قيزين گلنلىك دونونو بيچاقلا دوغراير، نه بيلمىم آخى، يوز اويونان چىخىردىلار. سكينه گۈزه ده يمير. يازيق نانه ايسه بير كونجه قيسىلپ ساكىتجه آغلاير. قاپىنى آراسام دا كىشى لر منى گۇرمورلر، هم ده او قدر حرصه چاليشىرلار كى، گۈزلىرى آدم-زاد سئچمير.

بو واخت گولمالى كىشى يئردن بير تاختا پارچاسىنى گۇتوروب باشلاير نانه نين باشينا-باشينا چيرپماغا:

- آ سنى دوغانين آغزىنى س...م، سا دئمه ميشدىك كى، گۈزون او قهبه باجين اوستونده اولسون؟! آ سنين دلى آغزى س...م، به سن بيردا نه سىهدير يردين؟! هبى؟! اهئى! اهئى!

كىشى هر دفعه «اهئى» دئدىكجه آغاجى قيزين تپه سینه، كوره يينه، قاباغا اوزانمىش ال لرينه ووروردو. نانه نين هئج سسى ده چىخميردى. بيردن قيز منى گۇروب قىشقىرير:

- خوشو، قاش، قاش... جلمه، جلمه... سچينه ده قاشدى... دئدى آغاسى دا يى نين يائينا گئدى...

قاچماق ایسته مه سم ده موشتبانین الینده کی ایری بیچاگی گوروب ائهمالجا قاپینی گئری چکیب اور تورم و جلد آددیمالارلا اورادان اوزاقلاشیرام. آر خامجا کیشی لرین پیس- پیس سو یوش لرینی ائشیتسم ده آباق گوتورورم کی، سکینه نی تئز تاپیم.

اول تئکنیکوما گئدیرم. نه دن کی، سکینه منیم او خودوغوم تئکنیکومو تانیبیردی. آغاسی داینین بیر آز اول ائوه گئتدییینی دئییرلر. قاچا-قاچا هوسو حاجیئو کوچه سینه طرف ائیرم. آداملار منیم قاچماغیما تعجبله باخسالار دا، هئچ نه یه فکر وئرمه دن قاچیر، قاچیرام. نهایت، ایکی مرته لی مولکون قاباغیندا دایانیب نفسیمی دریر و زنگی باسیرام. بیر آز کئچمیش ایچری دن آغاسی داینین تانیس سسی ائشیدیلیر:

- کیم دیر؟

نفسیم کسینه-کسیله قیشقیریرام:

- آغاسی دای، منم، خسرودور!

قاپی آچیلیر، سکینه نی ایندییه جن گورمه دیبیم پالتاردا گوروب هم قورخورام، هم ده حیرتله نیرم. بو پالتار اول، یاشلی آدامین پالتاری دیر، ایکینجی سی ده... ایکینجی نی فکرلشمه یه امک انیم اولمور، چونکی گوزوم قیزین صفتینده کی جیرماق ایزلرینه، گویه زمیش، قانچیر اولموش یئرله ساتاشیر و اونا طرف آتیلیرام:

- زو کو!

اونون سسی چیخیمیر. قوجا قلاشیب سس سیزجه آغلاشیریق. آغاسی دای دا اوزونو باشقا سمته توتوب، دئیهن، او دا آغلا ییر. آغلاماسین، نئینه سین؟ بیزی ایندی یاخشی سسی اولان انا-باجی گرک دیر آغلا سین.

بیردن یادیم نانه دوشور و آغاسی دای یا طرف دؤنوب قیشقیریرام:

- آغاسی دای، سکینه نین خسته باجی سی وار او ائوده، اونو دؤیوردولر اوردا!

- نه؟! -قوجا یاشینا یاراشمایان بیر طرزده هایقیریر و تلتفونو گوتوروب اوغلو یلا دانیشیر:

- سن مصطفی صوبه حویه... -منه باخیب باشینی ترپه دیر، یعنی ائوین نؤمره سی نئچه دیر، - من ده «۴۲» دئییب قیشقیریرام. کیشی «۴۲» دئییب علاوه ائدیر:

- ایکی میلیس (بیزده آرتیق پولیس دئییرلر، آما آغاسی دایی کیمی لرین دیلی بو تزه سؤزه اؤیرشه بیلیمیر - ناغیلچی) گوئدر، قوی رازبر اتسا<sup>۱۵۶</sup> ائله سین لر، آما هئچ کیمی توتوب- ائله مه سیننر، پروستو<sup>۱۵۷</sup> اوردا بیر خسته قیز وار، اساس اونو دؤیولمه یه قویما سینلار، بیر ده او کیشی لری قورخوتسونلار، دیل لرینن ایلتیزام آلسیننار کی، او قیز اوشاغینا ال وورماسیننار...

## من

من هئچ سیزه اؤزومو تانیتمامیشام. بسته بوی، ساری شین ساچلی، ایری گوؤلو، اوزو خالی بیر اوغلانام. ساچیمی یانا دارا بیرام. آز یئینم، آما هر شئین دادلی سینی سؤیرم. دادسیز شئی اؤلدورسن ده دیلیمی وورمارام. اوتانجام. آما یئری گلنده حاققیمی طلب ائده نم. تکنیکومدا اوخویاندا معلم لر منه دیکباش دئییردی لر. من سه دیکباش- زاد دئییلیم. ساده جه غرورلویام. بیر معلمیمیز واردی، زامیق آدیندا. دیرئکتورون ساغ الی یدی. هامی اونا یالتاقلانیر، سلام وئرمک چون بهانه گزیردی لر. دانیشیردی لار کی، تکنیکومدا نئچه قیزی بدیخت ائله ییب. بو شومال صیفت آدمان نه دن سه زهلم گئدیردی. بیر دفعه بیزیم صیغه گریب دئدی:

- خسرو، گئت آشاغی، آغاسی کیشی نین یانیندا بیر اوشاق وار، اونو تاپ، منیم ماشینی می  
ایکینیز یویون. بیر آزدان ناظرلییه گئده جم.

من یئریمدن ترپنمه دیم. او بیر ده تکرار ائله دی، من یئنه ترپنمه دیم. آخیری اوستومه باغیریب دئدی:

- یاخشی، سن بو تکنیکومو قورتارسان، من ایت اولوب هورهرم!

مسالهنی آغاسی دایی یا دئدیم. گولوب دئدی:

- عیبی یوخ، هورسون گوؤرک نه تهر هورور! سن گئت درسینی اوخو.

<sup>۱۵۶</sup> حل ائتمک

<sup>۱۵۷</sup> یالنیز

- بىر ھفتە سونرا زامىق منى كايىنئىتتە چاغىرىپ ھىرىلدايا-ھىرىلدايا دىدى:
- ئاڭل اوغلو، من سىنىن كىشىلىيىنە، مردلىيىنە خىيران اولدوم! البىنى وئر، بارىشاق. اونون الى ھاوادايدى. من بو الە باخىر و دوشونوردوم كى، اونون امكانى اولسا، بو ساعت منى بوغار. اوزومو چئويىرىپ قاپىدان چىخىدىم. دالىمجا دىدى:
- گوردون، اونا گۆرە سىنىلە دوست اولدوم دە! وسى تاكى<sup>۱۵۸</sup> يىتتە سىندىرمادىن اوزونو! مالادئس!
- عاجىز-عاجىز منە طرف اوزانان الى بو دفعە ھاوادا فىرلانىردى.
- ايندى آغاسى دايى نىن پادوالىنداكى<sup>۱۵۹</sup> اوتاقلاردان بىرىندە سكىنە يە اوز-اوزه اوتوروب اوزوم حاقيمدا دوشونور و نانەنى او وضعىتدە قويوب قاچدىغىما گۆرە اوزومە نفرت ائدىردىم. سكىنە ايسە منە توختاقلىق وئىر:
- سن اول، منە گۆرە قاچمىسان كى، گۆرەسن ھاردايام... ايكىنجى سى دە، آخى سن ددە مین الينن نانەنى آلب نئىنيە چكدين كى؟ منە توتاخ كى، آروادىمدى دئىە سسن، بس اونا نە دئىە جە ۲يدىن؟
- اونا دا بالدىزىمدى دئىە چكدىم!
- بو سۆزومدن اوزومون دە خوشوم گلير. سكىنە دە ھىجانلانير، منە قىسىلير.
- ئىچە گوندور كى، بىز بىر اوتاقدا قالساق دا، بىر-بىرىمىزە ياخىن دوشە بىلمىرىك. گوناھكارلار كىمى آرخا-آرخايا سۆيكە نىب ياتىرىق. ائلە بىل سىكسكديىك. قارا خىر ائشىتمە يە حاضرلا يىرىق اوزوموزو.
- نھایت، من آجى-آجى گولومسە بىرىم:
- زوكو، بابانىن سۆزو يادىندادى؟ دىدى كى، گۆى دن قادا گلندە، بىرىنجى بىزە دە بىر، آما يانىمىزداكى اولور؟
- ھە، اونون نىيتى باشىن يىسىن ائلە! ايت اوغلو، بىس نىيت كوپەى اوغلو!

<sup>۱۵۸</sup> سونوندا

<sup>۱۵۹</sup> پادوال: زىرەمى

بیر-بیریمیزه باخیب سویوق-سویوق گولوشوروک. و بو گون لرده ایلك دفعه  
قوجاقلاشیب اؤپوشوروک. و من بیر آز جانلانیرام:  
- آی زوکو، سوروشماغا دا حالیم اولمادی، دوغرودان او گون اهینینده کی نه پالتارییدی  
ائله؟

قیز اول گولور، دالینجان دا گۆز یاشلارینی ساخلایا بیلیمیر، یوموب تۆکور:  
- ددهم نه تهر دارتدی سا، دونوم اهینمینن چیخدی. موشتبا دا اؤسکوره-اؤسکوره اوز-  
گۆزومو شیلله له دی، توتوب بوغماغا چالیشدی منی. اؤزومو گوجنن قاپی دان چۆله آتدیم  
گئجه کۆینه یینده. تئکنیکوماجان، اوردان دا آغاسی دایگیله جن گئجه کۆینه یینده  
گلدیم... اووو-اووووو... هئئئی... ائهی...  
قیز نئجه آغلادی سا، اوره ییمین باشینا ائله بیل کۆز باسدیلار. من ده آغلایا-آغلایا  
اهیلیب اونون دوزلو گۆز یاشینا بلنمیش یاناقلاریندان اؤپدوم.  
- او پالتاری دا آغاسی دایگی گئدیپ کهنه شوئئردن<sup>۱۶۰</sup> گتیدی... دئدی کی...  
اووووو... اووووو-اووووو... دئدی کی، اروادی نین پالتاریدی، هله هئچ کیم گئیمیب...  
اووووو-اووووووو...  
من سکینه نی قوجاقلایب آغلایردیم. ایکینجی دفعه ییدی کی، غروروما  
توخونموشدولار. بیر بابامین دورسون طرفیندن تحقیر اولوندوغونو ائشیدنده، بیر ده  
ایندی...

## زیردیندن مکتوب وار

«خوسو سلام. من یاخشی یازا بیلیمیرم، بیلیرسن. سورمه یه یازدیریرام بو مکتوبو. بیز نیشانلانمیشیخ. بو یاخینلاردا توپوموز اولاجاق. هه، سا کیمنن دئییم، عبدالرحماندان. دورسونلا آرالاری سرینلهمیشدی آخیر واختلار. عسگرلرین ایچینده سۆزلشیر، بیر-بیرینی تحقیر ائدیرمیشلر. تئیفه خالا اولندن سونرا (دوغرودان ای، تئیفه خالا اولدو / آخی) دورسون ددهسی یین عمللی جه ایلیشمیشدی. بی گوندره شوکراتاز سمتده ارمنی لرنن بۆبوک دۆبوش اولوب. دۆبوش قورتارانندان سونرا عبدالرحمانی بیچینی نین آیاغینداکی بولاغین باشیندا یارالی تاپیلار. کنده گتیرنه جن کئچنیمیشدی. بعضی لری دئییر کی، اونو دۆبوشون قیزغین واختیندا دورسون اۆزو گولله له ییب. من بینا اینانیرام دا، اینانمیرام دا. آما گۆر سوهررا نه اولوب. کامیل وار ها، سنین آداموشکانین<sup>۱۶۱</sup> - سکنینه نین اری، عبدالرحمان اولن یتردن یوز مئتر آرالی دا دا اونون مئیتینی تاپیلار. هه، اونو گرک اول یازئیدیم، یادیمدان چیخدی، آخی اوچ آیدیر کی، کامیل گلیب بیزیم باتالیونا چیخیب. اۆزو ده اونو کافان طرفه گۆنده ریرمیشلر، آیاغین دیره ییب کی، شوکراتاز طرفه گنده جم. اورتادا نه سه بیر سیرر وار، آما من بینا اؤیرنمه دیم... دئییرلر کی، کامیلن عبدالرحمان بیر-بیرینی ویریلار...

بو دا بئله. ایندی سا کیمدن خبر وئیریم، نانه دن. موموش موشتباینان گولومالی شهره گلیب قایداننان سوهررا نانه نی ده اۆزدیرینن گتیدی لر. آما گۆرنر دئییردی لر کی، یازیخ نانه یئریه ممرمیش، گولومالی کیشی دالیندا گتیریب ائولرینه. ائله گلنن اون گون سوهررا بدباخت قیز گئچیندی. یویاتا یاد آداملاری بیراخماخ ایسته میرمیشلر، سنین زربش ننه ن بیلیرسن ده، کیشی کیمیدی آخی، آروادلاری ایتله ییب، گیریب یویاتا. دئییرمیش کی، قیزی دۆیه-دۆیه اولدورولر. بدنی، سیر-صفتی قاپ قارایمیش. گولومالی کیشی زربش خالا یلا مدینه ننه نی قانی قاویب، قویما ییب یاس یئرینه. دئییب

<sup>۱۶۱</sup> اونون آدامجیغازی - حقارت له دئییلیش

كى، منىم اوىمى سىز داغىتىدىز، بالالارىمى سىز چۆل لره سالدىز. تاك شتو، احتىاطلى اول. سا قارشى بوللار عملى-باشلى كامپانىيا حاضرلايىبار. اۆزو ده بىردا يايىبار كى، سن اوڭى سكىنە يله ائولمىسن. اە يەر بئله اولسا، اعلا اولار، سى... سن بىللار بىن اغزىنى! دىل لرىن قوياللار گۆتتىرئنه! (بوردان سونرا خط دە يىشىر، يقىن سورمه سۇبوش لرى يازماقدان ايمتىنا ائىدىب، زىرددىن اۆزو يازىب - تاغىلچى) هە، بىر دە سا بابادان يازايدىم آخى. من ما يپارا آروادى گتيرىب اوىمىزده ساخلىيىردىم. اصلينده بىنى سورمه ائله مىشدى. ما دئمىشدى كى، نولار، او آروادى گتى ائوينىزە، ايندى دە، ائولننن سوھرا دا من اونا باخجام. هە، بابا گلدى كندە، سوراخلاشدى، بىزى تاپدى. من دە نە بىليرم كى، نە وار، نە بوخ؟ دئدى، سن كى، منىم باجىما بئله باخمىسان، بىر مىليون سنين آدىا پول قوياجام بانكا، گئدىب اوچ آىدان سوھرا گۆنورەرسن. اە، گرهى آدامىن باختى اول، ائى، باختى. من دە قالمىشدىم بو خارابادا ايت بوغوشدورا-بوغوشدورا. سورمەنى دە گۆتوروب گلەجم باكى يا. اوڭى وسىو ائى<sup>۱۶۲</sup>، بىر دە گئرى قايدان دە بىلم. تورپاق يئىشەسى نىن ددەسى نىن گورون سى... م. هە، تاى نە يازىم؟ آدرسى دا حافظ معلمن آلمىشام. دئدى باكى دا گۆروب سنى. دى ساغ اول. باغىشدا كى، سا چوخلو قاراخبر يازدىم. آما خبرىن زورو بابانىن ما بىر مىليون قويماسىدى. هە، اوڭى وصىتنامە-زاد دا يازدى، اۆزو دە، آروادى دا قوللادىلار. آما ايت اوغلو نىبە اوچ آى يازىب، بىلمىرم. دى ساغ اول. اۆپورم. زىرددىن.

هە، آز قالا يادىمنان چىخمىشدى. لىتى موشتابىنان گولومالى بىليرسن نئجە اولوب شەرھە گلىب لىر؟ بابا آدام اىچىندە زرىش خالانى گۆروب، دئىب كى، ماشالله، پك اعلا، افندى بىر اوغلونوز وار، گۆزل دە خانىمى. بىزى ناسىل آغىرلادىلار، ناسىل قوناغ ائلهدى لىر! بى سۆز او ايت سوروسونون دىندىلينا دە يىب، ويرىب گلىب لىر اورا، قان سالىبار. محكم اول، اە! س... م بىللار بىن اغزىنى!»

من مکتوبو اوخويوب قورتاران كىمى سكىنە اۆزوندن گئتى. بىلمەدىم نە ائدىم. اوزونە سو چىلەدىم، دفترلە يئللەدىم، گۆزونو آچدى. آچان كىمى دە باشلادى تىترەتمە يە. بىر آز

اؤزونه گلن كىمى بىر آغلاشما قوردو كى، گل گۆرهسن. يئكه-بىكه آروادلار كىمى دىلله آغلايىردى باجى سىنى... «دىلى سۆز چوپرهمه يىن، باختى باخت اولمويان، آغزى سوهر يئمىين، باجىم لايلاى، باجىم لايلاى...»

من اونو بىر تهر ساكىتلىشديرديم. سونرا گئىينيب ياسامال طرفده كى قبرىستانا گئتديك. سكىنه مندن پول آلىب موللايا وئردى كى، باجى سىنا ياسىن اوخوسون. ياسىن قورتاران كى يئنه پول وئريب يالواردى كى، بىزدن سونرا باباما، آتلاس خالايا، بىر ده كاميله ياسىن اوخوسون. او دا دفترينه آدلارى يازىب الله-آند ايچدى كى، اوخوياجاق.

\*\*\*

اىلك گونلر سكىنه هئچ اؤزونه گله بىلمىردى. ائله هئى نانهنى يادينا سالىب آغلايىردى. حتى آرادا كنده گتتمك، نانهنىن قبرىنى گۆرمك ايسته يىردى. او، نانهنىن اؤلومونده اؤزونو گوناھكار بىلىردى. من چوخ چتئىلىك له اونو بو فكدردن داشىندىردىم. «بىزى ساغ بوراخمازلار ددهن گىل. هله موشتبا، آروادى، قىزلارى تۆكولر اوستوموزه. دؤب-سؤير، بىزى بى-آبىر ائله يرلر. هئچ زرىش قاينانان دا بىزى خوش قارشى لاما. باشا دوش، بوتون كند ايندى بىزدن دانىشىر. واختيله فاطمايلا فرهادى نه گونه قويموشدولار؟ باخ، بىزى ده او گونه قويازلار...»

قىز آغلايا-آغلايا دئدى: «بس بىز نه واختاجان گىزلنه جه بىيىك؟ بى نه قدر چكه جك؟»  
«ان آزى بىر اىل بىز گرک اونلار يىن گؤزونه گؤرونمەيك. يارالارى ساغالانجان. سونراسىنا باخارىق.»

سكىنه بىر-ايكى گوندن سونرا فىسدان دوشدو. تورپاغىن اوزو سويوق اولار دئيبىلر. اونون دا حرصى-هيككهسى سويودو، آغرى-آجىسى آزالدى. ايندى نه يىكى نانهن، كامىلدن دانىشمىردى، حتى منىمله سؤيشمه يى ده يادىندان چىخارتمىردى.

\*\*\*

بیر دفعه سکینه دن کامیلین سیرینی سوروشدوم. بیر ایل بیر یئرده یاشامیشدیلا آخی. بیلمه میش اولمازدی. او دا منی بابامین گورونا آند وئردی کی، بو سیرری هئج کیمه آچما ییم.

کامیل بئشینجی ده اوخویاندا گیری ب عبدالرحمانین باغیندان آلچا اوغورلاماغا. بیر دفعه، ایکی دفعه، آخیری عبدالرحمان پوسور، اوشاغی توتور. دئییر ال لریمی الدان باغلا دی. سونرا کیرری دسمالینی آغزیماسدی. بیر الی یله آیاقلاریمی توتدو، او بیرری الی یله خایالاریمی بوروب ایچری اوئوردو... نه کئی-کئی باخیرسان؟ کتده چیپشی، قوزونو نه تری بوروردولار، گورمه میسن؟ باخ بینی دا هئیله بوروب دانا. بی دا آختلاماغین بیر چمیدی... هه، دئییر سوهرها دا هدهله دی کی، اگر آغزینان بیر سوژ قاچیرسان، اوژونو اولموش بیل... بو یازیق دا قورخودان بیر آداما بیر کلمه ده دئمییب...

بس سوروشمادین کی، منی نییه آوارا ائله بیردین؟

سوروشماغینا سوروشا بیلمه دیم... اوزوم کسمه دی. آما اوژو دانیشدی. دئییر، دوشوندم کی، بلکه بیر قشنگ، جاوان قیز آلسام، اونون ائحتیراصی منی هوسه گتیره... کیشی لییم قایداری... آما اولمادی.

دئمک عبدوررحمانی کامیل ووروب؟

یقین کی. او قیصاصینی آلدی...

ساا هئج دئییردی می کی، گل آیر یلاق-فیلان؟

هه... بیر-ایکی دفعه ماا تهلیف ائله میشدی کی، ایستیییرسن، چیخ گئت کنده. آما من اونو قویوب گئده بیلیردیم... اوره ییم گل میردی. او یاخشی آدامییدی آخی... سن بیلیرسن...

بیلیرم. سن منه دئی گوروم، بیز صاباح «زاقس»-ا گئده بیلیرکی می؟ سن آخی ایندی سندن دولسان؟

قیز باشینی آشاغی دیکیب آغلا ییر. بیلیرم کی، بو سئوینج دن آغلاماقدیر. ائله آغلا یا- آغلا یا دئییر:

بیز اصلینده ار-آروادیق داینا. سن نه تهر ایسته سن قوی هئیله اولسون...

## «من هنج سئوگی نه دیر بیلمز دیم کی...»

من گور نه واخت دیر بو یازینی باشلامیشام، آما سکینه نی سیزه عملی تصویر ائله مه میشم. بیلیر سینیز ده، بیزلرده کیشی قادینینی تعریفله مز. قادینینی تعریفله یینه پیس باخارلار. یوخ، سیز الله، منی گئری ده قالمیش، مئنتالیتت فاناتی<sup>۱۶۳</sup> -زادی بیلمه یین. ساده جه اولاراق، من بو مملکتین، بو توپلومون بیر پارچاسی یام. اوزومو بو کؤکن، بو نسیل -نجابتدن تجرید ائتمک ایسته میرم... اصلینده من چوخلان تجرید اولونموشام... ائدیبلر داها دوغروسو. انا م سفارش -فیلان ائله مه ییب، آما بیلیرم کی، منی باغیشلامایاجق. مدینه ننه مدن ده بیر خبر -اتر یوخلور. قاین آتامین نه او یوندان چیخدیغینی بیلیر سینیز. قاین انا م... اه... جهنم اولسون هامی سی... اوره ییمدن بیلیر سینیز نه کئچیر؟ بیر قوش اولایدیق، سکینه یله قاناد -قانادا اوچوب او لال لار کندنه گنده یدیک، او عائله نین بیر عضو اولایدیق... هنج دانیشمایایدیق... ائله جه نه اونلار کیمی لؤ -لؤ -لؤ -لؤ... یؤ -یؤ یؤ وؤ وؤ ائله ییب او داغلاردا، او درلرده یاشایایدیق. هنج ائویمیز ده اولمایایدی، ائله جه نه یئر آلتی قازما، ایچینده بوخاری...

هه، منیم سکینه م بوبلو -بوخونلودو. دیکدبان گئسه، بیر چئچله بارماق مندن هوندور اولار. سینه سی ایری، بئلی نازیکدی. اوزونو ائله بیل رافائل ایشله ییب. او قدر متناسب دیر کی، آرتیق هنج نه تاپمازسان. صفتی پار -پار پار یلدا ییر. ننه م بئله سینه دئیردی کی، گوزگو عوضینه باخ، آریلان، دورولان. قولاج -قولاج ساچی وار. هفته ده ایکی دفعه یویور، فتن له گوجلر قورودور. بعضاً اوتوله بیر ده ساچینی. هردن تن اورتادان آیرماغی وار، اؤلورم اونون بو گورکمی اوچون. دئیر کی، اونون بیر ننه سی اولوب، کنده اوستونده داوایمیش. همیشه ساچینی اورتادان تن آیرارمیش. هاچان کی، ساچینی بئله داراییب چؤله چیخارمیش، او گون کنده جاوانلار بیر -بیری نین اوستونه بیچاق چکرمیش لر... ایندی سکینه ساچینی تن اورتادان آیریب، هوروک لرینی ده آلتی

نین یوخاری سیندان فیرلاییب باشینا دولایاندا اؤزومو ساخالایا بیلمیردیم، اوره بیلیم گئیدردی اوندان اؤترو.

بسدی، یا یئنه یازیم؟ یوخ، سکینه نی تصویرده منیم قلمیم چوخ عاجیزدیر. اونون دوداقلاری نین، گؤز لری نین، بوخاغی نین وصفینه سؤز یئتمز. من چوخ خوشبختم. من هم ده فخر ائله بیرم اونونلا. بئله گؤزل آروادیم (بو سؤزدن چوخ آجیغیم گلیر، سکینه یه هئج یاراشدیرمیرام بونو، آما اونون اؤزونون اوره یی گئدیر کی، دئیم «منیم گؤزل آروادیم») اولدوغونا گؤره هله اؤزوم ده ده ییشیلیمیشم. ایچیمدن ائله بیل بوتون پیسلیک لر، قارامات، خیلت-فیلان تمیزلنمیش. ایندی من پیس شئی لر بارده دوشونه بیلیم. هئج دردیم-سیریم ده یوخدو ائله بیل... آما یوخ، بیر دردیم وار کی، اونو سکینه ده یونگوللشدیره بیلیم. بو تورپاقلاریمیزین دردی دیر، رایونوموزون، کندیمیزین، آنامین، نهمین، بابامین آغزی باغلی ساندیغی نین دردی دیر، بابامین قبری نین دردی دیر... نهسه سون واختلار ائله نیگارنام کی...

\*\*\*

بئش مرتبه ده یئرلشن VVAQ شعبه سینه گئدیریک. کیرایه لیک گؤتوردو یوموز گلینلیک پالتارینی سکینه گئینیب اولوب دونیا گؤزه لی. آلدیغیم بیر دسته گولو ده آلیب قوجاغینا. گول اونون یانیندا هئج نه دی. من ائله گئتدیمیز تاکسی ده جه اونو قوجاقلایب اؤپمک ایسته بیرم. دارتینیب الیمدن چیخیر و گوله-گوله منه تینیر: دلی سن؟ گوجنن اوز-گؤزومو دوزلتمیشم. ماکیاژی می خرپله مه!

\*\*\*

بو گئجه بیز ایلك دفعه ار-آرواد کیمی یاتاغا گیره جه بییک. سکینه منیم اوچ-اوچ، بئش-بئش ییغدیغیم پول لارلا تزه، آغ ملفه لر آلیب. یئریمیزی سلیقه یله دوزلدیر. سونرا اهلیشیب یئمه ییمیزی یئیر، شامپان شرابیندان ایچیریک. سکینه ائله بیرینجی قدح ده

كئفله نير. گليب قوجاغىما قىسىلير. نه اۆزو يئير، نه ده منى يئميه قويور. من اونو قوجاغىما آليب چارپايى يا آپايرام. سونرا ائله پالتار-پالازدا قوجاقلاشيريق. من اونون چنەسىنى، بوخاغىنى يالاير، دوداقلارنى سومورورم. سونرا ديلنى آغزىما ساليب سومورور، دوداقلارنى يالايرام. بو واخت او چيرپينيب قوجاغىمدان چيخير، اول اۆزو سويونور، سونرا دا منيم كۆينه ييمين دويمه لرني آچير. ائله آچا-آچا دا دانيشير:

ساا گۆزدريم قوربان... ساا جانيم قوربان... من سنن باشقا كيشى گۆرمه ديم كى... من سنه قدر سئوگى نه دى بيلمز ديم كى... سن منيم سئوگىمن، سن منيم عشقىمن، سن منيم محبتىمن... سنسيز من اؤلدر ديم... سنسيز من يانارد ديم، سنسيز من اوشوبر ديم... اويي... او-بو-بببب... قوجاخلا منى، اوشودوم، تيرتد ديم... من اوزون گئجه لرى سنسيز قالميشام... بير ديوار اولوب آراميزدا... اما دۆزموشم، دئميشم يوخارى دا الله وار... قوى هر شئى دوز اولسون... ايندى من ايستيني، اودو سنن آيرام... من اوشومورم... سن منيم اودومسان، اوجاغىمسان... سن... سن...

من دوداقلارنى اونون يئتشميش خيرنيك كيمي سولانميش دوداقلارينا باسير و دانىشماسينا مانع اولورام. سونرا اونون اوستونه چيخيب اودومو-آتشمى سؤندورمه يه چاليشيرام. اما بو اود سؤندى مى؟ بير گئجه ده بلكه دؤرد-بئش دفعه بو تكرر اولونور. هر دفعه سينده ده سكيته ائله حالا دوشور كى، ائله بيل ايلك دفعه قيزليغىنى آلدغي م گوندور.

نهايت، يورولوب الدن دوشور و حس اولونمادان ياتيشيريق.

\*\*\*

خوجالى دا قيرغين باش وئريب. ارمنى لر روسلارلا بيرلشهر ك دينج اداملارى قيريبيلار. آلتى يوزدن چوخ آدم هلاك اولوب. چوخو دينج ساكين لردير. قروپوموزداكى اون دؤرد اوغلاندان اون اوچوموز عريضة يازميشيق، كؤنوللو اوردويا گئده جييك.

ايندى لردە چىخمالى يىق. سىكىنە ھىچ آغلامىر. اۋزۇنو توخ توتوب. «لازىم گلسە، من دە گلەجەم» دىيىر. ھە، آخى او طىب باجى سى اولاجاق. آلتى آىدان سونرا تىكنىكومو بىتيرىر.

اوتوبوس يولا دوشىدە منى قوجاقلايىر. اوز-گۆزۈمە دىقتە باخىر، ائلە بىل يادىندا ساخلاماق اىستەيىر. سونرا آغزىنى قولاغىما توتوب پىچىلدايىر:  
سن آتا اولاسان. اونا گۆرە چالاش قايىداسان...

سونرا اوزونو چۆيىر بىگىر. آرخابا باخمىر. بىلىرم كى، آغلايىر... اونون دىدىيى سۆزلىرى بىنىمدە گۆتور-قوى ائدىرم: «سن آتا اولاسان. اونا گۆرە چالاش قايىداسان». قەر اىچىمە دولوب. آما آغلاماق اولماز. قىلى اولماز. بورداكى اوشاقلار منە گولرلر آخى. نە بىلەجكلر كى، سئوئىنجدن آغلايىرام...

## بو دا سون

او، دنيز سويە سىندىن ۲۳۰۰ مېتر يوكسكلىككە دوغولموشدو. آما ايندى گلىب ائلە بىر يىرە دوشموشدو كى، قىيىق گۆزلىرىنى ھا آراسا دا، پنجهلىرى اوستە قالىخىب ھا اورا- بورا بويالانسا دا گۆزۈنە اىنس-جىنس گۆرونموردو. رايونلارنى محاصره يە دوشىدىن سونرا آرازدان او اوزە آدامىش، سونرا گلىب بورا-موغان چۆلۈنە چىخىشىدىلار. ايرانلى نىن ماشىنى نىن آرخاسىنا قوشوب سورويە-سورويە كىتىرىپ بورا چىخارتىدىغى قاز-۶۶ نىن اوستونە دە چىخدى، يىنە بىر شى گرە بىلمەدى: گۆز ايشلەدىكچە اوزانان دوزنگاه ايدى، كىندچىلىرى دىمىش، على دوزو.

قايىدىب ماشىنىن اوستوندىن يىرە دوشدو. دونن كىندچىلىرى نىن بىغىشىدىغى ايداره بىناسىنا گىتمەيى اۋزۈنە سىغىشىدىرمادى. باكى يا گىتمەك ھىچ آغلى نىن اوجوندىن دا كىچىمىردى -اوردا كىمى واردى كى؟ بىر دوستو واردى، اونو دا سىچىب-باتىرىپ. يادىنا كىندىرىندە ائشىتىدىيى بى ادب بىر مىل دوشدو. تزهجە چىخىشى قارغا بالالارى يووالارىنى باتىرىرلار، آياق قويماغا يىر قالمىر. بىرى او بىرىنە دىيىر كى، گل آنامىزا دىك، بىزە تزه يووا تىكىس، گىندك اوردا قالات. بورانين پوخو چىخىب. بالا قارغا

باجی سینا جاواب وئریر کی، ائنتئی، آی قارغا باجی، بو گوٸت کی، بیزیمدی، قورخورام گئدیب او یووانی دا سیچیب-باتیراق...

آجی-آجی گولدو. «قارغا بالالاری جان دا اولمادیق. اونار اوردا قالدیلار، بیز ایت چیمی قویروغوموزو جۆتوموزه قیسیب قاشدیق... الله سا ابرحمت ائله سین، آی هاشم چیشی... واختیندا قدیربی بیلمه دیک. من ایت اوغلو هله سنین اولومو باعث اولدوم، اوزوا آغ اولدوم، اوستوا توفه ی چه دیم... های سنی! من چوکچا چۆپه ی اوغلو اول-اولا، سنین چیمی بیر عالیمن اولمونه سبب اولدوم. ایندی قال بی بیبا باناردا چۆپه ی اوغلو!»

اونون ۲۳ یاشی اول-اولمایا، اما ۵۰ یاشیندا قوجایا اوخشاییردی. ساققال صفتینی باسدیغیندان قیپق گۆزلری بیر آز دا قیپق اولموشدو. اوووردلاری ائله باتمیشدی کی، هره سینه بیر آلما گیره ردی. هولقومو -ونلارین کندینده بونا کیشی نین نیشانه سی دئیردی، نهدن کی، آروادلاردا هولقوم اولمازدی- لاپ دا بۆیوبوب بوغازیندان چۆله باسمیش، اونون اونسوز دا یاراشیقسیز اولان اوز-باشینی داها دا عیبه جر حالا سالمیشدی. اهیننده کی حربی پالتارین رنگی سولموش، یاخالیقلاری، قول لاری نین آغیزلاری یئیلیب-سورتولموشدو. بو بیزیم یاخشی تانیدیغیمیز دورسون ایدی. صابیرآبادین دوزونده تک قالمیشدی. هارا گنده جهیننی اؤزو ده بیلمیردی.

بو واخت بیر قاری تکر کیمی یومالانا-یومالانا گلیب دورور اونون قاباغیندا.

- سن کیمسن؟

- آدیم یوخدو، آدیمیز باتیب...

- سن هانسی داوادا بی گونه دوشدون؟

- نه بیلیم آخی، هانسین دئیم؟ اول ارمنیستان دۆلتی خوجالی دۆلتینن دۆیوشدو، الی یالین جماعتی قیردی. هایینا یتن اولمادی... سوهرارمنی لر شوشا دۆلتینن آغیر محاربه ائله دی، شوشالی لار قالانی قویوب قاشدیلار. لاجین دۆلتی ارمنیستانلا دۆیوشده بۆیوک ایتچی وئرپ قاشدی... هی-هی-ههئهنئی... هئس لاجین ادلی یئر اولمویوب اء... حافظ معلم دئیردی کی، بو دۆلته لاجین ادینی سلیمان سانی آخوندوو قویوب، ها-ها-ها!!! چلبه جر دۆلتی دۆیوشنده فضولی، آغام دۆلتلرینن چۆمچ ایسته دی، وئرن اولمادی... هه، سوهرار فضولی دۆلتینی مغلوب ائله دی لر... هی-هی... بی دا

قارابولاخدى دانا، اول روس دەييشيب ائلييب كارياجين، سوھرا دا اوزوموز دەييشيب فضولى قايرميشخ... ھە، سونرا آغدام دۆلتىنى... آغدام دۆلتى يامان دۆلت ايدى ھااا! سووئتين گورولدایان واختيندا تاپانچا ساتيرميشلار بازارلاريندا... اما بو دۆلت دە فیس چيخدى... گبراييل، قوبادلى دۆلتلرى دە بير-بیرينە چۆمک ائلمەدى... آخيرا بيز قالدیق، زنگيلان دۆلتى... يامان جوجلو دۆلت ايدىك اى! ارمنستان اوردوسو اليميزدە عاجيز قالميشدى... زيربازير ددەم عبدالرحمانين گورو حاقى...

- بىي، بىي، ادە، سن عبدالرحمانين اوغلوسان؟ ددەن بيرامى يئسين! (قارى الينى قيچى نين آراسينا سوخور-ئاغليچى) ھە، سيزين نە چوخ دۆلتيز وارميش؟!

- ھە، ماپيارا آرواد! آند اولسون او ماھيربەدە ايتچين دوشن قارداشيين گورون، دوز ھلە آلتيمش دۆلتيميز دورور جاغباچاغ! ھرەسى نين دە اوز پادشاهى... آ ماپيارا آرواد، بس سن ھلە اولمەميسن؟

- كس، كس، كمسر اوغلو، كمسر... ھارا اولورم، ھە! منيم قارداشيم بابا امريكادان ويز يوللوياجاخ، اورا گئدەجم... ھئش بلکہ گلەدەيم... گل اليمن توت، گئدەح چيخاخ بير طرفە...

اونلار ال-الە توتوب چۆلە اوز قويدولار.



بو دا منم، سيزين قهرمانينيز خسرو. سيزين كيمي خالقين منيم كيمي دە قهرمانى اولار. باخ قولومون بيرى يوخدو چييينن، بو بيرى دە ائلە شيكست كيمي دى، قالب يانيمدا. اوغلوم ھاشمين اييرمى ياشى وار، اييرمى دە دردى-چورو. ائلە اييرمى ايلدير رايونوموز دا ايشغال اولونوب. «آزى» دئييلن اينستيتوتون ياتاق خاناسيندا قاليريق. سكينە... ائە... ھئچ اونو سوروشماييين. شکر ايليشيب جانينا، سوموروب، بير درى دى، بير سوموك.

مدینه نهمی یانارداغداکی قاچقینلار قیبرستانیندا دفن ائتدیک، اوزو ده امانات. وصیت ائله دی کی، رایون آلیاندا منی چیخاردیب آپاریب هاشمین سول بؤیرونده باسیرار سینیز. بو گئدیش له چتین کی، باش توتا او سئودا. زبردین سورمه یین ائولندی، گئتدی خاریجه، آلمانیا دادی. دئیر ایشله ییب-ائله میریک. آیا نئچه یوز یئورو یاردیم آلیب، یئیب-یاتیریق. قالدی آنام. او دا ائله وطنین گونونده دی. ایشغالدان بیر ایل سونرا حافظ معلمه اره گئدیب. علی بایراملی دا قالیرلار. ایندی حافظ معلم ده سیز تانیدیغینیز دئیل. بازاردا «باکوش» ساتیر. هر آخشام ائوه گلنده بیر «چوبوش» ایچیر، آناملای بیر-بیری لری نین دده لرینی قیبردن شیخاردیرلار. او دفعه تویدا گوردوم. برک وورموشدو. دئدی سا بیر سیرر آچاجام، هئچ کیمه دئمه: «بابانین صانیدیغین کندی نامنشییر یئرینده آنانلا تورپاغا باسیمیشیق، آرخابین، خطیر جم اول».

بؤیوک توختاقلیق دیر.

یانوار-نویابر ۲۰۱۲